

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

EKONOMİK BÜYÜME VE KURUMSAL YAPI İLİŞKİSİNİN
KURUMSAL İKTİSAT YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ:
AVRUPA BİRLİĞİ ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

İlgi BAYSAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÖZEN

Nevşehir
Haziran 2022

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

EKONOMİK BÜYÜME VE KURUMSAL YAPI İLİŞKİSİNİN
KURUMSAL İKTİSAT YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ:
AVRUPA BİRLİĞİ ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

İlgi BAYSAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÖZEN

Nevşehir
Haziran 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

İlgi BAYSAN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisinin Kurumsal İktisat Yönünden Değerlendirilmesi: Avrupa Birliği Örneği” adlı Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

İlgi BAYSAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÖZEN

İktisat Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÖZEN danışmanlığında İlgi BAYSAN tarafından hazırlanan “Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisinin Kurumsal İktisat Yönünden Değerlendirilmesi: Avrupa Birliği Örneği” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

30/06/2022

JÜRİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÖZEN

Üye: Prof. Dr. Ozan ERUYGUR

Üye: Prof. Dr. Oğuzhan TÜRKER

Üye: Doç. Dr. Ebru TOPCU

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Volkan HAN

İMZA

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..... /..... / ..... tarih ve ..... sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Enstitü Müdürü

Volkan Recai ÇETİN

TEŞEKKÜR

Eğitim hayatım boyunca kendilerinden çok Şey öğrendiğim, aynı sınıfı paylaşmaktan mutluluk duyduğum doktora dönemindeki arkadaşlarıma ve süreç boyunca ellerinden gelen desteği ve yardımı esirgemeyen değerli Sosyal Bilimler Enstitüsü görevlilerine teşekkür ederim.

Lisansüstü eğitim hayatım boyunca bilgi birikimi ve destekleriyle yanımda olan Prof. Dr. Kerem KARABULUT ve Dr. Öğr. Üyesi Őekip YAZGAN'a çok teşekkür ederim.

Doktora sürecinde değerli katkılarıyla iyi bir eğitim almamı sağlayan Prof. Dr. Alper ASLAN, Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK, Doç. Dr. Oğuz ÖCAL ve Doç. Dr. Serap ÇOBAN'a çok teşekkür ederim. Őüphesiz ki her birinin üzerimdeki emeği büyüktür.

Değerli fikirleri ve bilgi birikimleriyle tezimin Şekillenmesinde büyük emeği olan Prof. Dr. Oğuzhan TÜRKER, Prof. Dr. Suzan ÇOBAN, Doç. Dr. Hakan KUM, Doç. Dr. Ebru TOPCU ve Dr. Öğr. Üyesi Volkan HAN'a çok teşekkür ederim.

Tezimin ampirik kısmının Şekillenmesinde büyük katkıları olan ve tez yazım sürecimde her daim desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Ozan ERUYGUR'a minnettarım.

Akademik alanda sahip olduğu disiplin, bilgi birikimi ve çalışma sevgisi ile kendime her zaman örnek aldığım değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÖZEN'e sonsuz teşekkür ederim. Kendisiyle çalışma Őansımın olması bana hayatım boyunca gurur ve onurla taşıyacağım bir vizyon sağlamıştır.

Desteklerini her zaman hissettiğim arkadaşlarım Uğurcan YILDIZ, Aynur KAHRAMAN ve Tolga ÖZTÜRK'e çok teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca yanımda olan ailem Zeki HANÇERLİOğULLARI, Emek KOÇUŐAđI, NurŐen KAMA ve Bahattin BAYSAN'a sonsuz teşekkür ederim.

İlgi BAYSAN

Haziran, 2022

**EKONOMİK BÜYÜME VE KURUMSAL YAPI İLİŞKİSİNİN
KURUMSAL İKTİSAT YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: AVRUPA
BİRLİĞİ ÖRNEĞİ**

İlgi BAYSAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat, Doktora, Haziran 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÖZEN

ÖZET

Kurumlar toplumun temelini oluşturmakta ve toplumsal ilişkilerin düzenini sağlamaktadır. Kurumların ülkelerin ekonomik performanslarını etkilediğini gösteren çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Kurumların ekonomiye etkileri ise ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Bu noktada hangi ülkede hangi kurumların etkisinin olduğu ve bu kurumların ne tür etkilerinin bulunduğu belirlenmesi önemli bir husus olarak ön plana çıkmaktadır. İyi kurumların ülkelerin ekonomik büyümelerini olumlu etkilenmesi ve kötü kurumların da olumsuz etkilerinin olması mümkündür. Kurumların belirsizliği azaltması, hukukun üstünlüğü ve mülkiyet haklarının korunması, siyasi istikrarın sağlanması ve yatırımlar için uygun/güvenilir ortam yaratması ile oluşan zeminin ekonomilerin performansını ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumlu etkilemesi muhtemeldir. Kurumsal İktisat, kurumların iktisadi açıdan önemine vurgu yapmaktadır. Bu açıdan Kurumsal İktisat ekonomiyi kurumsallaşmış bir süreç olarak görmektedir. Günümüzde de Kurumsal İktisat kapsamında çalışmalarına devam eden iktisatçılar bulunmaktadır. Kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar son dönemlerde giderek artmıştır. Söz konusu ilişkiyi Avrupa Birliği özelinde inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasındaki ilişkinin Kurumsal İktisat yaklaşımları bağlamında değerlendirilmesinin amaçlandığı bu teze, Avrupa Birliği ve birliğe aday ülkelerde kurumsal yapının bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasıyla özgünlük kazandırılmıştır. Bu amaçla 2002-2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin dahil edildiği farklı modeller oluşturulmuştur. Kurumsal yapıyı temsilen literatürde sıklıkla tercih edilen göstergelerden veri mevcudiyeti ve çalışmanın yöntemine uygun olan göstergeler kullanılarak panel Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Buna göre elde edilen bulgular en genel hali ile değerlendirildiğinde Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'ne aday ülkelerde, ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasında bir Granger Nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kurumsal yapının ekonomik büyümeyi etkilediği ve ekonomik büyümenin de kurumsal yapı üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İktisat, Kurumsal Yapı, Kurumlar, Ekonomik Büyüme, Avrupa Birliği.

**EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN
ECONOMIC GROWTH AND INSTITUTIONAL STRUCTURE IN TERMS
OF INSTITUTIONAL ECONOMICS: THE CASE OF EUROPEAN UNION**

İlgi BAYSAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Economics, Ph.D., June 2022

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Aysun ÖZEN

ABSTRACT

Institutions form the basis of society and provide the order of social relations. There are many studies showing that institutions affect the economic performance of countries. The effects of institutions on the economy may vary from country to country. At this point, it is an important issue to determine which institutions have influence in which country and what kind of effects these institutions have. Good institutions are likely to affect the economic growth of countries positively, and bad institutions are likely to have negative effects. It is likely that institutions will positively affect the performance of economies and thus economic growth by forming a basis for reducing uncertainty, protecting the rule of law and property rights, ensuring political stability and providing a suitable/safe environment for investments. Institutional Economics emphasizes the economic importance of institutions. In this respect, for Institutional Economics, the economy is an institutionalized process. Today, there are economists who continue their studies within the scope of Institutional Economics. Studies examining the relationship between institutions and economic growth have increased in recent years. There are various studies examining this relationship in the European Union. This thesis, in which the relationship between economic growth and institutional structure is aimed to be evaluated in the context of institutional economics approaches, has gained originality by considering the institutional structure in a holistic approach in the European Union and candidate countries. For this purpose, using the annual data of the 2002-2018 period, different models were created including the European Union and candidate countries for membership of the European Union. Panel Granger Causality analysis was conducted with the indicators that are suitable for the method of the study and the availability of data, which are frequently preferred indicators in the literature, representing the institutional structure. Accordingly, when the findings are evaluated in its most general form, it shows that there is a Granger causality relationship between economic growth and institutional structure in the European Union and candidate countries for membership of the European Union. In this context, it can be said that the institutional structure affects the economic growth and the economic growth has an effect on the institutional structure.

Keywords: Institutional Economics, Institutional Structure, Institutions, Economic Growth, European Union.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
TABLolar LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUM KAVRAMI VE KURUMSAL YAPI

1.1. Kurumlar ve Kurumsal Yapı	5
1.2. Kurumların Sınıflandırılması	8
1.2.1. Temel-Yardımcı Kurumlar	10
1.2.2. Genel-Özel Kurumlar	16
1.2.3. İçsel-Dışsal Kurumlar	18
1.2.4. Formel-Enformel Kurumlar	18
1.3. Kurumların Önemi	20
1.4. Kurum Kavramına ve Kurumların Sınıflandırılmasına Katkıda Bulunan Düşünürler	23
1.5. Kurumlar ve Normların Ülkelerdeki Etkilerinden Örnekler	27

İKİNCİ BÖLÜM
KURUMSAL İKTİSAT'IN GELİŞİMİ VE
EKONOMİK BÜYÜME-KURUMSAL YAPI İLİŞKİSİ

2.1. Kurumsal İktisat'ın Tarihsel Süreci.....	33
2.1.1. Amerikan Kurumsalcılığı	35
2.1.2. İngiliz Tarihselciliği.....	36
2.1.3. Alman Tarihçi Okul.....	37
2.1.4. Avusturya Okulu.....	37
2.1.5. Freiburg Okulu.....	40
2.2. Eski ve Yeni Kurumsal İktisat.....	41
2.2.1. Eski Kurumsal İktisat.....	44
2.2.1.1. Eski Kurumsal İktisat'ın Temel Özellikleri	47
2.2.1.2. Eski Kurumsal İktisat'ın Başlıca Temsilcileri	48
2.2.2. Kurumsal İktisat'ın Düşüşü ve Yeniden Yükselişi.....	57
2.2.3. Yeni Kurumsal İktisat.....	58
2.2.3.1. Yeni Kurumsal İktisat'ın Temel Özellikleri	61
2.2.3.2. Yeni Kurumsal İktisat'ın Başlıca Temsilcileri.....	61
2.2.4. Yeni Kurumcu İktisat'ın Ekolleri	66
2.2.4.1. İşlem Maliyetleri İktisadı	66
2.2.4.2. Mülkiyet Hakları İktisadı	67
2.2.4.3. Hukuk ve İktisat	72
2.2.5. Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'ın Ortak Özellikleri ve Farklılıkları	74
2.2.6. Kurumsal İktisat'ın Yerleşik İktisattan Farklılıkları.....	77
2.2.7. Kurumsal İktisat'a Yöneltilen Eleştiriler	78
2.3. Kurumsal Mikroekonomi ve Kurumsal Makroekonomi	78
2.4. Kurumsal İktisat'ın Metodolojisi	79

2.5. Kurumsal İktisat'ın Metodolojik Araçları	81
2.6. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisi.....	84
2.7. Kurumsal Yapı Ölçüm Metotları.....	87
2.7.1. Dünya Bankası: Evrensel Yönetişim Göstergeleri	88
2.7.2. Fraser: Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi.....	89
2.7.3. Heritage Foundation: Ekonomik Özgürlükler Endeksi	89
2.7.4. Freedom House: Özgürlük Endeksi.....	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ve ADAY ÜLKELERDE KURUMSAL YAPI

3.1. Tarihsel Arka Plan.....	93
3.2. Seçili Göstergeler Çerçevesinde Avrupa Birliği Ülkelerinin Kurumsal Yapısı.....	101
3.2.1. Hukukun Üstünlüğü.....	101
3.2.2. Hükümet Büyüklüğü.....	105
3.2.3. Düzenlemelerin Etkinliği.....	107
3.2.4. Açık Piyasa	111
3.3. Seçili Göstergeler Çerçevesinde Avrupa Birliği Aday Ülkelerin Kurumsal Yapısı.....	115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE ADAY ÜLKELERDE EKONOMİK BÜYÜME VE KURUMSAL YAPI İLİŞKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

4.1. Teorik Literatür	123
4.2. Ampirik Literatür	125
4.2.1. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisini İncelerken Ekonomik Özgürlükleri Baz Alan Çalışmalar.....	126

4.2.2. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki İlişkiyi Ülkeleri Çeşitli Gelir Seviyelerine ve Gelişmişlik Düzeylerine Göre İnceleyen Çalışmalar	128
4.2.3. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki İlişkiyi Ülkeleri Yer Aldıkları Bölgeye Göre Değerlendiren Çalışmalar	134
4.2.4. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki İlişkiyi Ülkelerin Yer Aldığı Entegrasyon ya da Dahil Olduğu Ekonomi Örgütü/Konseyine Göre Sınıflandırarak İnceleyen Çalışmalar.....	137
4.2.5. Kurumsal Yapının Mülkiyet Hakları ve Siyasal İstikrarsızlık gibi Göstergelerle Temsil Edildiği, Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar.....	139
4.2.6. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Diğer Çalışmalar	141
4.3. Çalışmanın Amacı ve Önemi	145
4.4. Çalışmanın Kısıtları.....	146
4.5. Veri Seti.....	146
4.6. Model.....	148
4.7. Yöntem	149
4.8. Ampirik Bulgular	154
4.8.1. Model 1: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Ekonomik Özgürlüklerin Temel Alındığı Model	154
4.8.2. Model 2: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Parasal Özgürlüklerin Temel Alındığı Model	163
4.8.3. Model 3: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Vergi Yükünün Temel Alındığı Model.....	171
4.8.4. Model 4: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Hükümet Bütünlüğü/Dürüstlüğünün Temel Alındığı Model	179
4.8.5. Model 5: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Siyasal İstikrar ve Şiddetin Yokluğunun Temel Alındığı Model	187

4.8.6. Model 6: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Hukukun Üstünlüğünün Temel Alındığı Model	195
4.8.7. Model Sonuçlarının Değerlendirilmesi.....	203
SONUÇ	207
KAYNAKÇA.....	213

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

- AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT : Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
CADF : Yatay Kesit Genişletilmiş Dickey Fuller
GATT : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH : Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
OECD : İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
VAR : Vektör Otoregresif

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Kurumların Oluşum Süreçleri.....	6
Şekil 2.1. Kurumsal İktisat'ın Tarihi Sürecinde Yer Alan Bazı Temel Okullar	34
Şekil 2.2. Kurumsal İktisatçılar.....	42
Şekil 2.3. İktisat Disiplininin Günümüzdeki Görünümü	44
Şekil 2.4. Kurumsal Evrim Süreci.....	50
Şekil 2.5. Veblen Etkisi.....	52
Şekil 2.6. Yeni Kurumsal İktisat'ın Katkıları ve Altın Üçgen.....	60
Şekil 2.7. İşlem Maliyetleri Sıfırken ve Pozitifken Coase Teoremi	69
Şekil 2.8. Regülasyon ve Coase Teoremi Karşılaştırması	70
Şekil 2.9. Coase Çözümü	71
Şekil 2.10. Devlet Olma ve Etkinlik	83
Şekil 3.1. Koppenag Kriterleri	99
Şekil 4.1. Model 1A ve Model 1B Companion Matrix'inin Kökleri.....	158
Şekil 4.2. Model 1A Etki Tepki Grafikleri	161
Şekil 4.3. Model 1B Etki Tepki Grafikleri.....	162
Şekil 4.4. Model 2A ve Model 2B Companion Matrix'inin Kökleri.....	166
Şekil 4.5. Model 2A Etki Tepki Grafikleri	169
Şekil 4.6. Model 2B Etki Tepki Grafikleri.....	170
Şekil 4.7. Model 3A ve Model 3B Companion Matrix'inin Kökleri.....	174
Şekil 4.8. Model 3A Etki Tepki Grafikleri	177
Şekil 4.9. Model 3B Etki Tepki Grafikleri.....	178
Şekil 4.10. Model 4A ve Model 4B Companion Matrix'inin Kökleri.....	182
Şekil 4.11. Model 4A Etki Tepki Grafikleri	185
Şekil 4.12. Model 4B Etki Tepki Grafikleri.....	186
Şekil 4.13. Model 5A ve Model 5B Companion Matrix'inin Kökleri.....	190
Şekil 4.14. Model 5A Etki Tepki Grafikleri	193
Şekil 4.15. Model 5B Etki Tepki Grafikleri.....	194
Şekil 4.16. Model 6A ve Model 6B Companion Matrix'inin Kökleri.....	198
Şekil 4.17. Model 6A Etki Tepki Grafikleri	201
Şekil 4.18. Model 6B Etki Tepki Grafikleri.....	202
Şekil 4.19. AB Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki Granger Nedensellik İlişkileri	204

Şekil 4.20. AB Ülkeleri ve Birliğe Aday Ülkelerde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki Granger Nedensellik İlişkileri 205

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Kurum ve Toplumsal Yapı İlişkisinin Temel Özellikleri ve Toplumsal Kurumların Olumlu İşlevleri.....	8
Tablo 1.2. Kaliteli Büyüme Yönelik Rodrik'in Kurum Sınıflandırması.....	9
Tablo 1.3. Kurumların Sınıflandırılması.....	10
Tablo 1.4. Temel Sosyal Kurumların Karakteristikleri.....	11
Tablo 1.5. Seçili Ülke ve Bölgelerde Kurumların Etkileri.....	31
Tablo 2.1. Eski Kurumsal İktisat'ın Başlıca Temsilcileri.....	48
Tablo 2.2. Yeni Kurumsal İktisat'ın Başlıca Temsilcileri.....	62
Tablo 2.3. Sosyal Analizin Dört Katmanı.....	64
Tablo 2.4. İşlem Maliyetleri Teorisinin Gelişimi.....	66
Tablo 2.5. Mülkiyet Hakları Teorisinin Gelişimi.....	67
Tablo 2.6. Schmoller, Veblen, Commons, Menger ve Hayek'in Kurumsal İktisat Kuramlarının Karşılaştırılması.....	75
Tablo 2.7. Williamson, North, Aoki, Boyer, Hodgson'un Kurumsal İktisat Kuramlarının Karşılaştırılması.....	76
Tablo 2.8. Mülkiyet Hakkının Tanımı ve Kapsamı.....	81
Tablo 3.1. Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci ve Aday Ülkeler.....	95
Tablo 3.2. AB'nin Kurucu Ülkelerinde Hukukun Üstünlüğü.....	100
Tablo 3.3. AB 27 Ülkelerinde Mülkiyet Hakları.....	103
Tablo 3.4. AB 27 Ülkelerinde Hükümet Bütünlüğü/Dürüstlüğü.....	104
Tablo 3.5. AB 27 Ülkelerinde Yargı Etkinliği.....	105
Tablo 3.6. AB 27 Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Vergi Yükü.....	106
Tablo 3.7. AB 27 Ülkelerinde Finansal-Mali Sağlık.....	107
Tablo 3.8. AB 27 Ülkelerinde İş Özgürlüğü.....	108
Tablo 3.9. AB 27 Ülkelerinde Çalışma Özgürlüğü.....	109
Tablo 3.10. AB 27 Ülkelerinde Parasal Özgürlük.....	110
Tablo 3.11. AB 27 Ülkelerinde Ticaret Özgürlüğü.....	111
Tablo 3.12. AB 27 Ülkelerinde Yatırım Özgürlüğü.....	113
Tablo 3.13. AB 27 Ülkelerinde Finansal Özgürlük.....	114
Tablo 3.14. AB Aday Ülkelerde Hukukun Üstünlüğü.....	118
Tablo 3.15. AB Aday Ülkelerde Hükümet Büyüklüğü.....	119
Tablo 3.16. AB Aday Ülkelerde Düzenlemelerin Etkinliği.....	120

Tablo 3.17. AB Aday Ülkelerde Açık Piyasa	121
Tablo 4.1. 1995-2010 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisini İnceleyen Çalışmalar	142
Tablo 4.2. 2011-2015 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisini İnceleyen Çalışmalar	143
Tablo 4.3. 2016-2018 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisini İnceleyen Çalışmalar	144
Tablo 4.4. 2019-2020 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisini İnceleyen Çalışmalar	145
Tablo 4.5. Model 1A ve 1B Birim Kök Testi Sonuçları	155
Tablo 4.6. Model 1A ve Model 1B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları	156
Tablo 4.7. Model 1A ve Model 1B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi	157
Tablo 4.8. Model 1A ve 1B PVAR Sonuçları	157
Tablo 4.9. Model 1A ve Model 1B Granger Nedensellik Testi Sonuçları	158
Tablo 4.10. Model 1A Varyans Ayrıştırması Sonuçları	159
Tablo 4.11. Model 1B Varyans Ayrıştırması Sonuçları	160
Tablo 4.12. Model 1A ve Model 1B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları	162
Tablo 4.13. Model 2A ve Model 2B Birim Kök Testi Sonuçları	163
Tablo 4.14. Model 2A ve Model 2B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları	164
Tablo 4.15. Model 2A ve Model 2B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi	165
Tablo 4.16. Model 2A ve Model 2B PVAR Sonuçları	165
Tablo 4.17. Model 2A ve Model 2B Granger Nedensellik Testi Sonuçları	166
Tablo 4.18. Model 2A Varyans Ayrıştırması Sonuçları	167
Tablo 4.19. Model 2B Varyans Ayrıştırması Sonuçları	168
Tablo 4.20. Model 2A ve Model 2B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları	170
Tablo 4.21. Model 3A ve Model 3B Birim Kök Testi Sonuçları	171
Tablo 4.22. Model 3A ve Model 3B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları	172
Tablo 4.23. Model 3A ve Model 3B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi	173
Tablo 4.24. Model 3A ve Model 3B PVAR Sonuçları	173
Tablo 4.25. Model 3A ve Model 3B Granger Nedensellik Testi Sonuçları	174
Tablo 4.26. Model 3A Varyans Ayrıştırması Sonuçları	175
Tablo 4.27. Model 3B Varyans Ayrıştırması Sonuçları	176
Tablo 4.28. Model 3A ve Model 3B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları	178

Tablo 4.29. Model 4A ve Model 4B Birim Kök Testi Sonuçları.....	179
Tablo 4.30. Model 4A ve Model 4B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları	180
Tablo 4.31. Model 4A ve Model 4B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi	181
Tablo 4.32. Model 4A ve Model 4B PVAR Sonuçları	181
Tablo 4.33. Model 4A ve Model 4B Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	182
Tablo 4.34. Model 4A Varyans Ayrıştırması Sonuçları	183
Tablo 4.35. Model 4B Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	184
Tablo 4.36. Model 4A ve Model 4B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları.....	186
Tablo 4.37. Model 5A ve 5B Birim Kök Testi Sonuçları	187
Tablo 4.38. Model 5A ve Model 5B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları	188
Tablo 4.39. Model 5A ve Model 5B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi	189
Tablo 4.40. Model 5A ve 5B PVAR Sonuçları.....	189
Tablo 4.41. Model 5A ve Model 5B Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	190
Tablo 4.42. Model 5A Varyans Ayrıştırması Sonuçları	191
Tablo 4.43. Model 5B Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	192
Tablo 4.44. Model 5A ve Model 5B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları.....	194
Tablo 4.45. Model 6A ve 6B Birim Kök Testi Sonuçları	195
Tablo 4.46. Model 6A ve Model 6B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları	196
Tablo 4.47. Model 6A ve Model 6B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi	197
Tablo 4.48. Model 6A ve 6B PVAR Sonuçları.....	197
Tablo 4.49. Model 6A ve Model 6B Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	198
Tablo 4.50. Model 6A Varyans Ayrıştırması Sonuçları	199
Tablo 4.51. Model 6B Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	200
Tablo 4.52. Model 6A ve Model 6B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları.....	202

GİRİŞ

Kurumlar, toplumun temelini oluşturmaktadır. Kurumların toplumsal ilişkileri düzenlenmek, belirsizliği azaltmak, güvenilir bir ortam sağlamak gibi işlevleri göz önüne alındığında kurumsal yapının önemi daha net görülebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bir ülkenin kurumsal yapısı ve kurumlarının kalitesi ülke ekonomilerini de etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kurumsal İktisat'ın odak noktası adından da anlaşılacağı üzere kurumlardır. Kurum kavramının birden çok tanımı bulunmaktadır. Bunlardan en bilindik olanları Kurumsal İktisat'ın kurucusu olarak kabul edilen Veblen tarafından, kurumların yerleşik düşünce alışkanlıkları şeklinde tanımlanması; Yeni Kurumsal İktisat'ın temsilcileri arasında yer alan North'un ise kurumları oyunun kuralları olarak kavramlaştırmasıdır. Bunun yanı sıra kurum kavramına katkıda bulunan her bir düşünür ve Kurumsal İktisat kapsamında çalışmasını sürdürenler tarafından çok sayıda farklı kurum kavramı tanımlaması yapılmıştır. Günümüzde de araştırmalarını kurumların önemine vurgu yaparak sürdüren çalışmalar literatürde sıklıkla yer almaktadır.

Kurumsal İktisat'ın Eski ve Yeni Kurumsal İktisat ayrımı gözetilerek kavramsal çerçevesinin çizilmeye çalışıldığı bu tezde iki yaklaşımın ayrıldığı birtakım noktalar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'ın bazı hususlardaki ortak paydaların Kurumsal İktisat ile ilgili yapılan incelemelerdeki teorik çerçeveyi oluşturduğu söylenebilir. Kurumsal İktisat'ın temelleri Alman Tarihçi Okul, Amerikan Kurumsalcılığı ve İngiliz Tarihselciliği vb. okul ve ekollere dayanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Kurumsal İktisat'ın kurucusu sayılan Veblen, Amerikan Kurumsalcıları arasında yer almaktadır.

Kurumsal İktisat'ın işlem maliyetleri, mülkiyet hakları, demokrasi ve siyasi istikrar vb. unsurları bir kurum olarak merkeze alarak, klasik iktisat tarafından piyasa özelinde ele alınan kurum kavramına geniş bir perspektifle dikkati çekmesi önem arz etmektedir. Kurumlar özellikle son dönemlerde ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının açıklanmasında önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır.

Bu tezde ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasındaki ilişkinin Kurumsal İktisat yaklaşımları bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya Avrupa Birliği ve birliğe aday ülkelerde kurumsal yapının bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasıyla özgünlük kazandırılmıştır. Çalışmada, kurumlar ekonomik büyüme için önemli midir? Avrupa Birliği ve birliğe aday ülkelerde ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasında bir ilişki var mıdır? Bu ülkelerde ekonomik büyüme için önemli olan kurumlar nelerdir? sorularına cevap aranmıştır. Çalışma temel olarak kurumsal yapının ekonomik büyümeyi etkileyeceği hipotezine dayanmaktadır. Çalışmada kurulan modeller Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu çerçevede genel olarak ekonomik büyüme, kurumsal yapı, sermaye ve emeği temsil eden veriler kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik kısmında karşılaşılan asıl kısıt, verilerin toplanmasıyla ilgilidir. Bu nedenle tüm verilerin eksiksiz olarak bulunduğu periyot analiz dönemi olarak seçilmiştir. 2002-2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin dahil edildiği farklı modeller oluşturulmuştur. Kurumsal yapıyı temsilen literatürde sıklıkla tercih edilen göstergelerden veri mevcudiyeti ve çalışmanın yöntemine uygun olan göstergeler ile panel Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Bu kapsamda dört bölümden oluşan çalışmanın ilgili bölümleri ve bu bölümlerde yer alan konular şu şekilde özetlenebilir. Tezin ilk bölümünde kurum kavramı ve kurumsal yapı açıklanmıştır. Bu kapsamda kurumlar ve kurumsal yapı, kurumların temel özellikleri, kurumların sınıflandırılması, kurumların önemi, kurum kavramına katkıda bulunan düşünürler ve son olarak kurumlar ve normların ülkelerdeki etkilerine ilişkin örneklere yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Kurumsal İktisat'ın gelişimi ve ekonomik büyüme-kurumsal yapı ilişkisi anlatılmıştır. Kurumsal İktisat'ın köklerinin dayandığı, Amerikan Kurumsalcılığı, İngiliz Tarihselciliği, Alman Tarihçi Okulu, Avusturya Okulu, Freiburg Okulu ve bu okulların temsilcilerinin katkıları açıklanmıştır. Kurumsal

İktisat, Eski ve Yeni Kurumsal İktisat başlıkları altında iki ana sınıflandırmadan oluşacak şekilde ele alınmış ve bu kapsamda özellikler ve başlıca temsilcileri hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanı sıra Yeni Kurumsal İktisat'ın ekolleri içerisinde sayılan İşlem Maliyetleri İktisadı, Mülkiyet Hakları İktisadı ve hukuk ve iktisat ilişkisine yer verilmiştir. Ardından Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'ın ortak özellikleri ve farklılıkları, Kurumsal İktisat'ın yerleşik iktisattan farklılıkları, Kurumsal İktisat'a yöneltilen eleştiriler, kurumsal mikro ve makroekonomi, Kurumsal İktisat'ın metodolojisi ve metodolojik araçlarına değinilmiştir. Bu bölüm ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisinin açıklanması ve kurumsal yapı ölçüm metotlarının anlatılmasıyla tamamlanmıştır.

Üçüncü bölümde, Avrupa Birliği ülkeleri ve aday ülkelerde kurumsal yapı seçili göstergeler çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca tarihsel arka plan kapsamında birlik içerisinde demokrasi, hukukun üstünlüğü ve mülkiyet hakkı bağlamında kurumların ve kurumsal yapının gelişimi açıklanmıştır. 27 AB ülkesi ve içinde Türkiye'nin de bulunduğu 5 AB aday ülke için kurumsal yapı öncelikli olarak kavramsal bir çerçeve ile anlatılmış ardından literatürde sıklıkla tercih edilen Heritage Foundation göstergeleri esas alınarak ülkelerdeki kurumsal yapı; hukukun üstünlüğü, düzenlemelerin etkinliği ve piyasanın açıklığı vb. göstergelerini içerecek biçimde tablollaştırılarak incelenmiştir.

Tezin uygulama kısmını içeren dördüncü bölümde, teorik ve ampirik literatüre yer verilmiştir. Ardından çalışmanın amacı ve önemi ile kısıtları açıklanmış bu kapsamda kullanılan veri seti, model ve yöntem hakkında bilgiler sunulmuştur. Ampirik bulguların raporlanması ve toplu değerlendirilmesi yapılmıştır. Uygulama sonuçları en genel hali ile Avrupa Birliği ülkeleri ve aday ülkelerde, ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasında bir Granger Nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Akabinde çalışma genel bir değerlendirme ve politika önerilerini içeren sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUM KAVRAMI VE KURUMSAL YAPI

İktisat, klasik iktisatçıların soyut varsayımları ve modelleri bir yana tarihçi okulun üretimin hukuki çerçevesi, politik çerçevesi, işletme ve teşebbüs şekilleri gibi karakteristikler etrafında birleştirmeye çalıştığı şemalardan daha geniş ve engin bir çeşitliliğe sahiptir. Hangi yüzyılda ve nerede olursa olsun iktisadi yaşayış sadece dış verilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir madde dünyası değildir. Bütün bunların altında ve arkasında kendine has tavırları ve davranışlarıyla insan gerçeği bulunmaktadır (Ülgener, 1981: 11-12).

İktisat sosyal bir bilim olarak incelenen konularda, piyasaların işleyişi açısından belirli kurullarla sonuçlara vararak, kuram geliştirmek adına bireylerin davranışlarında rasyonel olduğu gibi birtakım varsayımlara dayanmaktadır (Kazgan, 2016: 78). İktisatçıların davranış konusundaki varsayımları bazı sorunları çözmek açısından faydalı olmakla birlikte söz konusu varsayımlar sosyal bilimcilerin karşılaştıkları sorunların birçoğuyla baş etmek konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu durum kurumların varlığının, oluşumunun ve evriminin anlaşılması noktasında bir engel teşkil etmektedir (North, 2002: 37). Standart ekonomi, piyasaların var olduğunu ve bu çerçevede; hükümetleri, yararlı ticareti, yatırım ve yenilikler yapılması için piyasaları teşvik edecek unsurları dengeleyen politikalara sahip olduğunu varsaymaktadır. Kurumsal ekonomistler ise daha derinlere inmekte piyasaların kaynaklarını, bunların devletle ilişkilerini ayrıca ekonomik faaliyete yardımcı olan sosyal ve siyasi şartları araştırmaktadırlar (Parasız, 2014: 235). Kurumsal okula göre sosyal bilimler değer yargılarından bağımsız değildir. Kurumsal İktisat, olguları salt iktisadi yönden değil antropolojik ve sosyal bütünlük içerisinde incelemektedir. Bu kapsamda kaynağını

insandan alan kurumsal okul olayların sürekli gözlenmesini, bunların teoriyle birlikte değişebileceğini kabul etmektedir (Baloğlu, 2004: 105).

Bu bölümde öncelikle kurum kavramı ve kurumsal yapı açıklanmıştır. Bu kapsamda kurumlar ve kurumsal yapı, kurumların temel özellikleri, kurumların sınıflandırılması, kurumların önemi, kurum kavramına katkıda bulunan düşünürler ve son olarak kurumlar ve normların ülkelerdeki etkilerine ilişkin örneklere yer verilmiştir. Neticede ikinci bölümde anlatılacak olan Kurumsal İktisat yaklaşımının temelini oluşturan kurum kavramıyla ilgili genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

1.1. Kurumlar ve Kurumsal Yapı

Kurumlar, sosyologlar tarafından toplum hayatının temel yapı taşları olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda kurumlar, sorunlara çözüm yolları üretmek ve toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak için yapılandırılmışlardır. Toplumların hepsinde, günlük hayatı farklı açılardan düzenlemek için sistematik ve belirli düzenlemelerin olması bir zorunluluk haline gelmektedir. Modern toplumlardaki temel kurumlar arasında; aile, hukuk, eğitim, politika, din ve ekonomi yer almaktadır. Sağlık, medya ve ordu da kimi zaman kurumlar arasında sayılmaktadır (Newman, 2013: 17).

Kurumsal yapı, toplumda organize halde ve tarihsel boyutu olan toplumsal ilişkiler, insanlar tarafından oluşturulan normlar olarak tanımlanabilir. Bu normlar, kurumların ve demokrasinin sınırlarını belirleyen kurallardır (Korkmaz, 2018: 181). En az iki kişi arasındaki ilişkiyi ifade eden davranışlar, sosyal norm ve sosyal kurum yapılarının oluşumuna dönüşmektedir. Kurumlar, belirli ihtiyaçlar çerçevesinde sosyal hayatı ve davranış kalıplarını düzenleyen davranış kurallarıdır (Arslantürk ve Amman, 2012: 10-11). Sosyal düzen, mülkiyet, aile, evlilik gibi sosyal kurumlara dayanmaktadır. Sosyal kurum fiziksel somut bir şey değildir. Bu kapsamda birbiriyle sosyal ilişkide olan kişilerin normlara göre hareket etmeleri duyular tarafından algılanabilmektedir (Ehrlich ve Isaacs, 1922: 131).

Kurumlar, sosyal alanda en çok önem taşıyan yapı türleridir ve sosyal hayatın öğelerini oluşturmaktadır. Kurumların sosyal yaşamdaki artan rolünün kabulü, açık veya örtük

kurullarla yapılandırılmış insan etkileşimi ve aktivitesinin çoğunu tanımayı içermektedir. Kurumlar ayrıca yerleşik ve yaygın sistemler olarak tanımlanabilir. Bu kurumlar dil, para, hukuk, firmalar vb.dir (Hodgson, 2006: 2). Montesquieu, ‘Yasaların Ruhu’ adlı eserinde şunu ileri sürmektedir; yasalar, hükümetin buyrukları, ahlak, adetler ve din insanları etkilemektedir. Montesquieu’ye göre bunlar ulusların ruhunu oluşturmaktadır. Bir ülkede bunlardan herhangi birinin daha güçlü bir şekilde devreye girmesiyle doğru orantılı olarak diğerleri zayıflamıştır (Swingewood, 1998: 32). Bu açıdan değerlendirildiğinde kurumların yapılanma şekilleri ve kapsayıcılıklarının önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Kurumlar, geçmiş uygulamalar ve eylem koşullarını belirleyen anlayışların tarihsel birikimlerdir. Eylemden önce bir kurum olmadan, eylemin davranışı nasıl etkileyebileceğini ve eylem için sonuçların nasıl incelenebileceğini veya eylemin kurum üzerindeki müteakip etkilerinden nasıl bahsedilebileceğini anlamak zorlaşmaktadır (Barley ve Tolbert, 1997: 99). Kendiliğinden ortaya çıkan kurumların kurumlaşması yani insanların düşünce ve eylem alışkanlıklarının bir parçası olması uzun bir süreç almaktadır. Bu kurumlar yerel koşullar, zaman gibi faktörlerden etkilenmekte bu da kurumları çeşitlendirmektedir (Coase ve Wang, 2015: 110).

Durkheim, eylemin toplumsal bir boşlukta gerçekleşmediğini savunmuştur. Buna göre eylemin kurumsal bağlamı göz ardı edilmemelidir. Durkheim kurumları özellikle normatif karakterler olarak kavramlaştırmıştır (Gronow, 2008: 351). Kurumların oluşum süreçleri ile ilgili Durkheimci yaklaşım şu süreci esas almaktadır. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak için bir eylemde bulunmaktadır ve bu eylemler tekrarlanmaktadır. Eylemler, tekrarla birlikte alışkanlığa ve alışkanlıklar da zamanla adete yani geleneğe dönüşmektedir. Neticede adetler kurallaştırılmakta (norm) ve normlar da kurumlaşmaktadır (Aydın, 2014: 33). Söz konusu süreç Şekil 1.1’de gösterilmektedir.

Eylem →	Tekrar →	Alışkanlık →	Adet →	Norm →	Kurum
---------	----------	--------------	--------	--------	-------

Şekil 1.1. Kurumların Oluşum Süreçleri

Kaynak: Aydın, 2014: 33.

Robert Oxoby'e göre insanlar elverişsiz ortamlara psikolojik olarak uyum sağlamak için normlara ihtiyaç duymaktadır. Jon Elster'e göre normlar toplumun çimentosu/temelidir. Robert Akerlof'a göre insanlar kendi inançlarının tasdik edilmesini istemektedir. Neticede bu türden fayda fonksiyonu olan bireylerin etkileşimleri sonucunda ortaya gruplar, normlar ve kimlikler çıkmaktadır (Akerlof ve Kranton, 2016: 44-45).

Kurum, kurumsal gerçekler yaratmayı sağlayan kuralların toplu olarak kabul edildiği herhangi bir sistem olarak tanımlanabilir (Searle, 2005: 21). Knight'e göre kurum, sosyal etkileşimleri belirli şekillerde yapılandıran kurallar dizisidir (Hodgson, 2006: 21). Kurallar, normlar ve paylaşılan stratejiler oluşturulmakta ve sık sık meydana gelen ya da tekrarlayan insan etkileşimleriyle yeniden düzenlenmektedir (Crawford ve Ostrom, 1995: 582).

Kurumlar, bireyler ve toplulukların uygulanması muhtemel seçeneklerindeki kısıtları temsil etmektedir. Bu kısıtlar zamanla değişmeye açıktır. Kurumsal teorisyenler kültürel kısıtların insan hareketlerini tam olarak tanımlamadığını kabul etmektedirler. Aksine, kurumlar algılanan fırsatları ve alternatifleri kısıtlayarak rasyonaliteye sınırlar koymakta ve böylece belirli davranış türlerinin olasılığını artırmaktadır. Mükemmel rasyonalite gibi tamamen sınırlı rasyonalite de nadir olmaktadır. Kişiler ve topluluklar seçim ve eylemler yoluyla kurumları isteyerek değiştirebilmekte ve hatta ortadan kaldırmaktadır. ABD'deki kadınların oy hakkı edinmesi, Güney Afrika'da ırkçılığın kaldırılması, Sovyetler Birliği'nin çöküşü bunlara örnek gösterilebilir (Barley ve Tolbert, 1997: 94).

Kurumlarla ilgili temel tanımlamaların yapılmasının ardından kurumların temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Arslantürk ve Amman, 2012: 291):

- Kurumlar, belirli ihtiyaçları karşılamak için kurulmaktadır ve bu ihtiyaçlar da kurumların amacını belirlemektedir.
- Sosyal kurumlar, belli bir toplumun ve kültürün içinde var olduklarından kültürel norm özelliği taşımakta ve onlara değer yüklenmektedir.
- Kurumların içerikleri süreklilik göstermektedir.

Toplumsal kurumları, toplum içinde ihtiyaçların genel olarak benimsenen ve sürdürülen karşılama yolları oluşturmaktadır. Kurum ve toplumsal yapı ilişkisinin temel özellikleri ve toplumsal kurumların olumlu işlevleri tablo 1.1’de gösterilmektedir.

Tablo 1.1. Kurum ve Toplumsal Yapı İlişkisinin Temel Özellikleri ve Toplumsal Kurumların Olumlu İşlevleri

Kurum ve toplumsal yapı ilişkisinin temel özellikleri	Toplumsal kurumların olumlu işlevleri
Kurumlar; toplumsal, ekonomik, sınıfsal gerçekliğin ürünüdür: Sürece bağlı olarak yeni ihtiyaçlar kurumsallaşmış ilişkileri yenilemektedir. Toplumsal kurumlar toplumsal ekonomik gerçekliğin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır ve buna göre değişmektedirler.	Toplumsal kurumlar kişilerin toplumsal davranışlarını kolaylaştırmaktadır ve toplumsal ilişkilerin nasıl işleyeceğini düzenlemektedir.
Toplumsal kurumlar birbirine bağlıdır: Toplumsal yapı içerisinde belirli özerklikleri olsa da kurumlar, aralarında bağımsız değildir. Toplumsal yapıda ortaya çıkan bir değişim değişik oranlarda ve değişik ölçülerde diğer toplumsal kurumları etkileyebilmektedir.	Toplumsal kurumlar kültürün sürekliliğini sağlamaktadır. Toplumsal düzeni karmaşa halinden korumak gibi önemli bir işlevi yerine getirmektedir.
Kurumlar toplumsal değişime direnç göstermektedirler: Toplumsal değişim sürecinde maddi temelli ekonomik değişimlere göre üst yapı kurumlarının değişime direnç gösterdiği ya da daha yavaş değiştikleri toplumsal yapı araştırmaları ile tespit edilmiştir.	Toplumsal kurumlar, toplumsal denetimi sağlamaktadır. Toplumsal kurumlar, toplumsal ilişkiler sürecinde keyfi davranışlardan alıkonulan bireyin toplumsal düzene katılmasını sağlayan yapı unsurlarıdır.

Kaynak: Topses, 2016: 15-25 derlenerek tablolaştırılmıştır.

Toplumsal kurumların tabloda sıralanan özellikleri kurumların etkisinin boyutlarını göstermektedir. Bu bağlamda kurumların toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinden denetimin sağlanmasına kadar geniş bir alanı kapsayan işlevleri bulunmaktadır. Yukarıda kurum kavramı anlatılırken değinilen çeşitli kurumlar belirli ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Bu kurumlar hakkında detaylı bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

1.2. Kurumların Sınıflandırılması

Kurumlar, ‘Kaliteli Büyüme Yönelik Kurumlar: Nelerdir ve Nasıl Kazanılır?’ başlıklı çalışmada Rodrik tarafından beş başlık altında sınıflandırılarak incelenmiştir. Bunlar, mülkiyet hakları, düzenleyici kurumlar, makroekonomik istikrara yönelik kurumlar, sosyal güvenliği sağlamaya yönelik kurumlar ve çatışma yönetimine yönelik kurumlardır. Bu kurumlar tanımı ve özellikleri çerçevesinde tablo 1.2’de gösterilmektedir.

Tablo 1.2. Kaliteli Büyüme Yönelik Rodrik'in Kurum Sınıflandırması

Kurum	Tanımı/Önemi
Mülkiyet Hakları	Resmi mülkiyet hakları ve özellikle kontrol hakkının bulunması önemli görülmektedir.
Düzenleyici Kurumlar	Başarılı piyasa ekonomileri hizmet, mal, iş gücü finans ve varlık piyasalarına yönelik düzenleyici kurumların gözetimindedir.
Makroekonomik İstikrara Yönelik Kurumlar	İstikrarı sağlamaya yönelik mali ve parasal kurumların olmamasının verebileceği zararların gelişmiş ekonomilerce tecrübe edilmesi neticesinde tesis edilen kurumlardır. Merkez bankaları son kredi merci olması bağlamında örnek teşkil etmektedir.
Sosyal Sigortaya (Sosyal Güvenlik) Yönelik Kurumlar	Sosyal sigorta piyasa ekonomisini meşrulaştırmaktadır. Bunu sosyal istikrar ve sosyal birleşme ile uyumlu kılmaktadır.
Çatışma Yönetimine Yönelik Kurumlar	Sosyal çatışmalar, kaynakların ekonomik açıdan üretken faaliyetlerden sapmasına neden olarak ayrıca ortaya çıkan belirsizlikler bu faaliyetlerin önünü kapatarak zarar vermektedir. Kaliteli yargı, hukukun üstünlüğü, bağımsız ticaret birlikleri vb. çatışma yönetimine yönelik kurumlara örnek gösterebilir.

Kaynak: Rodrik, 2014: 40-45.

Kurumlar ayrıca en genel şekli ile temel-yardımcı kurumlar, genel-özel kurumlar-formel-informel kurumlar, içsel-dışsal kurumlar olarak sınıflandırılabilir (Aktan ve Yay, 2019: 19-52):

- Kurumlar fonksiyonları açısından temel ve yardımcı kurumlar olarak sınıflandırılmaktadır. Temel kurumlara; aile, din, siyaset ve ekonomi örnek gösterilebilir. Temel kurumların dışında kalan kurumlar ise yardımcı kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda siyaset temel kurumlara, hukuk ise yardımcı kurumlara örnek gösterilebilir.
- Toplumdaki tüm insanları ilgilendiren kurumlar genel kurumlardır. Piyasa, hukuk, din, ahlak genel kurumlara örnek gösterilebilir. Genel kurumların dışında kalan kurumlar ise özel kurumlar olarak tanımlanmaktadır.
- Sosyal etkileşimler neticesinde ortaya çıkan kurumlar içsel kurumlardır. Bu kurumlar kendiliğinden ortaya çıkmaktadırlar. Toplumsal yaşamı düzenleyen ya da kontrol eden bir otorite tarafından oluşturulan kurumlar ise dışsal kurumlardır.
- Formel kurumlar resmi olarak kabul edilen kanallar aracılığı ile oluşturulmuş ve topluma iletilmiştir. Anayasa, yasalar ve mülkiyet hakları formel kurumlara örnek olarak gösterilebilir. İnfomal kurumlar ise resmi olarak kabul gören kanallar dışında oluşturularak topluma iletilmektedirler. İnfomal kurallara örnek olarak gelenekler, tabular ve toplumsal davranış kuralları verilebilir.

Kurumsal iktisatçılar kurumların sınıflandırılmasında formel-enformel ayrımını esas almaktadır. Kurumların sınıflandırılması en genel şekli ile tablo 1.3'te gösterilmektedir.

Tablo 1.3. Kurumların Sınıflandırılması

Temel-Yardımcı Kurumlar	Genel-Özel Kurumlar
KURUMLAR	
Formel-İnformel Kurumlar	İçsel-Dışsal Kurumlar

Kaynak: Aktan ve Vural 2006: 10; aktaran Aktan ve Yay, 2019: 19.

1.2.1. Temel-Yardımcı Kurumlar

Temel yardımcı kurumlar, ekonomi, siyaset, aile, din ve eğitim olarak sayılabilir. Ekonomi, hizmet ve malların toplumdaki üretimi, tüketimi ve bölüşümüyle ilgilenen temel sosyal kurumlardan biridir. Ekonomi, tarım devrimi ile birlikte tarımsal teknoloji, işte uzmanlaşma, kalıcı yerleşim ve ticaret temellerine dayalı bir sosyal kurum haline gelmiştir. Sanayi devrimi ise yeni enerji kaynakları, işin fabrikalarda yoğunlaşması, uzmanlaşma, seri-kitlesel üretim ve ücretli işçi yönlerinde ekonomik gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bilişim devriminin etkisi ile 1950'li yıllarda başlayan sanayi sonrası ekonomi ise endüstriyel sektörden hizmet sektörüne geçmiştir ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin özelliklerini taşımaktadır (Macionis, 2015: 412-414). Ekonomi büyük oranda para, faiz, istihdam, şirketler, ödemeler dengesi gibi kurumsal gerçekliklerle ilgilenmektedir (Searle, 2005: 1). Ekonomi kurumu ek olarak mal ve hizmet dağıtımını sağlayacak ortak bir para birimi ve değişim aracı belirlemektedir. Toplumların bazılarında ekonominin temel hedefi karı ve üretimde verimliliği arttırmakken bazı toplumlardaysa toplumu oluşturan bireylerin ortak refahına odaklanılmaktadır (Newman, 2013: 18). Ekonomi kurumları toplumsal sistemdeki diğer kurumlarla her daim bir ilişki içerisinde bulunmakta, onları etkilemekte ve onlardan etkilenmektedir (Giddens, 2013: 18).

Ekonomi kurumunu oluşturan temel kavramlardan üretim, insan gereksinimlerini karşılamak için yapılan faaliyetlerin tamamını ifade etmektedir. Temel kavramlardan

ikincisi olan üretim ilişkileri, üretim araçlarının mülkiyeti ile ilgilidir. Üçüncü kavram olan üretim güçleri, üretimde kullanılan araçların tümünü ve bu araçları kullanarak maddi ürünler üreten insanların tamamını kapsamaktadır. Bir diğer kavram olan bölüşüm, daha önceden insanlar tarafından üretilen mal ve hizmetlerin insanların arasında dağıtım biçimi ve dağıtım tarzı olarak tanımlanabilir. Ekonomi kurumunu oluşturan diğer kavramlar toprak, sermaye ve emek olarak sıralanabilir. Toprak, tüm maddi üretimlerin başlangıç noktası sayılmaktadır. Sermaye, mülkiyetle ilgili bir kavramdır ve kapitalizmde¹ üretim için sahip olunan maddi varlıkların toplamını ifade etmektedir. Son olarak emek; kol, kas ve beyin gücünün üretim süreci içindeki yeridir ve üretimin en önemli unsuru olarak nitelendirilmektedir (Topses, 2016: 34-38). Toplumda istikrarın nasıl sürdürüleceği ile ilgilenen fonksiyonalist teorilere göre ekonomi ve siyasal kurumlar arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır ve bu ilişki toplumun kaynaklarının yönlendirilmesinde etkinliği arttırmaktadır (Bozkurt, 2013: 301). Tablo 1.4'te temel sosyal kurumlar ve karakteristikleri gösterilmektedir.

Tablo 1.4. Temel Sosyal Kurumların Karakteristikleri

Kurum	Görev	Rol	Fiziki Özellik	Sembol
Aile	Toplumun yenilenmesi Cinsellik tatmini Dayanışma Sosyalleştirme Statü tayini Psikolojik tatmin	Analık Babalık Evlatlık	Ev-bark Mobilya Araba vb.	Söz kesme töreni Nişan töreni Yüzük Nikah töreni
Ekonomi	Maddi ihtiyaçların giderilmesi Üretim ve tüketim Mübadele	Patron İşçi Tüketici	Fabrika Büro Dükkan	Ticaret belgesi Marka Amblem
Din	İnanma ihtiyacı İç huzurun sağlanması Ahlaki olgunlaşma Sosyal dayanışma	Din adamı Dindar Cemaat Ümmet	İbadethane Cami Kilise Havra Tekke	Dini metinler Kur'an İncil Tevrat Evrad
Eğitim	Sosyalleştirme Kültür nakli Mobilite	Öğretmen Öğrenci	Okul Kurs Dershane	Belge Diploma Kitaplar
Siyaset	Yönetme ve yönetilme Davranışların düzenlenmesi	Yöneten Yönetilen	Kamu binaları Siyasi parti binaları	Bayrak Anayasa

Kaynak: Nihat Nirun, Sosyoloji II, 72, Tezcan, 113; aktaran Arslantürk ve Amman, 2012: 298.

¹ Kapitalizm, piyasaya tümüyle hâkim olmayı ve piyasayı kontrol altında tutmayı amaçlayan iktisadi üretim tarzı olarak tanımlanabilir (Alptekin, 2015: 232).

İlkel toplumlardan günümüze ekonomik yapılar (üretim, tüketim ve bölüşüm) insanların yaşamsal gereksinimlerinin ve toplumsal düzenin sorunlarının çözümünün sağlanması amacıyla kurumlaşmıştır. Üretim, tüketim ve bölüşümün nasıl, ne için ve hangi amaçla, hangi teknikler kullanılarak yapılacağı, gelir dağılımı eşitsizliklerinin ne şekilde çözüleceği; üretim, tüketim, yatırım dengesinin ne şekilde sağlanacağı, ülkelerin kaynaklarını en verimli olacak biçimde nasıl kullanacağı; bu bağlamda üretim, tüketim ve bölüşüm sürecinin en etkili hangi politikalarla gerçekleştirilebileceği siyaset kurumunun ilgi alanını da kapsamaktadır (Topses, 2016: 54).

Temel-yardımcı kurumlar arasında yer alan siyaset, bir toplumun amaçlarını oluşturan, karar veren ve gücü dağıtan toplumsal bir kurumdur. Siyasi kurumların iktisadi kurumların oluşum ve değişimlerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Uzun dönemli bir iktisadi gelişme, daha kapsayıcı kurallar ve daha katılımcı yönde değişim ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda iktisadi gelişmenin kalıcı olabilmesi için daha katılımcı siyasi kurumlar tarafından desteklenmesi gerekmektedir (Macionis, 2015: 436-442; Pamuk, 2021: 46). Siyaset kurumunun görevleri arasında yönetme ve yönetilme yer almaktadır. Yönetim şekilleri en genel hali ile incelendiğinde, monarşinin tarım toplumlarında yaygın olduğu ve liderliğin akrabalığa dayandığı görülmektedir. Demokrasi ise modern toplumlarda yaygın olup, liderlik seçim sonucunda elde edilen göreve dayanmaktadır. Otoritercilik ise halkın yönetime katılımını reddeden politik bir sistemdir. Bütün politik iktidarın tek bir merkezi liderde yoğunlaşması totalitercilik olarak tanımlanmaktadır (Macionis, 2015: 436-442). Demokratik idealde temel ilkenin, medeni düşünceler çerçevesinde zaman içinde reform yapabilen, şiddet hareketlerinden uzak olarak her türlü şartlarda rekabete açık, çalışma ve sözleşme özgürlüğüne müsait bir liberalizm²felsefesinin gelişmesi olduğu söylenebilir (Berkman, 1989: 72). Demokrasinin etkileri ile ilgili farklı görüşler

---

² Liberalizm; ekonomide, siyasette ve dinde hürriyet prensipleri ve metotlarının varlığını savunmuştur. İktisatta liberalizm ise gümrük vergilerinin indirilmesi, ithalat serbestliği, serbest rekabet ile ilişkilendirilmektedir. Liberalizmde devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmaktadır. İktisadi liberalizmin temsilcileri arasında Adam Smith, David Ricardo, Jeremy Bentham, John Stuart Mill sayılabilir (Genel Ekonomi Ansiklopedisi, 1988: 572-573). Liberal ideolojinin ilkeleri arasında, kendiliğinden doğan dayanışmanın insanları çıkarları doğrultusunda birleşmesi, genel çıkarı özel çıkarın toplamına eşit kılan doğal yasanın toplumu düzenlemesi yer almaktadır. Ayrıca kişisel çıkar toplum dinamizminin itici gücü olarak görülmekte o, ekonomik etkinliğin özendiricisi olan mülkiyet hakkına saygı gerektirmektedir (Albertini vd., 1983: 24).

bulunmakla birlikte Rodrik, demokrasi ile ilgili aşağıdaki çıkarımların yapılabileceğini belirtmektedir (Rodrik, 2014: 51):

- Uzun vadede daha çok öngörülebilir büyüme oranları sağlamaktadır. Bu kapsamda ekonomik hayatın demokrasilerde daha az riskli olduğu söylenebilir.
- Kısa vadede daha fazla istikrar sağlamakta bu çerçevede uzun vadeli büyüme seviyesine bakılmaksızın demokratik rejimlerde otokrasiye göre daha az istikrarsızlık unsuru yer almaktadır.
- Olumsuz şokların daha başarılı yönetilmesine imkân tanımakta, böylelikle ekonomilerin dış dünyadaki değişikliklere uyumlanma kapasitesi artmaktadır.
- Dağılım açısından daha iyi çıktılar vermektedir.

Demokrasi, vatandaşlara temel hakların sağlanmasını garanti etmekte, kötü olarak nitelendirilebilecek diktatörlerin başa geçmesini engellemekte, var olan alternatiflerden daha geniş kapsamlı bir kişisel özgürlük sağlamakta, kişilerin çıkarlarını korumasına yardımcı olmakta, ahlaki sorumlulukların yerine getirilmesi için azami fırsat tanımakta, insan gelişimini daha çok desteklemekte ve daha fazla politik eşitlik sağlamaktadır. Ayrıca demokratik sistemlerin demokratik olmayan sistemlere göre bir takım ekonomik avantajları bulunmaktadır. Demokratik ülkelerde halkın eğitimi teşvik edilmektedir, eğitilmiş işgücü ise yeniliklerin uygulanması ile ekonomik büyümeye yardımcı olmaktadır. Mahkemeler bağımsızdır ve kanunlar daha güçlüdür. Bu bağlamda mülkiyet hakkı daha güvenilir ve kontratlar daha etkin bir şekilde uygulanmaktadır. Politikacılar ve hükümet ekonomiye keyfi olarak müdahale edememektedirler. Demokrasinin politik kurumları şu şekilde sıralanabilir (Bozkurt, 2013: 226-230):

- Seçimle belirlenen memurlar,
- Sık, özgür ve adil yapılan seçimler,
- İfade özgürlüğü,
- Alternatif bilgilendirme kaynakları,
- Kurumsal özerklik,
- Yurttaşların yönetim sürecine dahil edilmesi.

Demokrasinin, bu kapsamda iyi yapılanmış demokratik kurumların vatandaşlara, topluma ve ülke ekonomilerine olumlu yansımalarına yukarıda değinilmiştir. Bunun yanı sıra demokratik kurumlar politik yozlaşma neticesinde işlerliğini kaybedebilmektedir. Politik yozlaşma, politik karar alma mekanizmalarında yer alan aktörlerin özel çıkarlar sağlama amacıyla toplumdaki hukuki, ahlaki, kültürel ve dini normları ihlal eden davranış ve eylemlerde bulunmaları olarak tanımlanabilir. Zamanla toplumun tüm kesimlerine yayılarak ekonomik, akademik yozlaşma vb. genel olarak politik kural ve kurumların iyi oluşturulmaması-işlememesinden kaynaklanabilmektedir (Aktan, 1992: 22-23).

Nobel ekonomi ödüllü iktisatçı Amartya Sen'e göre az gelişmiş ülkelerde demokrasiye ayrıca temel siyasi ve medeni haklara olan muhalefetin çeşitli kaynakları bulunmaktadır. İlk olarak demokratik hakların iktisadi kalkınma ve büyümeyi engellediğini düşünenler bulunmaktadır. İkinci olarak yoksul kişiler siyasi hak ve iktisadi ihtiyaçları arasında seçim yapmak durumunda kalırsa iktisadi ihtiyacın öncelikli olacağını savunanlar vardır. Bu sava göre demokrasinin reddedilmesi ve temel iktisadi ihtiyaçların karşılanma eğilimi söz konusu olmaktadır. Üçüncü olarak hak ve özgürlüklerin daha ziyade Batı'ya özgü bir öncelik olduğu, demokrasinin Asya değerlerine ters olduğu düşünülmektedir (Kaçanoğlu, 2020: 64). Bu bağlamda demokratikleşmenin tarım toplumlarından ziyade endüstri toplumlarına has olduğu söylenebilir. Fiziki-beşerî sermaye ve toprak sahiplerinin demokrasi-demokrasi dışına yönelik tutumlarındaki temel farklılıklar aşağıda sıralanmaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2019: 54-55):

- Toprak, fiziki ve beşerî kaynaktan daha kolay vergilendirilmekte, bu durum toprak sahiplerinin demokrasi konusunda isteksiz olmasına yol açmaktadır.
- Fiziki ve beşerî sermaye sahipleri için sosyal ve siyasal türbülans daha fazla zarar verici olabilmektedir.
- Tarım ekonomisindeki farklı uygulamalar, farklı rejimlere yönelik tercihleri etkilemektedir.

Aile, temel-yardımcı kurum sınıflandırmasında bulunan bir diğer kurumdur. Tüm toplumlarda bulunan temel bir kurum olan aile, toplumlar arasında işlev, zaman ve

atfedilen önem açısından değişiklik göstermekle birlikte toplumun özü niteliğindedir. Aile kurumu çerçevesinde toplumsal kurumun temel unsurları değerlendirildiğinde ekonomik ve sosyal işlevleri ayrıca boş zamanları değerlendirme işlevlerinin, diğer toplumsal kurumlarla eşgüdümlü ve örgütlü etkileşiminin, neslin devamının sağlanması vb. faktörlerin aileyi en temel toplumsal kurumlardan biri yaptığı söylenebilir (Zabun, 2009: 98).

Ailenin, sanayileşme döneminden önce ekonomik üretimin bir merkezi konumunda olduğu görülmektedir. Sanayi toplumuna geçişle birlikte aile üretim biçimi olmaktan çıkmıştır. Geniş aile kavramının yerini çekirdek aile kavramı almıştır. Neticede aile önceki dönemlerde olduğundan daha özelleşmiş bir kurum haline gelmiştir (Giddens, 2013: 111). Modernleşmeyle birlikte ailenin maddi ihtiyaçların üretimiyle ilgili görevlerinin bir bölümü toplumda temel olarak bulunan ekonomi kurumuna aktarılmıştır. Günümüzde aile öncelikle tüketim olmak üzere ekonomik işlevlerini sürdürmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2013: 86).

Din, kurumların sınıflandırmasında temel-yardımcı kurumlar arasında bulunmaktadır. Din, kültürel olarak kabul edilen insanüstü varlıklarla kültürel olarak kalıplaşmış etkileşimlerden oluşan bir kurumdur (Spiro, 1966: 96). Max Weber'e göre dinin birinci amacı insanın var oluşuna anlam vermektir. Weber, din ile ekonomik olaylar arasındaki ilişkileri incelemiştir ve dini olaylar ile ekonomik olayların karşılıklı olarak birbirine bağlı olduğu sonucuna ulaşmıştır (Bozkurt, 2013: 248).

Bir diğer temel-yardımcı kurum olan eğitim, toplumdaki bireylere meslek yetisi, kültürel normlar, kültürel değerler gibi önemli bilgilerin aktarılmasını sağlayan toplumsal bir kurumdur. Eğitim sanayi öncesi toplumlarda daha ziyade enformel olarak verilmişken, sanayileşmiş toplumlarda formel okul sistemlerinin geliştirildiği görülmektedir. Günümüzde ise okulların farklılıkları kültürel değerler ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerini yansıtan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Macionis, 2015: 516-517). Eğitim, okullara herhangi bir sosyalleşme etkisinden ziyade toplumun başarı ve başarısızlığını göstermesine olanak tanıyan toplumsal kurallar altında işleyen bir ayırıcı kurum olarak görülmektedir (Meyer, 1977: 55-56).

Eğitim klasik sosyolojik görüşler tarafından toplumun bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda eğitime toplumun biçimleniş ve işleyişinde önemli bir rol verilmiştir. Eğitim, insanları toplumda yaşama hazırlayan bir kurum olarak tanımlanabilir. Ayrıca gelir dağılımını eşitsizliklerini bir dereceye kadar azaltmada da eğitme ayrılan kaynakların artırılmasının etkisi bulunmaktadır (Tezcan, 1985: 8-154). Toplumda eğitim seviyesinin yükselmesi, emeğin niteliğinin de yükselmesini sağlayarak üretim kapasitesini arttırmaktır, eğitimin niteliğindeki artışsa insan sermayesine yatırımla gerçekleşmektedir. Uygulamalı araştırmalar ve kuramsal yaklaşımlar arasında eğitim kurumunun ekonomik verim düzeyini arttırdığına ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda eğitimin öncelikli etkisinin, ekonominin gereksinim duyduğu insan gücünü yetiştirmek olduğu öne sürülmektedir. Uluslararası ticaretin 20.yy'dan sonra yeni boyutlar kazanması ve küresel ekonomilerin var olmasıyla birlikte bilişim teknolojisine dayanan ekonomi, eğitim sisteminde değişikliklere neden olmuştur. Eğitim tarihi ile ilgili yapılan bir araştırmada hangi ülke ile ticaret artarsa, o ülkenin dilini öğrenme eğiliminin daha fazla olduğu saptanmıştır. Ekonomi ve eğitim kurumu arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalarda sosyoekonomik gelir düzeyinin yükselmesi ile öğrencilerin akademik başarılarının arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca eğitime yapılan yatırımların ekonomik büyümeyi sağladığı sonucuna ulaşılmıştır (Topses, 2016: 9-49-52-94).

1.2.2. Genel-zel Kurumlar

Genel ve özel kurum ayrımı bağlamında kurumlar, hukuk, piyasa ve ahlak kurumu olarak sınıflandırılabilir. Bu kurumlar aşağıda anlatılmaktadır.

Hukuk kurumu, toplumsal sorunların önlenmesi, toplumsal yaşamın uyum ve istikrar içerisinde gerçekleşmesi gibi temel işlevleri bulunan; düzeni sağlamak amacıyla devlet tarafından oluşturulan yazılı ya da yazılı olmayan kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Hukuk kurumunun yaptırımını bulunmaktadır (Aktan ve Yay, 2019: 22). Hukuk eşitleri normatif olgu olarak sosyologlar tarafından bir toplum kurumu ve olgusu halinde ele alınmaktadır (Ülken, 1969: 132). Hukuk, sosyal ve ekonomik yaşamın altyapısını oluşturmaktadır. Ticari ilişkilerin, rekabetin, borç-alacak ilişkilerinin ve mülkiyet haklarının düzenli bir hukuk yapısı olmadığında kalkınmadan da söz edilememektedir.

Nitekim böyle bir durumda belirsizlik artmakta, güven bunalımları ortaya çıkmakta, mülkiyetin güvence altında olmaması piyasa ekonomisini çalışmaz hale getirmekte ve bunlar kimsenin yatırım yapmak istemeyeceği bir ortam yaratmaktadır (Korkmaz, 2018: 221). Bu kapsamda hukuk kurumunun belirsizlikleri azaltarak toplumda istikrarın sağlanmasına, mülkiyet haklarının güvence altına alınmasına ve piyasa ekonomisinin işlemesine etkisinin olduğu dikkati çekmektedir. Zira tüm bunların sağlıklı bir toplum ve ekonomi için önemli faktörler olduğu bilinmektedir.

Genel-özel kurumlar kapsamında sıralanan piyasa, alıcı ve satıcıların karşılıklı etkileşimde olduğu ve mal-hizmet değişiminde buldukları kurumdur (Case, Fair ve Oster, 2012:743). Piyasalar, mülkiyet hakları korunduğu zaman sağlıklı çalışabilmektedir (Parkin, 2011). Bu noktada piyasa kurumuna yönelik yapılacak düzenlemelerin önemi Galbraith tarafından da vurgulanmaktadır. Diğer kurumsalcılar gibi günümüz kurumsalcılığının Amerika'daki temsilcilerinden Galbraith de, kapitalizmin üretim sorununu çözdüğünü ancak bölüşüm sorununu çözemediğini düşünmekte bu yüzden düzenlenmesi gereken kısmın bölüşüm olduğunu savunmaktadır. Düzenlemenin ise kamu müdahalesi yolu ile yapılması gerekmektedir. Devlet müdahalesi ile işleyen piyasa ekonomisi planlı sistemdir. Sorun piyasanın genelde iyi işleyip özelde başarısızlığa uğraması olarak görülmemelidir. Piyasa sistemi planlı sisteme göre bozuk olduğundan piyasa sistemine yönelik kamu müdahalesi iyi sonuçlar doğurabilecektir (Ölmezogulları, 2016: 88-86). Piyasa kurumunun düzenlenmesi konusunda atılacak adımlar ve hangi noktada müdahale edilmesi ya da edilmemesinin gerektiği dikkat edilmesi gereken bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim piyasaların durumu ekonomik istikrarın sağlanması açısından önemlidir.

Ahlak kurumu da genel-özel kurumlar arasında yer almaktadır. Ahlak, toplum içindeki örf ve adetlerin normların, değer yargılarının oluşturmuş olduğu bir sistemdir. İyi-kötü, doğru-yanlış gibi değer yargılarını barındırmaktadır (Aktan ve Yay, 2019: 23).

1.2.3. İçsel-Dışsal Kurumlar

Kurumların sınıflandırılmasında yapılan bir başka ayırım içsel ve dışsal kurumlar ayırımıdır. Kendiliğinden ortaya çıkan kurumlar içsel, bir otorite tarafından oluşturulan kurumlar ise dışsal kurumlar olarak tanımlanabilir.

1.2.4. Formel-Enformel Kurumlar

Formel kurumlar kurumsal çerçeveyi oluşturmakta devletin yasama, yürütme yargı fonksiyonlarının yanında devletin farklı aşamalarındaki güç dağılımını da içermektedir. Enformel kurumların çoğu kendiliğinden gelişen temellere dayanmaktadır (Williamson, 2016: 9). Bazı görüşler enformel kurumların önemini piyasa bağlamında da kabul etmektedir. Granovetter'e göre formel kurumlar hareket kabiliyeti açısından sınırlı güce sahipken güven ve normlar gibi enformel kurumları içeren sosyal ağlar önemli rol oynamaktadır (Zenger vd., 2002: 281). Enformel kurumlar, sosyalleşme yoluyla öğrenilmektedir ve bunlar büyük ölçüde eski nesillerden miras alınan dünya görüşü olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda enformel kurumlar da mevcut neslin topluma bakışını ve toplumun düşünme şeklini yapılandırmaktadır (Olsson, 1999: 3). Demokrasilerde formel ve enformel kurumlar birbirleriyle farklı tip ilişkiler içerisinde olabilir. Bu ilişkiler aşağıda sıralanmaktadır (Lauth, 2000: 25):

- Tamamlayıcı tip: Yan yana var olmakta ve karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirip, desteklemektedir.
- İkame tip: Formel ve enformel kurumlar işlevsel olarak birbirine eşdeğer olmaktadır.
- Çatışmalı tip: İki sistemin kuralları birbiri ile uyumsuz bir biçimde bulunmaktadır.

Formel ve enformel kurumlar kapsamında anayasa, yasa ve mülkiyet hakları aşağıda anlatılmaktadır.

Anayasa, devletin kuruluşunu, organlarını, organları arasındaki ilişkileri ve vatandaşların haklarını belirtmektedir. Anayasa hukuk kurallarının temelini teşkil etmektedir (Bahar, 2015: 266). Yasa kanun anlamına gelmektedir (Gözler, 1999: 134). Bu bağlamda kanun, Anayasanın yetkili kıldığı organ tarafından bir şekil ve ad altında tespit edilmiş olan genel, sürekli, soyut hukuk kuralları olarak tanımlanabilir (T.C. Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü, t.y.).

Mülkiyet hakları da formel-enformel kurumlar arasında yer alan bir diğer kurumdur. Locke 17. yy'da bir kişinin mülkiyet hakkının kişinin rızası olmadan hükümet ya da özel bir kişi tarafından haklı bir şekilde alınamayacağını söylemiştir (Narveson, 2013: 241). En genel tanımı ile mülkiyet, kişinin üretim araçlarına ve doğal kaynaklara sahip olmasıdır. Sahip olmak, mülkiyet hakkının elde tutulması demektir (Aydın, 2014: 105-106). Ayrıca mülkiyet sahipliği diğer insanların mülkiyet haklarıyla çizilen sınırlar dahilinde onunla yapılabilecek şeylerden yapılmak istenilen her şeyin yapılması hakkı olarak tanımlanabilir (Narveson, 2013: 244). Mülkiyet hakkı kişilere maddi varlığı olan ya da olmayan şeyler hakkında tam egemenlik sağlamaktadır. Mülkiyet, maddi varlığı olan mallar, gayri maddi haklar ve fikri haklarla ilgili de olabilmektedir. Medeni kanuna göre mülkiyet hakkına konu olan şeyler ekonomik bir değer taşımalıdır (Seyidoğlu, 2002: 444). Özel mülkiyet hakkı fikri klasik liberal düşünceye yayılmıştır. Mülkiyet hakları; hukuk, devlet, ekonomi ve kültürün kesiştiği noktada yer almaktadır. Modern toplumlarda mülkiyet hakkı, hukuk sistemi tarafından korunmaktadır. Bu yüzden mülkiyet hakları, hukuku ve devleti doğrudan ilgilendirmektedir (Carruthers ve Ariovich, 2004: 23- 24). Mülkiyet hakları çeşitli sistemlerde farklılaşabilmektedir. Örneğin sosyalizmde özel mülkiyet (en azından üretim araçlarında) ortadan kaldırılmaktayken; kapitalizmin temel ilkeleri arasında sınırsız özel mülkiyet bulunmaktadır (Yayla, 2017: 73; Ünlüönen, 1992: 273). Furuboth ve Pejovich'e göre mülkiyet hakkı kavramı, kıt olan malların hepsini ifade etmekte ve hem maddi şeyleri hem de oy verme gibi insan haklarını içermektedir. Bu bağlamda toplumda mevcut mülkiyet hakları kavramı üyelerin bireyler halinde rekabet ettikleri kıt mallarla ilgili ekonomik ve toplumsal ilişkilerin toplamı şeklinde ifade edilebilir. Mülkiyet hakları davranış normlarını belirlemekte böylelikle bireyin kendinden ya da diğerlerinden faydalanma veya zarar verme hakkını da getirmektedir. Hükümetler mülkiyet haklarını meydana getirip uygulamaya koyarak ve mevcut hakları değiştirerek

yönetmektedir. Mülkiyet hakları bir kez tanımlandığında, piyasa işlemlerine, ihtilallere ve hırsızlığa bağlı olarak değişebilmektedir (Benson, 1994: 254).

1.3. Kurumların Önemi

Sosyal bilimciler arasında, kurumların toplum ve ekonomiler için önemli olduğu konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Bu durum tarih boyunca çoğu zaman geçerli olmuştur (Meador ve Skerratt, 2017: 146). Bu kapsamda ekonominin başarısının ya da başarısızlığının kurumlar tarafından belirlendiği söylenebilir (Parasız, 2014: 236).

Kurumlar, fakir ve zengin ülkeler arasındaki farkın büyük bir bölümünü açıklayabilir. Toplumların bazılarında sorumluluk, başarı ve özgüveni doğuran kurumlara bağlı bulunmaktadır. Bazı toplumlarda ise alınan risk ve gösterilen çabanın boşa harcandığı kural sistemleri bulunmaktadır. Hayatın, mülkiyetin yeterince korunmadığı, yolsuzluğun yaygın olduğu toplumlarda iktisadi büyüme uzun vadede sürdürülemez hale gelebilmektedir. İyi kurumlar serbest karar alabilmek adına bireysel özerklikleri koruma altına almaktadır. Bu bağlamda insan refahı ve maddi verimliliğin doğru kurumsal sistemlere bağlı olduğu söylenebilir. Toplumun kurumsal temelleri mahkemelerce uygulanan yasalar ya da devlet kurumlarının resmi yaptırımlarını içerebilmektedir. Sosyal etkileşimler ise; ahlaki normlar, adetler, gelenekler gibi gayri resmî kurumlar temelinde ortaya çıkabilmektedir. Toplum içi kurumlar adalet, özgürlük, eşitlik gibi değerlerle bağlıdır. Bu değerler olmadığında kurumsal yapıların temeli belirsizleşmekte, kişiler kendilerini güvensiz hissetmektedir (Kasper, 2007: 11-16).

Devletin kapasitesi amaçların gerçekleştirilme gücüyle ölçülmekte bu amaçlarsa genel olarak yasaların uygulanmasını, iktisadi faaliyetlerin düzenlemesini, vergilendirmeyi, altyapı hizmetlerini ve ihtilafların çözümünü içermektedir. Devletin kapasitesinin kısmen kurumların nasıl örgütlendiğine ayrıca bürokrasisine bağlı olduğu söylenebilir (Acemoğlu ve Robinson, 2020: 31). Güvence altına alınan hukuk, mülkiyet hakları, kamu hizmetleri, devlete dayanmaktadır. Toplumun iyi işlemesi için kamu hizmetlerine, ulaştırma şebekesine, kamusal altyapıya ve temel birtakım düzenlemelere ihtiyacı bulunmaktadır. Kamu hizmetlerinin çoğunluğu piyasa-özel

şahıslar tarafından sağlanabilmektedir. Ancak geniş ölçekte uygulamalar için genellikle merkezi bir otorite gerekmektedir. Devlet bu yüzden özel mülkiyetin, düzenin, sözleşmelerin uygulayıcısı konumundadır. Ayrıca çoğu zaman kamu hizmetlerinin en büyük sağlayıcısı olarak ekonomik kurumlarla iç içe geçmiştir. Bu yüzden kapsayıcı kurumlar devlete ihtiyaç duymakta ve devleti kullanmaktadır. Ülkelerin ekonomik başarıları da kurumlar, ekonominin işleyişini belirleyen kurallar, bireyi motive eden teşviklere göre farklılaşmaktadır. Kapsayıcı ekonomik kurumlar insanlara çalışma özgürlüğü sunmaktadır. Ayrıca bunun için eşit şartlar sağlayan kapsayıcı piyasalar yaratmaktadır. Neticede ekonomik kurumların kapsayıcı piyasaların potansiyelinden yararlanma, yatırımı ve teknolojik yenilikleri teşvik etme gücünün ekonomik büyüme için ciddi önem arz ettiği söylenebilir (Acemoğlu ve Robinson, 2013: 74-79). Kapsayıcı ekonomik kurumlar ve siyasi kurumlar arasında pozitif bir geri bildirim bulunmaktadır. Bu bağlamda mülkiyet haklarının korunduğu, yeni yeteneklere yatırımın teşvik edildiği ve herkese eşit şartlar sağlayan kapsayıcı ekonomi kurumlarının, dışlayıcı ekonomik kurumlardansa daha fazla ekonomik büyüme sağladığı söylenebilir. Kapsayıcı ekonomik kurumlarla kapsayıcı siyasi kurumlar arasında karşılıklı bir ilişki bulunmakta, bu ekonomik kurumlar siyasi kurumları desteklerken siyasi kurumlar tarafından da desteklenmektedir. Kapsayıcı siyasi kurumlar siyasi gücü çoğulcu bir biçimde dağıtmaktadır. Neticede siyasi merkezileşmeyle hukukun üstünlüğünün yerleşimi teşvik edilmektedir. Bunlar mülkiyet haklarının korunması ayrıca kapsayıcı piyasa ekonomisinin yerleşmesi adına da önemli unsurlardır (Acemoğlu, 2012: 6).

Ekonomik kurumlar da diğer tüm kurumlar gibi dış koşullar tarafından ortaya çıkmamakta; sosyal olarak inşa edilmektedir (Granovetter, 1992: 4). Ekonomideki kurumlar insanların ekonomik yaşamlarını etkileyen bir dizi haklar ve yükümlülükler kümesini içermektedir (Burg, 2000: 47). Tamamlayıcı siyasi ve ekonomik kurumların her ikisi de kapsayıcıysa verimlilik potansiyelini geliştirmektedir (Sauerland, 2015: 570). Bu açıdan ekonomik gelişme, kurumsal bir gelişme olarak görülmektedir (Klein, 1998: 7-8).

Geçmişte kurumların ekonomik kalkınma süreciyle ilgili ve dışsal olduğu kabul edilmiştir. Bu çerçevede değişimler yavaş olduğundan gelişmeleri engellediği ve

işlevsiz olduğu düşünülmüştür. Son dönemlerde kalkınma ekonomistlerine göre ise kurumlar veri değildir ve içsel karakterdedir. Neticede kurumlar ekonomi açısından yararlı işlevler görmekte ve değişen koşullara hızla uyum sağlayabilmektedir. Ancak gerçek dünyada kurumlar için ekonomik rasyonelin olabileceği ve zamanla değişebileceği ya da değişimlere uyum sağlayamazsa yararlı olamayacağı kapsamında iki ihtimalin bulunduğu dikkate alınması gerekmektedir. Kurumlar işlem maliyetleri ve malumat sorunları ile baş etmek açısından önemli fonksiyonlara sahip olabilir. Kurum teriminden kasıt (mülkiyet hakları, sözleşme biçimleri, teamüller ve kamu otoritesi gibi) ekonomik birimleri etkileyen hak ve yükümlülükler bütünüdür (Pınar, 2006: 173-174).

Yoksul ülkelerde genel olarak kurumlar rekabeti teşvik eden ayrıca kişilere kendilerini ekonomik ve politik olarak rahat ifade edebilecekleri koşullar sunmaktan uzak bir profil çizmektedir. Bu kapsamda gelişmekte olan ülkelerde kurumsal kalitenin artırılmasında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği önemli bir husus olarak ön plana çıkmaktadır. Öteki ülkelerden kopyalanmak sureti ile alınan verimli kurumlar, enformel normların yaptırım gücündeki değişiklikler nedeni ile kopyalanan ülkeninkinden farklı olabilmektedir. Neticede genelde toplumun teşvik yapısını şekillendiren ekonomik performansın belirleyicileri olarak politik ve ekonomik kurumlara yapılacak reformlar ve sunulan teşvikler ile gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik performansın olumlu etkilenmesi mümkün olabilecektir (Dumludağ, 2014: 21).

Ülkelerin izleyecekleri politikalarda neler yapabileceği hususunda kurumların etkisi yola bağımlılık kavramı ile açıklanabilir. Kurumlar oluştuğu ya da oluşturulduklarında bir evrimsel yol izlemekte ve ülkelerin kalkınma yeteneğini belirlemektedir. Bir ülkenin tarihsel kurumları ekonomik, siyasi ve sosyal yönden olumlu-yapıcı ise ekonomi de bu doğrultuda bir yol izlemekte eğer kurumlar kalkınmayı engelleyen ve dirençli bir yapıda ise ekonomi düşük gelirli ve kalkınma anlamında olumsuz bir yol izlemektedir (Kaynak, 2014: 7).

1.4. Kurum Kavramına ve Kurumların Sınıflandırılmasına Katkıda Bulunan Düşünürler

Kurum kavramına olan katkılarından ötürü Kurumsal İktisat'ın tarihi ve Eski Kurumsal İktisat ile Yeni Kurumsal İktisat okulları arasında yer almayan bazı düşünürlerin görüşleri bu kısımda anlatılmaktadır. Kurumlar ve kurumların sınıflandırılması konusunda katkısı olan düşünürler, Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim, Herbert Spencer, Karl Polanyi ve Joseph Alois Schumpeter olarak sıralanabilir.

Karl Marx'ın 1859 yılında Berlin'de yayınlanan 'Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı' isimli eserinin önsöz metni şu şekildedir: "İnsanlar varlıklarının toplumsal üretiminde belirli, zorunlu, isteklerinden bağımsız ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri maddi üretim güçlerinin gelişmesinin belirli bir aşamasına karşılıktır. Bu ilişkiler bütün toplumun ekonomik yapısının, hukuksal ve siyasal bir yapının üzerinde yükseldiği ve toplumsal bilincin belirli biçimlerinin karşılık olduğu gerçek bir temel oluşturur. Maddi yaşamın üretim biçimi, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşamın gelişimine egemendir. İnsanların varlığını belirleyen onların bilinçleri değil, tersine, bilinçlerini belirleyen toplumsal varlıklardır..." Bu metnin yorumuna göre toplumların tümünde ekonomik temel ya da altyapı ve üstyapı bulunmaktadır. Altyapı temel olarak üretim güçleri ve üretim ilişkilerinden oluşmaktadır. Üst yapıda ise yasal ve siyasal kurumlar, ideolojiler, düşünme biçimleri ve felsefeler yer almaktadır (Aron, 2006: 145). Karl Marx'a göre toplum, ekonomi, hukuk, din gibi kurumlar tarafından şekillendirilmektedir. Toplumun anlamak için toplumun alt ve üst yapısı incelenmelidir. Toplumdaki altyapı, üstyapıyı belirlemektedir. Marx'a göre belirleyici olan altyapıdır. Üstyapı ikincil konumdadır. Bu kapsamda altyapı ekonomi iken ve üstyapıda devlet, eğitim, hukuk gibi sosyal kurumlar bulunmaktadır (Aktan ve Yay, 2019: 26).

Kurumların kavramlaştırmasında katkısı olan bir diğer isim Max Weber'dir. İktisatla sosyoloji arasındaki genel etkileşim 1900'lerin sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Sosyologlar Weber'le birlikte 1920'de büyük oranda kaybolan iktisat sosyolojisini canlandırmışlar; iktisatçılar da kurumlar, normlar gibi konularla ilgilenmeye başlamışlardır (Swedberg, 2018: 33). Weber 'Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'

adlı çalışmasında sosyal kurum olarak din ve dinsel faktörlerin kapitalizmin oluşumundaki etkilerini incelemiştir. Özellikle din ve ekonomi gibi sosyal kurumların ilişkileri neticesinde ortaya çıkan rasyonelleşme, tüm sosyal kurumların yapısını, kültürleri ve kişilerin zihinlerini etkileyen bir unsur olarak görülmektedir (Aktan ve Yay, 2019: 29-30).

Emile Durkheim' de kurum konusunda katkı sağlamış bir başka isimdir. Ona göre tüm toplumların temelinde ekonomi, devlet, eğitim, din gibi temel sosyal kurumlar bulunmaktadır. Sosyal kurumlar, toplum tarafından yerleştirilen inanışlar ve davranış biçimleridir. Ayrıca sosyal kurumlar toplumsal düzenlemeyi oluşturan en temel unsurdur ve toplumun bir arada tutulmasını sağlamaktadır (Aktan ve Yay, 2019: 30-31). Bu kapsamda resmi ve gayri resmi kuralların esnek olduğuna inanan Marx, Weber ve Durkheim öngörülebilir bir kurumsal düzen şekillendirmişlerdir (Jenson ve Me'rand, 2010: 75).

Kurum kavramını içeren çalışmalarında Herbert Spencer, sosyal kurumları organizmalarla ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda ekonomide iş bölümündeki artış, iktisadi yapının birbirine bağlı ve bütünleşme eğiliminde bir organizmaya benzetilmesi sonucunu doğurmaktadır (Demir, 1996: 84). Spencer, insan toplumları ile diğer organizmaları karşılaştırmıştır. Neticede bir canlının yaşamı için kalp ve ciğer gibi organlar nasıl bir destek sağlıyorsa ekonomi ve devlet gibi toplumun parçaları olan kurumların da toplumun devamı için önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır (Özkalp vd. 2005: 28).

Kurumlarla ilgili önemli çalışmaları bulunan bir diğer isim Karl Polanyi'dir. Polanyi, ilk kurumsal akıma olan etkileri ile bilinmektedir. Ona göre genel olarak iktisat kurumsallaşmış bir süreçtir. İktisat, iktisadi ve iktisadi olmayan kurumlara yerleşik olmakla birlikte onlar tarafından kapsanmaktadır. Polanyi farklı dönemlerdeki ve toplumlardaki kurumsallaşma şekillerini incelemek adına bütünleşme biçimlerinden yararlanmıştır. Bütünleşme biçimleri; iktisadi sürecin doğal kaynaktan emeğe, ulaşımdan stoklamaya, malların paylaşımına kadar olan unsurlarının birbirine bağlanması ile kurumsallaşan hareketleri olarak tanımlanmaktadır (Chavance, 2019: 60). Polanyi'ye göre piyasa sistemi kendiliğinden oluşmamış, kurumsal kurullarla

bilinçli bir şekilde kurulmuştur. O ayrıca insanın ekonomik çıkar peşinde koşan rasyonel bir birey olmadığını belirtmiştir (Akan, 2016: 105). Kurumlar, Polanyi'nin 'Büyük Dönüşüm' adlı kitabında yer verdiği üzere, insan değerleri ve amaçlarını içermektedir. Ona göre özgürlüğün gerçek anlamı görülmeden karmaşık bir toplumda aranan özgürlüğe ulaşılması mümkün değildir. Bu kapsamda kurumsal düzenlemeler özgürlüğü arttırmakta bir taraftan da kısıtlamaktadır. Neticede önemli olanın kaybedilen ve kazanılan özgürlüklerin dengesi olduğu söylenebilir (Polanyi, 1986: 338). Polanyi 1948 yılında ekonomik kurumlarla ilgili çalışmalarına başlamış, 1948-1953 yılları arasında ticaret ve piyasa kurumları arasındaki farklılık ve ilkel-arkaik toplumlarda para kullanımı ve fiyatlarla ilgili olarak eşdeğerlilik kurumları üzerine yoğunlaşmıştır (Mahçupyan, 1978: 273). Polanyi'ye göre, ekonomik sürecin kurumlaşması sürece bütünlük ve kararlılık getirmektedir. Ayrıca bu durum toplumda belirli işlevi olan bir yapı yaratmakta, toplumda sürecin yerini değiştirerek tarihe anlam katmaktadır. Neticede değerler, eğilimler ve politikalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ekonomi, ekonomik ve ekonomik olmayan kurumları içine almaktadır. Bu noktada ekonomik olmayan kurumların dahil edilmesinin yani din veya hükümet, mali kurumlar veya emeği değerlendiren makine ile aletlerin ekonominin yapısı kadar işleyişi içinde önemli olduğu söylenebilir (Polanyi, 1978: 283).

Alana katkısı bulunan bir diğer düşünür Searle'e göre kurumlar, kurumsal gerçekliklerin yaratılmasını sağlayan toplu olarak kabul edilmiş kurallar sistemidir. Ona göre insan kurumları sağlayıcıdır ve güç yaratmaktadır. Bunlar, haklar, görevler, zorunluluklar yetkiler, izinler gibi terimler doğrultusunda şekillenmektedir. Tüm bunlara deontik güç denilmektedir. Tüm deontik güçler kurumsal değildir ancak tüm kurumsal yapılar deontik gücün konusunu oluşturmaktadır (Searle, 2016a: 48-58). Kurumsal yapılar dilin ve yönelimselliğin kurumsal gücü sayesinde inşa edilmektedir. Kurumsal yapılar kurumsal güç olmadan kurulamaz ve bu gücün sınırları deontolojinin de sınırlarıdır (Ünlüsoy, 2017: 75). Searle'a göre, 'X, B bağlamında Y sayılır' kalıbındaki oluşturu kuralların tekrar tekrar uygulanması ile mülkiyet, hükümet, para ve evlilik kurumları yaratılmaktadır. İnsanlar kişilere ve nesnelere fonksiyon yüklemekte böylelikle kişi ya da nesne sadece fiziksel yapı değil kendisine yüklenen statü nedeniyle o fonksiyonu yerine getirmektedir. Kişi ya da nesnenin statüsü kolektif olarak kabul edildiğinde kendisine statü yüklenen kişi ya da nesnenin

fonksiyonunu yerine getirebilmesi mümkün olmaktadır. Searle, bu tür yüklenen fonksiyonları statü fonksiyonu olarak tanımlamaktadır. Ona göre kurumsal gerçeklik ‘Statü Fonksiyonu Beyanları’ ile yaratılmaktadır. Bu bağlamda her kurumsal olgu bir statü fonksiyonudur. Ayrıca her statü fonksiyonu deontik erk getirmektedir. Deontik erk ise eylemler için istek ve arzulardan bağımsız eylem gerekçeleri oluşturmaktadır (Searle, 2016b: 235-239).

Son olarak çalışmalarıyla kurum kavramına katkısı olan bir başka isim Joseph Alois Schumpeter’e göre iktisat sosyolojisi ile kastedilen mülkiyet, hükümet, özel işletme, tüketici gibi kurumların davranış biçimleri ve alışkanlıklarıyla birlikte ekonomik olarak tanımlanması ve açıklanmasıdır (Basılğan, 2010: 32). Schumpeter, ‘İktisadi Analiz Tarihi’ isimli çalışmasında iktisadi analizi; iktisat teorisi, iktisat sosyolojisi, iktisat tarihi ve istatistik olmak üzere dörde ayırarak değerlendirmiştir. Bu ayırmda iktisat sosyolojisi, iktisadi gelişmenin kurumsal analizi ile ilişkilendirilmiştir (Kitapçı, 2019: 56). Schumpeter’in Kurumsal İktisat içerisinde yer alması konusunda çeşitli tartışmalar bulunmakla birlikte, Kurumsal İktisat bağlamında 20.yy boyunca onun ve Galbraith gibi iktisatçıların çalışmalarında evrim, kapitalizm, teknoloji, yenilik ve güç kavramları yoğun olarak yer almıştır. Örneğin Schumpeter’e göre kapitalizm kendini yıkacak şartlara zemin hazırlamaktadır. Bu durum ekonomik durgunluk yerine, kendi başarısının sosyal kurumları çürütmesinden kaynaklanmaktadır (Levent, 2019c: 71-72). Ona göre kapitalizmi çalışamaz hale getirenler iktisadi açıdan girişimci niteliğin yok olmasıyla birlikte sosyal ve kurumsal unsurlardan kaynaklanmaktadır. Bu unsurlar entelektüellerin tepkileri, aristokrasinin koruyucu tabakası ve burjuva aile yapısının geleneksel biçiminin ortadan kalkması olarak sayılabilir (Kitapçı, 2019: 64). Schumpeter, firmaların birbirleriyle değil gelecekle yarıştığını düşünmektedir. Bu kapsamda tekellerin yıkılmasına neden olacak olan kartelleşme karşıtı yasalar ya da bugünkü rekabet değildir. Tekellerin yıkılmasının nedeni olarak gelecekte ortaya çıkacak, şimdiden bilinmeyen veya beklenmeyen kurumlar gösterilmektedir (Rickards, 2018: 299). Bu açıdan incelendiğinde Schumpeter’in çalışmalarında kurumların önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

Kurum kavramı tanımlandıktan ve sınıflandırıldıktan sonra kurumlara katkısı olan düşünürlerin bazılarına yukarıda yer verilmiştir. Kurumlar ve normların ülkelerdeki

etkileri çeşitli çalışmaların konusunu ve odak noktasını oluşturmaktadır. Özellikle son dönemde ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının açıklanması konusunda birçok araştırmada kurumların önemine vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle kurumların etkilerinin somut olarak görülebilmesi adına ülkelere yansımalarının incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

1.5. Kurumlar ve Normların Ülkelerdeki Etkilerinden Örnekler

North, çalışmalarında kurumların önemine mülkiyet haklarının tahsisinin İngiltere'ye etkileri kapsamında inceleyerek yer vermiştir. 17.yüzyılda İngiltere'de Stuartların mali krizleri onların borç alma, tekelleri satma, zenginlerin servetine el koyma gibi uygulamalara yönelmelerine neden olmuştur. Bu süreç mülkiyet haklarını güvensiz bir hale getirmiştir. Parlamento ve örfi hukuk, kraliyet ile bir mücadeleye girmiştir. Neticede iç savaş yaşanmıştır. Monarşi 1600 yılında tekrar tahsis edilmiş, mali istikrarsızlık konuları ile ilgili yaşananlar tekrarlanmış ve kral tahttan indirilmiştir. Devrim ile hükümdarın keyfi el koyma gücü, parlamentonun üstünlüğü, mali konuların parlamento tarafından kontrolü, kraliyetin ayrıcalıklı gücünün kısıtlanması, yargı bağımsızlığı ve örfi hukuk mahkemelerinin üstünlüğünün kabulü ile çözülmeye çalışılmıştır. Tüm bu süreç ile mülkiyet hakları güvence altına alınmıştır. Sermaye piyasaları hızlı bir şekilde gelişmiş, hükümet mali borçlarını ödeyebilir hale gelmiş ve yüksek düzeyde fona erişim kazanmıştır. 1694 yılında Bank of England kurulmuş, ardından çok sayıda özel banka da faaliyete geçmiştir. Sonuç olarak İngiltere'de mülkiyet haklarının güvenliği, kamusal ve özel sermaye piyasasının gelişmesi hem ülkenin hızlı ekonomik büyümesine hem de siyasi egemenliğinde etkili olmuştur (North, 2002: 180-181). Bunun yanı sıra İngiltere'de 1688 yılındaki büyük devrimle³ hukukun üstünlüğü yerleşmiştir. Bu durum özel mülkiyeti koruyarak kullanımına özgürlük sağlayan hükümdarların başarılı olmasına ve anayasal hükümet ve yöneticilerin gücünün kontrol edilmesine bir örnek olarak gösterilebilir. Sonrasında Sanayi Devrimi, özel sermaye birikimi ve girişimcinin risk almasının güvenle

---

³ 1688 İngiliz Devrimi'nde, parlamento ve kral arasında yaşanan çekişmelerden sonra süreç kralın parlamentoyu tanımasıyla sonuçlanmıştır (Alganer ve Çetin, 2007: 294). Macaulay'a göre büyük anayasal değişikliğin ve parlamenter üstünlüğün İngiltere'de çok az kan dökülerek kesin olarak kabul edilmesinden ötürü 1688 devrimi Şanlı Devrim olarak görülmektedir (UK Parliament, t.y.). Hill'e göre 1688 Devrimi siyasal ve anayasal olduğu kadar ekonomide de dönüm noktasıdır (Hill, 2016: 321).

gerçekleşmesi ile tetiklenmiştir (Kasper, 2007: 24). Bazı çalışmalarda hukukun üstünlüğünün etkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaşabileceğine dikkat çekilmektedir. Upham'a göre (2001) hukukun üstünlüğü, istikrarlı ve homojen toplumlarda iyi sonuçlar vermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise formel bir hukuk kuralının kalkınma üzerinde olumsuz etki ve sonuçlarının göz önüne alınması gerekmektedir. Buna ek olarak Upham, hukukun üstünlüğünün, kalkınmaya giden bir yol değil gelişimin bir sonucu olduğunu düşünmektedir. Ona göre gayri resmi kurallar, resmi kurallardan daha etkili olabilmektedir ve formalist bir hukuk kuralı olmamasına rağmen son yüzyılda ciddi bir ekonomik büyüme kaydeden Japonya, bu durum için bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü Japonya'da ticari ilişkilerin şekillenmesinde gayri resmi kurum/sistemlere güvenilmektedir (Upham, 2001).

Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden yapılandırılması, süreklileştirilmiş ekonomik büyüme açısından kurumların önemini göstermesiyle ilgili iyi bir örnektir. Bu bağlamda, DeLong ve Eichengreen'e göre Marshall Planı⁴ ekonomik politikaların yapıldığı ortamı değiştirmiştir ayrıca gereken destekleyici kurumlarla piyasa temelli ekonomik sistemin restorasyonu iyileşme stratejisini desteklemiştir. Neticede Batı Avrupa'nın büyümesi ciddi düzeyde hızlanmıştır. Avrupa'nın Marshall Planı sonrası 25 yıllık sürede ekonomik büyümesinin önceki ve sonraki dönemlerden daha hızlı olması ise ulusal ve uluslararası kurumlarla ilişkilendirilmektedir. Örnek olarak GATT⁵, Bretton Woods⁶ kurumları, Avrupa genelinde serbest ticaretin gelişmesi gösterilebilir (Snowdon ve Vane, 2017: 564).

Amerika ve Avrupa'da kurumların önemli etkileri Krugman'ın çalışmalarında da değindiği konular arasındadır. Ona göre iktisatçılar arasında eşitsizlik artışının kurum ve normlardaki değişimlere bağlı olduğu (vasıf eğilimli teknolojik değişimlerden)

---

⁴ Marshall Planı, ilk adıyla Avrupa Onarım Programı, birbiriyle ilişkili birtakım neden ve amaçlara dayanmaktadır. Bu amaçlar insani ve stratejiktir. ABD'nin ekonomik yardımları Batı Avrupa'da siyasi istikrarı sağlayacaktır. Ayrıca Batı Avrupa'nın doğrudan bir Sovyet saldırısı karşısında kendini savunma yeteneğine dayanak olacak ve Avrupa ülkelerinde komünist partilere verilen desteği zayıflatacaktır (Dinan, 2005: 166).

⁵ Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanmıştır. Hazırlık Komitesine üye 23 ülke ve ABD arasındaki karşılıklı tarife indirimlerini içermektedir (Karluk, 2014: 225).

⁶ Bretton Woods, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası para sistemidir. ABD dışında her ülke parasını Amerikan dolarına bağlamış, doların değeri de altınla tanımlanmıştır (Seyidoğlu, 2008: 57).

fikri gün geçtikçe daha çok kabul görmektedir. Bu kapsamda eşitsizliklerin 1930 ve 1940'larda belirgin bir şekilde düşmesi, eşitsizliği sınırlayan kurumların yaratılmış olmasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim 1970 sonrasında söz konusu kurumların yıkılması da eşitsizlikte artışlar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Kurum ve normlar Amerika'daki orta sınıfın yükseliş ve düşüşünü açıklayabilir. Teknolojik değişimler ve küreselleşmenin tüm gelişmiş ülkeleri etkilediği gözetildiğinde Amerika'da görülen eşitsizlik artışı ve Avrupa'nın durumu daha iyi anlaşılabilir. Teknoloji ve küreselleşmenin eşitsizliğin arkasındaki güçler olduğu kabul edilirse bu durum Avrupa'da da ABD'de yaşanan eşitsizlik artışlarının görülmesini gerektirmektedir. Ancak kurum ve normlar açısından gelişmiş ülkeler arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Sendikalar Avrupa'da güçlüdür ve işçi haklarına vurgu yapılması gibi normlar ortadan kalkmamıştır (Krugman, 2016: 133-136). Bu durum kurumlar ve normların ülkelerdeki eşitsizlikleri azaltma ya da engelleme konusunda önemli olduğunu göstermektedir.

ABD'nin ekonomik büyümesinin ardında ülkenin kurumsal çerçevesinin yer aldığı North'un çalışmalarında değindiği bir başka örnektir. Ona göre, ABD'nin 19. yüzyıldaki büyüme öyküsü incelendiğinde bu yüzyılın başında evrimleşen Amerikan Anayasası, Kuzeybatı Kanunu ve çalışmayı ödüllendiren normlar gibi temel kurumsal çerçevenin; ABD senatosu, yerel siyasi oluşumlar, deniz şirketleri gibi ekonomik ve siyasi kuruluşların gelişimini teşvik ettiği görülmektedir. Bu ekonomik ve siyasi kuruluşların ekonomik faaliyetleri artırmaya yönelik hareketleri, teşvik edilen yatırımlarla doğrudan ya da dolaylı olarak etkinliği artırmış ve ekonomik büyümeye yol açmıştır. Neticede 19. yüzyıl ABD ekonomisi tarihi bir büyüme öyküsü olarak nitelendiriliyorsa bunun nedeni dönemin ekonomisinin temellerini oluşturan kurumsal çerçevenin (bazı aksi sonuçları olmuş olsa da) kuruluşları üretken faaliyetlerde bulunması için teşvik etmiş olmasıdır (North, 2002: 16-17).

Kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki doğru yönlü ilişki yani iyi kurumların iyi büyüme kötü kurumların kötü büyüme deneyimleriyle ilişkilendirilmesi konusuna Kuzey Kore-Güney Kore ya da Doğu Almanya-Batı Almanya'nın kalkınma deneyimleri somut bir örnek oluşturmaktadır. Kore 1948 yılında 38. paralel baz alınarak ikiye bölünmüş ve aynı kültür ile coğrafyaya sahip olan iki bölge arasındaki

farklılıklar Kuzey Kore'deki kurumsal yapının yetersizliği ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre Kapitalist Güney Kore'nin kişi başına hasılası Komünist Kuzey Kore'nin yaklaşık 10.2 katına ulaşmıştır (Ünsal, 2007: 292). Almanya Federal Cumhuriyeti yani Batı Almanya'nın ekonomisi, 1960'lı yıllardan itibaren güçlenmiştir. Almanya Demokratik Cumhuriyeti yani Doğu Almanya'da ise iç siyasette başarıya ulaşamayan sosyal ve ekonomik politikalar dikkat çekmektedir (Önsoy ve Koç, 2019: 112-113).

Kurumların etkisi Doğu Asya örneğinde de görülmektedir. Doğu Asya'nın gelişmesi temelde ekonominin açık olması sebebiyle güçlerini ve vergi gelirlerini sürdürme çabasının bir yan ürünü olarak görülmektedir. Konfüçyen⁷ ahlak zamanla hiyerarşik-statik yapıdan ileriye dönük etkin kurumlara dönüşmüştür. Doğu Asya'daki kurumsal ve kültürel değişimler olmadan 1960-1990 endüstriyel devrimlerinin de olmayacağı söylenebilir. 1997 para ve bankacılık kriziyle Doğu Asyalılar için açık ve ayırım yapmayan hukuk sisteminin önemi bir kere daha anlaşılmıştır. Ekonomileri olgunlaştıkça toprakla emeğin maliyeti yükseldikçe daha hızlı büyüme, güven ve sosyal uyum içinde kurumsal gelişme daha kritik hale gelmiştir (Kasper, 2007: 26). Rodrik'e göre 1997 Asya Krizinden çıkarılacak birtakım dersler bulunmaktadır. Bu bağlamda demokrasiler, diktatörlüklerden iç çatışmaları yönetme ve ekonomik krizlere uyarlanmada daha üstündür. Demokratik kurumlar nispeten yakın zamanda gelişmiş olsalar da Tayland ve Güney Kore'nin krizlere uyarlanmasında katkıları olmuştur. Demokrasinin kurumsallaşmış 'ifade' mekanizmaları sağlamasından ötürü Güney Kore ve Tayland'da kurumlar, etkilenen grupların isyan, protesto vb. yıkıcı eylem gereksinimlerini ortadan kaldırmıştır (Doğan, 2005: 11).

Güneyin yükselen ekonomilerinden⁸ Latin Amerika bağlamında Brezilya, Şili, Arjantin gibi sosyal demokrasinin yerleşme ve kurumsallaşma sürecini kapsayan oluşumlar incelendiğinde bu grupta yer alan ülkelerin sosyal demokrasi ve liberal demokrasinin geleceği açısından umut vadeden deneyimleri olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde yaşanan gelişmelerin kurumların önemine dikkat çekmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Grubun en belirgin özelliği siyasal hakların genişlemesiyle

---

⁷ "Konfüçyenizm, belirli bir toplumsal sınıf yerine insana ve tüm topluma hizmet eden bir düşünce sistemi" olarak tanımlanabilir (Shigemitsu, 2004: 99).

⁸ Ülkelerin kapsayıcı ve dışlayıcı özelliklerinin bir arada olduğu, ekonomik ve siyasi gücün dengesiz dağılım gösterdiği varsayılmıştır.

birlikte sosyal ve ekonomik hakların da aş anlı olarak genişlemesidir. Latin Amerika dışındaki bölgelere özgü Çin gibi otoriter rejimler incelendiğinde Çin, demokrasi ve kapitalizmin birbirinden ayrışarak stratejik kapitalizm olarak adlandırılabilen bir kapitalizmin otoriter yapılarda başarılı olabileceğini göstermektedir. Bu ülkenin önemli özelliği hızlı büyüme sürecini geniş kitleleri kapsayan ve refahı tabana yayan kalkınma süreci ile bağdaştırmasıdır. Ülkenin siyasal açıdan dışlayıcı ancak sosyal ve ekonomik açılardan kapsayıcı bir kurumsal yapısının olması dikkat çekici özelliğidir (Öniş, 2014: 18-19).

Son olarak kurumları reformcuların gündemine yerleştiren diğer gelişmeler aşağıda sıralanan bazı ülkelere etkileri çerçevesinde özetlenebilir (Rodrik, 2014: 38):

- Rusya’da destekleyici-düzenleyici uygulamaların eksikliği nedeniyle ülkede fiyat reformu ve özelleştirme girişimlerinin başarısız olması,
- Latin Amerika’da piyasa odaklı reformlar yönünden memnun olunmaması ayrıca bu reformların sosyal güvenlik mekanizması ve güvenlik ağıları açısından az konuyu içerdiğinin fark edilmesi,
- Asya’da finansal liberalleşmeye finansal düzenlemelerin öncesinde izin verilmesinin olumsuz sonuçları olacağına Asya krizi neticesinde anlaşılması.

Tablo 1.5. Seçili Ülke ve Bölgelerde Kurumların Etkileri

Ülke/Bölge	Kurum	Etki
İngiltere / 17.yy	Mülkiyet hakkının güvence altına alınması	Sermaye piyasalarının gelişmesi Kamu ve özel sermaye piyasasının gelişmesi Hızlı ekonomik büyüme Siyasi egemenlik
Avrupa / II. Dünya Savaşı sonrası	Serbest ticarete, ekonomik ve siyasi istikrara yönelik kurumların gelişmesi	Ekonomik büyüme
ABD / 19.yy	Ülkenin anayasası-kanunlarının etkisi ve çalışmayı ödüllendiren normlar	Ekonomik büyüme

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Yukarıda yer alan bilgiler doğrultusunda tablo 1.5’te seçili ülke ve bölgelerde kurumların etkileri özetlenerek sunulmuştur. Kurumlar birbirini etkileyebilmekte

diğerinde yaşanan değişim ve gelişmelerden de etkilenebilmektedir. Tabloda kurumsal yapıda yaşanan değişimlerin ölkelere etkisinin boyutları görölmektedir.

Bu bölümde kurum kavramı ile ilgili bilgiler sunulmaya çalışılmış, kurumların sınıflandırılması yapılmış, kurum kavramına katkısı olan düşünörlere değinilmiş ve son kısımda kurumların ve normların ölkelere etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda farklı kurumların ölkelerin ekonomilerini etkilediği görölmüştür. Mülkiyet hakkı, hukukun üstünlüğü, kaliteli kurumların varlığı, eşitsizliği sınırlayan kurumlar ve siyaset kurumunun etkileri ise önemli faktörler olarak ön plana çıkmıştır. Kurumlar ile ilgili kavramlaştırma ve örnek ölkelerin sunumlarının ardından izleyen bölümde kurumu ekonominin merkezine alan Kurumsal İktisat yaklaşımı anlatılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL İKTİSAT'IN GELİŞİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME-KURUMSAL YAPI İLİŞKİSİ

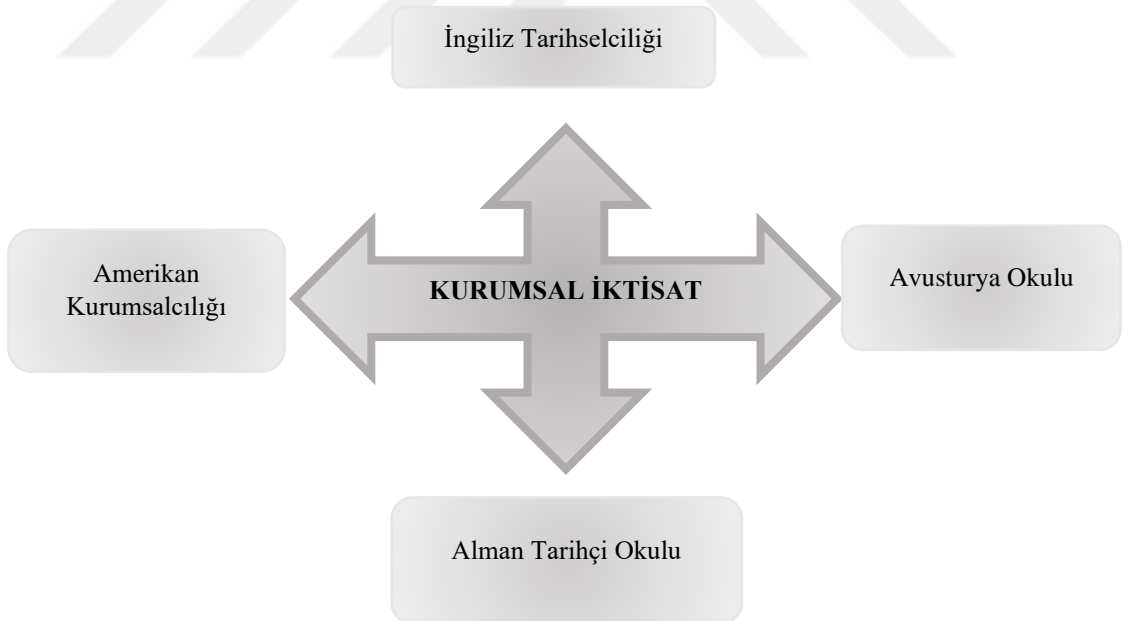
Kurumsal İktisat'ın gelişimi ve ekonomik büyüme ile ilişkisinin açıklandığı bu bölümde öncelikle Kurumsal İktisat'ın tarihi arka planında yer alan okullardan bazıları incelenmiştir. Bu bağlamda Amerikan Kurumsalcılığı, İngiliz Tarihselciliği, Alman Tarihçi Okulu, Avusturya Okulu, Freiburg Okulu ve bu okulların temsilcilerinin katkıları anlatılmıştır. Kurumsal İktisat, Eski ve Yeni Kurumsal İktisat başlıkları altında iki ana sınıflandırmadan oluşacak şekilde ele alınmıştır. Bu sınıflandırma kapsamında Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'ın temel özellikleri ve başlıca temsilcileri anlatılmıştır. Ayrıca Yeni Kurumsal İktisat'ın ekolleri içerisinde sayılan İşlem Maliyetleri İktisadı, Mülkiyet Hakları İktisadı ve hukuk ve iktisat ilişkisine yer verilmiştir. Ardından Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'ın ortak özellikleri ve farklılıkları, Kurumsal İktisat'ın yerleşik iktisattan farklılıkları, Kurumsal İktisat'a yöneltilen eleştiriler, Kurumsal mikro ve makroekonomi, Kurumsal İktisat'ın metodolojisi ve metodolojik araçlarına değinilmiştir. Ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisi açıklanmış ve kurumsal yapı ölçüm metotları bu bağlamda kurumsal yapı ölçümünde sıklıkla kullanılan göstergeler anlatılmıştır.

2.1. Kurumsal İktisat'ın Tarihsel Süreci

Çeşitli zamanlarda ve yerlerde sosyal bilimlerde ve ekonomi disiplininde farklı kurumsal yaklaşımlar gelişmiştir (Rutherford, 2001: 190). Neo-klasik akımın egemen olduğu dönemlerde ise kurumların dikkate alınması gerekli görülmemiştir (Pasinetti, 2020: 2). Ancak bununla birlikte iktisadi ortodoksluk hiçbir zaman iktisadın tüm

kurumsal özelliklerini dışlamamış, sadece ‘piyasalara’ odaklanmıştır (Pessali ve Fernández, 1999: 268).

Kurumsallaşma 1880’lerde ekonomide bir perspektif olarak ortaya çıkmaya başlamıştır (Branch, 2014: 14). Bu bağlamda kurumların iktisadi sonuçlarda önemli olduğu düşüncesi yeni değildir (Button, 2013: 3). Kurumsal İktisat, kurumların iktisadi inceleme açısından önemli olmasının yanı sıra bir dönüm noktası niteliği taşıdığını savunmaktadır. Klasik İngiliz Okulu bazı iktisadi kurumlarla ilgilenmiş ve bu kapsamda sınıfların oluşumu için belirleyici olan mülkiyet ve kamu mevzuatının doğası gibi konulara değinmiştir. Alman Tarihçi Okulu ve Amerikan Kurumsalcılığı ise iktisatta asıl kurumsal yaklaşımları geliştirenler olmuştur (Chavance, 2019: 21). Kurumsal İktisat’ın yöntembilimsel temeli Alman Tarihçi Okulu’nun eleştirileri çerçevesinde belirlenmiş, Amerikan pragmatik felsefe geleneği ise Kurumsal İktisat’ın bilgikuramsal temelini oluşturmuştur (Şenalp, 2007: 51). Şekil 2.1’de Kurumsal İktisat’ın temellerine katkıda bulunan okullardan bazıları gösterilmektedir.

Şekil 2.1. Kurumsal İktisat’ın Tarihi Sürecinde Yer Alan Bazı Temel Okullar

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Amerikan Kurumsalcılığı, İngiliz Tarihselciliği, Avusturya Okulu, Alman Tarihçi Okul ve Freiburg okulu kapsamında Kurumsal İktisat’ın temellerine katkısı olan okullar ve bu okullarda yer alan iktisatçıların görüşleri aşağıda anlatılmaktadır.

2.1.1. Amerikan Kurumsalcılığı

Kurumsal İktisat'ın, 1920'ler ve 1930'lar boyunca Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişen bir ekonomi okulu olduğu söylenebilir. Amerikalı ekonomist Thorstein Veblen, geleneksel iktisat teorisini eleştirerek Kurumsal İktisat'ın temellerini atmıştır. Kurumsalcılar olarak bilinen Amerikalı ekonomistlerden bazıları Rexford Tugwell, John M. Clark ve Wesley C. Mitchell olarak sayılabilir (Britannica, 2016). Mitchell ve Veblen'in görüşleri ilerleyen kısımda Eski Kurumsal İktisat içerisinde detaylı olarak anlatılmıştır.

John M. Clark, Veblen'in çalışmalarında rasyonel fayda maksimizasyonunu eleştirmesi, kurumların önemine vurgu yapması, piyasaların ve ticari kurumların başarısızlığını analiz etmesi ve teknolojik değişimin önemine vurgu yapmasından etkilenmiştir. Clark, çalışmalarında firmalar, pazarlar, mevcut kurumsal yapı, ekonomik sistemin performansı gibi konulara odaklanmıştır. Onun çalışmalarının; kurumların değişen yapısını göz önünde bulundurması, analitik ve teorik bakış açısını birlikte barındırması ayrıca karar vericilerin (tüketici, üretici ve politika yapıcıları) koşullarını aşırı basitleştirmeden ele aldığı için önemli olduğu düşünülmektedir (Rutherford, 2013: 296-306).

Amerikan kurumsalcılığının önde gelen temsilcileri arasında sayılan bir diğer isim Walton H. Hamilton'dur. Hamilton'un 'Kurumsal İktisat' terimini ilk kullanan kişi olduğu bilinmektedir. Kurumsal ekonomi, Hamilton'dan sonra Amerika'da geniş bir hareket olarak ortaya çıkmış ve önemli ekonomistlerin desteğini almıştır (Hodgson, 2005). Hamilton'a göre bir iktisat teorisinin yeterli olması için birtakım testlerden geçmesi gerekmektedir. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır (Hamilton, 1919: 311-316; Yavuz, 2020: 13-14):

- İktisat teorisinin ekonomi bilimini birleştirmesi gerekmektedir. Ekonomi, çok geniş bir araştırma alanı sunmakla birlikte çeşitli sorunları çözmek amacıyla yapılan araştırmalar birbiriyle ilgisiz sorunlara odaklanması neticesinde efor ve zaman kaybına yol açmaktadır. Kurumsal İktisat, söz konusu çeşitlilikte farklı sorunların çözüm önerilerini ortaya koyabilecektir.

- İktisat teorisinin güncel sorunların çözümüne uygun olması gerekmektedir.
- İktisat teorisinin konusunu kurumlar oluşturmalıdır. Problemi kontrol edebilmek adına toplumsal hayatta bulunan kurumların kuruluşları yönlendirmesi gerekmektedir.
- İktisat teorisi, süreç konularıyla ilgilenmelidir. İktisat teorisi kapsamında kurumlar ele alınacaksa kurumların ne olduğu ya da ne olmadığıın bilinmesi gerekmektedir.
- İktisat teorisi, insan davranışlarının teorisini baz almalıdır. Eğer bir teori bu testlerden geçebilirse yeterli bir teoridir. Kurumsal İktisat'ın bu testleri geçmiş olduğu ve yeterli bir iktisat teorisi olduğu öne sürülmüştür.

2.1.2. İngiliz Tarihselciliği

Kurumsal İktisat'ın gelişiminin arka planında İngiliz Tarihselciliği⁹ içerisinde yer alan çalışmaların da önemli bir katkısının olduğu bilinmektedir. Bazı görüşlere göre Richard Jones ilk kurumcu olarak kabul edilmektedir. Jones'a göre Richardocu çerçevenin pratikliği sınırlıdır. İktisadi varsayımlar tarihsel olarak belirlenmelidir. Ayrıca deneysel olarak doğrulanabilmelidir. Jones, İngiltere'nin durumunun incelenmesi ve bunun baz alınarak diğer ülkelerin gerçek durumların görülebileceği savına karşı çıkmıştır. Ona göre diğer ülkelerin İngiltere'nin durumuna gelip gelemeyeceğinin anlaşılması için tarihsel gelişimlerinin araştırılması gerekmektedir. Bu alanda önemli katkıları bulunan bir diğer isim Walter Bagehot'tır. Bagehot kurumsal yapının iktisat teorisi ile ilişkilendirilmesine odaklanmıştır. Ona göre kurumsal yapıların dikkate alınması gerekmektedir. Aksi durumda İngiltere dışındaki ekonomiler için iktisat teorisi anlamını yitirecektir (Demir, 1996: 83; Kurmuş, 2009: 111).

---

⁹ Bazı kaynaklarda İngiliz Tarihçi Okul olarak geçmektedir.

2.1.3. Alman Tarihçi Okul

Kurumsal İktisat'ın temellerine Alman Tarihçi Okulu'nun da önemli katkıları bulunmaktadır. Tarihçi okul klasik iktisadın, soyut varsayımlarını, tümdengelimci olmasını vb. yönlerini eleştirmiştir. Alman Tarihçi Okulu'nun çalışmalarındaki odak noktasını ise kurumlar oluşturmaktadır (Michaelides ve Milios, 2005). Tarihçi okul ayrıca ekonominin, toplumların evrimi ile daha çok ilgilenmesi gerektiğini savunmaktadır (Hult n, 2005: 170).

Gustav Von Schmoller, Alman Tarihçi Okul içerisinde yer alan ve kurumların önemine vurgu yapan iktisatçılar arasındadır. Gustav Von Schmoller, tarihi-etik araştırma yöntemlerinden yola çıkmış ve kültürel gelişime bağlı olarak hukuki, politik ve iktisadi kurumlar düşüncesini kurgulamıştır. Buna göre kurumlar bir toplumun hukuki ve ahlaki varlığından oluşmaktadır. Bir toplumun adalet duygusu ne kadar yüksek ve ne kadar fazla ahlak ile hukuk bağlantılı olursa kurumlar o kadar yüksek değere kavuşmaktadır. Kurumlar, ekonomi politik vücudun iskeletini oluşturmaktadır. Devlet ise bütün kurumların merkezidir ve kurumlar aracılığı ile ekonomi üzerinde eğitici anlamda etkin olabilmektedir (Derya, 2015: 138-139). Schmoller'e göre sosyal kurumlar tarafından karşılıklı güven organları oluşturmak için merkezi bir şekillendirmeye yatırım yapılması gerekmektedir. Ayrıca o, pazarların şekillendirilmiş kurumsal yansımalar olduğunu düşünmektedir (Derya, 2015: 157-158). Ekonomik olguların, sosyal gerçekliğin bütününden ayrılamayacağını düşünen Schmoller ve öğrencileri, kurumların, kültürün, ahlakın ve siyasetin etkisinden bağımsız bir ekonomik gerçeklikten bahsedilmesinin mümkün olmayacağını savunmuşlardır (Buğra, 1995).

2.1.4. Avusturya Okulu

Kurumsal İktisat'ın temellerine katkısı olan Avusturya Okulu'na göre sosyal kurumlar insan eyleminin sonucu olarak görülmektedir.  nemli kurumların birçoğu başka amaçlara yönelen insan davranışlarının yan ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Amaçlı eylemlerin niyetlenmemiş sonuçları olarak adlandırılan kurumlara kendiliğinden

ortaya çıkan kurumlar denilmektedir. İktisadi ve sosyal hayattaki kurumların çoğu bunlar arasında yer almaktadır. Piyasa sistemi, fiyatlar, para, kanunlar, dil, bunlara örnek olarak gösterilebilir (Kara, 2018: 258). Aşağıda Avusturya Okulu kapsamında Carl Menger ve Friedrich August von Hayek'in kurumlarla ilgili bazı görüşleri anlatılmaktadır.

Carl Menger'e göre bir grup insan davranışları ve kurumlar, toplumsal bilimlerin konusunu oluşturmaktadır. Bu konular bireylerden hareket ederek incelenmelidir. Kurumların oluşumu evrimsel bir süreç ile gerçekleşmektedir. Ekonomik fenomenler bireysel öncelik ve kararlara dayanmakta, bu fenomenlerin anlaşılması ise bireysel zemin analizi ile mümkün olmaktadır. Menger, değer teorisinde bireyin nasıl motive olduğunu ve bununla ekonomik fenomenlerin nasıl açıklanacağını mikro zeminde incelemiş, bireyi sosyal teorinin ortasına koyarak ise makro zeminde bir inceleme yapmıştır (Derya, 2015: 301-302). Menger'e göre mülkiyet kurumunun, onu gerekli kılan nedenleri ortadan kaldırmadan yani tüm iktisadi malların mevcut miktarlarını eşanlı olarak toplumun bütün üyelerinin gerekliliklerini tam olarak karşılayabilecek düzeye çıkarmadan ortadan kaldırılması mümkün değildir. Ayrıca kişilerin ihtiyaçlarını, mevcut malların onların ihtiyaçlarının tam tatmini için yeterli düzeye indirmeden de mülkiyet kurumunun ilga edilmesi söz konusu olmamaktadır (Menger, 2009: 47-48). Menger'e göre değer de nesnelere zenginliğini gösteren ve mülkiyet bakımından hukuk kurumunun sonucu olarak somut bir fenomen haline gelen değişmez bir kavramdır (Menger, 2009: 227). Menger'e göre fuarlar, borsalar, pazar yerleri periyodik olarak gerçekleştirilen halka açık müzayedeler ve benzer özellikteki diğer halka ait kurumlar, iktisadi fiyatın ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu kurumlar malın fiyatlandırmasıyla ilgili kişileri düzenli olarak bir yere getirme amacını taşımaktadır (Menger, 2009: 180). Menger'e göre iktisatçı iki açıdan bilimsel iktisadın dışına çıkmalıdır (Buğra, 1995):

- Belirli sosyal amaçları gerçekleştirmek için insanlar tarafından bilinçli olarak geliştirilen kurumlar, sosyal amaçları dikkate alan ve bilimsel iktisadın yöntemsel bireyciliğini aşan pragmatik bir yaklaşımla incelenmelidir. Bu kapsamda vergi sistemi, merkez bankacılığı, emeklilik

düzeni gibi kurumsal yapılar bireylerin amaçlı davranışlarının planlanmayan sonuçları olarak incelenememektedirler.

- Kendiliğinden bir düzenin insan ihtiyaçlarını herhangi bir dış müdahale olmadan ve ekonomi dışı unsurlara yer bırakmadan karşılanabilmesi için insan davranışlarıyla ilgili gerçekçi olmayan birtakım varsayımların doğruluğunun kabul edilmesi gerekmektedir.

Avusturya Okulu'ndan kurum kavramı ile ilgili önemli görüşleri bulunan bir diğer isim Friedrich August von Hayek'tir. Hayek, gelişmiş bir kurallar ve evrim teorisi sunduğu için kurumsalcılar arasında da sayılmaktadır. Bu noktada Kurumsal İktisat'ın kurucuları arasında yer alan Veblen ve Hayek'in bazı görüşlerinin benzer yönlerinin olduğu görülmektedir. Nitekim ana akım neoklasik iktisadın, insan ve toplum tasavvuruna, insan doğasının uygun olmaması Veblen ve Hayek'in görüşlerinin ortak paydalarındandır. Bu yönüyle Veblen'in kurumsal analizi ile Hayek'in bireyciliğe dayanan sosyal teorisinin birbirine yakın olduğu söylenebilir. İçgüdüleri kısıtlayan çerçeveler olmak kaydıyla Hayek'in davranış kuralları, Veblen'in yerleşik düşünce alışkanlıkları olarak nitelendirdiği kurum kavramına benzemektedir. Kurumsallaşmış davranış kuralları, kültürel evrim ve insan doğası yaklaşımlarıyla Avusturya iktisat okuluna dahil olan Hayek, aynı zamanda Kurumsal İktisat'ın güçlü temsilcileri arasında bulunmaktadır (Levent, 2019a: 104-107). Hayek çalışmalarında kural ve kurumların önemine değinmektedir. Buna göre Hayek'in 'Kanun Hakimiyeti' teorisinin temelinde öngörülebilirlik ilkesi yer almaktadır. Ekonomik birimler, devletin alacağı kararlar ve uygulamaları öngörebilmelidir. Öngörülebilir yasal düzen -yasama organı tarafından oluşturulan kanunlarsa- kendiliğinden gelişen içtihat hukuku ile daha güvencededir. Ayrıca Hayek çağdaş demokrasilerde hükümetler ve bürokrasinin çıkar ve baskı gruplarından etkilenmesi neticesinde uygulanan yeniden dağıtıcı politikaların demokrasiyi yozlaştırdığını belirtmektedir (Aktan, 1994: 29-31). Hayek'in demokrasi ile ilgili görüşlerinde, piyasa sisteminin işleyişi ve demokratik yönetim ile kişilerin özel alanlarının güçlü anayasal korumada olmasının, mülkiyet haklarının değişim ve uygulanması gibi kurumların çoğuyla ilişkili olduğu yer almaktadır (Kırlı, 2015: 160). Bunun yanı sıra sosyal kurumlar Hayek'e göre zaruridir. Ona göre aynı zamanda bireylerin tutumunun sigorta ve bakım sistemlerinden olumsuz etkilenme ihtimali bulunmaktadır. Bu sebeple devlet, gerekli örgütlenmelerin

kurulmasını desteklemelidir (Derya, 2016: 506). Hayek'e göre özel inisiyatif ve girişimlerin korunması için özel mülkiyet kurumu ve liberteryen hukuk kurumlarının oluşturulması gerekmektedir (Kasper, 2007: 35).

2.1.5. Freiburg Okulu

Kurumsal İktisat'a etkileri olan bir diğer okul Freiburg Okulu'dur. Okul, aktif yapıcı fonksiyonel devletten yanadır. Bu bağlamda kastedilen müdahaleci devlet değildir. Aktif devletten kasıt, sosyo ekonomik ve siyasi düzenin kural ve kurumlarını oluşturan devlettir. Devlet, piyasadaki rekabet yetersizliğini giderecek, aksak rekabeti önleyecek kurum ve kuralları oluşturmalıdır (Güngör, 2011: 67).

Freiburg Okulu'nda yer alan Walter Eucken'de çalışmalarında kurum kavramının önemine değinmektedir. Eucken, serbest piyasa ekonomisi içinde tam rekabet kurumunun doğal düzen olarak ortaya çıkamayacağını, sosyal düzen olarak devlet tarafından organize edilerek yasal kurumsal önlemlerle muhafaza edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Aktan, 1994: 38). Eucken'e göre devlet politikası, ekonomik güç gruplarını dağıtmaya ya da onların faaliyetlerini kısıtlamaya yoğunlaşmalıdır. Ayrıca devletin siyasi-ekonomik faaliyetleri, ekonominin düzenlenmesine odaklanmalıdır (Blyth, 2017: 130). Ona göre iktisadi düzenin kurallara ve kurumlara dayalı olması gerekmektedir. Söz konusu düzenin işlerliği olmalı ve bunlar insan tabiatına uygun olmalıdır (Derya, 2016: 494). Eucken, toplumsal düzenin ilkelerini; fiyatların düzenleme olmadan serbest piyasada oluşması, özel mülkiyet hakları, kararların özerk işletme yöneticilerince serbest bir şekilde alınması, parasal istikrar ve tekellerin olmaması ilkeleri kapsamında ele almaktadır. Siyasi sistemin hür oluşu ancak bu iktisadi ilkelerin gerçekleşmesi ile mümkündür. Bu bağlamda modern toplumların ayırt edici özelliği düzenler arasında karşılıklı bağımlılıktır. Neticede serbest piyasa ekonomisi ve etkin bir özel mülkiyet rejimi desteklenmediğinde, demokratik ve hür bir siyasi düzen olması da Eucken'e göre mümkün değildir (Altwater, 2008: 350).

Kurumsal İktisat'ın tarihi gelişiminde yer alan bazı okullar incelendiğinde özellikle Veblen ve Mitchell'in yer aldığı Amerikan Kurumsalcılığının etkisi önemlidir. Zira bu iki isim Kurumsal İktisat'ın kurucuları arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra Alman

Tarihçi Okulu'nun eleştirilerinin ve kurumların önemine dikkat çekmelerinin Kurumsal İktisat'a katkıları olmuştur. Avusturya Okulu'ndan Menger'in çalışmaları ve Yeni Kurumsal İktisat içerisinde de yer alan Hayek'in düşünceleri ve çalışmalarının da önemli etkileri bulunmaktadır. İlerleyen kısımda görüleceği üzere tüm bu okullar ve bu kapsamda kurumların önemine odaklanan çalışmalar Kurumsal İktisat'ın temellerini oluşturmuştur.

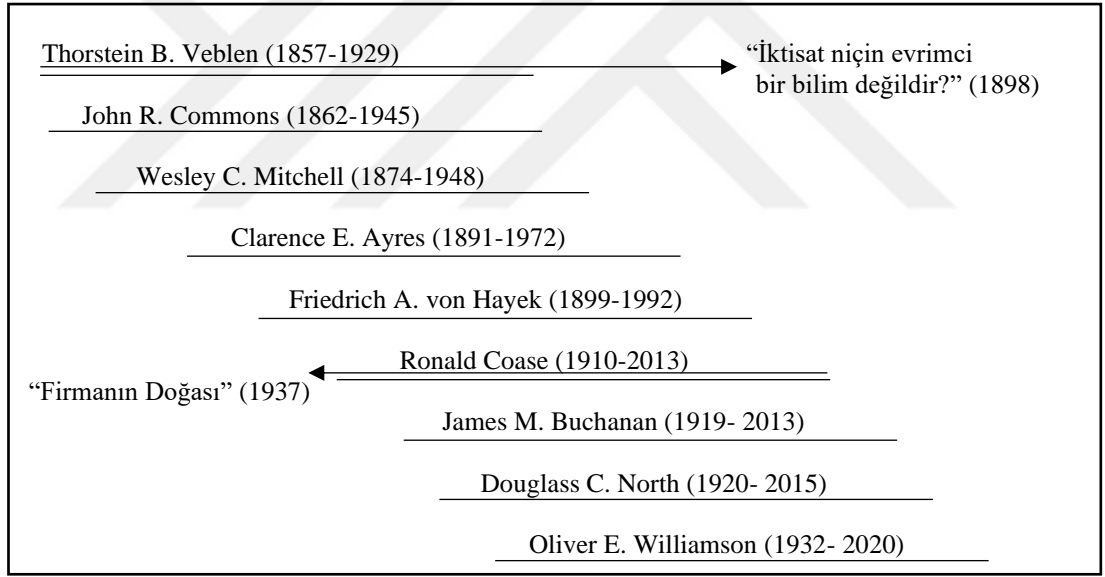
2.2. Eski ve Yeni Kurumsal İktisat

Amerikan ekonomisi, iç savaş ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bu hızlı gelişme toplumun her sınıfına aynı şekilde yansımamış, gelir grupları arasındaki farkın derinleşmesine sebep olmuştur. 1870'lere gelindiğinde ise büyük şirketler monopol eğilimleri yüzünden ciddi bir güç kazanmıştır. Söz konusu şirketler politik ve ekonomik anlamda güçlenmiştir. Bu dönemde politik yozlaşma da artma eğilimi göstermiştir. Yaşanan olumsuz gelişmelerin hâkim olduğu bu zamanlarda dönemin iktisatçılarının mevcut iktisat teorilerine güveni sarsılmıştır. 'Bırakınız yapsınlar' ın en iyi sonucu vereceğine dair inançlar kaybolmaya başlamış, geleneksel iktisat teorisi ile açıklanamayacağı düşünülen; monopol, durgunluk, fakirlik, israf gibi konuların üzerine yoğunlaşmıştır. Toplumsal reform ve toplumsal kontrol istekleri artmaya başlamıştır. Kurumcular ise kapitalist sistemin tamamen ortadan kaldırılması gibi sosyalist bir düşünce yerine, mevcut sistemin reformlar ve devlet kontrolü aracılığı ile onarılması gerektiğini savunmuşlardır (Savaş, 2000: 646).

Kurumsal İktisat, iktisadın geleneksel süreçlerinin kurumsal olduğunu vurgulamaktadır. Piyasa ve firma gibi ögeler, Kurumsal İktisat'a göre birer kurumdur. Bu bağlamda Kurumsal İktisat ekonominin kurumsallaşmış bir süreç olarak tanımlanabileceğini ve anlaşabileceğini savunmaktadır (Özveren, 2007: 16-17). Kurumsal iktisatçılar ayrıca iktidar, kaynak tahsisini etkilediğinden; iktidarın nasıl oluştuğu ayrıca bunun iktisadi kurumlara ve karar verme süreçlerine nasıl etki ettiği ile ilgilenmişlerdir. Kurumsal iktisatçılara göre ekonomik iktidar, iktisadi karar vermedeki dengesiz denetim gücüdür. Siyasal iktidar ise dönem dönem ekonomiye müdahale etmekte ve gidişatı etkilemektedir. Bu yüzden kurumların oluşumunda rolü bulunmaktadır (Güngör, 2011: 73-74).

19. yy'da Alman Tarihçi Okul Klasiklere ve Marjinalistlere nasıl karşı çıktıysa, 20yy'ın başlarında Kurumcular da Neo-Klasiklere karşı çıkmıştır. Pragmatik felsefeye uygun bir yöntemle denemeyi esas alan kurumcular sistemli teoriler kurmaktan ziyade davranışları, gelenekleri ve kurumları incelemektedirler (Kazgan, 2010: 187). Devlet, kurumsal iktisadi analizde iktisat sisteminin önemli kurumları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda devletin fonksiyonelliğinin meşruluğunu; iktisadi sistem içindeki tüm kurumlar ve ekonomideki kıt kaynakların yönetimi temsil etmektedir (Yasa, 2017: 292).

Kurumsalcılık; Thorstein Veblen, John Commons ve Wesley Mitchell ile ilişkilendirilmektedir (Hamlin, 1994: 803). Kurumsal iktisatçılardan bazıları şekil 2.2'de yer almaktadır.

Şekil 2.2. Kurumsal İktisatçılar
Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Kurumsal İktisat'ın kurucusu olarak bilinen Veblen, ekonomik insan fikrini eleştirmiştir. Kurumsal ekonominin bir diğer kurucusu olan Commons ise çoğu işlem nadiren maliyetsiz olduğundan neoklasik analizin temel odak noktasını eleştirmiştir (Chen ve Webster, 2012: 78). Kurumsalcı düşünce ya da Kurumsalcılığın Veblenyen odaklı bileşeni, Amerikan pragmatizmi, Alman Tarih Okulu, Darwinci evrim gibi farklı yaklaşımlarından ayrıca Marx'tan etkilenmiştir. Bu açıdan Veblen'in ve Marx'ın ekonomik değişimin önemini vurguladığı görülmektedir. İkisi de teknolojik

dönüşümler tarafından yönlendirilen değişim ve bunun sosyal ilişkileri nasıl etkilediğine değinmiştir. Ayrıca onlar toplumdaki çatışmayı vurgulamış ve kapitalizmi eleştirmişlerdir (McMaster, 2012: 87). Bununla birlikte kurumsalcılar, geleneksel mikroekonominin statik ve karşılaştırmalı statik analizini eleştirmiştir. Kurumsalcılara göre dünya ne stabil ne de istikrarlıdır. O, birbiriyle son derece ilişkilidir ve dinamiktir (Branch, 2014: 15). Kurumsal iktisatçıların dört ortak özelliği aşağıda sıralanmaktadır (Tsuru, 1997):

- Kurumsal iktisatçılar üretim ve tüketimin açık sistem karakterine vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle ekonominin kapsamına daha geniş bir bakış ile yaklaşmaktadırlar.
- Kurumsal iktisatçılar teknolojik değişimin dinamik sürecine ve döngüsel kümülatif nedenselliğe vurgu yaparak endüstriyel ekonomilerin ilerlediği evrimsel süreçle ilgilenmektedirler.
- Kurumsal iktisatçılar genel sosyal yönetim veya planlama yoluyla sağlanabilecek artan rehberlik ihtiyacının farkındadırlar.
- Kurumsal iktisatçılar iktisadın, sosyal amaç ve hedefleri olumlu bir şekilde formüle eden normatif bir bilim olması gerektiğini kabul etmektedirler.

Bu yönüyle Tsuru'ya göre kurumsalcılar çağdaş sanayi ekonomilerinin evrimsel karakterini vurgulamaktadır. Teknolojik değişim tarafından yönlendirilen evrim, sürekli olarak kümülatif bir karakterdedir ve denge eğilimi bulunmamaktadır. Bu sürecin sürekli dinamik karakteri ve daha geniş etkileri sadece işletme tarafından değil, bir bütün olarak toplum tarafından rehberlik ve planlama ihtiyacına yol açmaktadır. Bu tür sosyal planlama, sosyal olarak arzu edilen ekonomik hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için uygun ekonomik politikaların belirlenmesini gerektirmektedir (Rosen, 1994: 954).

Heterodoks iktisat okulları arasında sosyolojik geleneğe en yakın olan okulun Kurumsal İktisat olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Kurumsal İktisat, mevcut kapitalist kurumların eleştirisi, toplumsal olanı analizin merkezine alma gibi sosyolojik imalar barındırmaktadır (Yılmaz, 2012). Veblen'den ilham alarak gelişen Kurumsal İktisat, önde gelen heterodoks iktisat okulları arsındadır. Yeni Kurumsal İktisat ise ortodoksi

içerisinde gelişmiş firma teorilerini odak noktasına almış, mülkiyet hakları, tarih, hukuk ve siyasete doğru genişlemiştir (Yılmaz, 2018: 223). Günümüzde American Economic Association'ın, 'Journal of Economic Literature' sınıflandırmasında Kurumsal İktisat 'Güncel Heterodoks Yaklaşımlar' arasında sayılmaktadır (American Economic Association, 2021). Neoklasik iktisat temelinde iktisat disiplininin günümüzdeki görünümü şekil 2.3'te gösterilmektedir.

Şekil 2.3. İktisat Disiplininin Günümüzdeki Görünümü

Kaynak: Bilir, 2019: 73.

Anaakım iktisatın günümüzde neoklasik iktisatla birlikte başka okulları da içerdiği söylenebilir. Anaakım iktisat içerisinde neoklasik iktisadı eleştiren okullarda yer almaktadır. Yeni Kurumsal İktisat, Davranışsal İktisat, klasikevrimeci-davranışsal oyun teorileri, Deneysel İktisat ve Nöroiktisat bu okullar arasında yer almaktadır. Anaakıma bir alternatif olarak görülebilecek Kurumsal İktisat, Feminist İktisat, Marksist iktisat, Post-Keynesyen iktisat ve Evrimci İktisat gibi düşünce okulları ise heterodoks iktisat okulları arasında değerlendirilebilir (Bilir, 2019: 73-75).

2.2.1. Eski Kurumsal İktisat

Thorstein Veblen, John R. Commons, Wesley C. Mitchell ve Clarence E. Ayres'in çalışmalarıyla Eski Kurumsal İktisat, 19.yy'ın sonunda ortaya çıkmış ve 20.yy'da iki savaş arası dönemde gelişmiştir. O zamanlar, sadece akademide değil, aynı zamanda ekonomi politikası oluşturma alanında da baskın düşüncenin Kurumsal İktisat olarak ön plana çıktığı söylenebilir. Örneğin, Mitchell, Ulusal Ekonomik Araştırma

Bürosu'nun kurucuları arasındadır ve Roosevelt'in "New Deal'ı" büyük ölçüde Commons ve Veblen'in öğrencileri olan kurumsalcılar tarafından tasarlanmıştır (Caballero ve Soto-Oñate, 2015). Bununla birlikte Eski Kurumsal İktisat'ın kurucularının kim olduğu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekilde özetlenebilir, yaygın olarak Eski Kurumsal İktisat'ın Thorstein Veblen ile başladığı kabul edilmektedir. Bir başka görüş Eski Kurumsal İktisat'ı Veblen, Mitchell ve Commons ile ilişkilendirmektedir. Bazıları ise sadece Veblen ve Commons'ı kurucu olarak görmektedir (Kaufman, 2017).

Eski kurumsalcılar, 1918-1947 döneminde Amerikan ekonomisinde etkili bir hareket oluşturmuşlardır. Onlar, davranışları kısıtlaması ve kolaylaştırması bağlamında kurumların rolünün altını çizmişlerdir. Kurumların değerleri, inançları ve tercihleri etkilediğini kabul etmişlerdir. Ayrıca hâkim kurumların işleyişini eleştirel olarak incelemişlerdir (Spithoven, 2019). Eski Kurumsal İktisat'a göre ekonomi, piyasaların veya piyasaları olan toplumların incelenmesiyle sınırlı değildir. Bu bağlamda eski kurumsalcılara göre ekonomi yalnızca piyasalarla ilgili faaliyetlerin incelenmesiyle sınırlandırılmamalıdır. Ekonomi, ekonomik sistemin en geniş anlamda nasıl çalıştığının bir yansımasıdır ve toplumların geçim kaynaklarını oluşturması ve yeniden üretmesi için kendilerini nasıl örgütlediğiyle ilgilenmektedir (Luz ve Fernandez, 2018). Eski kurumsalcıların ortak özelliklerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir: ekonomik süreç evrimsel bir görüşe dayanmakta ve ekonomik vizyon dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Ekonomide mal ve hizmetlerin dağılımı, yalnızca 'görünmez el' e değil aynı zamanda teknolojideki değişikliklerle birlikte kültürel koşullara da bağlıdır. Ekonomik kaynaklar, yalnızca piyasa sistemi aracılığıyla değil, aynı zamanda güç ve değerlerin etkileşimliyle tahsis edilmektedir. Güç bloklarının topluma dayattığı çarpıtmalardan kaynaklanan eksik bilgi nedeniyle, piyasalar tek başına toplumun maksimum refahını tanımlayamamaktadır (Parada, 2001). Eski kurumsal iktisatçılar sosyal reformu önemsemektedir. Kurumsalcılar, bir sosyal bilimcinin görevinin sadece gerçeği anlamak değil, aynı zamanda dünyanın daha iyi bir yer haline gelmesine katkıda bulunmak olduğunu düşünmektedir. Kurumsalcılara göre ekonominin ve genel olarak sosyal bilimlerin, toplumdaki ırk, cinsiyet, sosyal sınıf vb. -haksız ayrımları- ortadan kaldırmaya hizmet etmesi gerekmektedir (Luz ve Fernandez, 2018). Kurumsalcılar ne müdahaleci ne de müdahale karşıtıdır. Onlar

çoğunlukla, hükümetin yalnızca kaynakların piyasa tahsisi ile ilgili rolüyle değil aynı zamanda bu kaynakların daha yüksek verimliliğe yönelik bir görüşle başka amaçlara konuşlandırılmasındaki rolüyle de ilgilenmektedirler. Bu kapsamda kurumsalcılar hükümetin toplumda süregelen değerlerin inşası tarafından yönlendirilen yaşam sürecini geliştirmedeki rolüne dikkat çekmektedirler (Parada, 2001).

Eski Kurumsal İktisat'ın kurucusu olarak kabul edilen Veblen'i en çok etkileyen ve vizyonunu şekillendiren kişiler ve fikirler konusunda bir takım görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Veblen'in kurucu rolünü vurgulayanlar Alman felsefesi (Immanuel Kant), Amerikan pragmatizmi (Charles Peirce, John Dewey), evrimsel süreçler (Charles Darwin, Herbert Spencer, William Sumner), sosyalizm teorileri (Karl Marx, Edward Bellamy, Fabianlar), antropoloji (Franz Boaz) ve psikoloji (William James) den etkilendiğini savunmaktadır. Bununla, evrimcilik ve sosyalizmin iki büyük etki olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı entelektüel etkilerin yanı sıra; Darwin, Spencer ve Sumner'ın evrimciliğinin Veblen'in kurumsal ekonomisinin temelini oluşturduğu da bir başka görüştür (Kaufman, 2017).

Birtakım genel ilkeleri paylaşmalarına rağmen, eski kurumsalcıların bazı olguların analizinde aynı çizgide olmadıkları söylenebilir. Örneğin, eski kurumsalcıların teknoloji ve kültürel/kurumsal değişim arasındaki ilişkiye yönelik görüşleri farklılık göstermektedir. Bunlar aşağıda özetlenmektedir (Spithoven, 2019):

- Veblen'e göre kurumlar, aktörlerin ekonomik ve sosyal davranışlarını etkilemektedir (bunun tersi de geçerlidir). Kazanılmış menfaatler kültürel/kurumsal değişimi engelleyebilirken, yeni (maddi) koşullara (teknoloji) alışma değişimin itici gücüdür.
- Commons'a göre kurumlar (teknoloji ve bilim arasında) ve ekonomi birlikte gelişmektedir.
- Wesley Mitchell, teknolojik değişimden ziyade ekonomik avantaj algısının sosyal kurumlardaki değişimi etkilediğini savunmaktadır.
- Kurumsalcı harekete önemli katkıları bulunduğu düşünülen sosyolog William Ogburn' a göre eğer teknoloji diğer sosyal kurumlardan daha hızlı değişirse, sırasıyla ekonomide, iletişim sisteminde, toplumun yönetiminde, aile

kültüründe, sosyalleşmede ve son olarak inanç sisteminde değişiklikler meydana gelmektedir.

- Clarence Ayres ise teknolojik değişimi doğal bir dinamik süreç olarak sunmaktadır.

2.2.1.1. Eski Kurumsal İktisat'ın Temel Özellikleri

Eski kurumsalcıların görüş ve düşünceleri bazı noktalarda farklılaşmakla birlikte, Eski Kurumsal İktisat'ın temel çerçevesini belirleyen birtakım ortak noktaları da bulunmaktadır. Bunlar arasında en temel olarak ekonominin dinamik bir süreç olarak görülmesi ve ekonominin merkezi olarak kurumların esas alınması sayılabilir.

Eski Kurumsal İktisat'ın özellikleri aşağıda sıralanmıştır (Aktan, 2018a: 209-211):

- Kurumsal İktisatçılara göre insan davranışları değişkendir.
- Evrimsel gelişme sonucunda elde edilen tecrübe kurumsal iktisatçılar açısından önemlidir.
- Klasik iktisatçıların ileri sürdükleri statik denge kurumsal iktisatçılar açısından söz konusu değildir. Kurumsal iktisatçılara göre ekonomide değişim ve süreç esastır.
- Kurumsal iktisatçılara göre fiyatlardan çok, iktisadi faaliyetlerin yönünü belirleyen grup davranışları esas alınmaktadır.
- Ekonomik davranış, ekonomik faaliyetin olduğu kurumsal çerçeveye bağlıdır.
- Ekonomik konuların merkezinde kurumlar, kurumların fonksiyonları ve evrimi bulunmalıdır.
- Kurumlar, kurumsal iktisada göre ön plandır.
- Kurumsal iktisatçılar, ekonominin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır.
- İktisat, kurumsal iktisatçılara göre politika, sosyoloji, hukuk, psikoloji gibi beşerî bilimlerle ilişkili bir bilim dalıdır.
- Kurumsal iktisatçılara göre piyasa fiyatları bireysel ve toplumsal refahı yansıtan göstergeler değildir. Bunlar kaynakların etkin dağılımını da

sağlamamaktadır. Onlar, toplumsal yarar ve toplumsal maliyet kavramlarını önemsemektedir.

- Kurumsal iktisatçılar ekonomik sistemin kontrolü ve örgütlenme üzerinde durmaktadır.
- Fiyat sistemi kurumsal iktisatçılar tarafından reddedilmekte, insanın kendi çıkarlarını düşünen rasyonel bir varlık olduğu yaklaşımı yerine insan davranışlarının adet, yasal kural gibi sosyal kurumlarca belirlendiği savunulmaktadır.
- Kurumsal iktisatçılar, kurumlar, gelenekler ve davranışları incelerken tümdengelim metodundansa tümevarım metodunu kullanmaktadırlar.

2.2.1.2. Eski Kurumsal İktisat'ın Başlıca Temsilcileri

Eski Kurumsal İktisat'ın başlıca temsilcileri Veblen, Commons, Mitchell ve Ayres şeklinde sıralanabilir. Bu kısımda eski kurumsalcıların çalışmalarına ve düşüncelerine yer verilmiştir. Tablo 2.1'de Eski Kurumsal İktisat'ın başlıca temsilcileri gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Eski Kurumsal İktisat'ın Başlıca Temsilcileri

Thorstein B. Veblen
John Roger Commons
Wesley C. Mitchell
Clarence E. Ayres

Kaynak: Aktan ve Yay, 2019: 51.

Thorstein B. Veblen 1924'te Amerikan Ekonomi Kurumunda bir toplantıya "Economic Theory in the Calculable Future" başlıklı makalesiyle katılmış, yaptığı konuşmasında iktisat bilimiyle ilgili eleştirel düşüncelerini açıklamıştır. Ekonomi, Veblen ve diğer kurumsalcılar açısından karmaşık bir sosyal sistem olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan ekonomilerin toplumdan soyutlanmış, her ülke için geçerli olduğu varsayılan matematiksel marjinalist modellerle anlaşılmasının zor olduğu söylenebilir. Neticede bu durum homoeconomicusa sosyal ve psikolojik unsurların entegresini gerekli kılmaktadır (Kabaş, 2020: 105).

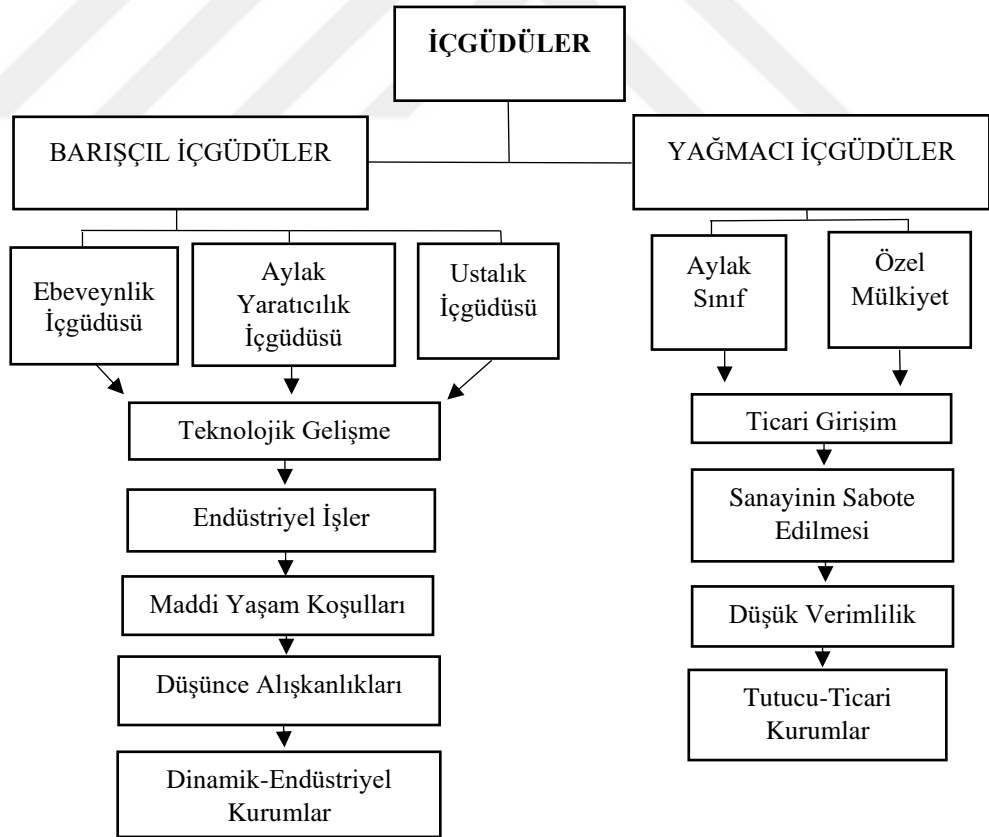
Veblen'e göre araştırma konusu özellikle iktisat bilimi olduğu sürece, dikkatler maddi yaşam şeması üzerinde birleşecektir. Uygarlığın diğer evreleri yalnızca maddi uygarlık şemasıyla olan bağıntıları içinde alınacaktır. Tüm insan kültürü gibi bu maddi uygarlık da kurumlar-kurumsal doku ve kurumsal büyümenin bir şemasıdır. Ona göre kurumlar alışkanlığın bir sonucudur. Kültürün büyümesi ise alışkanlığın birikimli bir dizisidir. Araçlar, insan doğasının sürekli ve birikimli olarak değişen gereksinimlere verdiği alışılmış tepkidir. Her yeni hareket, alışılmış tepki tarzında yeni bir varyasyona neden olan yeni bir durum yaratmaktadır. Kümülatiftir, çünkü her yeni durum, kendisinden önce olanların bir çeşitlemesidir ve daha önce olanlardan etkilenen her şeyi nedensel faktörler olarak somutlaştırmaktadır. Tutarlıdır, çünkü insan doğasının altında yatan özellikler tepkinin zorla gerçekleştiği ve alışkanlığın etkili olduğu zeminde büyük ölçüde değişmeden kalmaktadır (Veblen, 1909: 627-628).

Veblen, düşünce alışkanlıklarına ve bunların davranış üzerindeki sonuçlarına odaklanmıştır (Almeida, 2015: 5). Düşünce alışkanlıkları, yaşam alışkanlıklarının sonucudur. Kasıtlı olarak bireyin eğitimine yönelik olsun ya da olmasın, günlük yaşam disiplini, alışılmış düşünce alışkanlıklarını değiştirmek veya pekiştirmek için hareket etmektedir. Böylece insanların altında yaşadığı kabul edilmiş kurumları güçlendirmeye çalışmaktadır (Veblen, 1901: 226). Veblen'in araştırmaları içgüdüler ve kurumlar arasında evrimsel bağlantılar kurmaktadır (Cavalieri ve Vigo de Lima, 2013: 206). Veblen, içgüdü kavramı ile kurumsal evrimin kökenini açıklamaktadır. Bu bağlamda insan doğasına ilişkin içgüdülerin toplumsal evrim sürecinin yönünü ve hızını belirlediğini düşünmekte ve içgüdüleri ikiye ayırmaktadır (Dinar, 2013: 57-59):

- Barışçıl İçgüdüler: İnsanın maddi yaşamının koşullarını iyileştirmeye yönelik içgüdülerdir. Bu içgüdüler toplumun değişimini sağlayacak olan yeni kurumların kaynağını oluşturmaktadır. Barışçıl içgüdüler, aylak yaratıcılık, ebeveynlik ve ustalık içgüdüleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Aylak yaratıcılık içgüdüleri, bilimsel bilgiye ulaşma çabasını belirtmektedir. Ebeveynlik içgüdüleri, toplum ve aile refahının temelini oluşturmaktadır. Ustalık içgüdüleri ise insanın erdem olarak gördüğü üretim, verimlilik ve dayanıklılık; kusur olarak gördüğü yeteneksizlik, verimsizlik ve yararsızlıktır. Veblen, en büyük önemi bu içgüdüye vermektedir. Çünkü ona göre rekabetçi

bir güç gösterisi olarak ustalık içgüdü, üretimin ve verimliliğin artmasını sağlamaktadır. Ayrıca ustalık içgüdü, teknolojik gelişmenin de kaynağı olarak görülmektedir. Böylelikle ustalık içgüdü kurumsal yapıyı değişime zorlayan dinamik bir unsur olarak nitelendirilmektedir. İkel toplum aşamasında ustalık içgüdü hakimdir.

- Yağmacı içgüdüler: Mevcut düşünce alışkanlıklarını korumaya yönelik davranışsal eğilimleri ifade eden ve değişime direnen içgüdülerdir. Bu içgüdüler eski kurumların sürdürülmesini istemektedir. Yağmacı aşamada, teknolojik gelişme verimliliği artmıştır. Çalışmayan aylak sınıfı mevcut üretim düzeyinde geçimini sağlayabilecek durumdadır. Barışçıl toplumdaki yağmacı topluma geçilmesiyle ustalık içgüdü yağmacı içgüdüler tarafından engellenmektedir. Özel mülkiyetin geliştiği yağmacı aşamada yağmacılığın hâkim olduğu yeni değerler ustalikle bağlantılı aşınmış eski değerlerin yerini almıştır. Şekil 2.4'te kurumsal evrim süreci gösterilmektedir.

Şekil 2.4. Kurumsal Evrim Süreci
Kaynak: Dinar, 2013: 58.

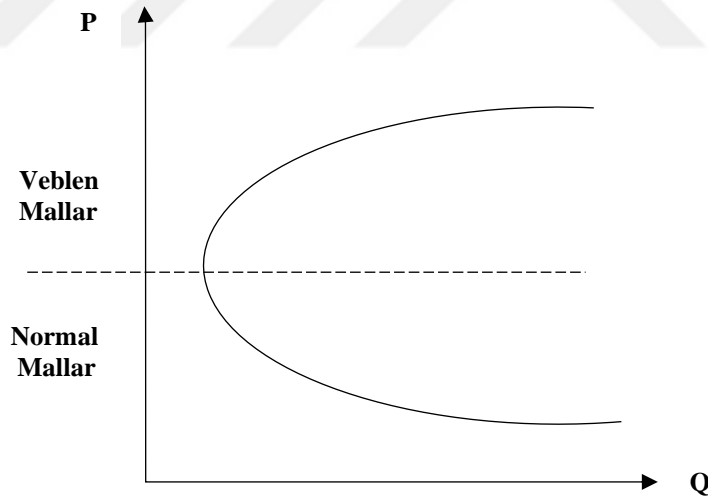
Veblen argümanlarında insanların evrimlerinde çeşitli ve değişen sorunlarla karşı karşıya kaldığını belirtmektedir. Bu durumun alışkanlık oluşumunun karmaşık mekanizmalarının ortaya çıkmasına yardımcı olduğunu öne sürmektedir (Hodgson, 2004a: 655). Veblen'e göre uzun bir sosyal evrim firma davranışlarında hedef değişikliğine yol açmaktadır. Firmalar, fiyatları ucuzlatarak ve kaliteyi artırarak rekabet şartları altında başarı kazanma arzusundan ziyade, üretimi daraltarak fiyat seviyesini tutmaya, monopoller kurmaya, toptan-perakende dağıtımını kontrol altında tutmaya ve prestij mücadelesine önem vermektedir (Genel Ekonomi Ansiklopedisi, 1988: 276). Veblen, kurumları insanların çoğunda ortak olan düşünce alışkanlıkları olarak tanımlamıştır. İnsan davranışını oluşturan tepki kurumsal normlar ve kurumsal etkiye sahip uyarıcılar altında gerçekleşmektedir. Ona göre insan davranışının arzuları ve istekleri, araçları ve yolları, sonucu ve amacı karmaşık ve istikrarsız karakterdeki kurumsal değişkenlerin fonksiyonudur (Veblen, 2017a: 184-186).

Veblen'e göre ekonomik büyümeyi belirleyen temel kaynak teknoloji ya da toplumun teknolojik birikimidir. Teknolojiden yararlanma düzeyi ise çalışan nüfusun eğitim düzeyine bağlı olarak değişmektedir (Lenger, 2007: 360). Ayrıca ona göre toplumsal dönüşümü sağlayan teknolojik gelişme ve bunun kurumlara etkisidir (Kızılkaya, 2007: 161). Veblen'e göre statik ekonomik teorisin sürekli olarak değişen bir sosyo-ekonomik düzeni açıklaması olası değildir. Bu nedenle iktisadın konusu, kurumların evrimsel karakteri içinde incelenmelidir. Sosyo-ekonomik değişimin belirlenmesi aşamasında Veblen, teknoloji ve kurumları iki ana faktör olarak ele almıştır. Teknolojik ilerleme bir değişim gücü olarak görülmektedir. Mevcut sosyal kurumlar ise statükonun geriye doğru bağlayıcı koruyucularıdır. Bu iki güç sosyo-ekonomik ve kültürel değişimin doğasını belirlemektedir (Forstater, 2013: 104).

Veblen, 'Aylak Sınıfın Teorisi' adlı çalışmasında insanın toplumsal yaşamını bir selektif adaptasyon süreci olarak tanımlamış, toplumsal yapının evriminin kurumların seleksiyon süreci tarafından belirlendiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda kurumların değişen koşullarla beraber değişmesi gerekmektedir. Neticede kurumların gelişimi toplumun da gelişimi demektir. Veblen modern ekonomik kurumları, maddi kurumlar ve endüstriyel kurumlar olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu kurumlar ekonomik çıkarlara hizmet etmektedir (Veblen, 2017b: 169-185-204). Veblen'e göre Amerikan tipi

kapitalist ekonomide talep için asıl belirleyici, gösterişi aylaklık, gösterişi tüketim¹⁰, maddi öykünme gibi düşünce alışkanlıklarıdır. Bu alışkanlıklar belli tüketim kültürünü kurumsallaştırmaktadır. Böylelikle tüketicilerin tercihleri nitelik ve nicelik açısından biçimlenmektedir. Bunlar aşağıdaki şekilde açıklanabilir (Şenses, 2018):

- Gösterişi tüketim, bir isteği karşılamaktan ziyade zengin ve toplumsal statü olarak üstün olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Tüketim mallarından lüks ve çok pahalı olanlara yapılan harcamalar bu kapsamdadır.
- Gösterişi aylaklık, diğer sıradan insanlar gibi fazla çalışmak zorunda olmadığını ve boş zamanının ne kadar çok olduğunu gösteren yaşam tarzının benimsenmesidir.
- Kapitalist tüketime özgü kurumlar zaman içinde evrimleşmiş, aile ve bireyler için maddi öykünme yarışına dönüşmüştür. Bu kavramdan hareketle fiyatı yükselen malların daha fazla talep edilmesi durumu olarak tanımlanabilen Veblen Etkisi şekil 2.5'te gösterilmektedir.

Şekil 2.5. Veblen Etkisi
Kaynak: Margolis, 2018: 1.

¹⁰ Tüketim çeşitlerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir. Faydacı tüketim: Genel olarak fayda-maliyete ya da ürün-hizmetin kişiye sağlayacağı somut yararlar odaklanılmaktadır. Hedonik tüketim: Tüketim, insan ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade hayattan zevk almak amacıyla yapılmaktadır. Sembolik tüketim: Ürünlerin tüketimindeki asıl amaç sembolik anlamlarıdır (Quliyev, 2012: 27-49).

Veblen için parasal üretim ekonomilerinin eksik talep, finansal kırılabilirlik istikrarsızlık gibi eğilimleri bulunmaktadır. Veblen'in finansal makroekonomisinde bankalar, finans kurumları ve finansal ilişkiler, ticari kurumsal sistemi kültürünün ana bileşenleri olduğundan bunların önemli bir rolünün olduğu düşünülmektedir. Veblen işletme kültürünün evrimini finansal piyasalar ve makroekonominin evriminin arkasındaki nihai faktör olarak görmektedir. Veblen'in amacı makro evrim ve ticari girişim sisteminin kurumsal adaptasyonu arasındaki etkileşimi açıklamaktır. Bu etkileşim parasal üretim ekonomisinden oldukça farklı bir doğal ekonominin makroekonomik ilişkileridir. Veblen bu etkileşimin önemli bir role sahip olduğunu düşünmektedir. Ayrıca finans ve ticari işletme sistemi kültürüne makroekonominin adaptasyonunun temel mekanizması olması muhtemel finans piyasalarına büyük ilgi göstermektedir. Veblen'in finansal makroekonomisinde ana rol ticari işletme sisteminin evriminin kurumsal mantığına atfedilmiştir. Bu, onun sermayenin evrimi ile ilgili araştırmasında öne çıkarılmıştır. Veblen için kapitalizasyon süreci, sermayenin evriminin temel kurumsal değişimidir ve özellikle iş birikimi ile maddi olmayan sermaye ya da sanayi ile fiziksel sermaye arasındaki ayrımdır. Veblen'in sisteminde finansal piyasaların, maddi varlıkların değerlendirilmesi, tekrar değerlendirilmesi, işin endüstriyel süreçlerden ayrılması ve iş kültürü arasındaki ilişkinin kurumsallaşan süreçleri olarak görüldüğü söylenebilir. Bu bağlamda Veblen'in finans ve finans piyasaları görüşü önemlidir. Çünkü makroekonomik evrim, şirketlerin gerçekleşen ve beklenen kazanç kapasitesi arasındaki sapmalar nedeniyle firmaların kapitalizasyon sürecinin yeniden düzenlenmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Argitis, 2016: 836-839).

Veblen'e göre bir topluluğun ekonomik tarihi, insanların maddi yaşam araçlarından olan çıkarıyla şekillendiği ölçüde onun yaşam tarihidir. Bu ekonomik çıkarın tüm toplulukların kültürel gelişimini şekillendireceği varsayılmıştır. Her şeyden önce ve en açık biçimde, şu anda ekonomik kurumlar olarak kabul edilen bir dizi geleneksellik ve yaşam yönteminin oluşumuna, kümülatif büyümesine rehberlik etmiştir. Ancak aynı çıkar, sonuçta oluşan yapısal özelliklerin esasen ve en doğrudan ekonomik bir etkiye sahip olmadığı noktalarda topluluğun yaşamını ve kültürel büyümesini de kaplamıştır. Ekonomik çıkar, yaşam boyunca ve kültürel gelişme sürecinde insanlarla birlikte hareket etmektedir. Kültürel yapıyı her noktada etkilediği için tüm kurumların bir

ölçüde ekonomik kurumlar olduğu söylenebilir (Veblen, 1898: 392). Ona göre modern uygar yaşam düzenindeki ekonomik kurumlar, (baskın olarak) fiyat sisteminin kurumlarıdır (Veblen, 1909: 631). Veblen'e göre kurumsal yapı toplumun ekonomik durumu tarafından oluşturulmuştur. Buna göre bireysel davranış kurumsal yapıyı belirlemektedir. Kurumsal yapı ise bireysel davranışı etkilemektedir. Söz konusu görüş Ayres'ci dikotomidir. Bu kapsamda kurumsal yapı gereklidir aynı zamanda ekonomik dinamiklerce oluşturulmaktadır (Yavuz, 2020: 23-24).

Eski kurumsalcılar arasında sayılan bir diğer isim John Roger Commons'dur. Ona göre kurum, bireysel eylemin kontrolünde, özgürleştirilmesinde ve genişlemesindeki kolektif eylem olarak tanımlanabilir. Biçimleri, örgütlenmemiş gelenekler ve örgütlenmiş başarılı işletmelerdir. Bireysel eylem; ekonomik faaliyetin nihai birimleri olan pazarlık, yönetim ve paylaşırma işlemlerine katılımdır. Gelenek veya işletmeler tarafından kontrol; bireyin az çok ne yapabileceğini, yapması gerektiğini, yapabileceğini veya yapamayacağını yöneten çalışma kurallarından oluşmaktadır (Commons, 1931: 648). Ona göre kurumlar bireyi serbest kılmaktadır. Ayrıca bireye daha geniş bir devinim alanı sağlamaktadır. Kurumlar sayesinde birey korunaklı devinim alanlarında serbestçe davranabilmekte ve kurumların olmadığı bir dünyada başaramayacağı şeyleri başarmaktadır. Commons'a göre başlangıç noktasını çıkar çatışması olarak tanımladığı kıtlık kavramı oluşturmaktadır. Bu çatışmalar eşgüdümlü birlikteliklerle çözümlenebilir. Kurumlar, birey etkinliğini denetleyen ortaklaşa etkinliklerin ürünüdür. Hukuk süreçleri kurumları pragmatik olarak ortaya çıkarıp kamu düzenine eklelemektedir ve Commons'un önem attığı noktada budur (Özçelik, 2007: 206-227). Bireyler, Commons'a göre toplum tarafından yaratılmakta ve biçimlendirilmektedir. Ona göre insanlar toplumsal varlıklardır. Ayrıca bireyler, kurum ve toplumu yaratma potansiyeline de sahiptir. Kurumlar bir taraftan bireyleri kısıtlamakta, bir taraftan da sağladıkları olanaklarla onları özgürleştirmektedir. Commons'un analizlerinde bireyler, toplumsallaşma süreci aracıyla; kolektif eylemden miras olan alışkanlıkları, işleyiş kurallarını ve gelenekleri öğrenen birer kurumsallaşmış zihin olarak görülmektedir (Bilir, 2018: 22). Commons'un görüşüne göre, işletme içindeki ekonomik faaliyetin temel birimi olan işlemin kendisi bir sosyal ilişkidir. O, işlemsel ilişkiyi insan ile doğa arasında değil, daha çok insan ile insan arasında bir ilişki olarak tanımlamaktadır (Samuels, 2002: 16). Commons'un işlem

kavramı, tüm temel alınan şirketler arası haklarla birlikte mülkiyet transferlerini içermektedir. Bunlar, fiziksel transferleri ifade eden değişimden farklıdır. Commons üç tür işlem belirlemiştir. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır (Pessali ve Fernández, 1999: 266):

- Pazarlık işlemleri: Yasal olarak eşit temsilciler arasındaki kıt mallar üzerinde mülkiyet haklarının gönüllü transferlerini içermektedir.
- İdari işlemler: Emek ilişkileriyle karakterize teknolojik verimliliğin artırılması ve üretim süreçlerinde zenginlik yaratılmasını kapsamaktadır.
- Tayınlama işlemleri: Sosyal yeniden üretimde (yasal astların yükleri ve yararları hakkında) yasal üstlerin kararlarının dahil edilmesidir.

Commons'a göre, Kurumsal İktisat'ın klasik ve psikolojik okullardan kopması mümkün değildir. Kurumsal İktisat, mevcut işlemlerin bir sonucu olarak malların ne zaman üretileceği, tüketileceği ya da değiş tokuş edileceği teorilerini geleceğe aktarmaktadır (Commons, 1931: 657).

Commons, J. E. Shafer'ın "...kurumsal iktisatçılar, ekonomik ve yasal kurumları nedensellik konumuna yerleştirmeye çalışırlarsa, çeşitli yaklaşımlar uzlaştırılabilir mi, yoksa zorunlu olarak birbirini dışlarlar mı?" sorusunu "Modern teoriler kesinlikle çoklu nedensellik teorileridir. Bu nedenle, 'kurumsal nedenselliğin' diğer nedensellikleri dışladığını düşünmüyorum; ancak bunlar, her zaman gelecekteki sonuçları dört gözle bekleyen, her türlü işlemde kurumsal veya istemli ekonominin faaliyet gösterdiği araçsal nedenlerdir. Kurumsal ekonomi, tüm ekonomik teorileştirmelerde kolektif eyleme hak ettiği yeri veren haklar, görevler ve özgürlüklerin mülkiyet ekonomisi olarak yerini alır." ifadeleriyle cevaplandırmıştır (Commons, 1932: 264-268).

Eski Kurumsal İktisat'a önemli katkıları bulunan bir diğer isim Veblen'in öğrencisi olan Wesley C. Mitchell'dir. Mitchell'e göre kurum geniş kabul gören ve iyi düzeyde standartlaşan sosyal alışkanlıklardır (Şeker ve Bulduklu, 2018: 16). O, neoklasik iktisada karşı Kurumsal İktisat'ın taşıdığı potansiyele inanmaktadır (Kabaş, 2020: 106). Mitchell, konjonktürel dalgalanmaların ampirik ölçümü üzerine yoğunlaşmıştır

(McMaster, 2012: 87). O, kurumcu düşüncenin istatistiki uygulamasını gerçekleştirmiştir. Mitchell, önceden kurulan teorilerle konjunktür dalgalanmalarını incelemeyi reddetmiştir. O, temeli para olan kapitalist ekonomideki değişimleri incelemek üzere devresel ve uzun dönemli hareketleri araştırmak için ve bu bilgilerle toplumsal denetim sağlanabileceğine inançla, konjunktür dalgalanmalarının geniş istatistiki tahlili için bir model kurmuştur. Mitchell, ilgili tüm iktisadi değişkenleri (kredi hacmi, fiyat, üretim vb.) incelemeye tabi tutmuş ve hiçbir konjunktür dalgasının diğerine benzemediği, her birinin nedeninin ayrı olduğu sonucuna ulaşmıştır (Kazgan, 2010: 189). Mitchell'e göre rasyonel faydacılık yerine davranışsal ve sosyal psikolojinin gelmesi gerekmektedir. Bu kapsamda iktisat gerçekçi ve somut bir zemin üzerine oturtulmalıdır. Kurumsal alışkanlıklar ve ilişkiler sabit değil değişen şekilde analiz edilmeli yani iktisat hem kurumsal hem de dinamik ve evrimci bir bilim olmalıdır. Neticede insan davranışını inceleyen bilimlerden biri olan iktisat biliminin; psikoloji, antropoloji, tarih ve sosyoloji gibi bilimlerle ilişkisi göz önünde bulundurulmalıdır (Bilir, 2018: 29).

Eski Kurumsalcılar arasında yer alan Clarence E. Ayres'in çalışmalarının da Kurumsal İktisat'a önemli katkıları bulunmaktadır. Ayres'e göre kurum sosyal olarak belirlenmiş, birbiriyle ilişkili davranış kalıplarıdır (Yolal ve Anavatan, 2017: 41). Kurum denildiğinde geçmişten kalan inançlar, statü ve toplumun hiyerarşik düzenine dayalı kurumların tümü kastedilmektedir (Güngör, 2011: 73). Ona göre başarılı gelişmenin arkasında yaratıcı teknolojik kapasitenin oluşturulması ve bunlara uygun davranış kalıpları veren kurumlar yer almaktadır (Bal ve Çuhadar, 2021: 584). Ayres toplumsal davranışı ikiye ayırmaktadır (Güzel ve Arslan, 2019: 44):

- Araçsal davranış: Birikimli olarak ilerleyen ayrıca gelişmeye yönelik her çeşit öğrenme ve yapma davranışı olarak tanımlanabilir. Ayres'e göre araçsal davranış toplumu ileriye götüren davranış biçimidir.
- Törenselle davranış: Töreler, efsaneler, geleneksel kurallar ve gelişmiş sosyal statü ayrımları ise törenselle davranış olarak tanımlanabilir. Ona göre ilerlemenin önündeki asıl engel törenselle davranışlardır.

Yukarıda Eski Kurumsal İktisat'ın bazı temsilcilerinin çalışmaları ve görüşleri anlatılmıştır. Bu kapsamda genel olarak ekonominin dinamik olarak ele alınması, evrimsel yapısının altının çizilmesi, iktisadi süreçlerin kurumsallaşmış bir süreç olarak incelendiği görülmektedir. Tüm bu özellikleri ve odaklandığı konularla Eski Kurumsal İktisat'ın çalışmaları bir dönem etkili bir hareket olmuştur.

2.2.2. Kurumsal İktisat'ın Düşüşü ve Yeniden Yükselişi

1900'lü yılların başlarında Amerika'da Kurumsal İktisat, neoklasik iktisattan daha etkin olmuştur (Bilir, 2019: 69). Neoklasik teorinin matematiksel gelişiminin hızlanmasıyla birlikte iktisadi modeller daha teorik hale gelmiştir. Bu durum kurumsal olguların daha az dikkat çekmesine sebep olmuştur (Dura vd., 2018: 598). Hodgson kurumları, ortak düşünce alışkanlıklarına dayanan sosyal yapılar olarak tanımlamaktadır (Tool, 2005: 137). Kurumsal İktisat'ın gözden düşmesinin nedenleri arasında Hodgson'a göre iki savaş arası yaşanan dönemdeki gelişmeler etkili olmuştur. Bu gelişmeler sosyal bilimlerde, biyolojiden esinlenen düşüncelerin kullanılmasına yönelik tepkiler ve pozitivistimin öne çıkması olarak sayılabilir. Ayrıca Keynesyen iktisadın, Büyük Buhran dönemindeki sorunlara nispeten açıklama getirmesinin de okulu olumsuz etkilediği söylenebilir. Buna karşın gerçek dünyayla ilgili kurduğu modellerde yerleşik iktisadın aşırı indirgemeci bir yol izlemesi ve ülkelerin uzun dönemli büyüme performanslarını açıklamakta yetersiz kalmaları, Kurumsal İktisat'ın yeniden yükselişe geçişine zemin hazırlayan nedenler arasında görülmektedir (Kama, 2011: 189). Vietnam Savaşı ve yaşanan petrol krizi, yanlış maliye politikalarının da etkisiyle gelişmiş ülkelerin birçoğunda enflasyonun artmasına sebep olmuştur. Tüm bu durumlara ek olarak büyüme oranında yaşanan gerilemeler, bütçe açıkları ve işsizliğin artması gibi sorunlar yaşanmış, işsizlik ve enflasyon aynı anda yaşanmıştır. Neticede yaşanan süreç Keynesyen politikalara olan güvenin sarsılmasına sebep olurken modern iktisadi görüş ve Kurumsal İktisat yeniden gündeme gelmiştir (Genç ve Ekiz, 2020: 160). 90'lı yıllarda başlayarak günümüze kadar devam eden süreç Kurumsal İktisat'ın yeniden yükselişe geçtiği bir dönem olarak yorumlanabilir. Geçiş ekonomilerinin çoğunda Washington Konsensüsü politika önerilerinin oluşturduğu şok terapi stratejisi beklenen sonuçları vermemiştir. Bu durum dikkati kurumların önemine çekmiştir. Neticede serbest piyasa ekonomisi/kapitalizme yönelik

düzenlemelere işaret eden geçiş süreçlerinde büyük ölçekli bir kurumsal değişimin anlaşılmasını gerekli kılmaktadır (Güler, 2012: 55-56). Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkeler ve sosyalizmden yeni çıkan ülkelerin iyi olmayan performansları iktisatçılar tarafından kurumların önemini vurgulayan modellerle açıklanmış, böylelikle eski bir anlayış yeniden keşfedilmiştir. Douglass North gibi iktisatçılar mülkiyet haklarındaki ilerlemeyi İngiltere'nin bir iktisadi güç olarak yükselmesinin nedenlerinden biri olarak göstermiştir. Bu fikirlerin formelleştirilmesi ve geliştirilmesi iktisatçıları iktisadi sonuçların bu kurumların varlığına, çeşitliliğine, yapısına ne şekilde bağlı olduğunun anlaşılmasına yönlendirmiştir. Söz konusu modellerle kurumların iktisadi performansı yönlendirmede oynadığı rol ön plana çıkmıştır (Rodrik, 2016: 91).

Bu noktada kurumsal ekonomi için bir gelecek var mı sorusu ise kurumsal ekonominin bir geleceğinin olduğu şeklinde cevaplanabilir. Çünkü sosyo-ekonomik sistemlerin modern gelişiminde karakteristik olarak ortaya çıkan problemler düzgün bir şekilde ele alınmak isteniyorsa kurumsal bir yaklaşım gerektirmektedir (Tsuru, 1997).

2.2.3. Yeni Kurumsal İktisat

Yeni Kurumsal İktisat; yasalar, kurallar, gelenekler ve normlar çerçevesinde bir kurumlar teorisini ekonomiye dahil etmektedir. Yeni Kurumsal İktisat, sosyal bilimlerde, kurumların ekonomik büyümeyi sağlama ya da engellemedeki rolünü inceleyen teorik ve ampirik araştırmaları birleştiren bir hareket olarak gelişmiştir. Bu kapsamda; işlem maliyetleri, politik ekonomi, mülkiyet hakları ve kamu tercihi alanlarındaki çalışmaları içermektedir (The Ronald Coase Institute, 2000).

Yeni Kurumsal İktisat, neoklasik iktisadın ele almadığı soruları yanıtlamaya çalışmaktadır. Kurumsalcılar; insan dürtüleri, niyetleri, inançları ile normları ve kuralları anlamayı ve bunun neticesinde de değişimi anlamayı amaçlamaktadırlar. Yeni Kurumsal İktisat, bireylerin mükemmel bilgiye ve sınırsız rasyonelliğe sahip olduğu ve işlemlerin maliyetsiz ve anlık olduğu standart neoklasik varsayımları yerine, bireylerin eksik bilgiye ve sınırlı rasyonelliğe sahip olduğunu ve bu nedenle

öngörülemeyen olaylar ve sonuçlar hakkında belirsizlikle karşı karşıya kaldıklarını ayrıca bilgi sahibi olabilmek için işlem maliyetlerine maruz kaldıklarını varsaymaktadır. Bu bağlamda risk ve işlem maliyetlerini azaltmak için insanlar; anayasaları, kanunları, sözleşmeleri ve yönetmelikleri (resmî kurumlar olarak adlandırılan) yazıp uygulayarak ve davranış normlarını, inançları ve düşünce ve davranış alışkanlıklarını veya gayri resmî kurumları yapılandırarak ve telkin ederek kurumlar yaratmaktadırlar. Ayrıca yeni kurumsalcılar için bir piyasa ekonomisinin performansı, özel işlemleri ve işbirlikçi davranışı kolaylaştıran resmi ve gayri resmî kurumlara ve örgütlenme biçimlerine bağlıdır (Menard ve Shirley, 2005: 1-2). Yeni Kurumsal İktisat'ın; firmaları, kurumları ve mülkiyet haklarını iktisatçıların araştırma gündemine getirmesi önemli bir katkı olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra Yeni Kurumsal İktisat'ın, sözleşmeleri ekonomide temel analitik araç ve araştırma konusu olarak görmesi ve temel bir araç olarak ele alması önemli bir nokta olarak görülmektedir (Brousseau, 2010).

Çoğu yeni kurumsalcı yazının iki önemli özelliği bulunmaktadır. İlk olarak kurumların belirli bir amaç veya tercih işlevleri kapsamında bireylerin etkileşimleriyle açıklanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Klasik yeni kurumsalcılık, kurumları bir dizi verili bireyden yola çıkarak açıklamaktır. Açıklamada nihai unsurlar olarak bireylere odaklanılmasının örnekleri North'un kapitalizmin gelişimi teorisinde, Coase ve Williamson'ın firmaya ilişkin işlem maliyeti analizinde ve Schootter'ın kurumlara ilişkin oyun-teorik analizinde açıkça görülmektedir. İkinci olarak, alternatiflerine göre işlem maliyetlerini düşürdüğü iddia edildiğinden, belirli kurumsal biçimlerin hayatta kalma durumuna vurgu yapılmaktadır (Hodgson, 2004b).

Oliver Williamson, Yeni Kurumsal İktisat'ın isim babası olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Ronald Coase'un iktisadi analizlerine işlem maliyetlerini katması da okulun oluşumu için önemli görülmektedir (Kama, 2011: 187). İşlem maliyeti okuluyla ünlü Coase, Alchian, Demsetz, Williamson, North ekonomi literatürüne, kurumların iyi ifade edilmiş içsel teorilerini geliştirerek katkıda bulunanlar arasındadır (Bardhan, 1989: 1389). Yeni Kurumsal İktisat, fiyattan çok işlemlere odaklanmaktadır. Ayrıca kaynak tahsisi verimliliğinden ziyade süreç verimliliği üzerine vurgu yapmaktadır (Chen ve Webster, 2012: 80). Yeni Kurumsal İktisat'ta bir kısım neoklasik bir

yaklaşım benimserken diğer bir kısım neoklasik iktisattan oldukça farklı konulara yönelmiştir. Bu bağlamda işlem maliyetleri ve sınırlı rasyonelite birlikte ele alınmıştır (Dequech, 2006: 127). Yeni Kurumsal İktisat'ın en yararlı teorik katkıları arasında işlemlerin maliyetli olduğu fikri yer almaktadır. Bu bağlamda işlem maliyetleri ve mülkiyet haklarının aynı madalyonun iki yüzü olduğu söylenebilir. Mülkiyet hakları (edinme, koruma ve devretme) işlem maliyetleri yaratmaktadır. Yeni Kurumsal İktisat'ta mülkiyet hakları kavramı daha geneldir. Mülkiyet hakları, Yeni Kurumsal İktisat'ta bir kişinin, bir varlığın belirli boyutları üzerinde sahip olduğu gerçek kontrol derecesini ifade etmektedir. Mülkiyet hakları, hukukta; resmi mülkiyet hakları ve görevlerinin daha dar bir kategorisini ifade etmektedir (Eggertsson, 2013: 2). İngiliz Sanayi Devrimi sosyal teoriler arasında şiddetli savaşlar başlatmıştır. 21. yüzyılda ise mülkiyet hakları (özellikle fikri mülkiyet hakları), iş modelleri, siyasi kurumlar ve süreçler ile yaşam tarzları üzerinde mücadelelerin yaşanacağı söylenebilir (Eggertsson, 2013: 4). Ménard'a göre Yeni Kurumsal İktisat'ın katkıları altın üçgen ile şematize edilerek şekil 2.6'da gösterilmektedir (Ménard, 2018: 4):

Şekil 2.6. Yeni Kurumsal İktisat'ın Katkıları ve Altın Üçgen
Kaynak: Ménard, 2018: 4.

- Haklar köşesi: Mülkiyet hakları ve karar hakları nadir olarak örtüşmektedir. Söz konusu durumda uyumsuzluklar ve kusurlar ortaya çıkabilmekte bunlar ekonomiyi derinden etkileyebilmektedir.

- İşlemler ve işlem maliyetleri köşesi: Karar verme aşamasında iktisadi ve politik işlem maliyetleri tahrife neden olabilmektedir.
- Eksik sözleşmeler köşesi: Potansiyel uyumsuzlukların kaynaklarındandır.

2.2.3.1. Yeni Kurumsal İktisat'ın Temel Özellikleri

Kurumların önemine yaptığı vurgu ile eski kurumsalcılara, ekonomik sistemi açıkladığı analiz araçları açısından neoklasiklere yaklaşan Yeni Kurumsal İktisat hareketinin birtakım ortak noktaları bulunmaktadır.

Yeni Kurumsal İktisat'ın özellikleri aşağıda sıralanmaktadır (Aktan, 2018a: 217):

- Yeni Kurumsal İktisat; kamu tercihi, mülkiyet hakları, işlem maliyeti gibi teorileri kapsamaktadır.
- İktisadi hayatı yönlendiren kurumların varlığı savunulmaktadır.
- Devletin ekonomik hayattaki rolünün sınırlandırılması savunulmaktadır.
- Makro düzeyde kurumsal düzenlemelerle ilgilenen yeni kurumsal iktisatçılar, mikro düzeyde kurumsal çerçeveye odaklanmaktadır.
- Yeni kurumsal iktisatçılar 'Dengeleyici Güç' olarak adlandırılan, ekonomik yaşamda bir sorun olduğunda bunu dengeleyecek sürecin kendiliğinden gelişeceğini savunan bir kavram geliştirmiş ve bu kavramı Adam Smith'in görünmez elinin karşısına koymuşlardır.
- Neoklasik iktisatçıların veri olarak aldıkları işlem maliyeti, tam bilgi, mülkiyet hakları varsayımları Yeni Kurumsal İktisat'ta da ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.2.3.2. Yeni Kurumsal İktisat'ın Başlıca Temsilcileri

Yeni Kurumsal İktisat'ın başlıca temsilcileri Hayek, Buchanan, Coase, Williamson ve North şeklinde sıralanabilir. Bu kısımda yeni kurumsalcıların çalışmalarına ve düşüncelerine yer verilmiştir. Tablo 2.2'de Yeni Kurumsal İktisat'ın başlıca temsilcileri gösterilmektedir.

Tablo 2.2. Yeni Kurumsal İktisat'ın Başlıca Temsilcileri

F.A. Von Hayek
James Buchanan
Ronald H. Coase
Oliver E. Williamson
Douglass C. North

Kaynak: Aktan ve Yay, 2019: 51.

F.A. Von Hayek, Yeni Kurumsal İktisat'ın temsilcileri arasında sayılmaktadır. Hayek'in görüşleri Kurumsal İktisat'ın tarihi kökenleri içinde yer alan Avusturya Okulu başlığında anlatılmıştır.

Yeni Kurumsal İktisat'ın temsilcileri arasında James Buchanan yer almaktadır. Buchanan'ın önemli katkılarının olduğu kamu tercihi teorisine göre devlet sürekli olarak büyümektedir. Bu durum bireylerin politik, ekonomik hak ve özgürlüklerini sınırlandırmaktadır. Kamu tercihi iktisatçıları, Anayasal İktisat disiplini içerisinde devletin güç ve yetkilerinin sınırlarını çizmeye çalışmışlardır. Buna göre Anayasal İktisat, toplumun hem hukuki hem de kurumsal yapısını yönlendirecek anayasaların, vatandaşların bilinçli gayretiyle ideal şeklini alacağını öne sürmektedir (Aktan, 1994: 35-36).

Yeni Kurumsal İktisat'ın önemli bir diğer temsilcisi Ronald H. Coase'dir. Coase'a göre toplumun refahı mal ve hizmet akışına ve bu da ekonomik sistemin verimliliğine bağlıdır. Adam Smith, ekonomik sistemin verimliliğinin iş bölümünde uzmanlaşmaya bağlı olduğunu belirtmiştir. Ancak uzmanlık, takas varsa ve işlem maliyetleri düşükse mümkün olmaktadır. Uzmanlaşma arttıkça, sistemin verimliliği o kadar yükselmektedir. Fakat değişim maliyetleri; hukuk sistemi, siyasi sistem, eğitim sistemi gibi kurumlara bağlıdır. Bu bağlamda esasen ekonominin performansını yöneten kurumlardır (Coase, 1998: 73). Ona göre yeni kurumsal iktisatçılar için kurumların önemli olma nedeni bu durumdan kaynaklanmaktadır. Kurumdaki koordinasyon maliyetleriyle kurumun alım satım maliyetleri, başka kurumlardan girdiler satın alınmasına bağlıdır. Bu kurumların girdi temin etmesi de kurumların koordinasyon maliyetleri ile karşılaştıkları alım satım maliyetlerinin seviyesine bağlıdır. Coase'a göre buna yasaların, teknolojik değişimin, sosyal sistemin, kültürün etkileri, bilgilendirme maliyetlerini düşüren dijital devrim eklendiğinde ortaya çıkan karmaşık ve karşılıklı ilişki ise Yeni Kurumsal İktisat'ı oluşturmaktadır (Coase, 2016: 8-9).

Coase'un sosyal maliyet problemini analizi birtakım ekonomik önerme ve anlayış yaratmaktadır. Öncelikle iktisatçının fayda-maliyet analizi, finansal maliyet ve muhasebe karı ile sınırlı kalmamaktadır. Daha geniş bir alana yayılmıştır. İkinci olarak zarar, bağdaştırılmaz iki faaliyetin yakınlığından doğmaktadır. Biri uzaklaştırılınca zarar da ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle zarar iki bağdaştırılmaz ya da birbirine müdahale eden karşılıklı etkileşimin sonucudur. Bu yüzden her iki aktivitenin birleşik maliyeti olarak muamele görmeleri gerekmektedir. Üçüncü olarak Coase Teoremi, işlemlerin maliyeti ihmal edilebilir düzeydeyse, hukukun tahsis edici etkisi olmadığını göstermiştir. İşlem maliyetleri düşük olduğu zaman taraflar sözleşmelerini ve ilişkilerini sorumlulukların ve maliyetlerin herhangi bir noktasında yeniden dengelemek adına uyumlaştırarak hukuk çerçevesinde pazarlık yapabileceklerdir. Son olarak Coase'un analizi, hukukun ekonomik davranış ve faaliyetler üzerindeki etkilerinin bir ana belirleyicisi olarak işlem maliyetlerinin kilit önemini vurgulamaktadır (Veljanovski, 2016: 61-63).

Oliver E. Williamson, Yeni Kurumsal İktisat'ın önemli temsilcileri arasında bulunmaktadır. Williamson' a göre Yeni Kurumsal Ekonomi kurumların önemli olduğu ve analize elverişli olduğunu savunan görüşe karşı yöneltilen eleştirilere dayanmaktadır. Williamson, Yeni Kurumsal İktisat'ı; insan aktörleri, fizibilite, firmalar-bürolar, operasyonlaştırma, teori geliştirme ve ampirikle ilişkilendirerek anahtar fikirler olarak nitelendirmektedir (Williamson, 2016: 11-17). Williamson, karşılaştırılmalı kurumsal değerlendirmesinde, Amerikan kapitalizminin ekonomik kurumlarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur (FitzRoy ve Acs, 1992: 129). Williamson'ın yönetim yapıları olarak adlandırdığı kurumsal düzenlemeler ise ticari etkinliklerdeki özel ekonomik ilişkilere aracılık etmesi için düzenlenen yapıları içermektedir. Buna örnek olarak ticari şirketler, kâr amacı gütmeyen örgütler, uzun vadeli sözleşmeler, bürokrasi ve sözleşmelere dayanan anlaşmalar verilebilir (Şenalp, 2007: 70). Williamson'a göre sosyal analizin dört katmanı tablo 2.3'te gösterilmektedir.

Tablo 2.3. Sosyal Analizin Dört Katmanı

Katman		Sıklık	Amaç
K1	Yerleşiklik: Enformel kurumlar, teamüller, gelenekler, normlar, din	(yıl) 10 ² ila 10 ³	Genellikle hesaplanamayan, birdenbire gerçekleşen
K2	Kurumsal çevre: Oyunun formel kuralları, -özel mülkiyet (idari, yargısal bürokratik)	10 ila 10 ²	Kurumsal çerçevenin anlaşılması Birinci elden ekonomi
K3	Yönetim: Oyunun oynanması, -özellikle sözleşmeler (yönetim yapıları ve işlemler arasında)	1 ila 10	Yönetim yapılarının anlaşılması İkinci elden ekonomi
K4	Kaynak tahsisi ve istihdam (ücretler ve miktar; teşvik edici sıralama)	Sürekli	Marjinal koşulların anlaşılması Üçüncü elden ekonomi
K1: Sosyal Teori, K2: Mülkiyet Hakları Ekonomisi/Pozitif Siyasi Teori, K3: İşlem Maliyeti Ekonomisi, K4: Neoklasik Ekonomi/Asli-Vekil Teorisi			

Kaynak: Williamson, 2016: 9.

En üstte sosyal yerleşiklik katmanı bulunmaktadır. Bu katmanda teamüller, normlar vb. yer almaktadır. Kurumlar burada çok yavaş değişmektedir. İkinci katmanda, kurumsal çerçeve bulunmaktadır. Buradaki tasarlanmış araçlar devletin yasama, yürütme, yargı ve bürokrasi fonksiyonlarını içermektedir. Ayrıca devletin farklı aşamalarda güç dağılımı da burada yer almaktadır. Mülkiyet haklarının tanımı ve uygulanmasıyla sözleşme hukuku da önemli özellikleri arasındadır. Yeni Kurumsal İktisat daha ziyade ikinci ve üçüncü katmanlarla ilgilenmektedir. Üçüncü katmanda yönetim kurumları bulunmaktadır. Dördüncü katmanda ise optimalite aygıtı devrededir ve neoklasik analiz işletilmektedir (Williamson, 2016: 9-11).

1993'te Nobel ekonomi ödülünü kazanan Douglass C. North, Yeni Kurumsal İktisat'ın önemli temsilcilerindendir. North'a göre kurumlar faydayı maksimize eden bireylerin açık niyetleriyle yaratılmaktadır (Koelble, 1995: 232). Kurumsal çevre, üretim, değişim ve dağıtımın temelini oluşturan politik, sosyal ve yasal temel kurallar kümesidir. Seçimleri düzenleyen kurallar, mülkiyet hakları ve sözleşme hakkı ekonomik ortamı oluşturan temel kuralların türlerine örnektir (Davis ve North, 1971: 6). North'a göre ekonomi tarihinin ve ekonomik kalkınmanın temel sorunu politik ve ekonomik artan üretkenliği sağlayan bir çerçeve yaratan ekonomik kurumların evrimini açıklamaktır (Klein, 1998: 7-8). North'a göre, geçmişte ve günümüzde ekonomisi büyüyen, durağan olan ya da çöken ülkelerin hangi kurumsal özelliklerinin bu durumlarda etkili olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Kurumların sistematik olarak incelenmesi neticesinde; etkin piyasaları ne yaratmaktadır, ülkelerin

yoksulluğunda büyümei engelleyen kurumların etkisi var mıdır, eğer varsa söz konusu kurumsal yapı dışarıdan mı gelmektedir, içeriden mi kaynaklanmaktadır yoksa her ikisini de barındırmakta mıdır gibi sorular cevaplanabilecektir. Bu kapsamda North, ekonomilerin üretken olmayan bir hale dönüşmesine neden olan maliyetlerin ve bunun temelinde kurumların belirlenmesi için ampirik çalışmaların sistemli bir şekilde yürütülmesinin önemine dikkat çekmektedir (North, 2002: 175). North, Üçüncü Dünya ülkelerinin yoksul olma nedeni olarak kurumsal kısıtların üretken faaliyetleri teşvik etmeyen ekonomik ve siyasi faaliyetler için getiri tanımlamasını göstermektedir. Ona göre sosyalist ekonomiler ise ekonominin temelini oluşturan kurumsal çerçevenin kötü ekonomik performansın nedeni olduğunu yeni yeni fark etmeye başlamışlardır. Bu bağlamda sosyalist ekonomiler, kuruluşları üretkenliği artıracak yollara yöneltecek şekilde teşvik yapısını yeniden yönlendirecek bir kurumsal çerçeve oluşturmaya çalışmaktadırlar (North, 2002: 142-143). North, İngiltere’de mülkiyet haklarının doğuşunu araştırmıştır. Bu hakların 1688 yılında kraliyetin parlamentoya boyun eğmek zorunda bırakıldığı sene başladığını ileri sürmüştür. Öncesinde kral, genel olarak kaynaklara el koymuş ve özel mülkiyeti gereksiz görmüştür. North, kraliyet yetkileri kısıtlandıktan sonra değiş tokuşun daha az maliyetli olduğunu ve teşviklerin geliştiğini fark etmiştir. North’un bu görüşleri eleştirilmekle birlikte, yaklaşım etkili olmayı sürdürmektedir. Bu bağlamda North’un yaklaşımının şunu ortaya çıkardığı söylenebilir; devletler, mülkiyet haklarını etkinleştiren gücü sağlayan düzeni garanti etmektedirler. Çünkü devletler, anarşi ortamında ayakta kalamamaktadır. Ayrıca devletlerin kaynakları kendi yararlarına kullanmalarını sağlayan güçte aynı güçtür (Parasız, 2014: 236).

Yeni evrimci kurumsalcılar arasında yer alan Geoffrey M. Hodgson ise Kurumsal İktisat’ı yeniden inşa etme hedefiyle kurum kavramını, iktisat ve sosyolojiden yararlanarak yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Hodgson kurumları, toplumsal ilişkileri oluşturan ve toplumsal kurallara gömülü sistemler olarak tanımlamıştır. O, Veblen ile birlikte Kurumsal İktisat’ın temelini oluşturan Darwinci yaklaşımı yeniden canlandırmak istemiştir. Bu sebeple Darwinizmin sadece biyolojik metaforlar ve analogiden oluşmadığı savını, sosyal ve biyolojik dünyada soyut unsurların var olduğuna dair ontolojik bir iddiaya dayandırmaktadır (Yılmaz, 2018: 238-239).

2.2.4. Yeni Kurumcu İktisat'ın Ekolleri

İşlem Maliyetleri İktisadı, Mülkiyet Hakları İktisadı ile hukuk ve iktisat yaklaşımları Yeni Kurumcu İktisat ekolleri arasında sayılabilir. Buna göre ilgili ekoller aşağıda anlatılmaktadır.

2.2.4.1. İşlem Maliyetleri İktisadı

İşlemler, özel mülkiyet haklarının ticari olarak devredilmesinden daha fazlasını kapsamaktadır. Bu bağlamda işlemler, hakların teknolojik olarak ayrılabilir tüm transferlerini kapsamaktadır (Ménard, 2011: 116). Yeni Kurumsal İktisat'ın temel bağ noktasını oluşturan görüş Coase'in, 'Firmanın Doğası' isimli çalışmasıdır. Buna göre kurumsal yapı zaman içerisinde değişmekte ve işlem maliyetlerini en aza indirmektedir. Çalışmada dikkat çekilmek istenen işlem maliyetlerinin firma ve diğer kurumlar üzerindeki etkisidir (Doğan ve Kurt, 2016: 119-120). Coase, genel olarak ifade etmek gerekirse firmaların neden var olduğu ile ilgilenmiştir. Bu kapsamda ticari operasyonların neden doğrudan bağımsız üstleniciler tarafından yapılmadığını araştırmıştır. Coase'un makalesinin ardından, örgütsel yapılar ve davranışlar, işlem maliyetlerinden tasarruf etme çabalarının örtülü ya da açık sonuçları olarak açıklanmaya çalışılmaktadır (Frank, 2013: 143-144). Tablo 2.4'te işlem maliyetleri teorisinin gelişimindeki önemli eserler gösterilmektedir.

Tablo 2.4. İşlem Maliyetleri Teorisinin Gelişimi

Yıl	Yazar	Eser
1937	Ronald Coase	Firmanın Doğası
1975	Oliver Williamson	Piyasalar ve Hiyerarşiler

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Williamson'ın 'Piyasalar ve Hiyerarşiler' adlı kitabı İşlem Maliyeti İktisadı'nın temelini oluşturan eserler arasındadır. Williamson'a göre firma, işlem maliyetlerinin en düşük hale getirilmesini amaçlayan bir örgütlenmedir. Bu bağlamda firmanın yatırımlarının karlılığını arttırmak ayrıca ekonomik büyümeye ivme kazandırmak için kurumsal yapıda işlem maliyetlerinin en aza indirilmesi gerekmektedir (Doğan ve Kurt, 2016: 119-120).

2.2.4.2. Mülkiyet Hakları İktisadı

Mülkiyet Hakları İktisadı, hukuk ve iktisat yaklaşımı içinde bir alt disiplin ve çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu disiplinde mülkiyet bir kurum olarak ele alınmaktadır. Ayrıca iktisadi gelişmenin ana kaynağı görülmektedir (Aktan, 2018b: 425). Demsetz'e göre iktisat bilimi açısından önemli konulardan biri mülkiyet haklarıdır. İktisat bilimi, kıt kaynaklarla sonsuz ihtiyaçları karşılamayı amaç edinmiştir. Kaynak dağılımında önemli bir aşamayı ise kaynakların kime ait olduğu sorunsalı oluşturmaktadır. Mülkiyet hakları, fiziki mal ya da hizmetle ilgilidir. Fakat mülkiyet hakkının değeri piyasadaki mübadele fiyatını belirlemektedir. Mülkiyet hakkı eksik bilginin, belirsizliğin bulunduğu ekonomilerde önemlidir çünkü dışsallıklar ve işlem maliyetleri olmadığı zaman üretim faktörlerinin kimin tarafından kullanıldığı konusu önemini yitirmektedir (Doğan ve Kurt, 2016: 120). Tablo 2.5'te mülkiyet hakları teorisinin gelişimine katkıda bulunan önemli eserlerden bazıları gösterilmektedir.

Tablo 2.5. Mülkiyet Hakları Teorisinin Gelişimi

Yıl	Yazar	Eser
1960	Ronald Coase	Sosyal Maliyet Sorunu
1967	Harold Demsetz	Mülkiyet Hakları Teorisine Doğru
1973	Armen Alchian ve Harold Demsetz	Mülkiyet Hakları Paradigması
1977	Armen Alchian	Mülkiyet Haklarının Ekonomisi

Kaynak: Aktan ve Yay, 2019: 59-61'deki bilgilere dayanarak yazar tarafından tablolştırılmıştır.

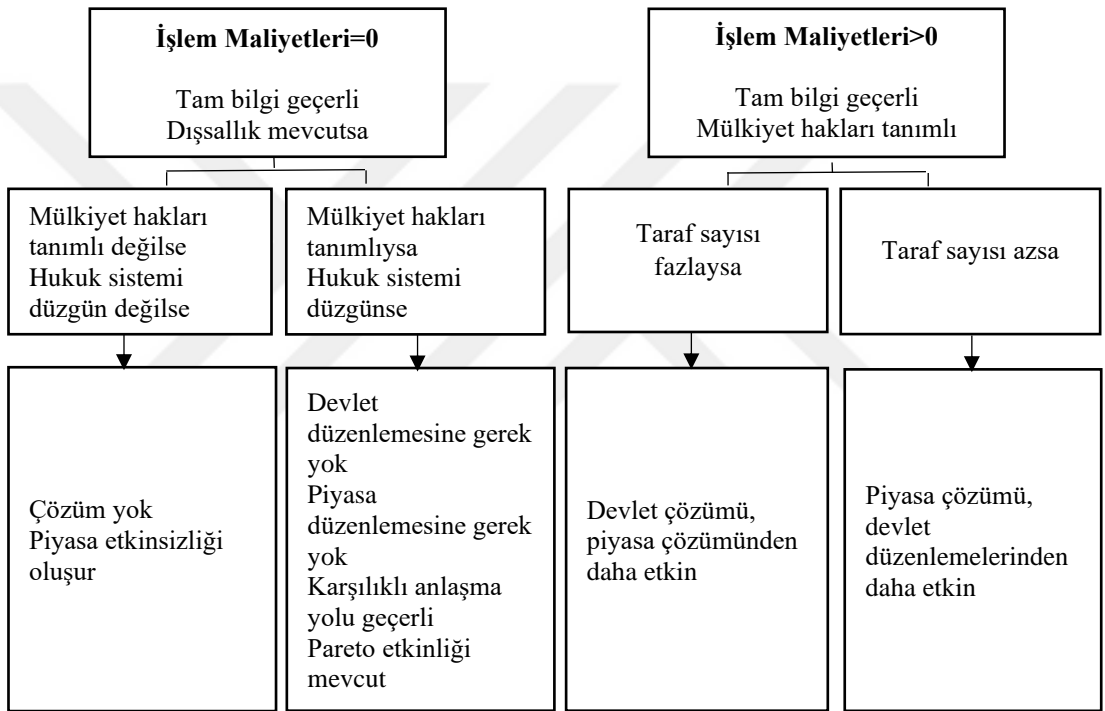
Önceki dönemlerde mülkiyet haklarının ekonomik performansa ilişkin etkilerinin analizinin belirsiz olduğu ve mülkiyet haklarının hukukun ilgi alanına girdiği söylenebilir. Bu bağlamda Coase (1960)'ın makalesi, "The Problem of Social Cost" ekonomi ve hukuk arasındaki ilişkinin gelişiminde rol oynamıştır (Prévost ve Rivaud, 2018: 3). Coase'a göre işlem maliyetlerinin geçerli olduğu durumda, negatif dışsallık sorunlarında, mülkiyet haklarının tahsisıyla etkin sonuca ulaşılması mümkündür (Baştürk, 2014: 150). Coase Teoremi'nin yorumlanmasında dikkat edilmesi gereken hususlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: ilk olarak Coase açısından çözüm iki taraflı bir oyunun denge noktasıdır ve taraflar söz konusu çözüme varabilmek adına müzakerelerde bulunmaktadır. Bu noktada değinildiği üzere çözüm, oyunun denge noktasıdır. Devlete bu kapsamda bir rol düşmemekle birlikte piyasa mekanizmasının da bir rolü bulunmamaktadır. İkinci olarak müzakerelerin etkin sonuç vermesi oyuncuların ikisinin de her şeyden haberdar olması ile mümkündür. Her oyuncu

müzakerelerde kendisinin ve karşı tarafın elde ettiği sonucu bilmeli ve diğer tarafında onun haberdar olduğundan haberi olmalıdır. Zira eksik haber altında yapılan müzakerelerde Pareto etkin sonuca ulaşamayabilir (Ersel, 2013: 47). Coase teoreminin, dışsallık durumunda tarafların bir araya gelerek dışsallığı içselleştirmek ve bu kapsamda etkinliği sağlamak için birtakım düzenlemeler yapması ile ilgili bir önerme olduğu söylenebilir (Stiglitz, 1994: 267).

Bu noktada dışsallık kavramı piyasa mekanizmasının kendi başına etkinliği sağlayamaması olarak tanımlanan piyasa başarısızlığına sebep olan faktörler arasında yer almaktadır. Bu faktörler şu şekilde sıralanabilir. Eksik rekabet, dışsallıklar, kamu mallarının üretimi, asimetrik bilgi (Ünsal, 2001: 35). Piyasa başarısızlıkları, özel mülkiyet haklarının açıkça tanımlanması, vergi veya sübvansiyonlar gibi müdahalelerle çözülebilir (Boyes ve Melvin, 2013: 148). Dışsallık, üretici ya da tüketicinin başkalarının üretim ve tüketim kararlarından fayda ya da zarar görmesi şeklinde tanımlanabilir. Buna göre, faydalanılmışsa bedelini ödememesi, zarar görmüşse zararın tazmin edilmemesi söz konusudur (Türkay, 1999: 323). Dışsallıklar dört başlık altında sınıflandırılarak incelenebilir. Üreticiden üreticiye dışsallık, bir firmanın üretim faaliyetlerinin başka firmaların üretim olasılıklarını olumlu ya da olumsuz etkilemesidir. Üreticiden tüketiciye olan dışsallık, üreticilerin faaliyetlerinin bireylerin fiyat mekanizmasında dikkate alınmayan fayda ve zararlara sebep olmasıdır. Tüketiciden üreticiye dışsallık, tüketicinin faaliyetlerinin üreticiyi etkilemesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Tüketiciden tüketiciye olan dışsallık, tüketicinin tüketiminin fiyat mekanizması dikkate alınmaksızın öteki tüketicilerin fayda düzeyini etkilemesidir (Akdoğan, 2005: 57-59). Dışsallık çözümlerinden biri olan Pigoucu vergiler Arthur C. Pigou tarafından ortaya atılmıştır. Pigoucu vergi negatif dışsallıkların içselleştirilmesi amacını taşımakta olan düzeltici bir vergidir. Bu bağlamda negatif dışsallığa konu olan malın özel maliyetini sosyal maliyete eşitlemektedir. Pigou, üretim üzerine marjinal sosyal maliyet ve marjinal özel maliyet arasındaki fark kadar spesifik bir vergi konulursa piyasada etkin üretim düzeyinin sağlayacağını savunmaktadır. Pigoucu vergi, marjinal sosyal maliyet ile marjinal özel maliyet arasındaki farktır (Şen ve Sağbaş, 2016: 93-441).

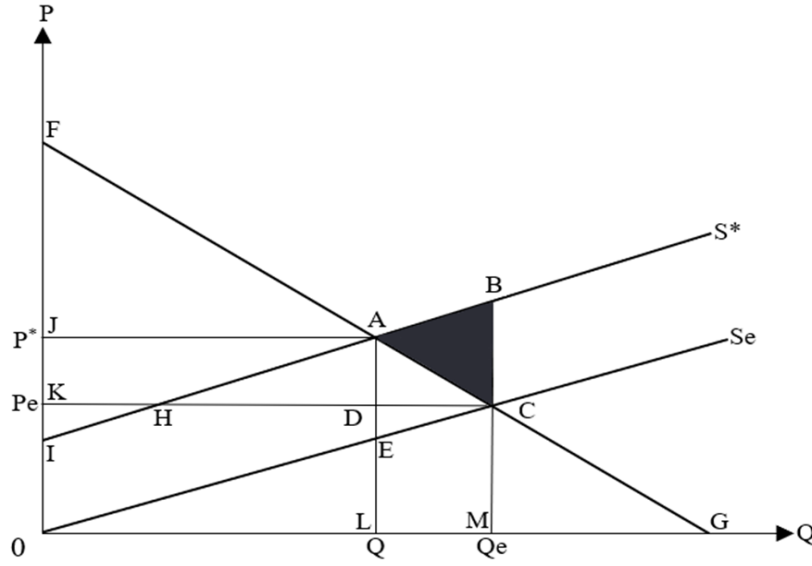
Coase Teoremi kapsamında dışsallıkların içselleştirilmesi ve etkinliğin sağlanması süreci şu şekilde açıklanabilir. Coase'a göre belli durumlarda bir hakkın tayininin verimliliği etkilemesi zorunlu değildir. Örnek olarak, optimal bir pareto çözümüne; bir üretim faktörü zilyetlik haklarıyla ilgili olduğu halde, mülkiyet haklarının keyfi olarak tayin edilmesi yol açabilmektedir. Bu noktada hak tayinine ilişkin bir kayma, yeni bir refah dağılımını içeren bir diğer pareto çözümü optimumunu sağlayabilmektedir (Benson, 1994: 255). Şekil 2.7'de işlem maliyetleri sıfırken ve pozitifken Coase Teoremi gösterilmektedir.

Şekil 2.7. İşlem Maliyetleri Sıfırken ve Pozitifken Coase Teoremi

Kaynak: Tayyar, 2020: 208-209.

Coase teorisi ve geleneksel görüş arasındaki fark şekil 2.8’de gösterilmektedir.

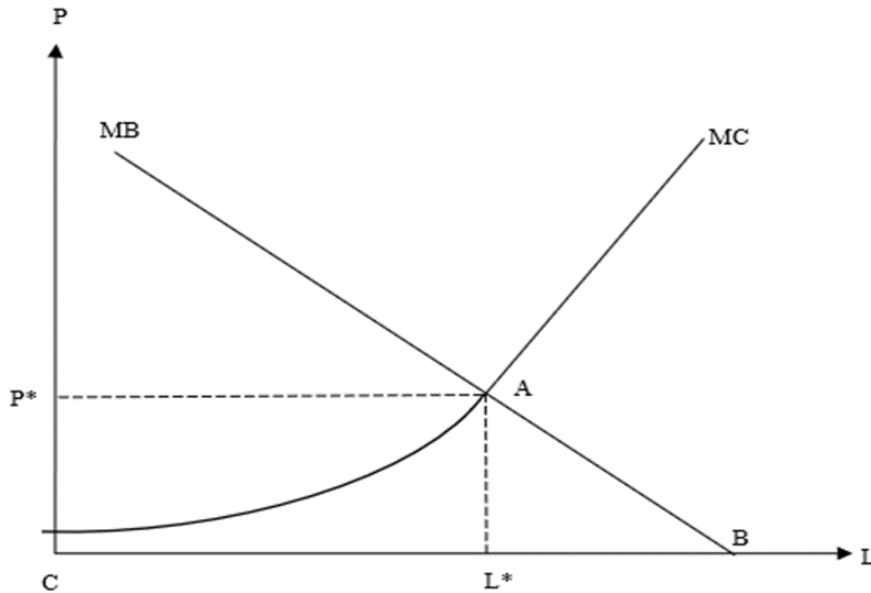
Şekil 2.8. Regülasyon ve Coase Teoremi Karşılaştırması
Kaynak: Çetin ve Benk, 2009: 382.

Buna göre piyasada hava kirliliğinin oluştuğu ve bunun üçüncü kişileri ve piyasadaki üreticileri olumsuz etkilediği varsayılmıştır. Söz konusu durumda üreticilerin faaliyetleri sonucunda özel ve dışsal maliyetler ortaya çıkmaktadır. Özel maliyetler, üreticilerin gönüllü olarak katıldıkları maliyetler; dışsal maliyetler ise dışsallıklardan etkilenenlerin gönülsüz katlandıkları maliyetler olarak tanımlanabilir. Eğer içselleştirici müdahale olmazsa piyasa Q_e birim çıktı üretecektir ve bu nokta etkin olmayan çıktı miktarını göstermektedir. Bu noktada geleneksel görüşe göre marjinal sosyal fayda marjinal sosyal maliyetin altındadır. ABC üçgeni ise farklılık sonucu oluşan refah kaybını göstermektedir. Geleneksel görüşte sosyal refahın sağlanması için üretim miktarının Q seviyesine kadar düşürülmesi gerekmektedir. Bunun için vergi ve üretim miktarı kısıtlaması gibi araçlar kullanılabilir. Coase’a göre temiz hava üzerindeki mülkiyet hakkının kimin üzerinde olduğuna bakılmadan taraflar anlaşma yoluna gidebilir. Bu anlaşma ile birlikte temiz hava üzerindeki haklar devredilebilir ve kirli havanın neden olduğu dışsallıklar içselleştirilebilir. Bu durumun varsayımları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Çetin ve Benk, 2009: 381-382):

- Temiz havanın mülkiyet hakkı firmaya bırakıldığında: Firmanın sebep olduğu kirlilikten etkilenen bireyler firmanın kirliliğe yol açan üretimini azaltılması için bir ödeme yapacaktır.
- Temiz havanın mülkiyet hakkı bireylerde olduğunda: Firma üretimini Q_e 'ye kadar artırmak isterse temiz havanın mülkiyet hakkına sahip olan bireylere ödeme yapması gerekecektir.

Her iki durumda da müzakereler Q noktasında dengenin sağlanması ile sonuçlanmaktadır. Buna göre mülkiyet hakkının başlangıçtaki dağılımı sonuçtaki dağılımını bağlamamakta, önemli olan kısım etkinliğin sağlanması hususu olmaktadır.

İşlem maliyetlerinin sıfır olduğu bir dünyada pazarlık yapılarak en etkin sonuca varılacağı varsayımı şekil 2.9'da gösterilmektedir.

Şekil 2.9. Coase Çözümü

Kaynak: Rhoads ve Shogren, 2001: 21-22.

X: Türlerin (vaşak gibi) korunmasını isteyen taraf; Y: Ağaç kesimi yapan taraf olmak üzere türlerin korunması ve ağaç kesimi konusunda anlaşamayan ve orman üzerinde hakkı olan iki taraf bulunmaktadır. Türlerin korunmasını isteyen tarafa göre ağaç kesiminin türlerin kayboluşunu artırma riski bulunmaktadır. Ağaç kesiminden kaynaklanan türlerin yok olma riskinin X için neden olduğu marjinal maliyet MC ile gösterilmektedir. Ağaç kesiminin Y'ye marjinal faydası ise MB ile gösterilmektedir.

Ağaç kesmenin optimum seviyesi L^* olarak kabul edildiğinde $MB=MC$ 'dir (A noktası). Y'nin ağaç kesmesine izin verilirse net marjinal faydası sıfır oluncaya kadar ağaç kesmeye devam edecektir (B noktası). X, ağaç kesim faaliyetlerini durdurabilirse ağaç kesme seviyesi marjinal maliyetlerin sıfır olduğu noktada belirlenecektir (C noktası). Bu durumda sosyal olarak optimal seviyede denge sağlanamamaktadır. Coase Teoremi açısından bakıldığında, hükümetin iki taraf için de mülkiyet haklarını tanımlayarak bir piyasa yaratması söz konusu olmaktadır. Burada mülkiyet haklarının tahsis edildiği tarafa bağlı olarak ortaya çıkma ihtimali bulunan durumlar aşağıda sıralanmaktadır (Rhoads ve Shogren, 2001: 21-22):

- Ağaç kesme üzerindeki mülkiyet hakkı X'e verilirse: MC eğrisi X'in ağaç kesme miktarını tanımlayan arz eğrisidir. MB ise Y'nin kesmek istediği ağaç miktarını gösteren talep eğrisidir. Y, ağaç kesme talebi L^* 'a gelip piyasa dengeye gelene kadar X'e her bir dönümlük ağaç kesme miktarı için P^* kadar ödeme yapacaktır.
- Ağaç kesme üzerindeki mülkiyet hakkı Y'ye verilirse: MC eğrisi X'in talep miktarını, MB eğrisi ise Y'nin arz eğrisini göstermektedir. X, piyasa L^* seviyesinde dengeye gelene kadar Y'ye P^* kadar ödeme yapacaktır.

Coase teoremi etkinliği sağlamaktadır. Piyasa fiyatı P^* , ilk mülkiyet hakkının kime tahsis edildiğine bakılmaksızın etkin seviyede ağaç kesimi sağlanmaktadır.

2.2.4.3. Hukuk ve İktisat

Ekonomi, kıtlık ortamında mülkiyet haklarıyla donanan iktisadi ajanların değişim ve üretimle alakalı davranışlarını incelemektedir (İnsel, 2006: 1). Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970'li yıllarda 'hukuk ve iktisat' isimli çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Bu çalışmalar genel olarak iktisat biliminin temel araçlarını, metodolojisini ve ilkelerini kullanmıştır. Bunların kural ve kurumların önemini anlaşılmasında etkili olduğu söylenebilir (Yay, 2020: 964). Hukuk ve iktisat ekolündeki iktisatçılar inceleme nesnelerini örnek olay çerçevesinde ele aldıkları için bütüncül bir teorik model öne sürememişlerdir. Bu bağlamda hukuki kurum ve süreçlerin iktisadi bir mantıkla incelenmesi ayrıca yerleşik iktisadın kavramsal

çatısının toplumsal kurallara uyarlanması, bu yaklaşımın Yeni Kurumcu İktisat alanında incelenmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca Anayasal İktisat' ta hukuk-iktisat ilişkisi kapsamında değerlendirilebilir (Demir, 1996: 235).

İnsanın ekonomik davranışlarını belirleyen sınırlamaları konu alan Anayasal İktisat, bu sınırlamaların türlü kaynaklardan oluşabileceğini öne sürmektedir. Devletten kaynaklanan sınırlamaları inceleyen alan Makro Anayasal İktisat; kişilerin kendi tercihlerinin sınırlarının kendiliğinden seçilmesini inceleyen alan ise Mikro/Bireysel Anayasal İktisat olarak tanımlanabilir (Sakal ve Şahin, 2009: 78). Anayasal İktisat, devletin yetki ve gücünün nasıl sınırlandırabileceğini araştırmaktadır. Buradaki amaç bireyin ekonomik hak ve özgürlüklerinin korunmasının, devletin yetki ve sorumluluklarının sınırlandırılmasıyla mümkün kılınacağını düşünülmesidir (Hayrulloğlu, 2016: 347).

James M. Buchanan Anayasal İktisat'ın öncüsü olarak görülmektedir. Buchanan, politik alanda ortaya çıkma ihtimali bulunan keyfi kararların önlenmesi için uygulanması gerekli olan birtakım kurallar üzerinde durmuştur. Bu kurallar, devlet yönetiminde uygulanması gereken kurallardır. Devletin gücünün yetkisinin ne olduğu ve hangi alanlara müdahale edebileceği ayrıca ne kadar müdahale edebileceğinin anayasada belirtilerek sınırlandırılması gerekmektedir. Bu kapsamda hükümetin ekonomiye müdahalesi de anayasal olarak sınırlandırılmalıdır. Nitekim kurala dayalı ekonomi politikası uygulanmalıdır (Yolal, 2018: 176). Anayasal İktisat, felsefi kökenlerini toplumsal sözleşme kuramından almaktadır. Bu kuram toplumda yaşayan insanların toplumsal kural, yaptırım ve özgürlükler kapsamında bir araya gelip sözleşme yaptıklarını varsaymaktadır. Ayrıca Anayasal İktisat'ın liberal tezlerden oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede liberal iktisatla siyasal kuramın varsayımlarıyla benzer özelliklere sahiptir. Bu varsayımlar bireycilik, rasyonalite ve siyasal mübadele olarak sayılabilir (Uzun, 2009: 5-13).

2.2.5. Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'ın Ortak Özellikleri ve Farklılıkları

Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'ın savundukları konularda benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır (Yavuz, 2020: 44):

- Eski Kurumsal İktisat'ta bireyler, kurumların oluşturduğu düzene göre davranan varlıklar olarak görülmekteyken; Yeni Kurumsal İktisat, kurumların işleyişlerini bireysel davranışla açıklamaya çalışılmaktadır.
- Eski Kurumsal İktisat'ın inceleme alanının kapsamı dar olmakla birlikte Yeni Kurumsal İktisat, tüm piyasaların işleyişini kapsamına almaktadır. Bu açıdan inceleme alanı geniş kapsamlıdır.
- Eski Kurumsal İktisat, klasik ve neoklasik iktisadın öngörülerini soyut kabul etmiş neticede reddetmiştir. Yeni Kurumsal İktisat ise bu öngörülerini soyut kabul etmekle birlikte reddetmemiştir. Yeni Kurumsal İktisat tarafından ekonomik sistem, neoklasik analiz araçları ile açıklanmıştır.
- Eski Kurumsal İktisat daha ziyade bireysel davranışa, Yeni Kurumsal İktisat politik ekonomiye odaklanmıştır.
- Eski Kurumsal İktisat, neoklasiklerin rasyonellikle kişisel çıkar öngörülerini reddederken, Yeni Kurumsal İktisat rasyonellikle kişisel çıkar öngören bireycilik yaklaşımlarını kapsamaktadır.
- Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'a göre sosyal bilimlerden daha çok faydalanılmalıdır. İnsan davranışlarının açıklanması Kurumsal İktisat açısından önemlidir ve bu davranışların salt iktisat bilimi ile açıklanması mümkün değildir.
- Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'a göre iktisadi olaylar statik değildir. İki düşünce için de bu dinamik bir durumdur ve tarihsel süreçle açıklanması gerekmektedir.
- Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'a göre iktisat metodolojisi evrimci bir anlayışı benimsemelidir.
- Eski ve yeni kurumsalcılar soyut nitelik taşıdıklarını düşündüklerinden neoklasiklerin önermelerine eleştiride bulunmuşlardır.

Eski ve Yeni Kurumsal İktisat çerçevesinde Schmoller, Veblen, Commons, Menger ve Hayek'in Kurumsal İktisat kuramları karşılaştırmalı olarak tablo 2.6'da gösterilmektedir. Bu kapsamda kurumlar Schmoller'e göre bir hedefi olan ve bir sistemi oluşturan alışkanlıklar ve kurallar bütünü, Veblen'e göre düşünce ve ortak eylem alışkanlıkları, Commons'a göre bireysel eylemi denetleyen ortaklaşa eylem, Menger'e göre bütüne kıyasla işlevsellik temsil eden olgular ve Hayek'e göre ise kurallar ve düzenlerdir.

Tablo 2.6. Schmoller, Veblen, Commons, Menger ve Hayek'in Kurumsal İktisat Kuramlarının Karşılaştırılması

	Schmoller	Veblen	Commons	Menger	Hayek
Kurumların doğası	Bir hedefi olan ve bir sistemi oluşturan alışkanlıklar ve kurallar bütünüdür (gelenek, ahlak, hukuk)	Düşünce ve ortak eylem alışkanlıklarıdır	Bireysel eylemi denetleyen ortaklaşa eylemdir	Bütüne göre işlevsellik temsil eden olgulardır	Kurallar ve düzenlerdir
Pragmatik Kurumlar	Devlet	Özel mülkiyet, özel şirket, aylak sınıfı	Aktif örgüt, örf ve adet hukuku	Para	Para, dil, ahlak, hukuk, örf ve adet hukuku
Formel-Enformel kurumların çözümlenmesi	Formel ve enformel (hukuk ve gelenek)	Enformel	Formel	Formel ve enformel (organik ve pragmatik)	Enformel (gelenek)
Kurumlara göre örgütler	Kurumların organları; insanlar, aile, toplumlar, işletmeler, devlet	Zımmen, örgütler kurumlardır	Örgüt=kurum	Zımmen, örgütler kurumlardır	Örgütlenmiş düzenler
Evrim kuramı	Tarihsel aşamalar	Yöntembilimsel Darwincilik, kurumların doğal seçilimi	Kurumların yapay seçilimi	Yenilik + taklit, görünmez el	Kültürel evrim, grupların seçilimi üzerinden kuralların seçilimi
Kurumsal tarih ve iktisat	Tarihsel okul	Tarihe doğrudan başvuru	Stilize tarih	Methoden streit: kesin yönteme karşı tarihsel yöntem	Uzun erimli kültürel tarih

Kaynak: Chavance, 2019: 132.

Tablo 2.7’de Williamson, North, Aoki, Boyer ve Hodgson’un Kurumsal İktisat kuramları karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

Tablo 2.7. Williamson, North, Aoki, Boyer, Hodgson’un Kurumsal İktisat Kuramlarının Karşılaştırılması

	Williamson	North	Aoki	Boyer	Hodgson
Kurumların doğası	İşlemlerin yönetim biçimleri	Oyun kuralları, formel ve enformel kısıtlar, uygulama	Oyunun nasıl oynandığına dair inançların kendini idame ettiren sistemi, denge.	Temel bağların kodlanması, Kurumsallaşım iş uzlaşma	Etkileşimleri yapılandıran yerleşik toplumsal kurallar sistemi
Pragmatik Kurumlar	Piyasa, hiyerarşi	Mülkiyet	Firma	Ücretlilik, para, devlet	Mülkiyet
Formel-Enformel kurumların çözümlenmesi	Enformel	Formel	Formel	Formel	Formel ve enformel
Kurumlara göre örgütler	Hiyerarşiler, Örgütler= yönetim biçimleri= kurumlar	Oyuncular, kurumlardan farklı örgütler	Hem kurum hem oyuncu olarak örgüt	Örgüt, kurum ayrımı (North’a atıfla)	Örgütler kurumlardır
Evrin kuramı	İşlem maliyetlerini en aza indirmeye dayalı tercih	Güce sahip olan gruplar, yeni kurallar koyarlar; izlek bağımlılığı, kilitleme	Tekrarlayan oyun kuramı, çoklu dengeler	Bir yapıda yükselen gerilim, evrimle sonuçlanan kriz	Evrensel (Veblenci) Darwincilik
Kurumsal tarih ve iktisat	Büyük şirketlerle ilgili Chandler’a gönderme	Uzun erimli tarih, yüzyıllık tarih	Çağdaş, ulusal, yerel ya da sektörel modellere başvurma	Annales Okulu, tarihsel makro iktisat	Düşünce tarihi, tarihsel özgüllük sorunu

Kaynak: Chavance, 2019: 133.

Buna göre Williamson’a göre kurumların doğası işlemlerin yönetim biçimi, North’a göre oyunun kuralları olarak ele alınmıştır. Aoki ise kurumların doğasını oyunun nasıl oynandığına dair inançların kendini idame ettiren sistemi olarak, Boyer, temel bağların kodlanması ve Hodgson ise etkileşimleri yapılandıran yerleşik kurallar sistemi olarak ele almaktadır.

2.2.6. Kurumsal İktisat'ın Yerleşik İktisattan Farklılıkları

Kurumsal İktisat'ın yerleşik iktisattan farklılaşan yönleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Yerleşik iktisat ekonomiyi piyasaya odaklamakta, bunun dışında neredeyse bütün kurumları devre dışı bırakmaktadır. Yerleşik iktisatçıların Newtoncu yaklaşımına karşılık, Kurumsal İktisat'ın kurucusu olarak görülen Veblen Darwinci bir yaklaşım göstermiştir. Yerleşik iktisattaki, iktisadi insan-homo economicus- akılcılık ve her şeyi bilmekle özdeşleşmişken; Kurumsal İktisatta, sınırlı bir akılcılıkla seçimlerini alışkanlıklarının ışığında yapan kurumsal insan-homo institutalis- yer almaktadır (Özveren, 2007: 22-27).
- Kurumsal iktisatçılar, yerleşik iktisadın soyut kuramın karşısına somut gerçeklerden yola çıktıkları, insanın önemini vurguladıkları ayrıca toplumsal dengesizliklerin üzerinde durdukları bir kuram yerleştirmiş, toplumu ve ekonomiyi kendi içinde denge sağlayan yasalara bağımlı görmediklerinden devlet müdahalesini kabul etmişlerdir (Şenalp, 2007: 50).
- Zaman, beşerî çaba ve kaynak anlamında kurumsal yapılar maliyetlidir. Geleneksel Kurumsal İktisat'ın insan beyninin hesaplama sınırlılıklarının ayrıca kurumların öneminin, maliyet ve zorluklarının farkında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede bilinçli rasyonellik ve sosyal kurumlarda kıt olarak ele alınmaktadır. Neticede Kurumsal İktisat, görece kıtlık ilkesini daha gelişmiş ve derin bir perspektiften ele almaktadır. Bu yönüyle Kurumsal İktisat, neoklasik iktisada göre daha geneldir. Neoklasik iktisada göre rasyonellik, rasyonelliğin kökeni açıklanmadan ele alınmaktadır. Ancak Kurumsal İktisat, evrimsel kimliğe sahip olduğu için alışkanlıkların, içgüdülerin ve kuralların önceliklerini ayrıca birden fazla yerde aynı anda bulunabilirliği açıklayabilmektedir. Kurumsal İktisat bazı açılardan neoklasik iktisadı kapsamaktadır. Daha derin ve daha açıklayıcı bir kapsama sahiptir; kıtlığı, kurumlar ve rasyonelliğe uygulamıştır (Hodgson, 2016: 39-40).
- Klasikler örneğin Mill, servetin üretimini fiziksel gerekçelere bağlamış, servetin bölüşümünde ise insan yapısı, kurumların rolünü vurgulamıştır. Neoklasikler, klasiklerden farklı olarak mal ve hizmet fiyatlarını tam rekabet

şartlarında belirleyen unsurları üretim faktörlerinin fiyatını belirleyen unsurlarla özdeşleştirmişlerdir. Buna göre neoklasiklerde üretim fiyatlarını belirleyen arz ve talep tüm üretim faktörlerinin fiyatını da belirlemektedir. Bu açıdan fonksiyonel bölüşüm kurumsal yapının varsayılmasını gerektirmemektedir (Kazgan, 2010: 192-193).

2.2.7. Kurumsal İktisat'a Yöneltilen Eleştiriler

Kurumsal iktisatçılara yöneltilen eleştiriler; bağımsız bir teori geliştiremedikleri, ağırlıklı olarak iktisat politikalarının gelişimi ve iktisadi değişme üzerinde durmaları, neoklasik iktisada karşı alternatif bir teori geliştiremedikleri, kendi içlerinde Kurumsal İktisat'ın ne olduğu ile ilgili bir anlaşma sağlayamamaları olarak sayılabilir (Güngör, 2004).

Tüm teorilerin veri kabul edilen ana unsurlardan oluşturulması gerektiği iddiası yeni kurumsal teoriyi zayıflatmaktadır. Çünkü bu yaklaşım kural-kurumların bulunmadığı varsayımıyla kurumların ortaya çıkışının kurumsuz birey grubundan başlayacağını ileri sürmektedir. Bu bağlamda verili birey temelinde kurumların ortaya çıkışını açıklamak isteyen Yeni Kurumsal İktisat, kurumların ortaya çıktığı başlangıç durumunun kavramlaştırılmasına ilişkin zorluklar yaşamaktadır. Yeni Kurumsal İktisat, J. Knight'a göre kurumların gelişimi ve ortaya çıkışında güç ve dağılım gibi unsurlar dikkate alınmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Hodgson, 2016: 34).

2.3. Kurumsal Mikroekonomi ve Kurumsal Makroekonomi

Kurumsal İktisat, kaynakların tahsisini sadece piyasanın fonksiyonu olarak kabul etmemektedir, kaynakların tahsisi piyasa yoluyla oluşan iktidar yapısının bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda kaynak tahsisi, piyasa arz-talebi çerçevesinde incelenebilecektir. Kurumsal İktisat'a göre gelir dağılımı da iktidarın fonksiyonudur ve bunun tersi de geçerlidir. Kurumsal makroekonomi, Keynesyen sonrası makroekonomiye benzemektedir. Ekonomik performans-gelir seviyesi,

istihdam, fiyatlar, çıktılar- iktidarın fonksiyonudur. Kurumsal İktisatçılar makroekonomik performansın gelir-servet dağılımından etkileneceğini düşünmektedirler. Bu bağlamda gelir ve servet dağılımına yönelik mücadelenin stagflasyon ve enflasyona sebep olacağını belirtmektedirler. İş piyasalarının makroekonomik performansının, yapısal özelliklerini ve işgücü talebinin işgücünün görece fiyatındansa en son çıktının fonksiyonu olma durumunu yansıttığını savunmaktadırlar (Samuels, t.y.: 9-12).

Yeni kurumsal iktisadi analiz içerisinde ekonomik performanslar mikro ve makro analizden faydalanılarak açıklanabilmektedir. Bu kapsamda mikro analiz içerisinde, kurumların ekonomik işlem ile davranışlar üzerindeki etkisi, ekonomik faaliyetlerin organizasyonu, mülkiyet haklarının ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi incelenmektedir. Makro analizde ise, kurumlar, yönetim, kamu sektörü gibi alanlara odaklanılmaktadır. Mikro ve makro perspektif, enformel kurumlar, mülkiyet hakları, norm ve davranışları incelerken birlikte de kullanılabilir (Dumludağ, 2014: 20-21).

2.4. Kurumsal İktisat'ın Metodolojisi

John Stuart Mill'in 'pragmatizm-faydacılık' felsefesi Kurumsal İktisat'ın felsefi temelleri arasında yer almaktadır. Pragmatizm, bu bağlamda bilimin belirlenen amaçlara ulaşmada meşru kılma çabası olarak değil önceden bir inceleme süreci olarak baz alınmaktadır. Pragmatizmin, kurumsal iktisatçıların yöntemsel temellerindeki ortak nokta olduğu söylenebilir (Genç ve Ekiz, 2020: 159).

Hermeneutik yaklaşım ve tarihselcilik, tarihsel ve toplumsal bilimlerde anlamayı ve yorumu öne çıkartmaktadır (Fırıncıoğullar, 2016: 47). Hermeneutik sosyal bilimlerde alt disiplin olarak kullanılmaktadır ve açıklığa kavuşturma, anlama üzerine kurulmuştur. Paul Samuelson, iktisadi düşünce tanımında iktisadi düşüncüyü hermeneutiğe yaklaştırmaktadır. Ona göre iktisadi düşünce iktisatçıların iktisadi ve esas olarak insan düşüncesi ile davranışları üzerine yapılan çalışmadır (Levent, 2019b: 40). Metodolojik olarak kurumsalcılar, farklılıklara açıktır. Pragmatist felsefeyi benimsemektedirler. Kurumsalcılar pratikte sübjektiviteyi kabul etmektedirler. Ayrıca

Veblen, iktisada yaşam dünyasını hermeneutik yöntemle dahil etmeye çalışan iktisatçılardandır. Bu bağlamda kurumsalcılar, iktisadi hermeneutik yöntemle tarihsel ve kurumsal bağlama oturtulmuşlardır (Levent, 2019a: 95-97-98). Mirowski'ye göre, Pragmacı yaklaşımın ve hermeneutik düşünme biçiminin Kurumsal İktisattaki bazı yansımaları aşağıda sıralanmaktadır (Işık ve Serim, 2017: 83-84):

- Ekonomi bir öğrenme sürecidir. Aynı zamanda müzakerede bulunma ve koordine etme süreçlerini de kapsamaktadır. İktisadi rasyonellik sosyal ve kültürel olarak belirlenmektedir. Bu sebeple antropolojinin, tarihin ve iktisadın aynı incelemenin farklı perspektifleri olduğu söylenebilir. Neticede iktisadi etkinliklerin tarihsel, sosyal, ahlaki ve dinsel kurumlardan soyutlanması düşünülmemelidir.
- Rasyonel iktisadi davranış kurallarının geçerliliği belirli iktisadi topluluklar ile sınırlıdır. İnsanları yöneten yasalar insan doğası tarafından değil insanlar tarafından yapılmaktadır. Kurumsal iktisatçılar kültürel unsurlardan soyutlanarak iktisadi davranışların ele alınamayacağını düşünmektedir. Bu bağlamda Kurumsal İktisat'ta mevcut iktisadi sistemlerin ve kurumların nasıl işlediğinin araştırılması, gerçekçi olmayan varsayımlarla soyut ve teorik modeller ortaya koymaktan daha anlamlı ve daha önemlidir. Söz konusu durum gözlem ve veri toplamaya yönelik çalışmaların tercih edilmesini sağlamaktadır.
- Kuralları ortaya çıkaran yapılar iktisatçılar tarafından dışsal gözlemlerle belirlenemeyeceğinden katılımcı gözlemlerde bulunulması gerekmektedir. İktisadın açıklaması gereken; üretim, tüketim ve ticaret gibi kavramlar üzerine kurulu iktisadi aktörlerin işlemlerin anlamlarını nasıl yorumladıklarıdır.
- İktisadi ilişkilerin açıklanmasında kurumsal iktisatçılar toplumun sosyal ve iktisadi amaçlarına bazı zamanlar uyan bazı zamanlarda ters değişimlere neden olan süreçlere dikkat çekmektedirler. Toplum ve toplumu oluşturan kurumların değişiminin sürekliliği iktisadi analizlerde evrimci yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Kurumsal iktisatçılar, kendiliğinden ortaya çıkan, tek dengeye yönelen yaklaşımı kabul etmemektedirler.

2.5. Kurumsal İktisat'ın Metodolojik Araçları

İktisadi büyüme Kurumsal İktisat tarafından firma, devlet, işlem maliyetleri gibi kuramsal araçlarla ele alınmaktadır. Bu araçlar büyüme süreçlerinde ekonomik, siyasal, sosyal ve hukuksal kurumların öneminin anlaşılması açısından bir temel oluşturmaktadır (Biber, 2010: 11).

Kurumsal İktisat, mülkiyet hakkının önemine değinmektedir. Mülkiyet hakkının iki temel unsuru başkalarının hakkına zarar verme durumu olmadıkça kişilerin kaynaklarını istedikleri şekilde kullanması ve kendi rızaları ile bu hakların devir ya da mübadeleye konu olması şeklinde sayılabilir. Bu unsurların itibar ve uygulanabilirliği piyasadaki mal ve hizmet fiyatları ile belirlenmektedir. Deneyimler ve teorik arka plan, etkin fiyat sistemi uygulanan ekonomilerde refah artışının nispeten daha iyi olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda özel mülkiyet sisteminin güçlenmesinin ekonomideki kaynakların daha etkin dağılımını sağlaması ve refah artışı fırsatlarını çoğaltması söz konusu olabilmektedir (O'Driscoll ve Hoskins, 2004: 62). Buna göre sahiplik, kullanım, yönetme, istifade, koruma ve devretme unsurları çerçevesinde mülkiyet hakkının tanımı ve kapsamı sınıflandırılarak tablo 2.8'de gösterilmektedir.

Tablo 2.8. Mülkiyet Hakkının Tanımı ve Kapsamı

Unsur	Tanım ve Kapsam
Sahiplik	İnsanların mal ya da eşya üzerindeki sahip olma hak ve yetkisidir.
Kullanım	İnsanların mal ya da eşyayı istediği şekilde kullanma hak ve yetisidir.
Yönetme	İnsanların mal ve mülkünü kendisi-vekilleri aracılığıyla yönetme hak ve yetisidir.
İstifade	İnsanların mal ve mülkünün ürününden yararlanma hak ve yetisidir.
Koruma	İnsanların mal ve mülkünü güvence altına alma ve koruma hak ve yetisidir.
Devretme (Transfer)	İnsanın mal ve mülkünü miras-bağış ile başkalarına devretme hak ve yetisidir.

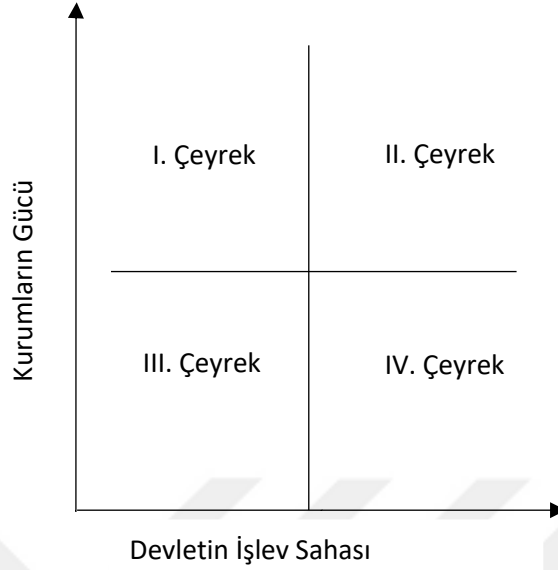
Kaynak: Aktan, 2020: 42.

Kurumsalcılara göre yatırım yapılması, ticaret teşviklerinin sağlanması konularında mülkiyet hakları önemlidir. Siyasi istikrarsızlık ve hükümetlerde görülebilecek olumsuzluklar mülkiyet haklarını zarara uğratabilmektedir (Kishtainy, 2022: 344). Piyasanın etkin olması için iyi belirlenen mülkiyet hakları sistemi ve fiyatların ekonomik sinyaller (kişilerin daha iyi ekonomik kararlar vermesini sağlayan bilginin parçası) olarak çalışması gerekmektedir. Mülkiyet hakları yetersiz olduğunda ya da

fiyatlar ekonomik sinyaller olarak yetersizse piyasalar başarısız (piyasanın etkin olmama durumu) olmaktadır (Krugman ve Wells, 2010: 111-113).

İktisadi büyümenin Kurumsal İktisat tarafından ele alındığı bir diğer araç olan firma Kurumsal İktisat tarafından bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda kurum olarak firmanın amacı neoklasik iktisattaki maliyet minimizasyonu olarak görülmemektedir. Bu kurumun amacı işlem maliyetleri minimizasyonunun sağlanmasıdır (Çetin, 2016: 11). Eski Kurumsal İktisat'ın firmaların organizasyonu ile alakalı kararların, kurumsal ortam ve bütünlükle analiz edilmesi gerektiği üzerinde durduğu söylenebilir. Firma, Yeni Kurumsal İktisat'ta teorik şekilde tanımlanmıştır. Ayrıca Yeni Kurumsal İktisat en önemli kurumlardan biri olarak gördüğü firmanın evrimi üzerinde yoğunlaşmıştır (Biber, 2010: 16).

Devlet, iktisadi büyümenin Kurumsal İktisat tarafından ele alındığı bir başka araçtır. Kurumsal İktisat'ta devlet, ekonomik sistemin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Devlet olmadan ekonomik sistem oluşamayacaktır. Ekonomik kurumlar, ekonomik sistemin temel özelliğini; hak ve yetkiler ise doğal kaynakların ekonomik önemi ve ekonominin iktidar yapısını belirlemektedir. Bu bağlamda ekonomik kurumlar ile hak ve yetkilerin yapısı devletin bir fonksiyonu olmaktadır (Genç, 2009: 8). Devletin, kurumların oluşumu, değişmesi ve güçlenmesi için önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu çerçevede yasaların kâğıda dökülmesi ve uygulanması, mülkiyet haklarının korunması, yatırımların desteklenmesi devlet sayesinde mümkün olmaktadır (Pamuk, 2021: 47). Devlet ayrıca mülkiyet haklarının korunması ve tanımlanması ile ilgili ana yükümlü kamu otoritesidir. Bu hakkın, yasalar konulmasının yanı sıra alışkanlık, görgü kuralı, gelenek ve görenekler gibi faktörlerce desteklenmesi ve uygulanması yani meşrutiyet kazanması sağlanmalıdır. Devlet, mülkiyet haklarının gereklerinin yerine getirilmesi amacıyla gereken baskının uygulanması gücüne sahip olduğunda işlem maliyetlerinin düşmesi ve kişilerin iktisadi etkinliklerinin hızlanması söz konusu olmaktadır (Gökalp ve Baldemir, 2006: 213-214).

Şekil 2.10. Devlet Olma ve Etkinlik

Kaynak: Eroğlu, 2018: 174.

Devletin yapısı ile kurumlar arasındaki ilişki Fukuyama'ya göre yukarıdaki matris yardımıyla açıklanabilmektedir. Şekil 2.10'da devlet olma ve etkinlik ilişkisi yer almaktadır. Burada Y eksenini kurumsal etkinliğin derecesini, X eksenini devletin sınırlarını yani işlev sahasını göstermektedir. Buna göre oluşan dört bölge aşağıda açıklanmaktadır (Eroğlu, 2018: 174):

- I. çeyrek= Sınırlı devlet anlayışı + güçlü kurumlar
- II. çeyrek= Güçlü kurumsal yapı + yoğun devlet faaliyetleri
- III. çeyrek = Sınırlı kurumlar + sınırlı devlet
- IV. çeyrek= Aşırı devlet işlevi + düşük seviyede kurum kalitesi

Buna göre I. çeyrekte etkin kurumlar bulunduğu için ekonomik performans artmaktadır. II. çeyrekte kurumlar güçlü olmasına rağmen fazla devlet müdahalesinden ötürü ekonomik performans istenilen seviyede gerçekleşmemektedir. III. çeyrekte kurumlar ve devletin gücü sınırlı olduğundan kendi kendine işlemektedir. IV. çeyrek ise ekonomik performans açısından etkin değildir.

Kurumsal İktisat'ın metodolojik araçları arasında yer alan işlem maliyetleri; bilgi edinmenin, mülkiyet hakları ile sözleşmeleri tanımlamanın, korumanın, uygulamanın ve pazarlığın maliyeti olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda işlem maliyetinin, işleme beraber ortaya çıkan bir çatışma alanı ve sorunu olduğu söylenebilir. İşlem maliyetlerinin statik ve dinamik etkisi bulunmaktadır. Ayrıca işlem maliyetleri yeteri kadar yüksekse, hukukun ekonomik etkisinden söz etmek mümkün olmaktadır (Veljanovski, 2016: 63-64).

İnsanlar arasında, insanla devlet arasında, ülke dışındaki kişi ve kurumlarla olan ilişkilerin artmasının bir sonucu olan işlem maliyeti, iktisadi olarak organizasyon içinde ve dışındaki üretim-tüketim ilişkilerinin neticesinde doğmaktadır. Bu bağlamda devletin ekonomik hayata müdahalesiyle işlem maliyetleri hacim ve miktar olarak artmaktadır. İşlem maliyetleri kurum, organizasyon ve kişilerin eylem ve davranışlarına olan güvensizlikten ötürü ortaya çıkmakta; satıcı, dağıtıcı, üretici, nihai tüketici, tedarikçi, pazarlamacı arasındaki güvensizlik paydaş ya da taraflar arasındaki işlemleri de arttırmaktadır. Ayrıca işlem maliyetlerinin, kamusal regülasyonların maliyeti olduğu söylenebilir. Devletin iktisadi yaşama vergi, teşvik, tarife vb. araçlarla olan müdahalesinin artmasıyla birlikte işlem maliyetleri de artmaktadır (Aktan, 2020: 114).

2.6. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisi

Solow ve içsel büyüme modellerinde kişi başına çıktının sermaye ve teknoloji olmak üzere iki temel belirleyicisi bulunmaktadır. Sermaye ve teknoloji düzeyi büyümenin dördüncü dalgasında dolaysız yaklaşık belirleyiciler olarak tanımlanmaktadır. Kurumlar, ticaret-entegrasyon, coğrafya, kültür ise büyümenin temel dip belirleyicileri olarak sayılmaktadır. Bu kapsamda temel dip belirleyicilerinin dolaysız yaklaşık belirleyicileri etkileyen unsurlar olduğu söylenebilir. İyi kurumların bulunduğu ülkelerde iktisadi büyüme daha hızlı olmaktadır. Aksi şekilde kötü kurumların varlığında ise iktisadi büyümenin daha yavaş olması beklenebilir. Kurumlar, bireylerin faaliyetlerinin sonuçlarından yararlanma, yani gelir elde etme haklarını tanımlamakta, güvence altına almakta ve kişilere birtakım teşvikler sağlamaktadır. Mülkiyet hakları tanımlanmadığında ya da güvence altına alınmadığında bireylerin fiziksel ve beşerî

sermaye için yatırım yapmaması ve iş bölümü ile uzmanlaşmanın ortaya çıkmaması olasıdır (Ünsal, 2007: 286-292). Dünya Bankası'na göre kurumsal gelişimin kalitesiyle zaman ve mekân açısından ekonomik büyüme ve verimlilikle ilişki kurmak için daha fazla kanıt bulunmaktadır. Bu bağlamda iyi kurumların ve teşvik yapılarının başarılı büyüme ve kalkınma için gereken önkoşul olduğu düşüncesi yaygın olarak kabul edilmektedir (Snowdon ve Vane, 2017: 563). Literatürde, başarılı piyasa temelli ekonomilerin aşağıdaki kurumlara ihtiyacı olduğu öne sürülmektedir (IMF, 2002: 112-113):

- Mülkiyet haklarının ve hukukun üstünlüğünün korunması. Yolsuzluğun önlenmesi.
- Piyasa başarısızlığının nedenleri veya sonuçlarına karşı; ürün, faktör ve finansal piyasaların uygun şekilde düzenlenmesinin sağlanması.
- Makroekonomik istikrarın desteklenmesi.
- Sosyal uyum ve istikrarın teşvik edilmesi.

Ekonomik büyüme ve demokrasi arasındaki ilişki incelendiğinde, demokrasinin ekonomik büyümeyi; politik istikrarsızlık, yönetim kalitesi (bozukluklar), hükümetin büyüklüğü, beşerî sermaye, gelir eşitsizliği, ticari açıklık ve fiziki sermaye birikimi kanallarından etkilediği söylenebilir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1343-1348). Demokrasi ve büyüme ilişkisi için ise iki farklı görüş dikkat çekmektedir. Demokrasinin benimsenmesi, fiziksel ve beşerî sermaye yatırımlarını teşvik etmekte bu durum da büyümeyi sağlamaktadır. İkinci görüşe göre de iyi kurumlar sadece belli bir ekonomik gelişmişlik seviyesinde ortaya çıkmaktadır (Dumludağ, 2014: 31).

Uzun vadeli iktisadi gelişme ve büyüme, kurumların istikrarlı bir şekilde verimliliği ve üretimde artışı sağlayan faaliyetleri özendirilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu kapsamda üretim ve yatırımları özendiren yasalar, söz konusu yasaların ve anlaşmaların uygulanabilmesi, mülkiyet hakları, yasalar önünde eşitlik gibi kurumlar yeni ortaklıkların kurulmasını özendirecek, ekonomi geniş kesimlere açılacak, toplumun farklı kesimlerinden kişilerin becerilerini geliştirmesi ve üretim faaliyetlerine katılmaları teşvik edilebilecektir (Pamuk, 2021: 40-41).

Kurumsal analizlerden elde edilen bulgular politika yapıcılar için bir çerçeve çizmekle birlikte kurumsal verilerin az olması bu konuda engel teşkil eden bir unsur olmaktadır. Kurumsal ölçütleri kullanarak büyümeye ilişkin kanıtları yorumlanın birtakım zorlukları bulunmaktadır. İlk olarak, kurumları ve kurumsal değişimi ekonomik teoriye entegre etme sürecinin, nispeten yeni bir dönem olduğu söylenebilir. Bu noktada North'un öne sürdüğü gibi, kurumların tam olarak ne olduğunun, organizasyonlardan nasıl farklı olduklarının ve işlem ve üretim maliyetlerini nasıl etkilediklerinin belirlenmesi gibi hususlar analizlerin çoğu için önemli bir unsur olarak görülmektedir. Ampirik literatürde siyaset ve kurumlar terimleri, kurumsal kalite (mülkiyet haklarının uygulanması), siyasi istikrarsızlık (isyanlar, darbeler, iç savaşlar), siyasi rejimlerin özellikleri (seçimler, anayasalar, yürütme yetkileri), sosyal sermaye (sivil faaliyet ve organizasyonların kapsamı) ve sosyal özellikler (gelir ve etnik, dini ve tarihsel arka plandaki farklılıklar) dahil olmak üzere çok çeşitli göstergeleri kapsamaktadır. Bu tür göstergelerden her birinin büyüme üzerinde potansiyel olarak farklı bir etki kanalı bulunmaktadır (Aron, 2000).

Acemoğlu vd.'ne göre (2005) bir toplum, çıkarları çatışan farklı gruplardan oluşmaktadır. Bu grupların görece siyasi gücü, kaynakların yönetimine karar verme ve politikaları uygulama kapasitelerini yönetmektedir. Siyasi gücün dağılımı, ekonomik kurumların tasarımını ve kalitesini belirlemektedir. Siyasi kurumlar ise gruplar arasında de jure siyasi güç tahsis eden kurumları içermektedir. Bunlar, hükümetin özellikleri ve anayasanın tasarımı ile bağlantılıdır. Neticede ekonomik kurumlar, toplumdaki teşviklerin yapısını yöneten faktörleri (yani ekonomik aktörlerin yatırım yapma teşvikleri, faktörleri biriktirme, işlem yapma vb.) ve kaynakların dağılımını içermektedir. Bu bağlamda örnek olarak, mülkiyet haklarının yapısı, giriş engelleri, sözleşme hukukunda sunulan iş sözleşme türleri veya yeniden dağıtım vergi transfer planlarının, ekonomik performansı ve büyümeyi etkilemesi gösterilebilir (Docquier, 2014).

Son olarak aşağıdaki mekanizmalar politika sürdürülebilirliğı ve ekonomik büyümeyi sağılayan bir kurumsal kalkınmayı teşvik edebilir (IMF, 2002: 117-119):

- Rekabet ve ticari açıklık: Ticari açıklık yoluyla rekabetin güçlendirilmesinin kurumsal gelişmeye yardımcı olabileceğı bazı çalışmalarda gösterilmiştir. Özellikle, piyasaların açılması, önceden kazanılan menfaatleri zayıflatarak, geçerli ekonomik ve kurumsal düzenlemelerden elde edilen rantların azalmasına neden olabilir. Neticede bu durum daha fazla çeşitte, karmaşık ve riskli işlemlere daha uygun kurumlara ihtiyaç yaratabilir.
- Bilgi ve şeffaflık: Özgür ve geniş çapta okuyucu kitlesi olan bir basın, yolsuzluğun azaltılmasına ve hükümetin etkinliğinin artırılmasına yardımcı olabileceğine dair bazı kanıtlar bulunmaktadır. Basın özgürlüğü, şeffaflığa katkı sağlayarak kurumsal başarısızlığın kapsamını azaltabilir. Bunun yanı sıra şeffaflık verimliliğe ve politikalara katkıda bulunabilir.
- Dış teşvikler: Dış teşvikler, kısıtlamalar ve anlaşmalar kurumsal değişime katkıda bulunabilir. Bu tür mekanizmaların daha genel kullanımı, en azından bazı ülkeler ve bölgeler için ilerlemeyi sağlayabilir. Örneğın, Orta ve Doğı Avrupa'da son on yılda kurumsal gelişmelerin kısmen Avrupa Birliğı'ne katılım süreci ile ilgili olduğı düşünölmektedir. Meksika'nın NAFTA'ya katılmasının daha güçlü kurumların kurulmasına yardımcı olduğına dair bazı göstergeler bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası finans kuruluşlarından alınan kredilerin bazı koşulları bulunmaktadır. Bu durumda genellikle borçlulara makroekonomik politikalar, mali sistem ve kurumsal yönetim gibi alanlarda kurumlarının güçlendirilmesi için teknik yardım sağılanmaktadır.

2.7. Kurumsal Yapı Ölçüm Metotları

Kurumsal yapı ölçümünde literatürde sıklıkla kullanılan göstergeler, Dünya Bankası'nın evrensel yönetim göstergeleri, Fraser Enstitü tarafından yayınlanan dünya ekonomik özgürlükler endeksi, Heritage Foundation tarafından yayınlanan ekonomik özgürlükler endeksi ve Freedom House özgürlük endeksi olarak sayılabilir. Bu göstergeler aşağıda anlatılmaktadır.

2.7.1. Dünya Bankası: Evrensel Yönetişim Göstergeleri

Dünya Bankası ekonomistleri Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi 2003 yılındaki çalışmalarında yönetişimin altı boyutunu incelemişlerdir. Bu sınıflandırma içerisinde yer alan yönetişim endeksinin boyutlarında bulunan ses çıkartabilme ve hesap verilebilirlik (voice and accountability); siyasi haklar, kişisel özgürlükler, halkın karar alma sürecine katılımı, medyanın bağımsızlığı vb. değişkenlerini barındırmaktadır. Siyasi istikrar ve şiddetin derecesi (political stability and absence of violence); hükümette istikrarın devam ettirilememesi ve anayasal olmayan güçler tarafından şiddet yolu ile devrilme ihtimalini içeren veriler yer almaktadır. Hükümetin etkinliği (government effectiveness); hükümetin iyi politikalar üretmesi, uygulaması için gereken bürokratik kalite, kamu görevlilerinin yetkinlikleri ve siyasi süreçten bağımsızlıkları, kamu hizmetlerinin kalitesi vb. etkenleri içermektedir. Düzenleme kalitesi (regulatory quality); banka denetlenmesindeki eksiklikler, fiyatların kontrolü, ticaret üzerinde aşırı kontrol gibi pazar ekonomisine zarar verebilecek etkenleri ölçmektedir. Hukukun üstünlüğü (rule of law); yargının etkinliği ve öngörülebilirliği, suç oranları, sözleşmelerin dayatılabilirliği etkenlerini kapsamaktadır. Yolsuzluğun kontrolü (control of corruption); kamu gücünün şahsi menfaat için kullanılma derecesini ölçen verileri içermektedir (Aysan, 2014: 73-74).

Dünya Evrensel Yönetişim Göstergeleri Dünya Bankası tarafından yayınlanmaktadır. Göstergeler (WGI) 1996–2019 dönemi için mevcuttur. Yönetişim, ülkedeki otoritenin uygulandığı gelenekler ve kurumlardan oluşmaktadır. Yönetişim ölçüleri, -2,5 (en kötü) ile 2,5 (en iyi) arasında değer almaktadır. Veriler 1996 ile 2002 arasında iki yılda bir 2002'den sonra, yıllık olarak yayınlanmaktadır. Dünya Evrensel Yönetişim Göstergeleri aşağıda sıralanmaktadır (The Worldwide Governance Indicators, 2020):

- İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik
- Siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu
- Hükümet etkinliği
- Düzenlemelerin kalitesi
- Hukukun üstünlüğü

- Yolsuzluğun kontrolü

2.7.2. Fraser: Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi

Kanada merkezli “Fraser Institute” tarafından yayınlanmaktadır. Fraser Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi’nde beş ana bölümde 24 bileşen bulunmaktadır. Her bileşen (ve alt bileşen) temel verilerin dağılımını yansıtacak şekilde 0 ile 10 arasında ölçeklendirilmektedir. Beş bölümün her biri için derecelendirme türetmek amacıyla her bölümdeki bileşenlerin derecelendirmelerinin ortalaması alınmaktadır. Endekste 0 en kötü 10 en iyiyi göstermektedir (Fraser Institute, 2020: 3-23).

- Hükümetin büyüklüğü: Kamu harcamalarına ve vergi oranlarına odaklanmaktadır.
- Hukuk sistemi ve mülkiyet hakları: Hukuk sisteminin önemine odaklanmaktadır.
- Sağlam para: Değişim sürecinde paranın önemi ve göreceli fiyat istikrarına odaklanmaktadır.
- Uluslararası ticaret özgürlüğü: Ulusal sınırların ötesindeki ticarete odaklanmaktadır.
- Düzenlemeler: Piyasalara girişi kısıtlayan düzenlemeler ve gönüllü mübadeleye girme özgürlüğü ile ilgilidir.

2.7.3. Heritage Foundation: Ekonomik Özgürlükler Endeksi

Ekonomik özgürlük, kişilerin gönüllü mübadele yapabilme derecelerini ifade etmektedir. Bu durumda mallar-mülkler devlet müdahalesi olmadan ya da kral veya komisyon iznine tabi olmadan alınıp satılabilmektedir. Kişiler işverenin ödemeye istekli ve muktedir olduğu ücretten istedikleri kişi için çalışabilmektedir. Ekonomik olarak özgür olan toplumlarda bireylerin istedikleri gibi çalışabilme, tüketme, üretme ve yatırım yapma özgürlüğü bulunmaktadır. Bu özgürlük devlet tarafından korunmakta ancak kısıtlanmamaktadır. Ekonomik olarak özgür toplumlarda emek, sermaye ve malların serbest dolaşımına hükümet tarafından izin verilmektedir. Bu

bağlamda daha fazla verginin, daha fazla kural ve düzenlemenin, seyahat kısıtlamalarının, uluslararası ticarete getirilen kısıtlamaların daha az ekonomik özgürlük olduğu söylenebilir (Boyes ve Melvin, 2013: 10).

Ekonomik Özgürlükler Endeksi ABD/Washington merkezli bir kuruluş olan “The Heritage Foundation” tarafından yayınlanmaktadır. Endeks 12 farklı özgürlük türünü kapsamaktadır. İnsanların kendi emek ve mülkiyetlerini kontrol etme hakkı ekonomik özgürlük olarak tanımlanabilir. Ekonomik özgürlüğün olduğu bir toplumda bireyler, istediklerini üretebilir, tüketebilir, istedikleri şekilde çalışabilir ve yatırım yapabilirken; hükümetler, emek, sermaye ve malların serbest dolaşımına izin vermektedir. Ayrıca özgürlüğün korunması ve sürdürülmesinin yanı sıra özgürlüğün zarar görmesi ve sınırlandırılmasından da kaçınılmaktadır. Heritage Foundation Ekonomik özgürlük endeksi dört ana kategori ve alt bileşenlerini içerecek şekilde sınıflandırılmıştır. Buna göre söz konusu parametreler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Heritage Foundation, 2021a):

- Hukukun üstünlüğü: Mülkiyet hakları, hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü, yargı etkinliği.
- Hükümet büyüklüğü: Kamu harcamaları, vergi yükü, finansal-mali sağlık.
- Düzenlemelerin etkinliği: İş özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, parasal özgürlük.
- Açık piyasa: Ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük.

Bu kategoride yer alan ekonomik özgürlük parametrelerinin her biri 0 ile 100 arasında derecelendirilmekte, ülkelerin genel puanı, her birine eşit ağırlık verilerek bu on iki ekonomik özgürlüğün ortalamasından elde edilmektedir. Buna göre ülkeler aldıkları puana göre 80–100 arası özgür, 70–79.9 büyük oranda özgür, 60–69.9 kısmen özgür, 50–59.9 büyük oranda özgür değil, 0-49.9 bastırılmış olarak sınıflandırılmaktadır (Heritage Foundation, 2021b: 32).

2.7.4. Freedom House: Özgürlük Endeksi

ABD/Washington merkezli bir kuruluş olan Freedom House tarafından yayımlanmaktadır. Dünyada Özgürlükler Raporu'nda, 195 ülke ve 15 bölge için seçim süreci, siyasi çoğulculuk ve katılım, hükümetin işleyişi, ifade ve inanç özgürlüğü, örgütlenme ve örgütsel haklar, hukukun üstünlüğü, kişisel özerklik ve kişi hakları analiz edilmektedir. 2020'den sonra puanlama metodolojisi değişmiştir. Endeks siyasi haklar ve sivil özgürlükler olmak üzere iki ana kategoriden oluşmaktadır. Siyasi haklar için en yüksek 40, sivil özgürlükler için en yüksek 60 puan alınabilmektedir (Freedom House, 2021a; Freedom House, 2021b). Bu bağlamda Freedom House Özgürlük Endeksi kategorileri aşağıda sıralanmaktadır:

- Siyasi haklar
  - Seçim süreci
  - Siyasi çoğulculuk ve katılım
  - Hükümetin işleyişi
- Sivil özgürlükler
  - İfade ve inanç özgürlüğü
  - Örgütlenme ve örgütsel haklar
  - Hukukun üstünlüğü
  - Kişisel özerklik ve bireysel haklar

Bu bölümde Kurumsal İktisat ve ekonomik büyüme-kurumsal yapı ilişkisi bağlamında, Eski ve Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımlarının temel özellikleri ve temsilcileri anlatılmıştır. Ardından ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. İzleyen bölümde Avrupa Birliği ülkeleri ve Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin kurumsal yapısı incelenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ve ADAY ÜLKELERDE KURUMSAL YAPI

Bu bölümde Avrupa Birliği ülkeleri ve aday ülkelerde kurumsal yapı incelenmiştir. AB üyeliğinin ülkelerde kurumsal reformu teşvik ettiği söylenebilir. Bu tür reformlara yönelik güçlü desteğin arkasında, ülkelerin kurumsal yapılarını Avrupa Birliği'ne bağladıkça, yatırım yapmak ve iş yapmak için daha güvenli yerler olarak görülecekleri inancı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra finansal piyasa entegrasyonunun daha fazla olması, ticaret engellerinin kaldırılması, hizmet ticaretinde artış ve AB fonlarına erişimden de fayda sağlanması beklenmektedir. Ayrıca, AB'ye katılım süreci artan rekabet ve ticarete güçlü bir vurgu yapmıştır. Diğer ülkelerin gerisinde kalmak istenmemesi ise reformların hızlandırılmasına yol açmıştır (IMF, 2002: 102-103). Bu noktadan yola çıkarak 27 AB Ülkesi ve 5 AB'ne aday ülke için kurumsal yapı bu bölümde kavramsal olarak seçili göstergeler ile anlatılmıştır. Tarihsel arka plan kapsamında birlik içerisinde demokrasi, hukukun üstünlüğü ve mülkiyet hakkı çerçevesinde kurumların ve kurumsal yapının gelişimi açıklanmıştır. Ardından seçili göstergeler ile AB ülkeleri ve aday ülkelerin kurumsal yapısına değinilmiştir. Bu kısımdaki bölümlendirmede kurumsal yapıyı temsilen literatürde sıklıkla tercih edilen Heritage Foundation göstergeleri ve değerlendirmeleri esas alınmıştır. Bu doğrultuda ülkelerdeki kurumsal yapı; hukukun üstünlüğü, düzenlemelerin etkinliği ve piyasanın açıklığı vb. göstergeleri içerecek biçimde tablolaştırılarak incelenmiştir.

3.1. Tarihsel Arka Plan

Avrupa'da kalıcı bir barışın sağlanma girişimleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanmıştır. 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanı R. Schuman, Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısıyla Avrupa devletlerine, kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız ayrıca uluslararası bir kuruma devretmeyi önermiştir. Schuman Planına göre, Avrupa'da barışın sağlanması için Almanya ve Fransa arasındaki çatışma ve çekişmelerin sonlanması gerekmektedir. Bağımsız bir kurumun gözetiminde ortak kömür-çelik üretimiyle ve bu örgütlenmeyi tüm Avrupa devletlerinin katılımına açık tutarak barışın sağlanabileceği öngörülmüştür. Ardından 1951 yılında, Schuman Deklarasyonunun sonucu olarak, Belçika, Lüksemburg, Federal Almanya, İtalya, Fransa ve Hollanda bir araya gelerek Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmuştur. Altı üye devlet, işgücü, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını esas alan bir ekonomik topluluk kurmaya karar vererek 1957 yılında, Roma Antlaşması'nı imzalamışlardır. Böylece Avrupa Ekonomik Topluluğu kurulmuştur. Topluluğun amacı, malların yanı sıra hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulmasıdır. Neticede siyasi bütünlüğe gidilmesi de amaçlanmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2021). Altı ülke arasında gümrük vergileri 1 Temmuz 1968'de tamamen kaldırılmıştır. 1960'larda özellikle ticaret ve tarımda ortak politikalar oluşturulmuştur (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2022). Bütünleşmiş bir Avrupa oluşturulmasına yönelik girişimler aşağıda özetlenerek sıralanmıştır (Acar, 2016: 21-23):

- Bükresel Anlaşması (17 Mart 1948): Sovyet tehdidine karşı Batı Avrupa Birliği kurulmuştur. Bu dönemde Doğu Avrupa'da komünist rejimler yaygınlaşmış ve söz konusu süreç Batı Avrupa devletlerini tedirgin etmiştir.
- Avrupa Kongresi (7 Mayıs 1948): Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 750 delegenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Kongrede kurulan 'Avrupa Hareketi' örgütünün bütünleşme yönündeki eğilimleri hızlandırdığı söylenmektedir.
- Avrupa Konseyi (5 Mayıs 1949): Fransa'nın Strasbourg kenti merkezinde kurulan bu siyasal örgütün, insan hakları ve hukuk devletini korumak, çoğulcu demokrasiyi tesis etmek, üye devletlerdeki hukuki, siyasi, anayasal reformları destekleyerek istikrarlı bir demokrasi ortamını sağlamak gibi amaçları

bulunmaktadır (Bu konsey AB kurumları içinde yer alan Avrupa -bakanlar-konseyinden farklıdır).

- Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü: İlerleyen dönemde İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı OECD olarak anılacak bu örgütün amacı Marshall yardımlarının Avrupa devletlerine bir eşgüdümle dağıtılmasını sağlamaktır. Bu örgüt ile Avrupa Birliği'nin temellerini oluşturan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu kuran ve 'Altılılar' olarak bilinen ülke grubu bir araya gelmiştir.
- Schuman Deklarasyonu (9 Mayıs 1950): Avrupa devletlerinin savaşın uğrattığı yıkımları telafi etmek için bir araya geldiği ortamda Schuman'ın açıkladığı deklarasyonla Ruhr bölgesindeki kömür yatakları ve çelik tesislerinin işletilmesi için Avrupa ülkelerinin üye olacağı bir uluslararası örgütün kurulması kararlaştırılmıştır.
- Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (18 Nisan 1951): Schuman Planı çerçevesinde Avrupa Birliği'nin temellerini oluşturan Fransa, Federal Almanya, Hollanda, Belçika, İtalya ve Lüksemburg Paris Antlaşması ile AKÇT'yi kurmuşlardır. Amaç, kömür ve çelik gibi iki temel hammadde sektörünü güçlendirmek ve bu iki sektörün uluslararası bir otorite tarafından kontrolünü sağlayarak barışı sürdürmektir.
- Avrupa Ekonomik Topluluğu-Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (1957): Fransa, Federal Almanya, Hollanda, Belçika, İtalya ve Lüksemburg tarafından imzalanan Roma Antlaşması ile kurulmuştur.

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğuna dönüşmüş, Avrupa Birliği kurulmuştur (Bilici, 2013: 46; İKV, 2007: 4). Antlaşma, Hollanda'nın Maastricht kentinde 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanmış ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda ekonomik ve parasal birliğin aşamaları belirlenmiştir. İzlenecek ekonomik ve parasal politikalar ayrıca politikaların uygulanması için gerekli kurumsal değişiklikler düzenlenmiştir. Ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesine yönelik ülkeler arasındaki farklılıkların giderilmesi için yaklaşma kriterleri kapsamında 'Maastricht Kriterleri' tespit edilmiştir. Bunlar; fiyat istikrarı açısından toplulukta en iyi performansı olan üç ülkenin yıllık enflasyon oranının ortalaması ile bir ülke arasındaki enflasyon oranı arasındaki farkın 1,5 puanı geçmemesi, topluluk ülkelerinin kamu açıklarının gayrisafi yurtiçi hasıllarına

oranının %3'ü, kamu borçlarının %60'ı geçmemesi, üye ülkelerdeki uzun vadeli faiz oranının, 12 aylık dönem itibarıyla fiyat istikrarı en iyi üç ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmaması, son iki yıl içinde bir ülke para biriminin başka bir ülkenin para birimi karşısında devalüe edilmemesi şeklinde sıralanabilir (DPT, 2002: 1-3).

Avrupa Birliği, Avrupa devletleri ve Avrupa vatandaşlarının bir araya gelmesiyle oluşturulan bir uluslarüstü yapı olarak tanımlanabilir. Birlik, Avrupa halklarının siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal açılardan kaynaşmasını öngörmektedir. Üye devletlerin imzaladığı uluslararası anlaşmalarla kurulan ve karar alma ile düzenleme yetkilerinin aynı anlaşmalar çerçevesinde birliğe verildiği bu yapı, tüm üye devlet ve vatandaşlarını bağlayan bir hukuk sistemini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra mal, hizmet, kişi ve sermayenin birlik sınırlarında serbest dolaşımının sağlandığı bir iç pazar kurulmuştur. 6 devletin bir araya gelmesi ile oluşan Avrupa Birliği'nin günümüzde 27 üyesi bulunmaktadır. Birliğin değerleri, Avrupa Birliği Anlaşmasının 2. maddesinde bulunmaktadır. Birlik; demokrasi, özgürlük, insan onuru, hukukun üstünlüğü, eşitlik ve azınlıklardaki kişiler de dahil olacak şekilde insan haklarına saygı ilkelerini temel almıştır. Bu kapsamda söz konusu değerleri benimsemiş ve bu değerleri geliştirmek isteyen her Avrupa devletinin Avrupa Birliği'ne üye olması mümkün kılınmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020a). Avrupa Birliği kuruluşundan sonra başka ülkelerin katılımı ile genişlemiştir. Avrupa Birliği'nin genişleme süreci ve aday ülkeler tablo 3.1'de gösterilmektedir.

Tablo 3.1. Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci ve Aday Ülkeler

AB Ülkeleri		
Genişleme Aşaması	Yıl	Ülkeler
Birinci genişleme	1973	İngiltere, İrlanda, Danimarka
İkinci genişleme	1981	Yunanistan
Üçüncü genişleme	1986	İspanya, Portekiz
Dördüncü genişleme	1995	Avusturya, Finlandiya, İsveç
Beşinci genişleme	2004-2007	Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (2004); Romanya, Bulgaristan (2007)
Altıncı Genişleme	2013	Hırvatistan
Aday Ülkeler		
Ülkeler	Adaylık Tarihi	Müzakerelerin Başlaması
Türkiye	10-11 Aralık 1999	3 Ekim 2005
Kuzey Makedonya	15-16 Aralık 2005	25 Mart 2020 (Konsey Kararı)
Karadağ	17 Aralık 2010	29 Haziran 2012
Sırbistan	1 Mart 2012	17 Aralık 2013
Arnavutluk	27 Haziran 2014	25 Mart 2020 (Konsey Kararı)

Kaynak: Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020c.

Avrupa Birliği Anlaşması'nın 13.maddesi uyarınca birlik kurumları aşağıda sıralanmaktadır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020b).

- Avrupa Parlamentosu: Doğrudan halk tarafından seğilmektedir. Parlamento seçimlerinde birlik üyesi ÷lkelerin vatandaşları oy kullanabilmektedir. Seçimler beş yılda bir yapılmaktadır. Günümüzde parlamento, Avrupa Birliği'ne üye olan 27 devletin 705 temsilcisinden oluşmaktadır.
- Avrupa Komisyonu: Yasama sürecini başlatan kurumdur. Bunun yanı sıra birliğin yürütme organı sıfatıyla çeşitli görevlerden sorumludur. AB müktesebatını, bütçeyi ve programları uygulamak ve idari denetim bu kapsamdaki görevleridir. Avrupa Komisyonu, komiser adı verilen, 5 yılığına seçilen 27 üyeden oluşmaktadır. Komisyonda her üye devletten bir kişi bulunmaktadır.
- Avrupa Birliği Konseyi: Konsey, birlik üyesi devletlerin hükümetlerindeki bakanlardan oluşmaktadır ve üye devletlerin ulusal çıkarları bu organda temsil edilmektedir.
- Avrupa Birliği Zirvesi: Birliğin gelişimi ile bütünleşmesi doğrultusunda temel politikalar ve öncelikler zirvede belirlenmektedir. Birliğe üye devletlerin başbakanları veya devlet başkanları, Avrupa Komisyonu Başkanı ve Avrupa Birliği Zirvesi Başkanından oluşmaktadır. Zirve, yılda dört defa toplanmaktadır.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı: Birliğin yargı organıdır. Üçlü bir yapısı bulunmaktadır: Adalet Divanı, Genel Mahkeme ve uzmanlık mahkemeleri. Asıl amacı, Avrupa Birliği hukukunun Avrupa Birliği içerisinde, her yerde aynı biçimde uygulanması ve yorumlanmasının sağlanmasıdır.
- Avrupa Sayıştayı: Birliğin tüm gelir ve giderlerini incelemektedir. Ayrıca Avrupa Sayıştayı işlemlerinin hukuka ve usule uygunluğunu temin eden organdır. Sayıştay, her üye devletten bir kişi olacak şekilde 27 üyeden oluşmaktadır. Sayıştay denetimi, gelir ve giderlerin hukuka uygunluğu ile düzenliliğini sağlamaya yöneliktir. Ayrıca denetimler, iyi bir mali idareyi sağlama doğrultusunda yapılmaktadır.
- Avrupa Merkez Bankası: Tüzel kişiliği olan bağımsız bir birlik organıdır. Görevi, birlik üyesi ÷lkelerden Avro'yu kullananların oluşturduğu bölgede

fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Avrupa Merkez Bankası görevini üye devletlerin merkez bankaları ile Avrupa Merkez Bankası'ndan meydana gelen Avrupa Merkez Bankaları sisteminde yerine getirmektedir.

Avrupa Merkez Bankası'nın para politikası stratejisi fiyat istikrarı üzerine kurulmuştur. Bu kavram, Tüketici Fiyat Endeksi'ne göre yıllık enflasyonun orta vadede %2'nin altında olması olarak tanımlanmıştır. Avrupa Merkez Bankası'nın kullandığı para politikası araçları açık piyasa işlemleri, kredi kolaylıkları ve munzam karşılıklar olarak sayılabilir (Gündoğdu, 2016: 58).

Yukarıda Avrupa Birliği'nin kuruluş süreci ve temel yapısı genel olarak anlatıldıktan sonra birliğin temel değerleri arasında yer alan demokrasi kavramı açıklanacaktır. Demokrasi ve insan hakları kavramları, AB'nin kurucu anlaşmaları olarak bilinen 1951 Paris ve 1957 Roma Antlaşmalarında yer almamaktadır. Avrupa Topluluğu'na üye olmak isteyen ülkeler için demokratikleşmenin öneminden 1961 Bilkerbach raporunda bahsedilmesi bu konuda atılan önemli adımlardan biri olarak görülmektedir. 1973 Avrupa Kimliği Bildirgesi'nde demokrasi, hukukun üstünlüğü ilkeleri Avrupa kimliğinin temel unsurları olarak sayılmıştır. 1993 Kopenhag Zirvesi ve Amsterdam Antlaşması ile AB, aday devletlerin üyelik koşulu olarak demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlık haklarına saygı ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının sağlanmış olmasını beklemektedir (Akdemir, 2019: 55). İşleyişi açısından AB, temsili demokrasiye dayanmaktadır. Bu bağlamda bir Avrupa vatandaşı, siyasi haklardan yararlanmaktadır. Yetişkin olanların aday olma ve Avrupa Parlamento seçimlerinde oy kullanma hakkı bulunmaktadır (European Union, t.y.).

Bazı görüşler AB'nin demokratik olmadığını savunmaktadır. AB'nin demokratik olarak nitelendirilmesinin arkasında çeşitli argümanlar yer almaktadır. Örneğin Avrupa Parlamentosu direkt olarak birlik vatandaşlarınca seçilen milletvekillerinden oluşmaktadır. Bu kapsamda 1979 senesinden bu yana her beş sene bir vatandaşların görüşlerini temsil edecek milletvekillerini seçtiği seçimler yapılmaktadır. Birliğin demokratik olmasını eleştiren görüşün temel savı ise Avrupa Komisyonu'nun seçimle değil atama yoluyla oluşturulmuş olmasıdır. Yasa teklifi tekelinin de komisyona ait olduğu bilinmektedir. Ayrıca Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin birliğin diğer kurumlarına göre daha zayıf kalması da bir başka eleştiri noktasıdır (Civitas, 2016).

Ancak bir başka görüş birliğin devlet statüsü çerçevesinde eleştirilmemesi gerektiğini vurgulanmaktadır. Bu kapsamda demokratik meşrulaştırmanın devlet tipi modelleri ile karşılaştırmanın yanıltıcı olabileceği belirtilmektedir (CEPS, 2008).

Liberal Hükümetlerarasıcılık kuramlarının temsilcileri arasında yer alan Andrew Moravcsik, Avrupa Birliği kurumlarının demokratik özelliklerinin, korudukları demokratik ilkelerden daha önemli olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre AB çoğunlukçu karar alma yöntemlerine birtakım kısıtlar getirmektedir. Bu şekilde çoğunlukçu karar alma yöntemlerinin önüne çeşitli kısıtlar konulması meşrulaştırılmaktadır. Ancak bu kısıtlar, çoğunluk kararına karşı tüm hakları teminat altına alıyorsa, ayrıca kurumlar arasındaki ilişkilerde demokrasi ve şeffaflığı garantileyebiliyorsa, o zaman o kadar olumsuz bir durum olarak görülmemektedir (Dedeoğlu, 2015: 163).

Avrupa Birliği'nin temellerinde hukukun üstünlüğü bulunmaktadır. Bu çerçevede birliğin yaptığı şeylerin tamamı AB ülkeleri tarafından gönüllü ve demokratik olarak kabul edilen anlaşmalara dayandırılmaktadır. Ayrıca hukuk ile adalet bağımsız bir yargıyla desteklenmektedir. Neticede AB ülkeleri nihai yargı yetkisini Avrupa Adalet Divanı'na vermiştir (European Union, t.y.). Avrupa Birliği Antlaşması'nın 2. maddesinde yer alan hukukun üstünlüğü, birliğin temel değerleri arasında bulunmaktadır. Hukukun üstünlüğü, temel haklar ve demokrasi de dahil olmak üzere birliğin diğer tüm temel değerlerinin korunması için bir ön koşul olarak yer almaktadır. Hukukun üstünlüğüne saygı ise, AB'nin işleyişi için temel bir husus olarak görülmektedir. Bu bağlamda AB hukukunun etkin bir şekilde uygulanması, iç pazarın düzgün işleyişi, yatırım dostu bir ortamın sürdürülebilirliği ve karşılıklı güven için hukukun üstünlüğü esas alınmıştır. Hukukun üstünlüğünün özü ile kastedilen, ulusal adalet sistemlerinin bağımsızlığını, kalitesini ve verimliliğini gerektiren etkin yargı korumasıdır (European Commission, t.y.(a)). Aday devletlerin Avrupa Birliği üyesi olmak için çeşitli kriterleri sağlaması beklenmektedir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve hukuki kriterlerdir. Bu üç kritere ilişkin detaylar aşağıda sunulmaktadır (DPI, 2016):

- Siyasi kriterler: Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıklara saygı gösterilmesini, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını garanti eden kurumların istikrarını kapsamaktadır.
- Ekonomik kriterler: Bu kriter doğrultusunda işleyen bir piyasa ekonomisinin bulunması koşulu aranmaktadır. Ayrıca devletlerin AB içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başa çıkabilecek durumda olması beklenmektedir.
- Hukuki kriterler: AB hukukunun (müktesebat) tamamını oluşturan kuralları, standartları ve politikaları etkin bir şekilde uygulama kapasitesi gerekmektedir. Bununla birlikte üyeliğin yükümlülüklerini üstlenme yeteneği ayrıca siyasi, ekonomik amaçlara bağlılık ve para birliği yerine getirilmesi gereken hukuki kriterler arasında sayılmaktadır.

Kopenhag Kriterleri kapsamında ülkelerin ekonomi, siyaset ve hukuk kurumuna yönelik çeşitli kriterleri sağlamanın beklendiği görülmektedir. Kopenhag Kriterleri şekil 3.1’de gösterilmektedir.

Şekil 3.1. Kopenhag Kriterleri

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

AB'ne katılmak isteyen ülkelerin yargılarının bağımsız ve tarafsız olması gerekmektedir. Ülkelerin hükümetleri, yetkilileri ve temsilcileri kanun önünde hesap vermekle yükümlü bulunmaktadır. Ayrıca siyasi liderler ve karar alıcıların yolsuzluğa karşı net bir tavrının olması beklenmektedir. Bunun yanı sıra yasaların hazırlanma, onaylanma ve uygulanma sürecinin şeffaf, verimli ve adil olması gerekmektedir. Kanunların şeffaf, halka açık, güvenilir, adil olması ve temel hakları koruması esas alınmaktadır (European Commission, t.y.(b)).

Avrupa Birliği'nde mülkiyet haklarının durumu incelendiğinde, mülkiyet hakkının korunduğu görölmektedir. Bu kapsamda Avrupa Birliği; herkesin hukuka uygun olarak edindiği mallara sahip olma, bunları kullanma, elden çıkarma ve miras bırakma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Kamu yararı dışında ve kanunun öngördüğu hal ve şartlar dışında (kaybı için zamanında adil tazminat ödenmesi şartıyla) hiç kimsenin mülkünden yoksun bırakılamayacağı belirtilmiştir. Genel çıkar için gerekli olduğu ölçüde mülkün kullanımı, kanunla düzenlenebilmektedir. Ayrıca fikri mülkiyet de korunmaktadır. Bu hak, 'Temel Haklar Şartı'nın 17. maddesinde yer almaktadır (European Commission, t.y.(c)). AB'ni kuran altı ülke olan Belçika, Lüksemburg, Almanya, İtalya, Fransa ve Hollanda'da mülkiyet hakları ve yargının etkinliği kapsamında hukukun üstünlüğüne ilişkin bilgiler tablo 3.2'de yer almaktadır. Buna göre ülkelerin tamamında mülkiyet haklarının iyi bir şekilde korunduğu görölmektedir. Ayrıca ülkelerde yargının bağımsız oluğu, yasal çerçevenin hukukun üstünlüğünü destekleyen yapısı, kanunların tarafsız oluğu gibi özellikler ön plana çıkmaktadır.

Tablo 3.2. AB'nin Kurucu Ülkelerinde Hukukun Üstünlüğu

Hukukun Üstünlüğu		
Ülke	Mülkiyet Hakları	Yargı Etkinliği
Belçika	Mülkiyet hakları iyi bir şekilde korunmaktadır.	Yargı bağımsızdır. Mahkeme kararları diğer devlet kurumları tarafından usulüne uygun olarak uygulanmaktadır.
Lüksemburg	Hukuk sistemi, tüm mülkiyet haklarının edinilmesini ve elden çıkarılmasını korumaktadır.	Yargı, bağımsızdır. Yasal çerçeve, hukukun üstünlüğünü desteklemektedir. Yolsuzlukla mücadele için kanunlar, yönetmelikler ve cezalar tarafsız bir şekilde uygulanmaktadır.
Almanya	Mülkiyet iyi korunmaktadır.	Yargı bağımsızdır. Hükümet mahkeme sistemine müdahale etmemektedir.
İtalya	Taşınmaz mülkiyet hakları korunmaktadır.	Hukuk sistemi, mülkiyet ve sözleşmeye dayalı hakları uygulamaktadır. Sistemde yavaşlıklar yaşanabilmekte ve sistem siyasi müdahalelere açık olabilmektedir.
Fransa	Taşınmaz mülkiyet hakları Fransız Medeni Kanun'u tarafından düzenlenmiştir ve eşit olarak uygulanmaktadır.	Yargı bağımsızdır ve hukukun üstünlüğu kesin olarak tesis edilmiştir.
Hollanda	Özel mülkiyet hakları güçlü bir şekilde korunmaktadır.	Yargı, siyasi müdahaleden bağımsızdır ve yargılamalar tarafsızdır.

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısı hakkında yukarıda verilen bilgilerden sonra seçili göstergeler esas alınarak, AB ülkeleri ve aday ülkelerin kurumsal yapısının anlatılmasının konunun somutlaştırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.2. Seçili Göstergeler Çerçevesinde Avrupa Birliği Ülkelerinin Kurumsal Yapısı

Bu bölümde Avrupa Birliği ülkelerinin kurumsal yapısı anlatılacaktır. Bölümlendirmede kurumsal yapıyı temsilen literatürde sıklıkla tercih edilen Heritage Foundation göstergeleri esas alınmıştır. Bu doğrultuda ülkelerdeki kurumsal yapı hukukun üstünlüğü, düzenlemelerin etkinliği ve piyasanın açıklığı vb. göstergeler kapsamında tablolastırılarak incelenmiştir.

3.2.1. Hukukun Üstünlüğü

Bu kısımda hukukun üstünlüğü kapsamında mülkiyet hakları, hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü ve yargı etkinliği ile ilgili göstergeler incelenmiştir. Tablo 3.3'te AB 27 ülkelerinde mülkiyet hakları gösterilmektedir. 2000 yılında en yüksek değerin 90 olduğu görülmektedir. Bu değeri alan ülkeler Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Almanya, İrlanda, Lüksemburg ve Hollanda'dır. Bu ülkelerde mülkiyet haklarının durumu Heritage Foundation (2022a) tarafından yayınlanan bilgiler doğrultusunda incelendiğinde, Avusturya'da hukuk sisteminin hem yerli hem de yabancıların mülkiyet ve sözleşmeye dayalı haklarını etkin bir şekilde korunması dikkati çekmektedir. Ülkede yatırım ortamı, istikrardan ve hukukun üstünlüğünden yararlanmaktadır. Yargı bağımsızdır ve siyasi etki veya müdahale olmaksızın çalışmaktadır. Belçika'da, mülkiyet hakları yasalarla iyi bir şekilde korunmaktadır ve bunların bağımsız mahkemeler tarafından uygulanmasının etkili olduğu kabul edilmektedir. Yargı hem kanunen hem de uygulamada bağımsızdır ve mahkeme kararları diğer devlet kurumları tarafından usulüne uygun olarak uygulanmaktadır. Danimarka'da mülkiyet hakları yasalarla iyi korunmaktadır. Ayrıca bu haklar güçlü bir şekilde uygulanmakta ve ekonomi genelinde güvenilir, bağımsız ve adil bir yargı sistemini kurumsallaştırmaktadır. Finlandiya'da mülkiyet hakları, dünyanın en güçlü yaptırım rejimlerinden biri tarafından korunmaktadır. Finlandiya, fikri mülkiyeti

korumayı amaçlayan birçok uluslararası anlaşmaya bağlı bulunmaktadır. Almanya’da da mülkiyet ve fikri mülkiyet iyi korunmakta ve sözleşmeler uygulanmaktadır. Ülkenin yargı sistemi bağımsızdır ve hükümet mahkeme sistemine müdahale etmemektedir. İrlanda’da mülkiyet hakları iyi bir şekilde korunmaktadır. Hem menkul kıymet hem de gayrimenkul mülkiyetindeki menfaatler güvence altına alınmakta, tanınmakta ve uygulanmaktadır. Sözleşmelerin güvenli olduğu ve kamulaştırmanın nadir olduğu bilinmektedir. İrlanda'nın hukuk sistemi teamül hukukuna dayanmaktadır ve yargının bağımsızlığı vurgulanmaktadır. Lüksemburg'un hukuk sistemi, tüm mülkiyet haklarının edinilmesini ve elden çıkarılmasını korumakta ve kolaylaştırmaktadır. Sözleşmelerin güvenli olduğu bilinmektedir. Yargı, bağımsızdır ve iyi işleyen bir yasal çerçeve, hukukun üstünlüğünü güçlü bir şekilde desteklemektedir. Yolsuzlukla mücadele için kanunlar, yönetmelikler ve cezalar tarafsız bir şekilde uygulanmaktadır. Hollanda’da özel mülkiyet hakları güçlü bir şekilde korunmakta ve sözleşmeler güvenilir bir şekilde uygulanmaktadır. Mülkiyet hakları kapsamında en düşük değeri alan ülkeler ise 30 ile Hırvatistan ve Romanya’dır. Hırvatistan’da yargı bağımsızlığına genellikle saygı duyulmaktadır. Reformlar devam ediyor olsa da yatırımcılar genellikle uzun mahkeme prosedürleri, sözleşmelerin uygulanması ve yargı verimliliği ile ilgili sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Romanya’da yargının bağımsız olduğu ancak siyasi etkiye karşı savunmasız olduğu bilinmektedir. 2020 yılı değerleri incelendiğinde 92.3 ile Finlandiya’nın ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Son sırada ise 57 ile Yunanistan bulunmaktadır. Yunanistan’da yargı sistemindeki bürokratik gecikmeler, yaptırımını zayıflatmaktadır. Yargının bağımsız ama verimsiz olduğu söylenebilir. Bu alanda yeterli personelin ise bulunmadığı belirtilmektedir (Heritage Foundation, 2022a).

Tablo 3.3. AB 27 Ülkelerinde Mülkiyet Hakları

Mülkiyet Hakları					
Ülkeler	2000	2005	2010	2015	2020
Avusturya	90	90	90	90	87.3
Belçika	90	90	80	80	84.5
Bulgaristan	50	30	30	30	64.2
Hırvatistan	30	30	40	40	69.9
Kıbrıs	70	90	80	70	77.4
Çek Cumhuriyeti	70	70	65	75	76.8
Danimarka	90	90	90	95	86.3
Estonya	70	70	80	90	83.2
Finlandiya	90	90	90	90	92.3
Fransa	70	70	80	80	85.9
Almanya	90	90	90	90	80.5
Yunanistan	70	50	60	40	57
Macaristan	70	70	65	55	64.8
İrlanda	90	90	90	85	86.6
İtalya	70	70	55	55	75.4
Letonya	50	50	55	50	72.3
Litvanya	50	50	55	60	77.9
Lüksemburg	90	90	90	90	86.4
Malta	70	90	80	75	70.5
Hollanda	90	90	90	90	90
Polonya	70	50	55	60	63.1
Portekiz	70	70	70	70	75.4
Romanya	30	30	40	40	72.5
Slovakya	50	50	55	50	73.1
Slovenya	70	50	60	60	76.5
İspanya	70	70	70	70	74.9
İsveç	70	90	95	90	88.8

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Tablo 3.4'te AB 27 ülkelerinde hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü gösterilmektedir. Buna göre 2000 yılında ilk sırada 100 ile Danimarka yer almıştır. Danimarka'nın küresel pazara iyi entegre olmuş modern bir ekonomisi bulunmaktadır. Ülke, 1973'ten beri Avrupa Birliği üyesidir. Ardından 1995'te Avrupa Birliği'ne katılan Finlandiya 96 ile ikinci sırada İsveç 95 ile üçüncü sırada yer almaktadır. İsveç'te deregülasyon, bütçenin kendi kendini kısıtlaması ve istikrarlı bir siyasi ortam, düşük yolsuzluk oranlarını ve güçlü hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü teşvik etmektedir. Letonya en düşük değer olan 27 ile son sırada bulunmaktadır. 2020 yılında ilk sırada 96.1 ile Finlandiya, son sırada ise 44.2 ile Bulgaristan yer almıştır (Heritage Foundation, 2022a).

Tablo 3.4. AB 27 Ülkelerinde Hükümet Bütünlüğü/Dürüstlüğü

Hükümet Bütünlüğü/Dürüstlüğü					
Ülkeler	2000	2005	2010	2015	2020
Avusturya	75	80	81	69	84
Belçika	54	76	73	75	80.2
Bulgaristan	29	39	36	41	44.2
Hırvatistan	50	37	44	48	51
Kıbrıs	50	61	64	63	57.6
Çek Cumhuriyeti	48	39	52	48	64.2
Danimarka	100	95	93	91	93
Estonya	57	55	66	68	85.9
Finlandiya	96	97	90	89	96.1
Fransa	67	69	69	71	83.3
Almanya	79	77	79	78	82.8
Yunanistan	49	43	47	40	51.2
Macaristan	50	48	51	54	47.5
İrlanda	82	75	77	72	82.8
İtalya	46	53	48	43	62.2
Letonya	27	38	50	53	46.4
Litvanya	30	47	46	57	67.4
Lüksemburg	87	87	83	80	90.3
Malta	30	50	58	56	55.1
Hollanda	90	89	89	83	90.1
Polonya	46	36	46	60	64.6
Portekiz	65	66	61	62	68.9
Romanya	30	28	38	43	55.1
Slovakya	39	37	50	47	49.7
Slovenya	50	59	67	57	67.4
İspanya	61	69	65	59	55.1
İsveç	95	93	93	89	91.4

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Tablo 3.5'te AB 27 ülkelerinde yargı etkinliği gösterilmektedir. 2017 yılında ilk sırada 82.8 ile Estonya yer almaktadır. Estonya'da yargı etkinliği incelendiğinde yargının bağımsız olması ve siyasi etkilerden iyi bir şekilde yalıtılmış olması ön plana çıkmaktadır. Yargı etkinliği kapsamında diğer ülkelerin durumu şu şekilde özetlenebilir. 82.7 ile ikinci sırada bulunan Finlandiya'da sözleşmeli anlaşmalara uyulmaktadır. Yargının kalitesinin genellikle yüksek olduğu görülmektedir. Üçüncü sırada 82.2 ile İsveç gelmektedir. İsveç'te yargı sistemi bağımsız, tarafsız ve tutarlı bir şekilde işlemektedir. Son sırada ise 38 ile Slovakya bulunmaktadır. Slovakya'da yargı anayasal olarak bağımsızdır ancak yargıçların siyasi baskı vb. olumsuzluklar açısından savunmasız olduğu söylenebilir. Ülkede yasal kararların alınması yıllar alabilmektedir. 2020 yılında 84.6 ile Danimarka ilk sırada yer almıştır. Son sırada ise 39.6 ile Hırvatistan bulunmaktadır (Heritage Foundation, 2022a).

Tablo 3.5. AB 27 Ülkelerinde Yargı Etkinliği

Yargı Etkinliği				
Ülkeler	2017	2018	2019	2020
Avusturya	81.8	80.9	71.3	73.2
Belçika	69.3	69.5	61.6	62.5
Bulgaristan	38.9	42.5	41.9	45.4
Hırvatistan	56.8	56.5	42.9	39.6
Kıbrıs	60.7	56.7	48.1	50.5
Çek Cumhuriyeti	55.9	57.9	47.6	49.9
Danimarka	68.5	83.6	77.8	84.6
Estonya	82.8	83.9	76	73.7
Finlandiya	82.7	82.7	81.2	80.5
Fransa	72.7	72.7	66.1	71.2
Almanya	79.5	78	75.4	74.3
Yunanistan	56.1	59	49.5	48.6
Macaristan	51.8	57.1	45.2	45.7
İrlanda	78.3	79	68.4	64.4
İtalya	55.4	60.9	49.8	51.3
Letonya	59.7	58.9	48.4	51.1
Litvanya	62.4	66.7	61.2	62.1
Lüksemburg	77	77.9	72.4	74.4
Malta	62.9	62.8	50.4	49.6
Hollanda	69.9	74.1	74.7	73.9
Polonya	58	56.6	44	42.8
Portekiz	68.9	70.1	64.3	65.6
Romanya	58.5	59.7	51.9	56.1
Slovakya	38	38.8	37.2	41.7
Slovenya	55.1	57.7	46.5	48.6
İspanya	53.9	62	51.4	51.8
İsveç	82.2	88.2	84	79.9

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

3.2.2. Hükümet Büyüklüğü

Hükümet büyüklüğü kapsamında kamu harcamaları, vergi yükü ve finansal-mali sağlık ile ilgili göstergeler incelenmiştir. Bir ekonomik özgürlük göstergesi olarak Heritage Foundation vergi yükü endeksi skoru; vergi oranları ne kadar düşüğe o ölçüde yükselmektedir. Bu kapsamda vergi oranları, ekonomik özgürlükleri önemli ve doğrudan kısıtlayan bir faktör olarak ele alınmaktadır. Kamu harcamalarında ise Heritage metodolojisi, sıfır hükümet harcamasını referans aldığından, bu durum az gelişmiş ülkelerin yapay olarak yüksek puanlar almasına neden olabilmektedir. GSYH'nin %30'unu aşan hükümet harcamaları düşük puanlanmakta, GSYH'nin %58'inden fazlası gibi çok yüksek düzeydeki hükümet harcamaları ise sıfır puan almaktadır (Miller vd., 2018; Heritage Foundation, 2022b). Bu bilgiler doğrultusunda tablo 3.6'da AB 27 ülkelerinde kamu harcamaları ve vergi yükü skorları

gösterilmektedir. Buna göre kamu harcamalarında 2000 yılında ilk sırada 67.3 ile Lüksemburg ikinci sırada 63.3 ile Romanya, Litvanya ve İrlanda üçüncü sırada ise 54.4 ile Yunanistan, Kıbrıs, Bulgaristan yer almıştır. Son sırada ise Danimarka, Finlandiya ve İsveç bulunmaktadır. 2020 yılında ilk sırada 78.8 ile İrlanda; son sırada 4.5 ile Fransa yer almaktadır. Vergi yükünde ise 2000 yılında ilk sırada 76.8 ile Letonya ikinci sırada 72.5 ile Estonya üçüncü sırada 71.7 ile Kıbrıs yer almıştır. Son sırada ise 30.5 ile Danimarka yer almaktadır. 2020 yılında ilk sırada 90.3 ile Romanya ve Bulgaristan bulunmaktadır. Son sırada ise 42 ile Danimarka'nın olduğu görülmektedir.

Tablo 3.6. AB 27 Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Vergi Yüğü

Ülkeler	Kamu Harcamaları					Vergi Yüğü				
	2000	2005	2010	2015	2020	2000	2005	2010	2015	2020
Avusturya	25	22.6	28.8	19.8	27.2	44.2	44.4	51.2	50.1	51.3
Belçika	18.9	22	30	10.2	17.2	33.1	42.1	42.2	43.6	46.7
Bulgaristan	54.4	53.4	48.3	64.5	66.1	67.9	80.3	86.3	91	90.3
Hırvatistan	41.9	26.2	47.1	46.5	34.7	68.9	59.3	70.3	74.9	65.9
Kıbrıs	54.4	57.4	44.8	36.7	58.6	71.7	79	72.7	79.5	74.8
Çek Cumhuriyeti	49.6	15.1	45.6	40.6	52.7	58.1	68.2	80.1	81.5	82
Danimarka	0	8.3	22	1.8	19.7	30.5	33.9	35.9	39.6	42
Estonya	25	61.6	62.2	53.2	53.3	72.5	82.9	80.2	80.6	81.1
Finlandiya	0	22.3	32.9	3.6	11.2	37.2	58	65.4	66.4	67.5
Fransa	12.5	10.9	17.9	2.5	4.5	35.1	44.8	51.9	47.5	48.8
Almanya	28	28.6	41.4	40.1	42.2	38.6	58.4	58.3	60.8	60.9
Yunanistan	54.4	54.4	41.9	0	31.5	52.2	58	65.9	64.2	59
Macaristan	39.3	25.6	25.9	25.9	34.5	63.9	67.9	68.6	78.7	79.9
İrlanda	63.3	64.5	61.8	45.6	78.8	60.6	72.6	71.1	73.6	76.4
İtalya	22	27.4	31.2	23.2	28.5	45.6	49.6	55.2	54.2	56
Letonya	47.1	52.7	57.4	59.2	58.3	76.8	83.6	82.7	84.4	76.9
Litvanya	63.3	65.1	63.5	61.3	66	70.5	82.8	84.6	92.9	84.9
Lüksemburg	67.3	39	58.5	42.2	45.4	51.3	64.3	65.9	62.3	64.1
Malta	36.5	40.3	45.6	44.4	60	64.1	62.2	62.5	63.1	64.8
Hollanda	28	28	38.4	23.8	45.2	36.9	45.7	52	51.8	51.7
Polonya	33.7	30.3	46.8	47.1	48.8	58.1	68.3	74.9	82.1	74.7
Portekiz	41.9	32	37.1	28.8	39.8	60.4	61.7	61	61.1	59.6
Romanya	63.3	68.9	59.8	62.3	70.4	58.3	70.1	85.8	86.9	90.3
Slovakya	25	42.4	64.5	55.1	50.2	54.8	81.9	84	80.8	78.5
Slovenya	36.5	45.3	46.1	0	42.9	52.9	55.6	64	58.1	59.2
İspanya	47.1	53	54.8	39.8	48.3	45.8	55.4	58.1	53.1	62.1
İsveç	0	0	17.3	19.2	25.8	34.1	33.7	36.7	43	43.6

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Tablo 3.7’de AB 27 ülkelerinde finansal-mali sağlık gösterilmektedir. Buna göre 2017 yılında ilk sırada 99.8 ile Estonya ikinci sırada 99 ile Lüksemburg üçüncü sırada 95.4 ile Danimarka yer almıştır. Son sırada ise 6.1 ile Slovenya'nın olduğu görülmektedir.

2020 yılında ilk sırada 99.9 ile Estonya yer alırken son sırada 62.6 ile İspanya'nın bulunduğu görülmektedir.

Tablo 3.7. AB 27 Ülkelerinde Finansal-Mali Sağlık

Finansal-Mali Sağlık				
Ülkeler	2017	2018	2019	2020
Avusturya	79.7	81.1	85.5	87.9
Belçika	66.3	67.9	73.4	77
Bulgaristan	86.4	94.3	98.8	99.2
Hırvatistan	44.7	67.2	85.4	89.1
Kıbrıs	72.9	79.3	80.3	80
Çek Cumhuriyeti	92	96.2	97.6	97.8
Danimarka	95.4	96.7	96.7	97.7
Estonya	99.8	99.8	99.8	99.9
Finlandiya	77.3	81.1	86.4	90.7
Fransa	57	60.8	64.9	67.1
Almanya	89.9	90.8	91.8	92.9
Yunanistan	58.1	70.5	79	80
Macaristan	79.3	82.4	85	83.6
İrlanda	60.3	80.8	89	91.4
İtalya	66.9	68.2	71.3	71.1
Letonya	95	95.3	96.9	96.5
Litvanya	93.6	96.7	97.3	97.4
Lüksemburg	99	99	98.9	99
Malta	85.1	90	94.5	95.9
Hollanda	83	88.2	93.3	94.1
Polonya	76.1	81.5	86.4	92.2
Portekiz	32.1	46	69.8	74.4
Romanya	90.9	91.1	89.3	85.6
Slovakya	82.9	84.9	87.2	92.6
Slovenya	6.1	66.3	82.6	90.3
İspanya	26.9	36.1	51.1	62.6
İsveç	93.4	96.1	96.6	97

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

3.2.3. Düzenlemelerin Etkinliği

Bu kısımda düzenlemelerin etkinliği kapsamında iş özgürlüğü, çalışma özgürlüğü ve parasal özgürlükler incelenmektedir. İş yapma özgürlüğü açısından Avrupa Birliği yasasına ve ulusal yasalar ile uygulamalara uygun şekilde bir iş yürütme özgürlüğü tanınmaktadır (European Commission, t.y. (c)). Tablo 3.8'de AB 27 ülkelerinde iş özgürlüğü gösterilmektedir. Buna göre birlik ülkelerinde 2000 yılında iş özgürlüğü değerlendirilirse 85 ile ilk sırada birden fazla ülkenin yer aldığı görülmektedir. Bu ülkeler Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda ve Lüksemburg'dur. Son sırada ise 55 ile Bulgaristan, Hırvatistan ve Romanya'nın bulunmaktadır. 2020

yılında ilk sırada 88.7 ile Danimarka yer alırken, Hırvatistan 53.6 ile son sıradadır. Kıbrıs'ta iş özgürlüğü incelendiğinde, iş kurmanın diğer birçok ülkede olduğundan daha kolay olduğu söylenebilir. Ancak sektöre özel çok sayıda prosedür bulunmaktadır (Heritage Foundation, 2022a).

Tablo 3.8. AB 27 Ülkelerinde İş Özgürlüğü

İş Özgürlüğü					
Ülkeler	2000	2005	2010	2015	2020
Avusturya	70	70	73.6	78	73
Belçika	70	70	92.9	90.7	75.2
Bulgaristan	55	55	77.8	68.5	62.6
Hırvatistan	55	55	61.5	55.8	53.6
Kıbrıs	85	85	80.3	79.5	76.6
Çek Cumhuriyeti	85	70	65.5	68.2	69.7
Danimarka	85	100	97.9	97.4	88.7
Estonya	85	85	83.1	81.5	73.5
Finlandiya	70	85	95	92.6	84.8
Fransa	70	70	86.3	80.2	82.5
Almanya	70	70	89.6	88.2	82.8
Yunanistan	70	70	77.4	73.3	73.7
Macaristan	70	70	76.8	74.5	60.2
İrlanda	85	85	92.8	82.1	82.7
İtalya	70	70	77.9	71.9	70.4
Letonya	70	70	72.9	82.1	77
Litvanya	70	70	82	84.9	71.9
Lüksemburg	85	85	75.1	71.3	66.8
Malta	70	85	70	61	68
Hollanda	70	70	82.6	84.3	80.4
Polonya	70	70	62.2	67.3	62.6
Portekiz	70	70	80.5	87.5	76.5
Romanya	55	55	72.5	69.8	58.6
Slovakya	70	70	72.6	69.6	55.3
Slovenya	70	85	83.3	81.2	78.4
İspanya	70	70	75.8	77.5	66.8
İsveç	70	70	95.5	87.9	85.3

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Diğer ülkelerin durumu incelendiğinde şu sonuçlar dikkat çekicidir. Danimarka'da iş yönetmelikleri açıkça tanımlanmaktadır. İrlanda'nın iş dostu vergi oranları ve avantajlı coğrafi konumu İrlanda'yı iş yürütmek için iyi bir ülke yapan özellikler arasında sayılabilir. Çek Cumhuriyeti'nde uzaktan ve dijital olarak çalışan yabancılar için serbest çalışan vizeleri bulunmaktadır. Estonya'da iş kanunlarının, büyük ölçüde çalışanların lehine olduğu bilinmektedir. Lüksemburg'da ise iş yönetmelikleri basitleştirilebilir yapıdadır. Bulgaristan'da işletme izinlerinin alınması zor olabilmektedir. Ayrıca süreçte gecikmeler yaşanmaktadır. Hırvatistan'da hükümetin iş tescillerini iyileştirme ve külfetli iş düzenlemeleri ve süreçlerini sona erdirmeye hedefi

bulunmaktadır. Romanya’da ise düzenlemedeki istikrarsızlıklar iş özgürlüğünü azaltmaktadır (Heritage Foundation, 2022a).

Tablo 3.9’da AB 27 ülkelerinde çalışma özgürlüğü gösterilmektedir. Buna göre 2000 yılında ilk sırada 99.9 ile Danimarka, ikinci sırada 80.3 ile Bulgaristan üçüncü sırada ise 78.2 ile İrlanda yer alırken son sırada ise 40.3 ile Slovenya’nın bulunduğu görülmektedir. 2020 yılında ise ilk sırada 86.2 ile Danimarka, son sırada ise 44 ile Hırvatistan bulunmaktadır. Danimarka çalışma özgürlüğü açısından incelendiğinde, ülkede ücret ve çalışma koşullarının genellikle toplu pazarlık yoluyla belirlendiği görülmektedir (Heritage Foundation, 2022a).

Tablo 3.9. AB 27 Ülkelerinde Çalışma Özgürlüğü

Çalışma Özgürlüğü				
Ülkeler	2005	2010	2015	2020
Avusturya	73.6	79.1	76.7	68.3
Belçika	68	67.1	63.7	61.1
Bulgaristan	80.3	78.1	76.6	68.1
Hırvatistan	44.3	40.8	42.8	44
Kıbrıs	70	61.5	59.6	59.7
Çek Cumhuriyeti	57.7	76.4	82.9	77.6
Danimarka	99.9	93.7	92.1	86.2
Estonya	47.4	47	58.7	57.3
Finlandiya	49.9	43.8	54.8	50.3
Fransa	54.3	54.7	43.5	46.1
Almanya	48.7	39.9	51.2	53
Yunanistan	56.1	55.1	51.6	52
Macaristan	68.2	67.6	67.7	64.6
İrlanda	78.2	79	76.2	75.9
İtalya	74.5	58.2	55.4	50.9
Letonya	63.5	59.1	61.5	72.4
Litvanya	55.8	58.5	62	76.5
Lüksemburg	51.4	40.4	42.1	45.3
Malta	60	60	55.6	61.1
Hollanda	61.5	59.1	66.3	60.2
Polonya	60	61.5	60.4	62
Portekiz	41.2	37	42.9	44.1
Romanya	55.5	60.4	68.6	63
Slovakya	75.7	65.1	56.5	52.6
Slovenya	40.3	43.5	57.1	61.4
İspanya	48.8	47.3	52.6	57.7
İsveç	65.2	54.9	54	53.8

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Diğer ülkeler çalışma özgürlüğü açısından değerlendirilirse Bulgaristan’da işgücü maliyetlerinin Avrupa standartlarına göre düşük olduğu bilinmektedir. İrlanda’nın çalışma ilişkilerinin iş birliğine dayalı olduğu ve işgücü piyasasının dinamik olduğu

söylenbilir. Hırvatistan’da ise zayıf bir ihracat tabanı, göç, işgücü kıtlığı ve yavaş özelleştirme hızı önemli zorluklar olmaya devam etmektedir (Heritage Foundation, 2022a).

Tablo 3.10’da AB 27 ülkelerinde parasal özgürlük gösterilmektedir. Buna göre 2000 yılında 94.2 ile İsveç ilk sırada, Danimarka 91.1 ile ikinci, Avusturya 88.4 ile üçüncü sırada yer almıştır. Bulgaristan ise son sırada bulunmaktadır. 2020 yılında 85.7 ile Bulgaristan ilk sırada 75.9 ile Slovakya son sırada yer almıştır. Bu kapsamda 2020 yılında birlik üyelerinin tamamının durumu parasal özgürlükler açısından büyük oranda özgür görünmektedir.

Tablo 3.10. AB 27 Ülkelerinde Parasal Özgürlük

Parasal Özgürlük					
Ülkeler	2000	2005	2010	2015	2020
Avusturya	88.4	87	79.3	80.3	81
Belçika	87.9	81.8	77.9	81.7	80.5
Bulgaristan	0	83.1	69.5	83.2	85.7
Hırvatistan	70	81.4	75.8	80	77.6
Kıbrıs	79.8	83	82.9	82.7	84.3
Çek Cumhuriyeti	75	88.9	75.6	81.2	80.8
Danimarka	91.1	85.6	79.3	87.6	84.6
Estonya	74.9	85.5	71.1	77.6	78.6
Finlandiya	87.8	88	78.9	79.9	83.6
Fransa	83.9	86	79.7	77.5	76.7
Almanya	88.1	88.1	79.9	81.5	76.7
Yunanistan	75.5	78.1	77.6	77.8	79.4
Macaristan	69.6	75.6	74.1	79.2	79.9
İrlanda	85.8	82.5	79	83.9	85.3
İtalya	85.7	84.7	79	81.2	83.2
Letonya	78.5	84.8	67	83.8	80.2
Litvanya	72.3	90.1	70.8	81.2	79.7
Lüksemburg	88.3	85.9	78.9	80.7	76.4
Malta	72.9	85.7	78.1	81.8	77.1
Hollanda	80.9	84.8	81	79.8	82.5
Polonya	66.9	82.3	78.1	81.3	82
Portekiz	84.8	83.2	79.7	82.8	83
Romanya	38.1	62.6	73.3	77.3	78.1
Slovakya	73.9	78	78.2	75.5	75.9
Slovenya	71.9	79.1	76	81.3	82.2
İspanya	81	83.9	77.7	81.3	82
İsveç	94.2	86	79.5	85.5	81.2

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

3.2.4. Açık Piyasa

Bu kısımda piyasaların açıklığı kapsamında ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük incelenmektedir. Tablo 3.11’de AB 27 ülkelerinde ticaret özgürlüğü gösterilmektedir. Buna göre 2000 yılında ilk sırada 85 ile Estonya yer almaktadır. Estonya ticaret özgürlüğü açısından değerlendirildiğinde genel olarak, hükümet politikalarının yabancı yatırıma önemli ölçüde müdahale etmediği söylenebilir. Ayrıca ülkede modern finans sektörünün etkin bir denetim çerçevesine sahip olduğu görülmektedir (Heritage Foundation, 2022a).

Tablo 3.11. AB 27 Ülkelerinde Ticaret Özgürlüğü

Ticaret Özgürlüğü					
Ülkeler	2000	2005	2010	2015	2020
Avusturya	83	80.2	87.5	88	86.4
Belçika	77.8	80.2	87.5	88	86.4
Bulgaristan	49.8	82	87.4	88	86.4
Hırvatistan	67	65.4	87.8	87.2	86.4
Kıbrıs	74.4	73.6	82.5	88	86.4
Çek Cumhuriyeti	72	76.8	87.5	88	86.4
Danimarka	77.8	80.2	87.5	88	86.4
Estonya	85	84.8	87.5	88	86.4
Finlandiya	78	80.2	87.5	88	86.4
Fransa	77.8	80.2	82.5	83	81.4
Almanya	78	80.2	87.5	88	86.4
Yunanistan	77.8	80.2	82.5	83	81.4
Macaristan	76.6	70	87.5	88	86.4
İrlanda	78	80.2	87.5	88	86.4
İtalya	77.8	80.2	87.5	88	86.4
Letonya	81	80	87.5	88	86.4
Litvanya	81	84	87.5	88	86.4
Lüksemburg	79	80.2	87.5	88	86.4
Malta	61	75.8	87.5	88	86.4
Hollanda	77.8	80.2	87.5	88	86.4
Polonya	74.8	79.2	87.5	88	86.4
Portekiz	77.8	80.2	87.5	88	86.4
Romanya	74	70.4	87.5	88	86.4
Slovakya	71.2	72.8	87.5	88	86.4
Slovenya	73.6	81.8	87.5	88	86.4
İspanya	77.8	80.2	87.5	88	86.4
İsveç	83	80.2	87.5	88	86.4

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Diğer ülkelerin durumu incelendiğinde ikinci sırada 83 ile Avusturya ve İsveç’in yer aldığı görülmektedir. Avusturya’da yatırıma açıklığın nispeten iyi kurumsallaştığı bilinmektedir. Ülkenin modern bankacılık sektörü çok çeşitli finansal hizmetler sunmaktadır. İsveç’te rekabet gücünü sürdüren açık piyasa politikaları, büyük yatırım

akışlarını kolaylaştırmaktadır. Üçüncü sırada ise 81 ile Letonya ve Litvanya yer almıştır. Letonya’da genel olarak, yabancı yatırımla ilgili kuralların külfetli olmadığı söylenebilir. Yatırım düzenlemeleri şeffafa yakındır. Küçük finans sektörünün ise açık ve istikrarlı olduğu görülmektedir. Litvanya’da sağlam olarak nitelendirilebilecek düzenleyici çerçeve, yabancı yatırım akışlarını kolaylaştırmaktadır. Ülkenin finans sektörü iyi bir hizmet yelpazesi sunmaktadır. Bankacılık sisteminin istikrarı ise dikkati çekmektedir. Son sırada 49.8 ile Bulgaristan bulunmaktadır. 2020 yılında ise Fransa ve Yunanistan 81.4, diğer ülkelerin tamamı 86.4 ticari özgürlük değeri almıştır (Heritage Foundation, 2022a). 2020 yılında ticaret özgürlüğü açısından incelendiğinde AB ülkelerin tamamının özgür olduğu görülmektedir.

Tablo 3.12’de AB 27 ülkelerinde yatırım özgürlüğü gösterilmektedir. 2000 yılında 90 ile ilk sırada Estonya yer almıştır. Estonya’da yatırım özgürlüğü değerlendirildiğinde genel olarak, hükümet politikalarının yabancı yatırıma önemli ölçüde müdahale etmediği söylenebilir. Yatırım özgürlüğü kapsamında geri kalan ülkelerin çoğunun skoru 70, beş ülkenin de 50’dir. 2020 yılında ilk sırada 95 ile Lüksemburg bulunmaktadır, son sırada ise 55 ile Yunanistan’ın olduğu görülmektedir. Lüksemburg’da yatırım özgürlüğü incelendiğinde, Amerika Birleşik Devletleri dışındaki herhangi bir ülkeden daha fazla yatırım fonu varlığı bulunması dikkati çekmektedir. Yunanistan’da ise yabancı ve yerli yatırımcılara genellikle eşit davranılmaktadır. Ancak ülkedeki bürokratik engellerin yatırımları olumsuz etkilediği düşünülmektedir (Heritage Foundation, 2022a). 2020 yılında Yunanistan dışındaki birlik ülkelerinin tamamı yatırım özgürlüğü açısından büyük oranda özgür görünmektedir.

Tablo 3.12. AB 27 Ülkelerinde Yatırım Özgürlüğü

Yatırım Özgürlüğü					
Ülkeler	2000	2005	2010	2015	2020
Avusturya	70	70	75	90	90
Belçika	70	90	80	85	85
Bulgaristan	70	50	50	65	70
Hırvatistan	50	50	65	80	75
Kıbrıs	50	50	70	70	75
Çek Cumhuriyeti	70	70	70	80	80
Danimarka	70	70	90	90	90
Estonya	90	90	90	90	90
Finlandiya	70	70	75	90	85
Fransa	50	70	50	70	75
Almanya	70	90	85	90	80
Yunanistan	70	50	60	60	55
Macaristan	70	70	75	75	80
İrlanda	70	90	95	90	90
İtalya	70	70	75	85	80
Letonya	70	70	80	85	85
Litvanya	70	70	75	80	80
Lüksemburg	70	90	95	95	95
Malta	70	50	70	80	85
Hollanda	70	90	90	90	90
Polonya	70	50	60	70	80
Portekiz	70	70	70	70	70
Romanya	70	30	75	80	70
Slovakya	50	70	70	80	75
Slovenya	50	50	70	70	70
İspanya	70	70	80	85	85
İsveç	70	90	85	90	85

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Tablo 3.13'te AB 27 ülkelerinde finansal özgürlük gösterilmektedir. 2000 yılında ilk sırada 90 ile Çek Cumhuriyeti ve Hollanda yer alırken kalan ülkelerin çoğunun skoru 70 ve 50 olmuştur. Son sırada ise 30 ile Yunanistan'ın bulunduğu görülmektedir. 2020 yılında 80 ile ilk sırayı paylaşan ülkeler Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Lüksemburg, Hollanda ve İsveç olmuştur. Son sırada ise 50 ile Yunanistan, İtalya, Romanya ve Slovenya bulunmaktadır. Danimarka'da finansal özgürlükler incelendiğinde rekabet gücünü sürdüren açık piyasa politikalarının, büyük yatırım akışlarını kolaylaştırdığı bilinmektedir. Ayrıca ülkede finans sektörü iyi kurumsallaşmıştır. Finansal özgürlüklerin diğer ülkelerdeki durumu ise şu şekilde özetlenebilir. Hollanda'da yabancı yatırıma karşı bir inceleme bulunmamaktadır (çoğu sektör açık). Ülkenin bankacılık sektöründeki mantıklı düzenlemeler girişimci büyümeyi kolaylaştırmaktadır. Finlandiya'da genel olarak, hükümet politikaları yabancı yatırıma önemli ölçüde müdahale etmemektedir. Rekabetçi finans sektörü çok çeşitli hizmetler sunmaktadır. Lüksemburg'da genel yatırım faaliyeti, bir açık piyasa

sisteminin sağlam kurumsal temelleri tarafından sürdürülmektedir. Gelişmiş finans sektörü iyi sermayelendirilmiştir ve sektörün rekabetçi olduğu söylenebilir (Heritage Foundation, 2022a).

Tablo 3.13. AB 27 Ülkelerinde Finansal Özgürlük

Finansal Özgürlük					
Ülkeler	2000	2005	2010	2015	2020
Avusturya	70	70	70	70	70
Belçika	70	70	70	70	70
Bulgaristan	50	70	60	60	60
Hırvatistan	50	70	60	60	60
Kıbrıs	70	70	70	50	60
Çek Cumhuriyeti	90	90	80	80	80
Danimarka	70	90	90	80	80
Estonya	70	90	80	80	70
Finlandiya	50	70	80	80	80
Fransa	50	50	70	70	70
Almanya	50	50	60	70	70
Yunanistan	30	50	60	50	50
Macaristan	70	70	70	70	70
İrlanda	70	90	80	70	70
İtalya	70	70	60	60	50
Letonya	70	70	50	50	60
Litvanya	50	90	80	80	70
Lüksemburg	70	90	80	80	80
Malta	50	90	60	60	60
Hollanda	90	90	80	80	80
Polonya	50	70	60	70	70
Portekiz	50	50	60	60	60
Romanya	50	50	50	50	50
Slovakya	50	90	70	70	70
Slovenya	50	50	50	50	50
İspanya	70	70	80	70	70
İsveç	70	90	80	80	80

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Diğer ülkelerin durumu incelendiğinde Çek Cumhuriyeti'nde yatırım çerçevesinin genellikle yeni iş faaliyetlerini kolaylaştırdığı bilinmektedir. Esnek bankacılık sektörü ise çok çeşitli finansal ürünler sunmaktadır. Yunanistan'da, finansal sistem yeniden istikrara kavuşmuş olsa da bankacılık sektöründeki sorunlu kredilerin seviyesinin yüksek olduğu görülmektedir. İtalya'da bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve konsolidasyonu devam etmektedir. Ülkede sorunlu kredi sayısı azalmaktadır. Romanya'da ilerlemeye rağmen yabancı yatırım, düzenlemelerdeki verimsizlik tarafından engellenmektedir. Slovenya'da çoğu sektör yabancı yatırıma açıktır ancak genel yatırım rejiminin verimlilikten yoksun olduğu bilinmektedir (Heritage Foundation, 2022a).

3.3. Seçili Göstergeler Çerçevesinde Avrupa Birliği Aday Ülkelerin Kurumsal Yapısı

Avrupa Birliği aday ülkeler Türkiye, Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'dır. Birliğe aday ülkelerin kurumsal yapısı; hukukun üstünlüğü, düzenlemelerin etkinliği ve açık piyasa çerçevesinde ele alındığında hukukun üstünlüğü kapsamında Türkiye'de, mülkiyet üzerindeki teminatlı menfaatlerin genel olarak tanındığı ve uygulandığı görülmektedir. Ayrıca ülkenin güvenilir bir kayıt sistemi bulunmaktadır. Düzenlemelerin etkinliği açısından değerlendirilirse Türkiye'nin hem vasıfsız hem de yarı vasıflı işgücünün bulunduğu, mesleki eğitimin ise arttığı söylenebilir. Açık piyasalara yönelik durum değerlendirildiğinde Türkiye'de yabancı yatırımın memnuniyetle karşılandığı bilinmektedir. Bazı sektörlerde ise kısıtlamalar olabilmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye, finansal sistem şeffaflığı ve rekabet gücünü artıran bir dönüşüm geçirmiştir (Heritage Foundation, 2022a).

Hukukun üstünlüğü kapsamında Arnavutluk'ta mülkiyetin korunmasının zayıf olduğu söylenebilir. Çünkü ülkede ihtilafsız tapu elde etmek zor bir durumdur. Arnavutluk'ta, kayıt sisteminin yetersiz olduğu bilinmektedir. Bağımsız yargıda, siyasi baskı, sınırlı kaynaklar gibi zorluklar bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin; ağır işleyen bürokrasi, rekabetin bozulması ve şeffaflık eksikliği vb. nedenler tarafından engellendiği söylenebilir. Düzenlemelerin etkinliği açısından Arnavutluk'ta iş yapmak zor hale gelebilmektedir. Gayri resmi iş uygulamaları ve düzensiz hükümet tedarik süreçleri iş belirsizliğine neden olmaktadır. İş kanunları eşit olarak uygulanmamaktadır. Hükümet ödemeleri, küçük ölçekli hidroelektrik santrallerini çalışır durumda tutmuştur ancak enerji sektörü güvenilir olmayan bir devlet sübvansiyonu sistemine bağlı bulunmaktadır. Açık piyasalar açısından incelendiğinde Arnavutluk'ta yatırım rejiminin modernizasyonunda bazı ilerlemelere rağmen, yabancı mülkiyetin sınırlarının olduğu söylenebilir. Ülkede finansal sistem nispeten istikrarlı kalmaktadır. Bankacılık sektörü iyi bir şekilde tedarik edilmiştir ancak Arnavutluk'ta sorunlu kredilerin payı ise artmaktadır (Heritage Foundation, 2022a).

Hukukun üstünlüğü kapsamında incelendiğinde Kuzey Makedonya'da mülkiyet hakları ve sözleşmeye dayalı haklar tanındığı görülmektedir. Bu hakların

korunmasında ise tutarsızlıklar olabilmektedir. Ülkenin kadastro sisteminde yapılan iyileştirmeler, tapu kayıtlarının güvenliğini ve hızını artırmıştır. İdari mahkemelerin yönetiminde olumsuzluklar bulunmaktadır. Düzenlemelerin etkinliği açısından incelendiğinde Kuzey Makedonya’da işletmeleri yöneten düzenlemelerin genellikle aşırı katı olmadığı ancak sık sık değişme eğiliminde olduğu söylenebilir. Ülkede, Uluslararası Para Fonu'na göre tarım, sosyal programlar ve diğer sektörler için devlet sübvansiyonlarına yapılan harcamalar son beş yılda istikrarlı bir şekilde artmıştır. Açık piyasaların durumu değerlendirildiğinde Kuzey Makedonya’da bir resmi tarife dışı önlem yürürlükte olmasına rağmen, ticaretin önünde diğer bürokratik engellerin bulunması söz konusudur. Modernleştirilmiş bir düzenleyici çerçeve genellikle yatırımı kolaylaştırmaktadır ancak siyasi belirsizlik daha canlı yatırım akışlarını engellemektedir. Ülkede finansal sistem gelişmeye devam etmektedir ve bankacılık sektörü istikrarlı bir görünüm çizmektedir (Heritage Foundation, 2022a).

Hukukun üstünlüğü kapsamında Karadağ’da mülkiyet haklarına saygı duyulmaktadır. Ülkede yargının hükümetin baskısına açık olduğu söylenebilir. Bu bağlamda şeffaflık, açıklık, hesap verebilirlik vb. konularda olumsuzluklar bulunmaktadır. Düzenlemelerin etkinliği açısından incelendiğinde Karadağ’da hükümet, enerji, ulaşım ve turizm gibi alanlarda stratejik olarak önemli devlet işletmelerini sübvansiyonla desteklemektedir. Açık piyasa bakımından ülkede yabancı yatırım resmi olarak hoş karşılanırsa da yatırım rejimi bürokratik olmaya devam etmektedir. Bu durum daha dinamik yatırım büyümesini engellemektedir. Ülkede küçük finans sektörü giderek daha rekabetçi ve çeşitli bir hale gelmiştir (Heritage Foundation, 2022a).

Hukukun üstünlüğü kapsamında incelendiğinde Sırbistan'da mülkiyet haklarının korunması için yeterli sayıda yasanın olduğu görülmektedir. Ülkede yargı sistemindeki uygulamaların yavaş işlemesi söz konusu olabilmektedir. Arazi için ihtilafsız tapu elde etmenin zor ve belirsiz olduğu bilinmektedir. Sözleşmelerin uygulanması hususunda zayıflıklar yaşanabilmektedir. Ayrıca ülkede yargıdaki verimsizlik ve siyasi etkiye tabi oluş dikkati çekmektedir. Düzenlemelerin etkinliği açısından incelendiğinde Sırbistan’da yavaş bir bürokrasi, para kaybeden devlete ait işletmelerin rekabeti ve siyasi etkideki düzenleyici kurumların, işletmeler için endişeye neden olduğu söylenebilir. Hükümet, 2021 yılının sonuna kadar Sırbistan'ın

kalan 78 kamu iktisadi teşebbüsünün 20'sini özelleştirme niyetini açıklamıştır. Açık piyasalar yönünden Sırbistan'da çoğu sektörün yabancı yatırıma açık olduğu bilinmektedir. Ancak şeffaflığın olmaması daha dinamik yatırım büyümesini engellemektedir. Ülkede finansal aracılık düzeyi görece düşük kalsa da bankacılık sektörü genişlemektedir (Heritage Foundation, 2022a).

Aşağıda Avrupa Birliği aday ülkelerde seçili göstergeler çerçevesinde hukukun üstünlüğü, hükümet büyüklüğü, düzenlemelerin etkinliği ve piyasaların açıklığı incelenmiştir. Tablo 3.14'te Avrupa Birliği aday ülkelerde hukukun üstünlüğü; mülkiyet hakları, hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü ve yargı etkinliği kapsamında gösterilmektedir. Buna göre 2010 yılında 5 aday ülke arasında mülkiyet hakkı ve hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü göstergelerinde ilk sırada Türkiye'nin yer aldığı görülmektedir. 2010 yılı mülkiyet hakları açısından incelendiğinde son sırada Arnavutluk ve Kuzey Makedonya, hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü açısından incelendiğinde Arnavutluk, Karadağ ve Sırbistan son sırada yer almıştır. 2018 yılında yargı etkinliğinde ilk sırada Kuzey Makedonya ve hemen ardından Türkiye ikinci sırada, Arnavutluk ise son sırada yer almıştır. 2020 yılında mülkiyet haklarında ilk sırada Kuzey Makedonya, ikinci sırada Karadağ üçüncü sırada Türkiye'nin bulunduğu görülmektedir. Aynı yıl hükümet bütünlüğü/dürüstlüğünde ise ilk sırada Karadağ'ın ikinci sırada ise Türkiye'nin bulunduğu görülmektedir. Aday ülkelerin güncel durumu 2020 yılı baz alınarak değerlendirilirse mülkiyet haklarında genel olarak bir iyileşmenin olduğu göze çarpmaktadır. Hükümet bütünlüğü/dürüstlüğünde ve yargı etkinliğinde mülkiyet hakları gibi belirgin bir değişiklik görülmemekle birlikte bazı ülkelerde artışlar bazı ülkelerde ise azalmalar söz konusu olmuştur. Bunların kurumsal yapı kapsamında üzerinde durulması ve düzenlenmesi gereken kısımlara dikkati çektiği düşünülmektedir.

Tablo 3.14. AB Aday Ülkelerde Hukukun Üstünlüğü

Mülkiyet Hakları			
Ülkeler	2010	2015	2020
Türkiye	50.0	45.0	57.4
Arnavutluk	35.0	30.0	57.1
Kuzey Makedonya	35.0	35.0	62.5
Karadağ	40.0	40.0	59.1
Sırbistan	40.0	45.0	55.4
Hükümet Bütünlüğü/Dürüstlüğü			
Ülkeler	2010	2015	2020
Türkiye	46.0	50.0	44.6
Arnavutluk	34.0	31.0	38.8
Kuzey Makedonya	36.0	44.0	42.2
Karadağ	34.0	44.0	47.5
Sırbistan	34.0	42.0	44.0
Yargı Etkinliği			
Ülkeler	2018	2019	2020
Türkiye	54.5	49.8	53.7
Arnavutluk	25.4	30.6	33.0
Kuzey Makedonya	57.0	60.7	42.7
Karadağ	51.3	51.8	55.3
Sırbistan	48.2	44.8	46.8

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Tablo 3.15'te Avrupa Birliği aday ülkelerde hükümet büyüklüğü; kamu harcamaları, vergi yükü ve finansal mali sağlık kapsamında gösterilmektedir. Yukarıda Avrupa Birliği ülkelerinin anlatıldığı kısımda değinildiği üzere vergi yükü endeksi ve kamu harcamaları endeksi skorlarının yüksekliği ya da düşüklüğü yorumlanırken dikkat edilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır. Heritage Foundation vergi yükü endeksi skoru; vergi oranları ne kadar düşükse o ölçüde yükselmektedir. Bu açıdan vergi oranları, ekonomik özgürlükleri önemli ve doğrudan kısıtlayan bir faktör olarak ele alınmaktadır. Kamu harcamalarında ise Heritage metodolojisi, sıfır hükümet harcamasını referans aldığından, bu durum az gelişmiş ülkelerin yapay olarak yüksek puanlar almasına neden olabilmektedir. GSYH'nin %30'unu aşan hükümet harcamaları düşük puanlanmakta, GSYH'nin %58'inden fazlası gibi çok yüksek düzeydeki hükümet harcamaları ise sıfır puan almaktadır (Miller vd., 2018; Heritage Foundation, 2022b). Buna göre 2010 yılında kamu harcamaları endeksinde ilk sırada Türkiye, son sırada Sırbistan yer almıştır. Vergi yükü endeksinde ilk sırada Arnavutluk son sırada Türkiye yer almıştır. Finansal-mali sağlık açısından 2018 yılında ilk sırada Türkiye, son sırada Sırbistan bulunmaktadır. 2020 yılında kamu harcamalarında ilk sırada Arnavutluk, son sırada Karadağ; vergi yükünde ilk sırada Kuzey Makedonya son sırada Türkiye; finansal mali sağlıkta ilk sırada Sırbistan, son sırada ise Karadağ yer almıştır. Finansal-mali sağlık kapsamında Türkiye'nin durumu incelendiğinde

aday ülkeler arasında iyi bir performans sergilediği görülmektedir. 2018 ve 2019 yıllarında beş aday ülke arasında ilk sırada yer almış, 2020 yılında ilk sırada bulunmamakla birlikte yine iyi bir performans sergilediği görülmüştür.

Tablo 3.15. AB Aday Ülkelerde Hükümet Büyüklüğü

Kamu Harcamaları			
Ülkeler	2010	2015	2020
Türkiye	82.9	57.6	64.1
Arnavutluk	74.2	76.1	74.6
Kuzey Makedonya	65.9	65.6	71.0
Karadağ	54.4	36.7	32.1
Sırbistan	41.4	27.1	49.7
Vergi Yüğü			
Ülkeler	2010	2015	2020
Türkiye	78.1	76.1	76.7
Arnavutluk	92.6	87.2	85.9
Kuzey Makedonya	89.3	91.4	91.5
Karadağ	90.0	92.6	85.4
Sırbistan	83.2	82.4	83.7
Finansal-Mali Sağlık			
Ülkeler	2018	2019	2020
Türkiye	93.6	92.2	86.1
Arnavutluk	67.5	80.6	86.3
Kuzey Makedonya	78.1	82.9	87.7
Karadağ	69.1	23.2	23.4
Sırbistan	67.0	90.1	94.1

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Tablo 3.16’da Avrupa Birliği aday ülkelerde düzenlemelerin etkinliği; iş özgürlüğü, çalışma özgürlüğü ve parasal özgürlük kapsamında gösterilmektedir. Buna göre iş özgürlüğünde 2010 yılında ilk sırada Karadağ yer alırken, son sırada Sırbistan; çalışma özgürlüğü açısından incelendiğinde ilk sırada Karadağ, son sırada Türkiye; parasal özgürlükler açısından ilk sırada Kuzey Makedonya, son sırada ise Sırbistan’ın bulunduğu görülmektedir. 2020 yılında iş özgürlüğü değerlendirildiğinde ilk sırada Kuzey Makedonya, son sırada Arnavutluk; çalışma özgürlükleri açısından incelendiğinde ilk sırada Karadağ, son sırada Türkiye; parasal özgürlükler açısından ilk sırada Arnavutluk, son sırada ise Türkiye’nin bulunduğu görülmektedir.

Tablo 3.16. AB Aday Ülkelerde Düzenlemelerin Etkinliği

İş Özgürlüğü			
Ülkeler	2010	2015	2020
Türkiye	68.9	61.0	67.0
Arnavutluk	68.0	70.6	65.7
Kuzey Makedonya	65.2	79.2	80.6
Karadağ	70.1	77.1	70.8
Sırbistan	58.9	57.8	72.6
Çalışma Özgürlüğü			
Ülkeler	2010	2015	2020
Türkiye	41.1	50.2	49.2
Arnavutluk	52.1	52.9	52.1
Kuzey Makedonya	83.1	70.7	67.0
Karadağ	86.4	77.5	74.8
Sırbistan	72.2	70.4	66.9
Parasal Özgürlük			
Ülkeler	2010	2015	2020
Türkiye	70.0	72.4	66.1
Arnavutluk	78.7	80.8	81.2
Kuzey Makedonya	79.0	79.0	77.7
Karadağ	73.2	79.7	80.3
Sırbistan	64.5	72.2	80.7

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Tablo 3.17’de Avrupa Birliği aday ülkelerde piyasaların açıklığı; ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük kapsamında gösterilmektedir. 2010 yılında ticaret özgürlüğü açısından ilk sırada Türkiye, son sırada Sırbistan bulunmaktadır. Yatırım özgürlüğü açısından incelendiğinde ilk sırada Arnavutluk, son sırada ise Sırbistan’ın bulunduğu görülmektedir. Aynı yıl finansal özgürlüklerde ilk sırada Arnavutluk ve ardından Kuzey Makedonya yer alırken diğer ülkeler aynı puanla son sırada yer almıştır. 2020 yılında ticaret özgürlüğünde ilk sırada Arnavutluk bulunmakta son sırada ise Türkiye ve Sırbistan yer almaktadır. Aynı yıl yatırım özgürlüğünde ilk sırada Karadağ yer alırken Türkiye, Arnavutluk ve Sırbistan aynı puan ile ikinci sırada yer almıştır. Kuzey Makedonya ise son sıradadır.

Tablo 3.17. AB Aday Ülkelerde Açık Piyasa

Ticaret Özgürlüğü			
Ülkeler	2010	2015	2020
Türkiye	86.4	84.6	78.0
Arnavutluk	85.8	87.8	88.4
Kuzey Makedonya	83.3	86.2	86.2
Karadağ	83.2	84.8	83.8
Sırbistan	75.2	78.2	78.0
Yatırım Özgürlüğü			
Ülkeler	2010	2015	2020
Türkiye	65.0	75.0	70.0
Arnavutluk	70.0	70.0	70.0
Kuzey Makedonya	60.0	60.0	65.0
Karadağ	55.0	65.0	75.0
Sırbistan	50.0	75.0	70.0
Finansal Özgürlük			
Ülkeler	2010	2015	2020
Türkiye	50.0	60.0	60.0
Arnavutluk	70.0	70.0	70.0
Kuzey Makedonya	60.0	60.0	60.0
Karadağ	50.0	50.0	50.0
Sırbistan	50.0	50.0	50.0

Kaynak: Heritage Foundation, 2020.

Finansal özgürlükler açısından incelendiğinde ilk sırada Arnavutluk, ikinci sırada aynı puanla Türkiye ve Kuzey Makedonya, üçüncü sırada ise Karadağ ve Sırbistan'ın bulunduğu görülmektedir. Genel olarak değerlendirmek gerekirse 2010-2020 dönemi başlangıç ve bitişi esas alındığında aday ülkelerin çoğunda piyasaların açıklığı kapsamında baz alınan göstergelerdeki ivme göze çarpmaktadır.

Bu bölümde sunulan bilgiler çerçevesinde kurumsal yapının durumu Türkiye açısından değerlendirildiğinde Türkiye'nin adaylık konumunu nihayetlendirmesi ve Avrupa Birliği ülkeleri arasında yer alması adına çeşitli uyumlaştırma ve yakınsama süreçlerinin içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda kurumsal yapı ekonomik özgürlükler kapsamında değerlendirildiğinde, Türkiye'nin piyasa dinamiklerinin güçlendirilmesi, yerel üreticinin desteklenmesi ayrıca ülkenin şirketlerinin birlik ülkeleri ile rekabet edebilecek konumda yer almasının Türkiye'nin birliğe dahil olmasıyla birlikte uzun dönemde ülkenin ticaretini canlandırmak açısından etkili olacağı düşünülmektedir. Mevcut kurumsal yapıdaki iyileştirmeler ve kurumsal kalitenin artırılmasına yönelik düzenlemelerle Türkiye'nin coğrafi açıdan avantajlı konumunu yabancı yatırımlar ile taçlandırması, ülkenin beşerî sermaye kapsamında genç ve eğitimli nüfusunun da etkisi ile ekonomik büyüme için bir ivme oluşturma potansiyeli taşımaktadır.

Bu bölümde Avrupa Birliği ülkeleri ve Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin kurumsal yapısı incelenmeye çalışılmıştır. Avrupa Birliği üyelerinin neredeyse tamamının yatırım özgürlükleri, parasal özgürlükler ve ticaret özgürlüklerinde iyi bir özgürlük seviyesinde olduğu görülmüştür. Ayrıca birliği kuran altı ülkenin hukukun üstünlüğünün sağlanması konusundaki iyi performansları dikkati çekmiştir. Aday ülkeler açısından değerlendirildiğinde bazı ülkelerde mülkiyet haklarının korunuyor olması iyi bir özellikken, bazı ülkelerde yargının işleyişinin yavaş olması en genel hali ile ilgili kurumlarda düzenleme ve iyileştirmelerin yapılarak kurumsal kalitenin artırılmasının önemini altını çizmektedir. İzleyen bölümde Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'ne aday ülkelere ait veriler kullanılarak yapılan ampirik analiz yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE ADAY ÜLKELERDE EKONOMİK BÜYÜME VE KURUMSAL YAPI İLİŞKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Bu bölümde Avrupa Birliği ülkeleri ve aday ülkelerde ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisinin belirlenmesi için yapılan ampirik analize yer verilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak teorik ve ampirik literatür özetlenmiştir. Ardından çalışmanın amacı ve önemi ile kısıtları açıklanmıştır. Kullanılan veri seti, model ve yöntem anlatıldıktan sonra ampirik bulguların raporlanması ve toplu değerlendirilmesi yapılmıştır.

4.1. Teorik Literatür

Doğan (2005) demokrasinin ekonomik gelişmeye nasıl katkı yaptığını incelediği çalışmasında, demokrasinin ekonomik gelişmeye olumlu katkılarının, gelişmeyi sınırlayıcı/olumsuz etkilerden daha belirgin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Güler (2012) çalışmasında merkezi planlamaya dayalı sosyalist sistemden serbest piyasaya dayalı kapitalist sisteme geçişin büyük ve karmaşık kurumsal bir dönüşümü ifade ettiği savından hareketle söz konusu geçiş sürecinin, disiplinler arası karakteristikte olan Yeni Kurumsal İktisat ile daha tatmin edici ve tutarlı bir alternatif yaklaşıma kavuştuğunu açıklamaya çalışmıştır. Buna göre kurumsal perspektifin geçiş ekonomilerine uygulanmasının, genel yaklaşımlar sunduğu ve kurumsal analiz boşluğunun doldurulması açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu akım geçiş sürecinde karşılaşılan problemlere tatmin edici çözümler getirmektedir. Ayrıca geçişe yönelik alternatif modellerin geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

Baştürk (2014) çalışmasında dışsallık kavramını Coase'un yorumlayışını incelemiştir. Buna göre Coase ile birlikte Pigoucu yaklaşımın sorgulanmaya başladığı sonucuna varılmıştır. Elde edilen diğer sonuçlar dışsallık ortaya çıktığı zaman, dışsallığa konu olan mülkiyetin kullanım hakkının belirlenmesinin önemli olduğu, bu bağlamda söz konusu haklar belirlenmediğinde tarafların anlaşma yapma ihtimalinin kaybolduğudur. Ayrıca Coase işlem maliyetleri pozitif olduğunda yükümlülüğün hangi tarafa verileceği hakkında yasanın kilit rol oynayacağını tespit ederek hukukun iktisadi analizdeki öneminin gün ışığına çıkmasını sağlamıştır.

Süslü ve Elmirzeyev (2019) ekonomik ve sosyal göstergeler yardımı ile Azerbaycan ekonomisinin toplumsal refahının ne yönde geliştiğini araştırmışlardır. Çalışmada toplumsal refah göstergeleri, insani gelişme endeksi, sosyal ilerleme endeksi, özgürlük endeksi göstergesi, yönetim göstergeleri ve refah endeksi göstergelerini incelemiş ayrıca politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisi ve hukukun üstünlüğü verileri ile grafiksel analiz yapmışlardır. Buna göre Azerbaycan ekonomisinde bağımsızlıktan sonra bir miktar ekonomik büyümenin ve kurumsal gelişmenin sağlandığı sonucuna ulaşmışlardır. Kurumsal gelişmenin istikrarlı olarak sürdürülemediğini belirlemişlerdir. Ayrıca kurumsal gelişmenin istikrarlı olarak sürdürülememesinin temel ekonomik problemleri ve toplumsal refah kaybını da beraberinde getirdiğini tespit etmişlerdir.

Yay (2020) çalışmasında Kurumsal İktisat ve Anayasal İktisat'ın hukuk ve iktisat yaklaşımına sağladığı katkıları değerlendirmiştir. Ayrıca bu yaklaşımların farklı ve benzer yönlerini karşılaştırarak incelemiştir. Neticede, Anayasal İktisat ve Kurumsal İktisat'ta kurallar ve kurumların odak noktası olması, ikisinin de ABD'de ortaya çıkması, neoklasik iktisadi eleştirmeleri gibi benzer özellikleri bulunduğu ancak kurumsal iktisatçılar, homoeconomicusa şüphe ile yaklaşırken, Anayasal İktisat'ın benimsemesi; Kurumsal İktisat'ın temelinde Alman Tarihçi Okulu, Anayasal İktisat'ın temellerinde ise kamu tercihi teorisinin bulunması; Anayasal İktisat'ın felsefi temellerinin sosyal sözleşme teorisi, Kurumsal İktisat'ın ise pragmatizm felsefesine dayanması gibi bir takım farklılıklarının da olduğu sonucuna varmıştır.

Tayyar (2020) Hukuk ve iktisat yaklaşımının gelişiminde önemli katkıları bulunan Coase'un metodolojisinin incelemiştir. Coase'un metodolojisinde iktisadi problemlerin çözümünde hukukun önemini vurguladığı sonucuna ulaşmıştır.

Gürkan (2020) Veblen, Braudel ve Foucault'nun maddi yaşam, maddi kültür ve teknoloji üzerine yaklaşımlarını incelemiştir. Bu bağlamda ulaşılan sonuçlar arasında teknoloji ve maddi kültür ilişkisinin değişim ve süreklilikler ile süreksizlikleri içeren çoğul süreçler meselesi olduğu yer almaktadır. Veblen'de bu süreç ve değişimler, evrimci ve kurumsalcı bir çerçeve ile açıklanabilir ve yorumlanabilir. Braudel'de yapısal ve global bir tarih, Foucault'ta ekonomik yapı ve zamana tanınan önem ve politik rasyonalite ile mekânsal iktidar ilişkileri çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Yamak vd. (2020) Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımları bağlamında Lübnan'da siyasi kurumların yeniden inşasını incelemiştir. Çalışmada politik haklar-sivil özgürlükler, demokrasi endeksi, ifade özgürlüğü ve hesap verme sorumluluğu, siyasi istikrar ve şiddet yokluğu göstergeleri kullanılarak kurumlar grafiksel olarak analiz edilmiştir. Buna göre seçim sisteminin daha adaletli bir yapıya dönüştürülmesi yönündeki çabaların, ülkenin siyasi kurumlarının dönüşmesi için önemli bir aşama olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Turgut vd. (2021) Kurumsal İktisat'ın heterodoks/ortodoks iktisat akımlarından hangisi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini incelemiştir. Bu kapsamda Eski Kurumsal İktisat'ın heterodoks iktisat akımında bulunduğu, Yeni Kurumsalcıların ise bu akım içinde yer almasına şüphe ile yaklaşılması gerektiği sonucuna varmışlardır.

4.2. Ampirik Literatür

Literatür taramasında ulusal ve uluslararası veri tabanlarında yer alan makalelerden bazıları çalışmalarda kullanılan değişkenler, yöntemler ve bulgular baz alınarak incelenmiştir. Literatürde ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalarda, genellikle bir ülke grubu için oluşturulan panel veri analizlerinin kullanıldığı, bununla birlikte tek ülke için zaman serisi analizlerinin de yapıldığı görülmektedir. Analizlerde ülkelerin gelişmişlik seviyelerini, yer aldıkları

bölgeyi, dahil oldukları entegrasyonları ya da ekonomik iş birliği örgütlerini esas alan çalışmalar bulunmaktadır. Kurumsal yapı göstergesi olarak genellikle ekonomik özgürlükler kullanılmakla birlikte bu yapı sadece demokrasi ya da mülkiyet hakkı ve politik istikrarsızlık gibi göstergelerle de temsil edilebilmektedir. Ekonomik özgürlükler ile ilgili genel olarak Dünya Bankası Dünya Yönetişim Endeksi ya da Heritage Foundation ve Fraser Institute özgürlük endeksi verilerinin kullanıldığı görülmektedir. Çalışmalarda bağımlı değişken için genel olarak reel GSYH, GSYH büyüme oranı ve kişi başına reel GSYH verileri kullanılmaktadır. Ayrıca analize sermaye stoku, işgücü, enflasyon oranı gibi değişkenler ilave edilebilmektedir. Ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisini araştıran ampirik çalışmalarda oluşturulan modellerin bazılarında Klasik Solow, Genişletilmiş Solow, içsel büyüme vb. modellerin baz alındığı görülmektedir. Çalışmalarda kullanılan modellere kurumsal yapı ile ilgili değişkenler dahil edilmektedir. Ayrıca çalışmalardan bazıları sadece kurumsal yapı değişkenlerini kullanmakta bazıları ise büyüme üzerinde etkili olma ihtimali bulunan diğer iktisadi değişkenleri de modellerine ilave edebilmektedir. İlgili literatür, çalışmalarda kullanılan değişkenlerin ve ülke gruplarının niteliği baz alınarak incelenerek aşağıda sunulmaktadır.

4.2.1. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisini İncelerken Ekonomik Özgürlükleri Baz Alan Çalışmalar

Ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda kurumsal yapı göstergesi olarak ekonomik özgürlükler kullanılabilmektedir. Ekonomik özgürlüklerin büyümeye neden olduğunu, iyi kurumsal yapı göstergelerinin yüksek büyüme hızını sağladığını, kurumsal yapı göstergelerindeki iyileşmenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini tespit eden çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda; Dawson (1998) kurumlar, yatırım ve büyüme arasındaki ampirik ilişkiyi incelemiştir. 1975-1990 dönemi için eksiksiz verilerin mevcut olduğu tüm ülkeleri dahil ederek geniş bir ülke örnekleminde yapılan analizlerde bağımlı değişken, ekonomik büyüme diğer değişkenler ekonomik özgürlük, siyasal özgürlük, sivil özgürlüklerdir. Ayrıca modele çeşitli kontrol değişkenleri dahil edilmiştir. Çalışmada OLS, 3SLS panel tahmini yöntemleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında serbest piyasa kurumlarının büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu, ekonomik

özgürlüklerin büyümeyi hem toplam faktör verimliliği üzerinde doğrudan hem de yatırım üzerinde dolaylı bir etki yoluyla etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Milton Friedman'ın siyasal ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiye dair varsayımlarının doğru olduğu, ekonomik özgürlüğü teşvik etmenin, büyümeyi ve diğer özgürlük türlerini kolaylaştırmaya yönelik etkili bir politika olduğu belirlenmiştir.

Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik analizi kullanarak incelediği çalışmasında Dawson (2003) 1970-2000 dönemi verilerini kullanarak ekonomik özgürlüğün genel seviyesinin büyüme sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Elde edilen bulgular ekonomik özgürlüğün önemini ve özellikle serbest piyasaların ve mülkiyet haklarının, uzun vadeli ekonomik refahın geliştirilmesindeki rolünü vurgulamaktadır.

Paakkönen (2010) Serbest piyasalara geçiş yapan komünizm sonrası ekonomilerde 1998-2005 döneminde kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre ekonomik özgürlük düzeyinin düşük olduğu dönemlerde özgürlüklerde ve yatırımlardaki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği; ekonomik özgürlükler belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra negatif etkiler başladığı bununla birlikte yatırımlardaki artışın büyümeyi negatif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldırım (2010) 96 ülke için 1970-2005 yılları arasında kurumsal yapının ekonominin performansı üzerindeki ilişkisini dinamik panel veri analizi ile incelemiştir. Bağımlı değişken kişi başına GSYİH'nin logaritmasının farklı olarak alınmıştır. Bağımsız değişkenler Fraser Institute ekonomik özgürlükler endeksi, Freedom House politik haklar ve sivil özgürlükler endeksi, eğitim değişkeni ve teknolojik uzaklıktır. Bu kapsamda üç farklı model kullanmıştır. İlk modelde kurumsal yapı hem politik ve sivil haklar hem de ekonomik özgürlükler ile temsil edilmiştir. İkinci modelde kurumları ifade etmek için sadece ekonomik özgürlükler kullanılmıştır. Üçüncü modelde ise kurumsal yapı politik ve sivil haklar ile temsil edilmiştir ve bu modelin, modeller içinde açıklayıcı, değişkenlerin anlamlılığı açısından en başarılı olan model olduğu tespit edilmiştir. Modele göre kurumsal yapısı iyi olan ülkelerin büyüme hızlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca teknoloji sınırından uzakta olan

Ülkelerin ekonomik özgürlüklerinde veya vatandaşlarının politik ve sivil haklarında bir artışın bu ülkelerin büyüme hızlarını yavaşlattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonomik zgrlklerin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisini inceleyen çalışmasında Sucu (2017) panel veri analizi ile dokuz yükselen piyasa ekonomisini ele almıştır. Çalışmada Pedroni Eşbütünleşme testi ve DOLS yöntemi kullanılmıştır. Analizde 2000-2013 dönemi verileri esas alınmıştır. Bağımsız değişkenler olarak Fraser Enstitüsü Ekonomik zgrlk Endeksi'nin beş ana bileşenini (kamunun (ekonomideki) hacmi, hukuki yapı ve mülkiyet hakları, güçlü para, uluslararası ticaret serbestisi ve regülasyonlar) almıştır. Bağımlı değişken ekonomik büyümenin göstergesi olarak kişi başına düşen milli gelirin değişim oranı ve kalkınma göstergesi toplam imalat sanayi ihracatında yüksek teknolojikli ürünlerin payı alınmıştır. İki farklı bağımlı değişken için iki ayrı regresyon modeli kurulmuştur. Analiz sonuçlarında, kamu hacminin küçültülmesinin, hukuki yapının ve mülkiyet haklarının güçlendirilmesinin ve istikrarlı bir para politikasının ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkili olduğu tespit edilmiştir. Birinci model bütün olarak değerlendirildiğinde ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerinde pozitif yönlü etkiye sahip olduğu grlmştr. İkinici modele göre hukuki yapı ve mülkiyet haklarındaki artışın, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin artması ve regülasyonların yüksek teknolojikli ürünlerin ihracatını pozitif yönde etkilediği de elde edilen bulgular arasındadır.

4.2.2. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki İlişkiyi lkeleri çeşitli Gelir Seviyelerine ve Gelişmişlik Düzeylerine Göre İnceleyen alışmalar

1970-1989 döneminde 67 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için panel veri analizlerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında Nelson ve Singh (1998), demokrasinin ve ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmişler, demokrasi ve siyasal özgürlüklerin büyüme ile doğru yönlü ilişkide olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca yüksek kamu harcamalarının büyümeyi olumsuz etkilediği, ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Akçay (2000) Gelişmiş ve gelişmekte olan 78 ülkede yolsuzluk, ekonomik özgürlükler ve siyasal özgürlükler (demokrasi) arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bağımlı değişken olarak Uluslararası Şeffaflık Enstitüsü tarafından hazırlanan 1998, 1999 ve 2000 yılları Yolsuzluk Endeksleri kullanılmıştır. Diğer değişkenler olarak 1998 yılı Heritage Foundation ve Fraser Institute özgürlük endeksleri kullanılmıştır. Yolsuzluklara neden olabilecek diğer faktörler (gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gösteren Gini Katsayısı, regülasyonlar, ekonomik istikrarsızlıkları gösteren enflasyon oranları ve ülkelerin dışa açıklığını gösteren toplam ticaret değerleri) açıklayıcı değişken olarak analize katılmıştır. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkinin test edilebilmesi için üç farklı model kurulmuştur. Analiz sonucunda yolsuzluklar ile ekonomik özgürlükler arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre ekonomik özgürlüklerin azlığı yani devletin ekonomideki büyüklüğü, müdahalesi ve kontrolleri yolsuzluklara neden olmaktadır. Tüm modellerde yolsuzluk ile demokrasi arasında negatif ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca regülasyonların artmasının yolsuzlukları artırdığı elde edilen bulgular arasındadır.

Gökalp ve Baldemir (2006) Seçili ülkelerde kurumsal yapı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi kümeleme ve panel veri analizini kullanarak incelemiştir. Analizde ekonomik büyüme, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik, politik istikrar, yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukların önlenmesi değişkenleri kullanılmıştır. Kümeleme analizi ile ülkeler 4 gruba ayrılmıştır; ilk grupta genellikle gelişmiş ülkeler, ikinci grupta genellikle azgelişmiş ülkeler üçüncü grupta Orta Doğu Ülkeleri dördüncü grupta ise Türkiye, Ermenistan, Gürcistan, Zambiya ve bazı ülkeler yer almıştır. Üçüncü ülke grubuna ait kurumsal yapı göstergelerinde eksiklikler bulunmasından ötürü panel veri analizi birinci, ikinci ve dördüncü gruptaki ülkelerle yapılmıştır. Üç ülke grubunda da yolsuzluğun önlenmesi değişkeninin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır. Ülkeler arasında elde edilen bulgulardan genel olarak kurumsal yapı ve ekonomik büyüme ilişkisinin büyümenin nedeni değil ekonomik gelişmenin sonucu olduğu söylenebilir. Ayrıca kurumsal düzenlemenin şekli yapısının ve uygulama farklılıklarının önemli olduğu tespit edilmiştir.

Yapraklı (2008) 2002-2005 döneminde Türkiye'nin de içinde bulunduğu 36 üst orta gelir düzeyindeki ülke grubu için kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini panel veri analizi ile incelemiştir. Analizde kullanılan değişkenler GSYİH büyüme oranı ve kurumsal yapı göstergeleridir. Kurumsal yapı göstergeleri, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, politik istikrar, yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukların önlenmesi ile temsil edilmiştir. Buna göre kurumsal yapı göstergelerinden ifade özgürlüğü ve şeffaflık, politik istikrar, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yönetimin etkinliği ve yolsuzluğun önlenmesi değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Artan ve Hayaloğlu (2013) 2000-2009 dönemi için 110 ülkede kurumsal yapının iktisadi büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemişlerdir. 110 ülke Dünya Bankası'nın kişi başına GSMH değerlerine göre yapmış olduğu sınıflandırma baz alınarak; yüksek gelir grubu, orta gelir grubu ve düşük gelir grubu olmak üzere üçe ayrılmıştır. Ayrıca tüm ülkelerin dahil edildiği bir model kurulmuştur. Bu kapsamda kurumsal yapı ve iktisadi büyüme ilişkisini analiz etmek üzere iki çeşit model kurmuşlardır, ilk modelde bağımsız değişken olarak sadece kurumsal yapıyı temsil eden kurumsal değişkenler kullanılmış, ikinci modelde ise kurumsal değişkenler yanında büyümenin diğer belirleyicileri olarak kabul edilen kontrol değişkenleri (enflasyon oranı, kamu tüketim harcamaları (GSYH yüzdesi olarak) ve nüfus büyüme hızı) ilave edilmiştir. Bağımlı değişken olarak reel GSYH yıllık büyüme oranı kullanılmıştır. Kurumsal yapı için Fraser Institute ekonomik özgürlükler endeksi ve Freedom House politik özgürlükler endeksi kullanılmıştır. Gelişmiş ülkelerde ilk modelde ekonomik ve politik özgürlükler düzeyindeki bir yükselmenin iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. İkinci modelde ekonomik özgürlükler düzeyi ile büyüme arasında literatürle uyumlu bir şekilde pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ilk modelde ekonomik özgürlükler düzeyi ile iktisadi büyüme arasında bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Ayrıca politik özgürlükler düzeyindeki artışın iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediği belirlenmiştir. İkinci modele göre politik ve ekonomik özgürlüklerle iktisadi büyüme arasında bir ilişki belirlenmemiştir. Az gelişmiş ülkelerde ilk modele göre ekonomik ve politik

özgürlükler endeksi ile iktisadi büyüme arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. İkinci modele göre de ekonomik özgürlükler düzeyinin iktisadi büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Tüm ülkeler için tahmin edilen genel analizde ilk modele göre ise ekonomik özgürlükler endeksi pozitif ve istatistiki olarak %5 düzeyinde, politik özgürlükler endeksi ise pozitif ve istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. İkinci modele göre ise ekonomik ve politik özgürlüklerdeki artışın iktisadi büyümeyi pozitif etkilediği belirlenmiştir.

Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 83 ülkeye ait verilerle 2000-2010 dönemi için panel nedensellik analizi ile inceledikleri çalışmalarında Aytun ve Akın (2014) GSYİH ve kurumsal kalite endeksi değişkenlerini kullanmışlardır. Ülkeler Dünya Bankası gelir sınıflandırma kriterleri baz alınarak sınıflandırılmıştır. Buna göre; alt gelir grubunda nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Orta gelir gruplarında kurumsal kaliteden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yüksek gelir grubunda her iki yönde nedensellik bulunmuştur. Bulgular ekonomik büyümeyi sağlayacak kurumsal kalite politikalarının düşük gelir grubu haricinde etkili olacağını göstermiştir.

Tunçsiper ve Biçen (2014) 2000-2012 döneminde Türkiye'nin de içinde yer aldığı dokuz gelişmekte olan ekonomide, ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel regresyon yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışmada bağımlı değişken olarak reel gayrisafi yurtiçi hasıla kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ekonomik özgürlük genel endeksi, ekonomik özgürlüğün alt endeksleri (mülkiyet hakları endeksi, çalışma/iş kurma özgürlüğü endeksi, ticaret özgürlüğü endeksi ve yatırım yapma özgürlüğü endeksi) kullanılmıştır. Diğer bağımsız değişkenlerden olan yatırımlar/GSYİH oranı, kamu harcamaları/GSYİH oranı, nüfus bağımlılık oranı, yıllık enflasyon oranı kontrol değişkenleri olarak modele dahil edilmiştir. Buna göre mülkiyet hakları endeksi ve yatırım yapma özgürlüğü endeksi ile ekonomik büyüme arasında negatif; çalışma özgürlüğü endeksi ve ticaret özgürlüğü endeksi ile ekonomik büyüme arasında ise pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Yıldırım ve Gökalp (2016) Panel veri analizi ile 2000-2011 döneminde 21 gelişmiş ülkede kurumsal yapının uluslararası rekabet gücü üzerindeki etkisini incelemişlerdir.

Çalışmada bağımlı değişken olarak satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSYİH kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak hukuk sistemi ve mülkiyet hakları, hükümet müdahalesi, hesap verebilirlik, şeffaflık, ifade özgürlüğü, dış ticarete serbestlik, piyasa meşrulaştırıcı kurumlar ve piyasa istikrarını sağlayan kurumlar ile ilgili göstergeler kullanılmıştır. Kontrol değişkeni olarak emek ve sermaye miktarları modele dahil edilmiştir. Buna göre yargı bağımsızlığı, mülkiyet haklarının korunması, hukuk sisteminin bütünlüğü, marjinal vergi, politik özgürlükler, karaborsa döviz kuru, yabancı yatırımların kısıtlanması, bankacılık sisteminde özel kesimin payı, işe alma-asgari ücret, işe alma-işten çıkarma değişkenlerinin gelişmiş ülkelerdeki uluslararası rekabet gücü üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yasal düzenlemelerin niteliği, hükümet harcamaları, transfer ve sübvansiyonlar, sivil özgürlükler, tarifeler, ticaret engelleri düzenlemeleri, toplu sözleşme ve askeri vesayet değişkenlerinin ise negatif etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Yalçınkaya ve Yazgan (2016) 1996-2014 dönemi için farklı gelişmişlik düzeyine sahip G-20 ülkelerini, ekonomik açıdan gelişmiş G-9 ve gelişmekte olan G-10 ülkeleri olarak iki alt grupta panel veri analizi ile inceledikleri çalışmalarında bağımlı değişken olarak kişi başına düşen reel GSYİH (ekonomik büyüme) alınmıştır. Bağımsız değişken olarak ise kurumsal değişkenler (yolsuzluğun önlenmesi, yönetimin etkinliği, politik istikrar ve şiddetin yokluğu, düzenlemenin kalitesi, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik, toplam kamu harcamaları, ekonomik özgürlükler endeksi) kullanılmıştır. Kontrol değişkeni olarak sabit sermaye yatırımları ve istihdam edilen işgücü modele dahil edilmiştir. Analiz sonucunda kurumsal yapı göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin G-9 grubunda pozitif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit etmişlerdir. G-10 grubunda ise genellikle negatif yönlü ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca örneklem döneminde G-9 ve G-10 grubunda yer alan ülkelerin, uzun vadeli ekonomik büyüme performanslarının ve gelişmişlik düzeylerinin farklılaşmasında fiziksel-beşerî sermaye birikimi ve farklı nitelikteki kurumsal yapılara sahip olunmasının, daha fazla etkili olduğunu saptamışlardır.

Baltacı vd. (2017) 1995-2015 dönemi için gelişmiş ve gelişmekte olan 48 ülkede ekonomik özgürlük, yolsuzluk ve gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki

ilişkiyi panel veri analizi ile incelenmişlerdir. Söz konusu ilişkinin analiz edilebilmesi için iki farklı sabit etkiler modeli kurulmuş, ilk modelde gayrisafi yurtiçi hasıla ikinci modelde ise kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Diğer değişkenler; yolsuzluk verileri, Gini katsayısı ve Heritage Foundation ekonomik özgürlük göstergesidir. Buna göre birinci modelde ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yolsuzlukların ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu, gelir eşitsizliğinin ise ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. İkinci modele göre ise, ekonomik özgürlükler ile yolsuzlukların kişi başına GSYH üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde negatif ve pozitif etkilerinin olduğu, gelir eşitsizliğinin istatistiksel olarak kişi başına GSYH üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Ünlü, Nizigiyimana ve Kemeç (2017) doğal kaynakların, doğrudan yabancı yatırımların ve kurumların kalitesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 1996-2015 dönemi için incelemişlerdir. Çalışmada bağımlı değişken olarak kişi başına reel GSYİH kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler DYY, doğal kaynaklar ve petrol değişkenleri (GSYİH'nin yüzdesi) ve kurumsal kaliteyi temsilen kullanılan altı göstergedir. Çalışmalarında iki farklı ülke grubu ele almışlardır. İlk grupta doğal kaynak zengini ve az gelişmiş beş ülke (Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gana, Liberya, Nijerya ve Zimbabwe) ikinci grupta ise gelişmiş ancak doğal kaynak yönünden zayıf ülkeler (Danimarka, Almanya, İrlanda, Finlandiya ve İsviçre) yer almaktadır. Fixed-effects modelleri ve kukla değişkenler kullanılarak yapılan OLS tahminlerine göre doğal kaynak zengini ülkelerin büyüme performansının doğal kaynak yoksunu olan ülkelere göre düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca az gelişmiş ülkelerden oluşan birinci grup ülkelerde kurumların kalitesinin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Nguyen vd. (2018) 2002-2015 dönemi için gelişmekte olan 29 ekonomide kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada sistem GMM tahmincileri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak kurumsal

kalite, doğrudan yabancı yatırımların ve ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerini engellemektedir.

Nair vd. (2020) 2005-2018 döneminde 67 gelişmekte olan ülkede kurumların kalitesi, CO2 emisyonları ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişkileri incelemişlerdir. Çalışmada Granger nedensellik testi yapılmıştır. Analizde Dünya Kalkınma Göstergelerinden toplanan yıllık zaman serisi verileri kullanılmıştır. Buna göre kurumların kalitesi, CO2 emisyonları ve ekonomik büyüme arasında güçlü dinamik ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar arasında ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamak için daha yüksek kurumsal kaliteye ihtiyaç olduğu, uzun vadede, daha düşük CO2 emisyonları ve sağlam kurumsal kalitenin ekonomik büyümeye olumlu katkı sağladığı yer almaktadır.

4.2.3. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki İlişkiyi Ülkeleri Yer Aldıkları Bölgeye Göre Değerlendiren Çalışmalar

Abdullah vd. (2008) Mali politika, kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ve ayrıca kurumların 1982 ve 2001 yılları arasında 13 Asya ekonomisindeki rolünü Pedroni'nin Eşbütünleşme yaklaşımının uygulanması yoluyla araştırmışlardır. Çalışmada kamu harcamalarının toplamının, diğer mali değişkenlerin toplamının ve kurumların kişi başına reel GSYH üzerinde olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, kişi başına düşen reel GSYH üzerinde kurumların bir rolü olduğu tespit edilmiştir.

Fayissa ve Nsiah (2010) 1995 ile 2005 dönemi verileriyle Sahraaltı Afrika'da 28 ülke için iyi yönetim ve kişi başına gelir arasındaki ilişkiyi Sabit etkili panel veri regresyon ve OLS yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. Buna göre siyasi istikrardaki artışın kişi başına düşen reel geliri artırdığı ve siyasi istikrarın olumlu etkilerinin olduğu elde edilen bulgular arasındadır.

Yendi (2011) 1996-2008 döneminde 12 Avrasya ülkesinde kurumsal faktörlerin iktisadi büyümeye etkisini araştırmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak kişi başı reel gelir büyüme hızı, bağımsız değişken olarak Heritage Foundation mülkiyet

hakları, Dünya Yönetişim Göstergeleri düzenleyici sistemin kalitesi, Freedom House politik haklar ve Freedom House sivil haklar endeksleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen panel veri analizi sonuçlarına göre Avrasya ülkelerinde mülkiyet haklarının sağlanması, düzenleyici sistemin kalitesinin artırılması ve sivil hakların sağlanmasının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Zouhaier (2012) 2000-2009 döneminde MENA bölgesinde 11 ülkeden oluşan bir örneklem içeren dinamik panel veri modeli kullanarak bir ülkenin kurumları, yatırımları ve elde ettiği ekonomik performanslar arasında herhangi bir bağlantı olup olmadığını incelemiştir. Çalışmada siyasi kurumların bu kapsamda siyasi haklar ve sivil özgürlüklerin, ekonomik büyüme ve yatırımı olumlu etkilediği, yolsuzluğun ekonomik büyüme ve yatırımı olumsuz etkilediği, siyasi haklar ile yatırım arasında pozitif bir etkileşim olduğu, politik istikrarsızlık ile yatırım arasında olumsuz bir etkileşim olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şahin (2018) MENA ülkelerinde kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ilişkisini 2002-2015 dönemi için panel veri analizi ile incelemiştir. Bağımlı değişken olarak kişi başına düşen gelir artışı, bağımsız değişkenler kurumsal kaliteyi temsilen Freedom House politik özgürlükler endeksi, Dünya Yönetişim Endeksidir. Kontrol değişkenleri olarak enflasyon oranı, nüfus artış hızı, ticaret, brüt sermaye oluşumu, özel sektör kredileri modele dahil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre MENA ülkelerinde yönetim kalitesi ile ekonomik büyüme arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Politik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akdeniz'e kıyısı bulunan Türkiye'nin de aralarında bulunduğu dokuz ülke için ekonomik ve kurumsal faktörler ile turizm arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında Artan, Hayaloğlu ve Demirel (2018) 1995-2015 yıllarını kapsayan dönem için Konya (2006) panel nedensellik analizini kullanmışlardır. Çalışmada uluslararası turizm harcamaları, kişi başına düşen GSYH, kurumsal yapı (yolsuzluk, demokratik sorumluluk), reel efektif döviz kuru, ticaret, nüfus, enflasyon değişkenleri kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular kurumsal yapının göstergesi olarak yolsuzluk ve demokratik hesap verebilirlik değişkenleri kullanıldığında, kurumsal faktörlerden turizm harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır.

Muja ve Günar (2019) Batı Balkanlar'da kurumların ekonomik performanstaki rolünü 2006-2016 dönemi için incelemişlerdir. Çalışmada kullanılan değişkenler kişi başına GSYH ve yönetim endeksi göstergeleridir. Analiz sonuçlarına göre yönetim kalitesi ile ekonomik performans arasında güçlü bir nedensel bağlantı olduğu tespit edilmiştir.

Chung (2020) Büyüme için enformel kurumlara bağımlı olan Asya ekonomisinin 1997-1998 Asya mali krizinden sonra kurala dayalı kurumlara dönüşüp dönüşmediğini ampirik olarak incelemiştir. Bu amaçla 1982'den 2007'ye kadar panel veri analizi kullanılarak, en temel kural tabanlı kurumlardan biri olan yargı bağımsızlığının bu ülkelerin kriz sonrası büyümesini olumlu bir şekilde açıklayıp açıklayamayacağı ve reformların etkisinin sınırlı olup olmadığı analiz edilmiştir. Analizde 3 Asya ülkesi ve 21 gelişmiş batı ülkesi baz alınmıştır. Yargı bağımsızlığı gibi kurala dayalı kurumların krizden sonra müdahale ettiği üç IMF ülkesindeki ekonomik büyümeyi açıklamaya yeterli olmadığından, patika bağımlılığının (path dependency) devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Corradini (2020) Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle incelemiştir. Çalışmada 2004–2012 döneminde 103 İtalyan NUTS-3 bölgesi esas alınmıştır. Analizde kişi başına reel GSYİH büyüme oranı ve Kurumsal Kalite Endeksi verileri kullanılmıştır. Buna göre kurumsal kalitenin büyüme üzerinde etkisi bulunurken ekonomik büyümenin kurumsal kalite üzerindeki etkisine dair bir sonuca ulaşılamamıştır. Elde edilen bulguların resmî kurumları iyileştirmeyi amaçlayan müdahalenin, sürdürülebilir bölgesel kalkınma için bir ön koşul olduğunu gösterdiği söylenebilir.

4.2.4. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki İlişkiyi Ülkelerin Yer Aldığı Entegrasyon ya da Dahil Olduğu Ekonomi Örgütü/Konseynine Göre Sınıflandırarak İnceleyen Çalışmalar

Vural (2007) makroekonomik performansın kurumsal yapıya dayalı belirleyenlerini 1990-2000 yıllarına ait panel veri seti ile Avrupa Birliği'nin 14 üyesi (Almanya, İngiltere, İrlanda, Fransa, Belçika, Hollanda, İspanya, Portekiz, Yunanistan, İtalya, Danimarka, Finlandiya, İsveç) ve Türkiye için test etmiştir. Çalışmada faktör analizi ve panel veri analizi uygulanmıştır. Analizde kullanılan değişkenler ücret koordinasyonu, sendikal yoğunluk, iş güvencesi sağlayan yasal göstergeler, piyasa kapitalizasyon oranları, piyasaların düzenlenme göstergeleri, sosyal harcamaların ve aktif emek piyasası politikaları harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranlarıdır. Faktör analizinden elde edilen sonuçlara göre, ülkelerin kurumsal yapılanma düzeyini gösteren bir koordinasyon endeksi oluşturulmuştur. Buna göre sonuçlar toplu olarak değerlendirildiğinde; kurumsal yapı ve iktisadî performans arasında U şekilli ilişki tespit edilmiştir.

Ata ve Şahbaz (2013) Avrupa Birliği üyesi 27 ülkede kurumsal yapı göstergelerinden mülkiyet hakları ve ekonomik büyüme ilişkisini yatay kesit yöntemi kullanarak 2010 yılı için incelenmişlerdir. Bağımlı değişken olarak kişi başına GSYİH (büyüme) kullanılmıştır, kullanılan bağımsız değişkenler ise mülkiyet hakları, işgücü verimliliği, fiziki sermaye, beşerî sermaye ve dış ticaret hacmidir. Analiz sonuçlarına göre mülkiyet haklarındaki iyileşmenin ekonomik büyümeyi arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca işgücü verimliliği, fiziki sermaye, beşerî sermaye ve dış ticaret hacmindeki artışın ekonomik büyümede olumlu bir etki yaratabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kacprzyk (2015) 28 Avrupa Birliği ülkesinde ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Çalışmada GMM yöntemi kullanılmıştır. Buna göre mülkiyet haklarının güvenliği, para politikasının kalitesi, ticaret özgürlüğü ve düzenleyici politikalar ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Bayar (2016) 2002-2013 döneminde Avrupa Birliği ülkelerinde hesap verebilirlik, siyasi istikrar ve şiddet/terörizmin yokluğu, hükümet etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü dahil olmak üzere altı kamu yönetim göstergesinin geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel regresyon analizi ile incelemiştir. Buna göre elde edilen bulgular düzenlemelerin kalitesi dışındaki tüm yönetim göstergelerinin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak önemli bir pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Figankaplan (2017) 11 ülkenin 1990-2015 verileri ile ekonomik büyüme ile kurumsal kalite arasındaki ilişkiyi Mankiw-Romer-Weil (MRW) büyüme modeli kullanarak panel veri analiziyle ekonometrik açıdan incelemiştir. Çalışmada 10 Avrupa Birliği ülkesi; Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İspanya, İrlanda, İtalya, Yunanistan, Hollanda, Portekiz ve Türkiye'nin verileri esas alınmıştır. Bağımlı değişken, reel kişi başı GSMH değerinde gözlemlenen değişim, bağımsız değişkenler ise fiziki sermaye, işgücü, beşerî sermaye, kurumsal kalite faktörleri olarak Fraser Enstitüsünden alınan yargı bağımsızlığı ve mülkiyet haklarının korunması, Dünya Bankası Küresel Yönetişim Göstergelerinden elde edilen düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolüdür. Çalışma neticesinde kurumsal kalite faktörlerinden mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki, yargı bağımsızlığı ve düzenlemelerin kalitesi ile ekonomik büyüme arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Ivanović ve Stanišić (2017) Avrupa Birliği'ne 11 yeni üye devlette, parasal özgürlükler ve reel ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel veri regresyon analizi yapılan çalışmada 1997-2015 dönemi verileri kullanılmıştır. Buna göre ülkelerin reel GSYİH büyümesinin parasal özgürlük derecesinden olumlu etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yamak (2017) Körfez İşbirliği Konseyi'nden altı ülkede seçili kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi ile Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi kullanarak 1995- 2014 dönemi verileri ile incelemiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak kişi başına reel milli gelir büyüklüğü

kullanılmıştır. Kurumsal kalite göstergesi olarak Dünya Yönetişim Göstergeleri modele dahil edilmiştir. Gayrisafi sabit sermaye oluşumları, merkezi hükümet nihai tüketim harcamaları, toplam dış ticaret hacmi ve doğumda beklenen yaşam süresi kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Analiz neticesinde ifade özgürlüğü ve hesap verme sorumluluğuyla yolsuzluğun kontrolü kurumsal kalite değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi tespit edilmiştir. Hukukun üstünlüğüyle, düzenlemelerin kalitesi kurumsal kalite değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Olaoye ve Aderajo (2020) kurumsal ve ekonomik büyümenin farklı boyutlarının kalitesi arasındaki ilişkiyi 2005-2017 dönemi için Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nda yer alan 15 ülke için incelemiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler enflasyon oranı, sermaye stoku, ticaret açıklığı, doğrudan yabancı yatırım, The International Country Risk Guide (ICRG) kurumsal kalite göstergeleri, kamu harcamaları ve GSYH'dir. Çalışmada dinamik panel verileriyle Driscoll ve Kraay parametrik olmayan kovaryans matrisi tahmincisi kullanılmıştır. Ampirik kanıtlar, daha kaliteli politik ve ekonomik kurumların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olabileceğine dair önceki araştırmacıların bulgularıyla benzerdir. Ayrıca bulgular siyasi kurumlar ile ekonomik kurum arasında doğrusal olmayan bir ilişkiyi destekleyerek Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'ndaki "kurum hiyerarşisi hipotezi" ni doğrulamaktadır.

4.2.5. Kurumsal Yapının Mülkiyet Hakları ve Siyasal İstikrarsızlık gibi Göstergelerle Temsil Edildiği, Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen Knack ve Keefer (1995) ülke risk değerlendiricileri tarafından potansiyel yabancı yatırımcılara sağlanan göstergeleri kullanmışlardır, bu göstergeler sözleşmelerin uygulanabilirliği ve kamulaştırma riski değerlendirmelerini içermektedir. Çalışmada mülkiyet hakları değişkenleri büyüme regresyonlarına dahil edildiğinde, ABD düzeyinde gelirlere yakınsama oranlarının önemli ölçüde arttığı tespit edilmiştir.

Mauro (1995) 1960-1985 yıllarında 118 ülkeye ait verilerle farklı dönem ve ülke kombinasyonları kullanarak yolsuzluk ve büyüme ilişkisini incelemiştir. Çalışmasında OLS ve 2 SLS yöntemini kullanmıştır. Analizde kurumsal verimlilik endeksi, siyasi istikrar endeksi, kurumsal değişim, sosyal değişim, kişi başına düşen GSYİH büyümesi, nüfus artışı, yatırım/GSYİH gibi veriler kullanmıştır. Elde edilen bulgulara göre yolsuzluklar yatırımı düşürmektedir ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.

Clague vd. (1996) Yeni bir mülkiyet ve sözleşme hakları teorisini ampirik olarak test etmişlerdir. Çalışmada rejim türleri, rejim süresi, mülkiyet hakları ve sözleşme hakları değişkenleri bulunmaktadır. Modelde OLS yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında genel olarak, demokrasilerin, otokrasilerden daha fazla mülkiyet ve sözleşme hakları sağladığı tespit edilmiştir. Ancak demokrasinin faydalarının çabuk ortaya çıkmadığı, sadece kısa bir süredir devam eden demokrasilerde mülkiyet ve sözleşme haklarının genellikle zayıf olduğu belirlenmiştir. Bir rejim türünden diğerine geçen görece küçük ülke gruplarının olduğu örnekleme, mülkiyet ve sözleşme haklarının güvenliğinin otokrasiyken demokraside olduğundan daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzun süreli demokrasilerde ise mülkiyet ve sözleşme haklarının herhangi bir süreli bir rejim türünden daha iyi koruma sunduğu tespit edilmiştir.

Mülkiyet hakları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1960-1990 dönemi için inceleyen Leblang (1996) mülkiyet haklarını koruyan ülke ekonomilerinin, mülkiyet haklarını koruyamayan ülkelerin ekonomilerinden daha hızlı büyüdüğünü ve siyasi rejimin doğasının, mülkiyet haklarına bağlılığı yoluyla dolaylı olarak ekonomik büyümeyi etkilediğini tespit etmiştir.

Siyasi istikrarsızlık ile kişi başına GSYİH büyümesi arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarında Alesina vd. (1996) 1950-1982 döneminde 113 ülke için yapmış oldukları analizlerde hükümet çöküş eğilimi yüksek olan ülkelerde ve zaman periyotlarında büyümenin diğerlerinden önemli ölçüde düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tharanga S (2018) 2002-2014 dönemi için 145 ülkeye ait verileri kullanarak yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini sabit ve rassal etki modeli ile incelemiştir. Buna göre elde edilen bulgular arasında siyasi istikrar ve şiddet/terör yokluğu göstergesi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu bulunmaktadır.

Biçen (2020) 2002-2017 dönemini esas alarak Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon analizi ile politik istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada BRICST (Türkiye, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerine ait veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye, Brezilya, Rusya ve Güney Afrika'da politik istikrar ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ancak bu etkinin düzeyinin düşük olduğu görülmüştür. Çin'de değişkenler arasında negatif bir ilişki olduğu belirlenirken, Hindistan için ise anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

4.2.6. Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Diğer Çalışmalar

1960-1980 dönemi için 115 piyasa ekonomisini kapsayan çalışmasında Scully (1988) kurumsal çerçevenin ekonomilerin verimliliği ve büyüme hızı üzerinde önemli ve büyük etkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Devlet kurumlarının büyümeyi destekleyici rolünü araştıran Siddiqui ve Ahmed (2010) GMM modeli kullanarak yapmış oldukları çalışmalarında kurumsallaşmış sosyal teknolojiler endeksi ve risk azaltıcı teknolojiler ve rantçılığı önleme teknolojileri gibi alt endeksleri kullanarak kurumların iki boyutunun büyüme üzerindeki etkisini test etmeye çalışmışlardır. Neticede kurumsal kalite ile ekonomik performans arasında güçlü bir nedensel bağlantı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Qiang ve Jian (2020) Ekonomik büyüme, doğal kaynaklar ve kurumların kalitesi arasındaki ilişkiyi test ettikleri çalışmalarında Çin'de eyalet düzeyinde bolluk paradoksu/kaynak laneti (resource curse) önerisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre düşük kaliteli piyasa kaynak tahsis sistemi ve mülkiyet hakları sistemi, doğal kaynakların ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için potansiyel avantajlarını azaltarak bolluk paradoksu/kaynak laneti etkisine sebep olmaktadır.

Birol ve Demirgil (2020) BRICS ülkelerinde 1995-2018 döneminde kurumsal yapı göstergesi olarak ekonomik özgürlükleri baz almış ve ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme testi yardımıyla incelemişlerdir. Çalışmada bağımlı değişken olarak kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hâsıla kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak Heritage Foundation ekonomik özgürlük endeksi ve kontrol değişkeni olarak gayrisafi sermaye birikimi modele dahil edilmiştir. Analiz bulgularına göre ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. İlişkinin yönü ve boyutunun araştırıldığı katsayı tahminlerinde panel genelinde ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeye etkisinin negatif ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi BRICS ülkelerinden Çin’de pozitif, Brezilya ve Hindistan’da negatif olarak etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Rusya ve Güney Afrika’da ise ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeye etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. İlgili literatür taraması sonucunda ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisini inceleyen çalışmalardan bazıları Tablo 4.1-4’te özetlenerek sunulmuştur.

Tablo 4.1. 1995-2010 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Yazar(lar)	Dönem/Ülke	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Mauro (1995)	1960-1985 / 118 ülke	OLS ve 2 SLS	Kurumsal verimlilik endeksi, siyasi istikrar endeksi, kurumsal değişim, sosyal değişim, kişi başına düşen GSYİH büyümesi, nüfus artışı, yatırım / GSYİH.	Yolsuzluklar yatırımı düşürmektedir, ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Clague vd. (1996)	1969-1990	OLS	Rejim türleri, rejim süresi, mülkiyet hakları ve sözleşme hakları.	Demokrasiler, otokrasilerden daha fazla mülkiyet ve sözleşme hakları sağlamaktadır.
Nelson ve Singh (1998)	1970-1989/ döneminde 67 az gelişmiş-gelişmekte olan ülke	Panel veri analizi	Demokrasi, ekonomik özgürlükler, ekonomik büyüme.	Demokrasi ve siyasal özgürlükler, büyüme ile doğru yönlü ilişkidir. Yüksek kamu harcamaları büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır.
Paakkönen (2010)	1998-2005/ geçiş ekonomileri	Dinamik GMM	Kişi başına GSYH (worker), kurumların kalitesi, kontrol değişkenleri.	Ekonomik özgürlük düzeyinin düşük olduğu dönemlerde özgürlüklerde ve yatırımlardaki artışın ekonomik büyümeye etkisi pozitif; ekonomik özgürlükler belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra negatiftir.

Tablo 4.2. 2011-2015 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Yazar(lar)	Dönem/Ülke	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Yendi (2011)	1996-2008/ 12 Avrasya ülkesi	Panel veri analizi Sabit etkiler modeli	Kişi başı reel gelir büyüme hızı, mülkiyet hakları, düzenleyici sistemin kalitesi, politik haklar ve sivil haklar.	Mülkiyet haklarının sağlanması, düzenleyici sistemin kalitesinin artırılması ve sivil hakların sağlanması ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
Zouhaier (2012)	2000-2009 döneminde MENA bölgesi-11 ülke	Dinamik panel veri analizi	Kurum, yatırım ve ekonomik performans göstergeleri.	Siyasi kurumlar-siyasi haklar ve sivil özgürlükler-ekonomik büyüme ve yatırımı olumlu etkilemektedir. Yolsuzluk ekonomik büyüme ve yatırımı olumsuz etkilemektedir. Siyasi haklar ile yatırım arasında pozitif bir etkileşim vardır. Politik istikrarsızlık ile yatırım arasında olumsuz bir etkileşim bulunmaktadır.
Artan ve Hayaloğlu (2013)	2000-2009/110 ülke	Panel veri analizi Sabit ve rassal etkiler modeli	Reel GSYH yıllık büyüme oranı kurumsal değişkenler, enflasyon oranı, kamu tüketim harcamaları ve nüfus büyüme hızı. 1.model:bağımsız değişken kurumsal değişkenler. 2.model kurumsal değişkenler, kontrol değişkenleri birlikte kullanılmıştır.	Ülkeler gelir düzeyine göre sınıflandırılmıştır. Tüm ülkeler için tahmin edilen modelde ekonomik özgürlükler endeksi ve politik özgürlükler endeksi pozitif ve anlamlı bulunmuştur. İkinci modelde ekonomik ve politik özgürlüklerdeki artışın iktisadi büyümeyi pozitif etkilediği belirlenmiştir.
Aytun ve Akın (2014)	2000-2010 / 83 ülke	Panel nedensellik analizi	GSYİH, kurumsal kalite endeksi.	Alt gelir gurubunda nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Orta gelir gruplarında kurumsal kaliteden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik, yüksek gelir grubunda her iki yönde nedensellik bulunmuştur.
Kacprzyk (2015)	28 Avrupa Birliği ülkesi	GMM	Ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme göstergeleri	Mülkiyet haklarının güvenliği, para politikasının kalitesi, ticaret özgürlüğü ve düzenleyici politikalar ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4.3. 2016-2018 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişisini İnceleyen Çalışmalar

Yazar(lar)	Dönem/Ülke	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Yıldırım ve Gökalp (2016)	2000-2011/21 gelişmiş ülke	Panel veri analizi Havuzlanmış en küçük kareler	Satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSYİH, hukuk sistemi ve mülkiyet hakları, hükümet müdahalesi, hesap verebilirlik, şeffaflık, ifade özgürlüğü, dış ticarete serbestlik, piyasa meşrulaştırıcı kurumlar ve piyasa istikrarını sağlayan kurumlar ile ilgili göstergeler, emek ve sermaye miktarları.	Yargı bağımsızlığı, mülkiyet haklarının korunması, hukuk sisteminin bütünlüğü, marjinal vergi, politik özgürlükler, karaborsa döviz kuru, yabancı yatırımların kısıtlanması, bankacılık sisteminde özel kesimin payı, işe alma-asgari ücret, işe alma-işten çıkarma değişkenleri gelişmiş ülkelerde uluslararası rekabet gücünü pozitif etkilemektedir. Yasal düzenlemelerin niteliği, hükümet harcamaları, transfer ve sübvansiyonlar, sivil özgürlükler, tarifeler, ticaret engelleri düzenlemeleri, toplu sözleşme ve askeri vesayet değişkenlerinin ise negatif etkisi vardır.
Yalçınkaya ve Yazgan (2016)	1996-2014/ G-20 ülkeleri	Panel veri analizi Panel DSUR	Kişi başına düşen Reel GSYİH, yolsuzluğun önlenmesi, yönetimin etkinliği, politik istikrar ve şiddetin yokluğu, düzenlemenin kalitesi, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, ekonomik özgürlükler endeksi.	Kurumsal yapı göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri G-9 grubunda pozitif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı, G-10 grubunda ise genellikle negatif yönlü ve anlamlıdır.
Sucu (2017)	2000-2013 / 9 yükselen piyasa ekonomisi	Panel veri analizi, Pedroni Eşbütünlüşme testi ve DOLS yöntemi	Kişi başına düşen milli gelirin değişim oranı, kalkınma göstergesi olarak imalat sanayi ihracatında yüksek teknolojili ürünlerin payı, kamunun (ekonomideki) hacmi, hukuki yapı ve mülkiyet hakları, güçlü para, uluslararası ticaret serbestisi ve regülasyonlar.	Kamu hacminin küçültülmesi, hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güçlendirilmesi ve istikrarlı bir para politikası ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkilidir.
Artan, Hayaloğlu ve Demirel (2018)	1995-2015/ Akdeniz'e kıyısı bulunan dokuz ülke	Konya (2006) panel nedensellik analizi	Turizm harcamaları, kişi başına düşen GSYİH, kurumsal yapı (yolsuzluk, demokratik sorumluluk), reel efektif döviz kuru, ticaret, nüfus, enflasyon.	Kurumsal yapı göstergesi olarak yolsuzluk ve demokratik hesap verebilirlik değişkenleri kullanıldığında, kurumsal faktörlerden turizm harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 4.4. 2019-2020 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Yazar(lar)	Dönem/Ülke	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Muja ve Günar (2019)	2006-2016/ Batı Balkanlar	Korelasyon analizi	Kişi başına GSYH, yönetim endeksi göstergeleri.	Yönetişim kalitesi ile ekonomik performans arasında güçlü bir nedensel bağlantı bulunmaktadır.
Birol ve Demirgil (2020)	1995-2018/ BRICS ülkeleri	Panel eşbütünlük testi	Kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hâsıla, ekonomik özgürlük endeksi ve gayrisafi sermaye birikimi değişkenleri.	Ekonomik özgürlükler ekonomik büyümeyi BRICS ülkelerinden Çin'de pozitif, Brezilya ve Hindistan'da negatif etkilemektedir, Rusya ve Güney Afrika'da ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeye etkisi bulunmamaktadır.
Nair vd. (2020)	2005-2018/67 gelişmekte olan ülke	Granger nedensellik analizi	Kurumların kalitesi, CO2 emisyonları, ekonomik büyüme.	Daha düşük CO2 emisyonları ve sağlam kurumsal kalite ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadır.
Corradini (2020)	2004–2012/103 İtalyan NUTS-3 bölgesi	Panel veri analizi PVAR	Kişi başına reel GSYİH büyüme oranı ve kurumsal kalite endeksi.	Kurumsal kalite büyümeyi etkilemektedir. Ekonomik büyümenin kurumsal kalite üzerindeki etkisiyle ilgili bir sonuca ulaşılamamıştır.
Olaoye ve Aderajo (2020)	2005-2017/Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu-15 ülke	Driscoll ve Kraay parametrik olmayan kovaryans matrisi tahmincisi	Enflasyon oranı, sermaye stoku, ticaret açıklığı, doğrudan yabancı yatırım, The International Country Risk Guide (ICRG) kurumsal kalite göstergeleri, kamu harcamaları, GSYH.	Siyasi kurumlar ile ekonomik kurum arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulunmaktadır.

4.3. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmada ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın amacı ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisinin Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'ne aday ülkelerde analiz edilmesidir. Bu amaçtan hareketle panel Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Bu kapsamda Avrupa Birliği üye ülkeleri ve içinde Türkiye'nin de bulunduğu Avrupa Birliği'ne aday ülkeler esas alınmıştır. Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen ve Kopenhag Kriterleri olarak bilinen kriterlerin aday ülkeler tarafından yerine getirilmesinin bir ön koşul olduğu bilinmektedir. Ülkelerin Avrupa Birliği'ne üye olmaları için ekonomik, hukuki ve siyasi birtakım kriterler aranmaktadır. Dolayısıyla söz konusu kriterler incelendiğinde kurumsal yapıyı oluşturan unsurları da kapsadığı görülmektedir. Bu nedenle ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasındaki ilişkinin belirlenmesi için kişi başına gelir açısından

üyelerinin çoğu yüksek gelir sınıflandırması içerisinde yer alan ve Ekonomik Özgürlükler Endeksi sıralamalarında da genel olarak üst sınıra yakın skorlar alan Avrupa Birliği'nin incelenmesi bu ilişkisinin tespit edilmesi adına önem arz etmektedir. Literatürde genel olarak Avrupa Birliği çalışmalarında üye ülkelerin tamamının dahil edilmediği görülmektedir. Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği ile aday ülkelerin analize toplu olarak dahil edilmesi çalışmanın özgün yönleri arasındadır. Çalışma, kurumsal yapının ekonomik büyümeyi etkileyeceği ve güçlü kurumsal yapının ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı hipotezine dayandırılmaktadır.

4.4. Çalışmanın Kısıtları

Ampirik çalışmalarda verinin doğru şekilde ve eksiksiz toplanması sürecinin önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Bu kapsamda çalışmanın ampirik kısmında karşılaşılan ilk kısıt verilerin toplanmasıyla ilgilidir. Çalışmada kurulan modeller Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu çerçevede genel olarak ekonomik büyüme, kurumsal yapı, sermaye ve emeği temsil eden veriler kullanılmıştır. Tüm verilerin eksiksiz olarak bulunduğu periyot analiz dönemi olarak seçilmiştir. Veriler ile ilgili yaşanan ikinci kısıt kurumsal yapıyı temsilen modele dahil edilen göstergelerle alakalıdır. Alt endeksler bağlamında incelendiğinde çalışmaya dahil edilenden daha fazlası bulunmaktadır ancak çoğunda veri mevcudiyeti oldukça azdır. Bu nedenle ilgili dönem için mevcut verileri bulunan endeksler modele dahil edilebilmiştir.

4.5. Veri Seti

Çalışmanın uygulama bölümünde Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği aday¹¹ ülkelerine ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada hazırlanan veri setleri için tüm datalar 2002-2018 dönemi için mevcut olduğundan çalışmada belirtilen dönem aralığı esas alınmıştır. Birliğe üyeliğe aday olanlar arasında mevcut dönem için ilgili veri seti eksiksiz ülkeler,

---

¹¹ AB ülkeleri; Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç. Analize dahil edilen aday ülkeler; Türkiye, Arnavutluk, Kuzey Makedonya. Dahil edilemeyen aday ülkeler; Karadağ, Sırbistan.

Türkiye’de dahil olmak üzere analize dahil edilmiştir. Kurumsal yapıyı temsilen kullanılan siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu ve hukukun üstünlüğü verileri Dünya Bankası; ekonomik özgürlükler, parasal özgürlükler, vergi yükü ve hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü verileri Heritage Foundation; reel gayrisafi yurtiçi hasıla, sermaye stoku ve istihdam verileri Penn World Table veri tabanlarından elde edilmiştir. Analize dahil edilen değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır. İlgili ülke grubunun seçilmesinin gerekçeleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Avrupa’nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden yapılandırılmasının, süreklileştirilmiş ekonomik büyüme açısından kurumların önemini gösterdiği söylenebilir. DeLong ve Eichengreen’e göre Marshall Planı ekonomik politikaların yapıldığı ortamı değiştirmiş ve gereken destekleyici kurumlarla piyasa temelli ekonomik sistemin restorasyonu iyileşme stratejisini desteklemiştir. Bunun sonucunda Batı Avrupa’nın büyümesi ciddi düzeyde hızlanmıştır. Avrupa’nın Marshall Planı sonrası 25 yıllık sürede ekonomik büyümesinin önceki ve sonraki dönemlerden daha hızlı olması ise ulusal ve uluslararası kurumlarla ilişkilendirilmektedir (Snowdon ve Vane, 2017: 564).
- Dünya Bankası sınıflandırmalarında ülkeler gelir düzeyine göre dört kategoriye ayrılmaktadır. Buna göre kişi başına GSMH’sı 1.045\$ veya daha az olanlar düşük gelirli ekonomiler, 1.046\$ ile 4.095\$ arasında olanlar alt orta gelirli ekonomiler, 4.096\$ ile 12.695\$ arasında olanlar üst orta gelirli ekonomiler ve 12.696\$ veya daha fazla olanlar yüksek gelirli ekonomilerdir (World Bank, t.y.). Avrupa Birliği ülkelerinin çoğunluğu yüksek gelir düzeyine sahiptir. Nitekim Dünya Bankası verilerine göre de 27 AB ülkesinden 25’i yüksek gelir iki ülke-Bulgaristan ve Romanya¹² ise üst orta gelir düzeyinde yer almaktadır (World Bank, 2021).
- Literatürde kurumsal yapıyı temsilen sıklıkla kullanılan Heritage Foundation ekonomik özgürlükler endeksi sıralamasına göre ülkeler aldıkları puan baz alındığında 80–100 arası özgür, 70–79.9 büyük oranda özgür, 60–69.9 kısmen özgür, 50–59.9 büyük oranda özgür değil, 0-49.9

¹² Veri setinin son yılını kapsayan 2018’de Romanya yüksek gelirli ekonomiler arasında yer alırken 2021 yılında durumu güncellenmiş ve üst-orta gelir grubuna dahil edilmiştir.

bastırılmış olarak sınıflandırılmaktadır (Heritage Foundation, 2021b: 32). Endeks editörlerine göre ekonomik olarak daha özgür olan ülkelerde kişi başına düşen gelirin çok daha yüksek olduğu görülmektedir. 2018 endeksinde “özgür” veya “büyük oranda özgür” olarak derecelendirilen ekonomiler, diğer ülkelerdeki ortalama seviyelerin iki katından fazla gelire sahiptir. Ayrıca bu ekonomiler “bastırılmış” ekonomilerde yaşayan insanların gelirlerinden beş kat daha fazla gelire sahiptir. 2018 yılında dünya ortalaması 61.1 olarak raporlanmıştır (Heritage Foundation, 2018). Bu veriler ışığında AB ülkelerinin çoğunun dünya ortalamasının üzerinde yer aldığı söylenebilir. Buna göre analiz döneminin baz alındığı son yıl olan 2018’de Avrupa Birliği içerisinde yer alan ülkelerin durumu şu şekilde özetlenebilir. Birlikte bir ülke özgür, on bir ülke büyük oranda özgür, on dört ülke kısmen özgür, bir ülke ise büyük oranda özgür değil kategorisinde yer almıştır.

4.6. Model

Uygulama bölümünde atlanan değişken sorununa yol açmamak için model Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan yola çıkarak hazırlanmış ve bu model kurumsal yapı değişkeni eklenerek geliştirilmiştir. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Y = K^a L^b Z^c \quad (4.1)$$

Burada Y üretim miktarını, K sermayeyi, L emeği, Z ise diğer etkileyen faktörleri göstermektedir. Çalışmada ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisini incelemek için kurulan ana model ise aşağıda yer almaktadır:

$$GDP_{it} = y_0 + y_1 KY_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it} \quad (4.2)$$

Burada GDP, reel gayrisafi yurtiçi hasılayı, KY kurumsal yapıyı, CS sermaye stoğunu, EMP ise istihdamı göstermektedir. Yukarıdaki model esas alınarak kurumsal yapıyı temsilen literatürde sıklıkla kullanılan endeksleri içeren modeller AB ve AB aday

ülkeleri için oluşturulmuştur. Model 1’de kurumsal yapı değişkeni olarak ekonomik özgürlükler endeksi kullanılmış ve EF ile ardından Model 2’de parasal özgürlükler MF ile, model 3’te vergi yükü TB ile, model 4’te hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü Gİ, model 5’te siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu PS, model 6’da hukukun üstünlüğü RL şeklinde kısaltılarak gösterilmiştir. Oluşturulan modeller aşağıda sıralanmıştır. Ayrıca çalışmanın uygulama kısmında her bir ana model A ve B olmak üzere iki alt modele bölünmüştür. Bu kapsamda A modelleri AB ülkelerini kapsayan verileri içermekte B modelleri ise AB ve AB aday ülkelerinin verilerinin analize birlikte dahil edildiğini göstermektedir.

$$\text{Model 1: } GDP_{it} = y_0 + y_1 EF_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it} \quad (4.3)$$

$$\text{Model 2: } GDP_{it} = y_0 + y_1 MF_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it} \quad (4.4)$$

$$\text{Model 3: } GDP_{it} = y_0 + y_1 TB_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it} \quad (4.5)$$

$$\text{Model 4: } GDP_{it} = y_0 + y_1 Gİ_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it} \quad (4.6)$$

$$\text{Model 5: } GDP_{it} = y_0 + y_1 PS_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it} \quad (4.7)$$

$$\text{Model 6: } GDP_{it} = y_0 + y_1 RL_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it} \quad (4.8)$$

4.7. Yöntem

Çalışmada panel veri analizleri kullanılmıştır. Panel veriler, n farklı değişkenin T farklı zamanda gözlemlenen verisi olarak tanımlanabilir (Stock ve Watson, 2011: 352). Panelde zaman serisi ve yatay kesit verilerin eş anlı olarak yer alması daha fazla veri ile çalışma imkânı sağlamaktadır. Böylelikle gözlem sayısı ve serbestlik derecesi artmakta, açıklayıcı değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı derecesi azalmaktadır. Neticede bu durum yapılan ekonometrik tahminin etkinliğini ve güvenilirliğini artırmaktadır (Tatoğlu, 2020a: 9). Çalışma kapsamında öncelikle panel veri analizinde kullanılan birim kök testleri yapılmış, ardından eşbütünlük testi uygulanmış ve son olarak Granger nedensellik analizi ve Demitrescu ve Hurlin Testi ile paneli oluşturan seriler arasındaki Granger nedensellik ilişkileri incelenmiştir. Kullanılan yöntemlerin açıklamaları aşağıda sunulmaktadır.

İlk olarak paneli oluşturan serilerin birim kök ihtiva edip etmediğinin incelenmesi için Pesaran yatay kesit genişletilmiş Dickey Fuller (CADF) testi ve Breitung panel birim kök testi kullanılmıştır. Pesaran (2007) tahmin edilen ortak faktörlerden fark alındığı bir test yerine bireysel serilerin gecikmeli düzeylerinin ve birinci farklarının yatay kesit ortalamalarını DF ya da ADF regresyonuna faktörler olarak ilave etmiştir. Bu şekilde ADF regresyonunun gecikmeli yatay kesit ortalamaları ile genişletilmiş hali kullanılmaktadır. Neticede regresyonun birinci farkı birimler arası korelasyonu ortadan kaldırmaktadır. Söz konusu test ‘yatay kesit genişletilmiş Dickey Fuller (CADF)’ olarak adlandırılmıştır. Otokorelasyon yokken dinamik heterojen panel veri modeli (Tatoğlu, 2020b: 84):

$$Y_{it} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i Y_{i,t-1} + u_{it} \quad (4.9)$$

şeklinde ve f_t gözlenemeyen faktörler olmak üzere, u_{it} tek faktör yapısına sahipse şu şekilde ifade edilmektedir:

$$u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (4.10)$$

(4.9) eşitliği tekrar yazılarak eşitlik 4.11’de gösterilmektedir,

$$\Delta Y_{it} = a_i + p_i Y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (4.11)$$

burada, $a_i = (1 - \phi_i)\mu_i$, $p_i = -(1 - \phi_i)$ ve $\Delta Y_{it} = Y_{it} - Y_{i,t-1}$ ‘dir. Pesaran (2007) Y_{it} ’nin yatay kesit ortalaması $\bar{Y}_t$ ve gecikmeli değerlerini $\bar{Y}_{t-1}$, $\bar{Y}_{t-2}$, ... ortak faktör f_t için araç değişken olarak kullanmıştır. u_{it} ’nin otokorelasyonsuz olduğu durumda, $\Delta \bar{Y}_t$ ve $\bar{Y}_{t-1}$ değerleri gözlenemeyen ortak faktörün etkisini asimptotik olarak fitrelemekte yeterli olmaktadır. Otokorelasyon yokken CADF regresyon (Tatoğlu, 2020b: 84-86):

$$\Delta Y_{it} = a_i + p_i^* Y_{i,t-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + d_1 \Delta \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (4.12)$$

şeklinde tanımlanabilmektedir. Durağanlığı sınamak için hipotezler: $H_0: p_i = 0$ (tüm i ’ler için) $H_1: p_i < 0$ ($i=1, 2, \dots, N_i$) ve $p_i = 0$ ($i=N_{i+1}, N_{i+2}, \dots, N$) t istatistiği (CADF) ise;

$$t_i(N, T) = \frac{\Delta Y_i' \bar{M}_w Y_{i,-1}}{\hat{\sigma}_i (Y_{i,-1}' \bar{M}_w Y_{i,-1})^{1/2}} \quad (4.13)$$

Burada, $\Delta Y_i = (\Delta Y_{i1}, \Delta Y_{i2}, \dots, \Delta Y_{iT})'$, $Y_{i,-1} = (Y_{i0}, Y_{i1}, \dots, Y_{iT-1})'$,
 $\bar{M}_w = I_T - \bar{W}(\bar{W}'\bar{W})^{-1}\bar{W}'$, $\bar{W} = (\tau, \Delta \bar{Y}, \bar{Y}_{-1})$, $\tau = (1, 1, \dots, 1)'$,
 $\Delta \bar{Y} = (\Delta \bar{Y}_1, \Delta \bar{Y}_2, \dots, \Delta \bar{Y}_T)'$, $Y_{-1} = (\bar{Y}_0, \bar{Y}_1, \dots, \bar{Y}_{T-1})'$ ve
 $\bar{M}_{i,w} = I_T - G_i(G_i'G_i)^{-1}G_i'$, $G_i = (\bar{W}, Y_{i,-1})$ olmak üzere
 $\hat{\sigma}_i^2 = \frac{\Delta Y_i' M_{i,w} \Delta Y_i}{T-4}$ dir.

$t_i(N, T)$ 'nin kesikli bir türü olan $t_i^*(N, T)$ ise aşağıdaki gibi tanımlanabilmektedir;

$$\begin{aligned} t_i^*(N, T) &= t_i(N, T) & -K_1 < t_i(N, T) < K_2 \text{ ise} \\ t_i^*(N, T) &= -K_1 & t_i(N, T) \leq -K_1 \text{ ise} \\ t_i^*(N, T) &= K_2 & t_i(N, T) \geq K_2 \text{ ise} \end{aligned}$$

Burada, K_1 ve K_2 $\Pr[-K_1 < t_i(N, T) < K_2]$ 'nin yeterince geniş olması için değer alabilecek yeteri büyüklükte pozitif sabitlerdir.

Çalışmada kullanılan diğer birim kök testi Breitung panel birim kök testidir. Bu testte t istatistiklerinin kullanılabilmesi için veri dönüştürülmektedir (Tatoğlu, 2020b: 33-71). Bu kapsamda:

$$Y_{it} = \mu_i + \beta_i t + X_{it} \quad (4.14)$$

Burada X_{it} otoregresif süreç tarafından üretilmektedir. X_{it} aşağıda gösterilmektedir.

$$X_{it} = \sum_{k=1}^{p+1} a_{ik} X_{i,t-k} + \varepsilon_{it} \quad (4.15)$$

ve $s \leq 0$ için $X_{is} = 0$ 'dır. ε_{it} 'nin saf rassal sürece uygun olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca ε_{it} 'nin $i \neq j$ olmak üzere, tüm t ve s 'ler için ε_{js} 'den bağımsız olduğu varsayılmaktadır. Breitung testinde tüm birimlerin sabit otoregresif parametreye sahip

olduğu kabul edilmektedir. Testin ilk aşamasında gecikmeli farkların $(\Delta Y_{it-1}, \dots, \Delta Y_{it-p})$, ΔY_{it} ve Y_{it-1} ile regresyonu tahmin edilmekte ve kalıntılar elde edilmektedir. İkinci aşamada ise olası heteroskedasiteye karşı kalıntıların standardizasyonu sağlanmaktadır. Breitung panel birim kök testi birimler arası korelasyonun varlığı altında da kullanılabilir.

Çalışmada eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması için Westerlund testi kullanılmıştır. Bu test birimler arası korelasyon olduğunda da kullanılabilir. Westerlund eşbütünleşme ilişkisinin varlığının incelenmesi için dört adet test önermiştir. Bu testler hata düzeltme modeli temellidir. Otoregresif parametre her birime özgü ya da panelin tümü için, panel varyans oranı istatistikleri ve grup ortalaması varyans oranı istatistikleriyle değerlendirilmektedir. Sırasıyla ilk istatistiklerde tüm birimler için otoregresif parametre sabit kabul edilmekte, ikinci tur istatistiklerde ise otoregresif parametre birimden birime değişmektedir. Grup ortalaması istatistikleri G_a ve G_t 'nin elde edilmesi için aşağıdaki model her bir birim için OLS ile tahmin edilmektedir (Tatoğlu, 2020b: 200-203):

$$\Delta Y_{it} = \delta'_i d_t + a_i Y_{it-1} + \lambda'_i X_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \varphi_{ij} \Delta Y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \gamma_{ij} \Delta X_{it-j} + e_{it} \quad (4.16)$$

Gecikme uzunluğu p_i birimlere göre değer alabilmektedir. Panel eğer heterojense söz konusu istatistik daha güvenilir olmaktadır. Ardından $a_i(1)$ hesaplanmaktadır $(\hat{a}_i(1) = 1 - \sum_{j=1}^{p_i} \hat{a}_{ij})$ sonraki aşamada ise istatistikler elde edilmektedir. G_a istatistiği $G_a = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{T \hat{a}_i}{\hat{a}_{i(1)}}$ ve G_t istatistiği $G_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{\hat{a}_i}{SE(\hat{a}_i)}$ şeklinde gösterilebilir. $SE(\hat{a}_i)$, $\hat{a}_i$ 'nin standart hatasıdır. Pa ve PT test istatistikleri ise tüm panele ait veriler kullanılarak hesaplanmaktadır. İlk aşama grup ortalaması istatistiklerinin elde edilmesindeki aşama ile aynıdır. Uygun gecikme uzunluğu (p_i) seçildikten sonra ΔY_{it} ve Y_{it-1} 'in d_t , ΔY_{it} 'nin gecikmeli değerleri, X_{it-1} ve ΔX_{it} 'nin cari ve gecikmeli değerleri ile regresyonundan kalıntılar hesaplanmaktadır:

$$\begin{aligned}\Delta \tilde{e}_{it} &= \Delta Y_{it} - \hat{\delta}_i d_t + \hat{\lambda}_i X_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \hat{\varphi}_{ij} \Delta Y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \hat{\gamma}_{ij} \Delta X_{it-j} \\ \tilde{e}_{it-1} &= Y_{it-1} - \tilde{\delta}_i d_t + \tilde{\lambda}_i X_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \tilde{\varphi}_{ij} \Delta Y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \tilde{\gamma}_{ij} \Delta X_{it-j}\end{aligned}\tag{4.17}$$

İkinci aşamada $\Delta \tilde{e}_{it}$ ve $\tilde{e}_{it-1}$ 'nin kullanılmasıyla ortak hata düzeltme parametresi (a) ve standart hatası ($SE(a)$) elde edilmektedir. Üçüncü aşamada ise panel istatistikler Pa istatistiği $P_a = T\hat{a}$ ve Pt istatistiği $P_T = \frac{\hat{a}}{SE(\hat{a})}$ hesaplanmaktadır.

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi için PVAR Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Panel verilerde değişkenler arasındaki ilişkiler panel VAR modelleri ile incelenebilmektedir. Sims'in (1980) çalışmalarıyla VAR modelleri, makro ekonometriye bir alternatif yaklaşım getirmiştir. Holtz-Eakin, Newey ve Rosen (1988)'in çalışmalarında panel VAR modelleri kullanılmıştır. Günümüzde panel VAR modelleri ise Love ve Zicchino (2006) ve Abrigo ve Inessa Love'in (2015) çalışmalarıyla son halini almıştır. Panel VAR yaklaşımı geleneksel VAR yaklaşımı ile panel veri modellerinin bir araya getirilmiş hali olarak düşünülebilir. Panel VAR modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir. Burada J maksimum gecikme uzunluğunu, λ_{10t} ve λ_{20t} gözlemlenemeyen zaman etkilerini, λ_{1i0} ve λ_{2i0} birim etkisini göstermektedir (Güriş, 2018: 397-411):

$$\begin{aligned}Y_{it} &= \sum_{j=1}^j a_{11j} Y_{it-j} + \sum_{j=1}^j a_{12j} X_{it-j} + \lambda_{1i0} + \lambda_{10t} + e_{1it} \\ X_{it} &= \sum_{j=1}^j a_{21j} Y_{it-j} + \sum_{j=1}^j a_{22j} X_{it-j} + \lambda_{2i0} + \lambda_{20t} + e_{2it}\end{aligned}\tag{4.18}$$

Panel nedensellik ilişkisinin araştırılması Granger nedensellik mantığına dayanmaktadır. Panel nedensellik için kullanılan model aşağıdaki gibi gösterilebilir. Burada a_i birime özgü etkileri ifade etmektedir:

$$y_{it}=a_i + \sum_{k=1}^k \gamma^{(k)} y_{it-k} + \sum_{k=1}^k \beta^{(k)} x_{it-k} + \varepsilon_{it} \quad (4.19)$$

Çalışmada ayrıca ikili ilişkiler Demitrescu ve Hurlin (2012) Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Bu test paneli oluşturan veriler arasında yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır. Zaman ve yatay kesit boyutu arasındaki büyüklük ilişkisi dikkate alınmadan uygulanabilmektedir. Buna göre X ve Y durağan seriler, K optimum gecikme uzunluğu olmak üzere denklem aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Güriş,2018: 410):

$$y_{i,t=a_i} + \sum_{k=1}^k \gamma_i^{(k)} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^k \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (4.20)$$

4.8. Ampirik Bulgular

Çalışmanın ampirik bölümünde ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisinin incelenmesi için altı model oluşturulmuştur. Buna göre model 1’de kurumsal yapı göstergesi olarak ekonomik özgürlükler, model 2’de parasal özgürlükler, model 3’te vergi yükü, model 4’te hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü, model 5’te siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu, model 6’da hukukun üstünlüğü temel alınmıştır. Yapılan testlere ilişkin bulgular aşağıda anlatılmaktadır.

4.8.1. Model 1: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Ekonomik Özgürlüklerin Temel Alındığı Model

Model 1’de elde edilen bulgulara ilişkin detaylar aşağıda sunulmuştur. Kurumsal yapı değişkeni olarak ekonomik özgürlüklerin temel alındığı bu model genel olarak $GDP_{it} = y_0 + y_1 EF_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it}$ şeklinde gösterilebilir. Burada GDP, reel gayrisafi yurtiçi hasılayı; EF, kurumsal yapıyı temsilen kullanılan ekonomik özgürlükleri; CS, sermaye stokunu; EMP ise istihdamı göstermektedir. Çalışmada öncelikle paneli oluşturan serilerde birim kök varlığının araştırılması için Pesaran

yatay kesit genişletilmiş Dickey Fuller (CADF) testi ve Breitung birim kök testi kullanılmıştır. Tablo 4.5'te model 1A ve model 1B birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. LNGDP, LNEF, LNCS ve LNEmp serilerinin I(I) olduğu belirlenmiştir. Serilerin birinci farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir ($p < 0.05$). Tabloda yer alan A, AB ülkelerini; B, AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiğini göstermektedir.

Tablo 4.5. Model 1A ve 1B Birim Kök Testi Sonuçları

Model 1A						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.303	-2.670	(0.473)	-2.177	-2.150	(0.013)
LNEF	-2.258	-2.670	(0.566)	-2.508	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.405	-2.670	(0.277)	-2.428	-2.150	(0.000)
LNEmp	-2.031	-2.150	(0.069)	-2.439	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy		1.Fark			
	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri
LNGDP	1.7502		(0.9600)	-8.5541		(0.0000)
LNEF	0.1554		(0.5617)	-9.3025		(0.0000)
LNCS	7.5004		(1.0000)	-1.7230		(0.0424)
LNEmp	1.3301		(0.9083)	-5.7710		(0.0000)
Model 1B						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.300	-2.670	(0.477)	-2.153	-2.150	(0.013)
LNEF	-2.148	-2.670	(0.780)	-2.378	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.313	-2.670	(0.449)	-2.326	-2.150	(0.001)
LNEmp	-2.029	-2.150	(0.061)	-2.386	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy		1.Fark			
	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri
LNGDP	1.9763		(0.9759)	-8.8256		(0.0000)
LNEF	0.0862		(0.5344)	-9.9548		(0.0000)
LNCS	8.0451		(1.0000)	-1.6560		(0.0489)
LNEmp	1.6747		(0.9530)	-6.2096		(0.0000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Birinci nesil panel birim kök testi olmasına rağmen yatay kesit bağımlılığını dikkate aldığı için CADF testi yanında Breitung testi sonuçları da raporlanmıştır.

Not 2: A ve B modellerine dahil edilen ülkeler farklı olduğundan iki model için test sonuçları ayrı ayrı raporlanmıştır. A modelinde Avrupa Birliği üyesi 27 ülke, B modelinde Avrupa Birliği'ne üye 27 ülke ve 3 aday ülke yer almaktadır.

Not 3: Modele dahil edilen değişkenlerin tamamının doğal logaritması alınmıştır ve değişkenlerin başındaki LN bu durumu ifade etmektedir. LNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, LNEF ekonomik özgürlükler, LNCS sermaye stoku ve LNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının alınmış hallerini göstermektedir.

Değişkenlerde eşbütünleşme ilişkisinin varlığında standart VAR ve Granger nedensellik analizi kullanılmamaktadır. Bu yüzden nedensellik ilişkisi araştırılmadan önce serilerin eşbütünleşik olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 4.6’da Model 1A ve 1B eşbütünleşme testi sonuçları gösterilmektedir. Buna göre ‘eşbütünleşme ilişkisi yoktur’ H_0 hipotezi reddedilememektedir. Sonuçlar incelendiğinde dirençli p değerlerine göre seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir ($p>0.05$). Başka bir ifade ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki/nedensellik belirlenememiştir. Çalışmanın zaman boyutunun 17 (2002-2018) olması ve eşbütünleşme testlerinin de asimptotik testler oldukları göz önüne alındığında bu durum testin gücünü bir miktar zayıflatmaktadır. ‘Eşbütünleşme ilişkisi yoktur’ bulgusunun sebebinin bu durumdan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 4.6. Model 1A ve Model 1B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model 1A			
İstatistik	Değer	Z değeri	p değeri (robust)
Gt	-1.260	2.282	0.320
Ga	-1.010	5.658	0.760
Pt	-3.232	2.755	0.470
Pa	-0.564	3.049	0.600
Model 1B			
İstatistik	Değer	Z değeri	p değeri (robust)
Gt	-1.151	2.988	0.370
Ga	-0.937	6.028	0.870
Pt	-3.207	3.057	0.490
Pa	-0.493	3.276	0.710

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay kesit bağımlılığa dirençli şekilde Westerlund testi yapılması için test “bootstrap” opsiyonu ile kullanılmıştır.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin/nedenselliğin olmadığı sonucuna ulaşıldıktan sonra kısa dönemli nedenselliğin varlığının araştırılması için Granger nedensellik analizi yapılacaktır. Öncelikle kurulacak VAR modelinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 4.7’de model 1A ve model 1B PVAR analizi için hangi gecikmenin uygun olduğunu gösteren kriterler yer almaktadır. Model 1A ve model 1B için Hansen J istatistiği (J) ve olasılık değerine (J p value) göre ‘aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir’ şeklindeki H_0 hipotezi 1 ve 2 gecikmede reddedilmektedir. 3 gecikmede ise kullanılan araç değişkenlerinin geçerli olduğu görüldüğünden VAR modeli için uygun gecikme 3 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.7. Model 1A ve Model 1B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi

Model 1A						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.9564798	112.752	.0093096	-326.6929	-47.24796	-159.8057
2	.9644078	85.29876	.0388449	-266.2572	-42.70124	-132.7474
3	.9724859	53.1443	.282681	-210.5226	-42.8557	-110.3903
Model 1B						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.962074	106.0564	.027272	-341.8174	-53.9436	-169.5412
2	.9685539	84.75489	.0423161	-273.5441	-43.24511	-135.7232
3	.9756625	49.56791	.4105072	-219.1563	-46.43209	-115.7906

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: MBIC, modifiye edilmiş Bayesyen bilgi kriteri; MAIC, modifiye edilmiş Akaike bilgi kriteri; MQIC, modifiye edilmiş Hannan Quinn bilgi kriterini göstermektedir.

PVAR gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra panel vektör otoregresyon sonuçları tahmin edilerek tablo 4.8’de sunulmuştur.

Tablo 4.8. Model 1A ve 1B PVAR Sonuçları

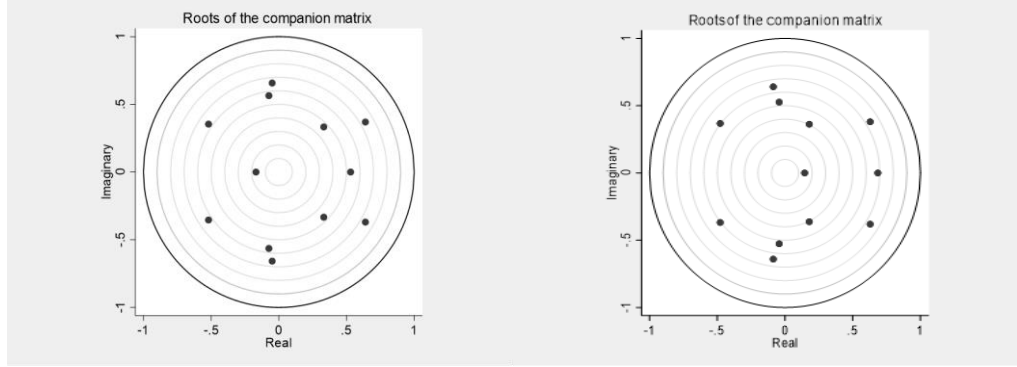
Model 1A	DLNGDP	DLNEF	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP				
L1.	.1562362 (0.281)	.0003852 (0.995)	.0443138 (0.035)	.1838841 (0.005)
L2.	-.2203957 (0.090)	-.0695527 (0.143)	-.0050564 (0.794)	-.1125898 (0.111)
L3.	.0795098 (0.374)	.2493402 (0.000)	.0324731 (0.013)	.0483507 (0.295)
DLNEF				
L1.	-.0258846 (0.848)	-.0075094 (0.912)	.0047394 (0.847)	-.012815 (0.848)
L2.	-.1444089 (0.244)	.0544178 (0.378)	.0015542 (0.940)	-.1184933 (0.024)
L3.	-.3187872 (0.001)	.0341036 (0.559)	-.0481227 (0.006)	-.1189284 (0.015)
DLNCS				
L1.	-.2610876 (0.678)	-.0050072 (0.975)	.7058819 (0.000)	.0657435 (0.771)
L2.	.171795 (0.786)	.0765849 (0.718)	-.1551967 (0.066)	.121923 (0.713)
L3.	-1.509502 (0.001)	.0485982 (0.744)	-.0221159 (0.768)	-.9840111 (0.002)
DLNEmp				
L1.	-.0462714 (0.826)	.2461919 (0.003)	-.0032642 (0.928)	.164922 (0.085)
L2.	-.1111989 (0.510)	-.0416667 (0.611)	-.0308342 (0.282)	-.1028018 (0.217)
L3.	.3037818 (0.010)	-.1559884 (0.017)	.0081902 (0.662)	.1238906 (0.052)
Model 1B	DLNGDP	DLNEF	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP				
L1.	.1247481 (0.357)	.062676 (0.313)	.0490251 (0.019)	.0897238 (0.162)
L2.	-.2632493 (0.035)	-.0464057 (0.418)	-.0076648 (0.682)	-.1234101 (0.053)
L3.	.1632957 (0.023)	.227341 (0.000)	.0325778 (0.007)	.101452 (0.016)
DLNEF				
L1.	-.0205437 (0.862)	-.0310564 (0.622)	-.0072819 (0.740)	.0102461 (0.868)
L2.	-.0672225 (0.530)	.0472773 (0.411)	-.0114046 (0.540)	-.0621748 (0.233)
L3.	-.2920256 (0.001)	.0282639 (0.604)	-.0587783 (0.002)	-.0962149 (0.028)
DLNCS				
L1.	-.2023704 (0.754)	.0411159 (0.844)	.779396 (0.000)	-.0014276 (0.995)
L2.	.0200537 (0.975)	.0455657 (0.868)	-.1953418 (0.026)	-.2668664 (0.287)
L3.	-1.00707 (0.037)	.0672055 (0.732)	.0288888 (0.715)	-.6166689 (0.030)
DLNEmp				
L1.	.0749316 (0.644)	.1359125 (0.121)	-.0100449 (0.743)	.3576428 (0.000)
L2.	-.054361 (0.689)	-.012112 (0.892)	-.0255779 (0.274)	-.1487336 (0.031)
L3.	.1084093 (0.299)	-.0835721 (0.184)	-.0017337 (0.915)	.072582 (0.253)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Yatay ekseninde bağımlı değişken yer almaktadır.

Not 2: DLNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, DLNEF ekonomik özgürlükler, DLNCS sermaye stoku ve DLNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının farkının alınmış hallerini göstermektedir.

Model 1A ve model 1B için PVAR modelinin istikrar koşulunu sağladığı ve tüm özdeğerlerin birim çember içerisinde yer aldığı şekil 4.1’de gösterilmektedir.

Model 1A

Model 1B

Şekil 4.1. Model 1A ve Model 1B Companion Matrix'inin Kökleri

Tablo 4.9’da Granger nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir. AB ülkelerinin yer aldığı model 1A ile AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiği model 1B sonuçları aşağıda listelenmiştir. Buna göre oluşturulan her iki model için ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlükler arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır ($p < 0.05$).

Tablo 4.9. Model 1A ve Model 1B Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Model 1A	DLNGDP	DLNEF	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		43.060 (0.000)	12.632 (0.006)	10.802 (0.013)
DLNEF	10.972 (0.012)		9.889 (0.020)	8.954 (0.030)
DLNCS	23.740 (0.000)	1.133 (0.769)		23.819 (0.000)
DLNEmp	7.346 (0.062)	18.242 (0.000)	1.269 (0.737)	
All	41.304 (0.000)	61.484 (0.000)	48.614 (0.000)	108.766 (0.000)
Model 1B	DLNGDP	DLNEF	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		28.486 (0.000)	14.217 (0.003)	13.089 (0.004)
DLNEF	10.249 (0.017)		9.445 (0.024)	5.926 (0.115)
DLNCS	10.351 (0.016)	0.783 (0.854)		25.880 (0.000)
DLNEmp	1.135 (0.769)	4.992 (0.172)	1.473 (0.689)	
All	26.377 (0.002)	56.692 (0.000)	40.609 (0.000)	80.098 (0.000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay ekseninde bağımlı değişken yer almaktadır.

Tablo 4.10’da model 1A varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Buna göre son dönemde ekonomik büyüme varyansının %87’si kendisinde meydana gelen, %3’ü ekonomik özgürlüklerde, yaklaşık olarak %8’i sermaye stoku, %1’i ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendinden sonra en fazla sermaye stoku, ardından kurumları temsilen kullanılan ekonomik özgürlükler, son olarak istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Tablo 4.10. Model 1A Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 1A				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNEF	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9975592	.0003075	.0017891	.0003442
3	.9877815	.0076455	.0017054	.0028676
4	.9068612	.0342751	.0478018	.0110618
5	.8775095	.0329568	.0785188	.0110149
6	.8780791	.032652	.0783678	.0109012
7	.878078	.0322747	.0775543	.012093
8	.8766294	.0330798	.077796	.0124949
9	.8759577	.033727	.0778396	.0124759
10	.8746129	.0341132	.0787245	.0125494
DLNEF Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNEF	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.0296801	.9703199	0	0
2	.0494484	.9223528	.0000138	.028185
3	.0495275	.9217529	.0006241	.0280955
4	.1289301	.8317404	.0021909	.0371386
5	.1286761	.8287541	.0055708	.0369991
6	.1349643	.8212618	.0066082	.0371657
7	.1347578	.8175052	.0099595	.0377775
8	.1352213	.8152706	.0117776	.0377306
9	.1357227	.8147978	.0117714	.0377081
10	.1364328	.8139731	.0117744	.0378197

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Ekonomik özgürlüklerin varyansının son dönemde %81’i kendisinde meydana gelen, %13’ü ekonomik büyümede, %1’i sermaye stokunda, yaklaşık %4’ü ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından istihdam ve son olarak sermaye stoku değişimleri açıklamaktadır.

Tablo 4.11’de model 1B varyans ayrıştırması sonuçları gösterilmektedir. Buna göre son dönemde ekonomik büyüme varyansının %90’ı kendisinde meydana gelen, %3’ü ekonomik özgürlüklerde, yaklaşık olarak %5’i sermaye stoku ve %04’ü ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendinden sonra en fazla sermaye stoku ve ardından kurumları temsilen kullanılan ekonomik özgürlükler, son olarak istihdam değişimleri açıklamaktadır.

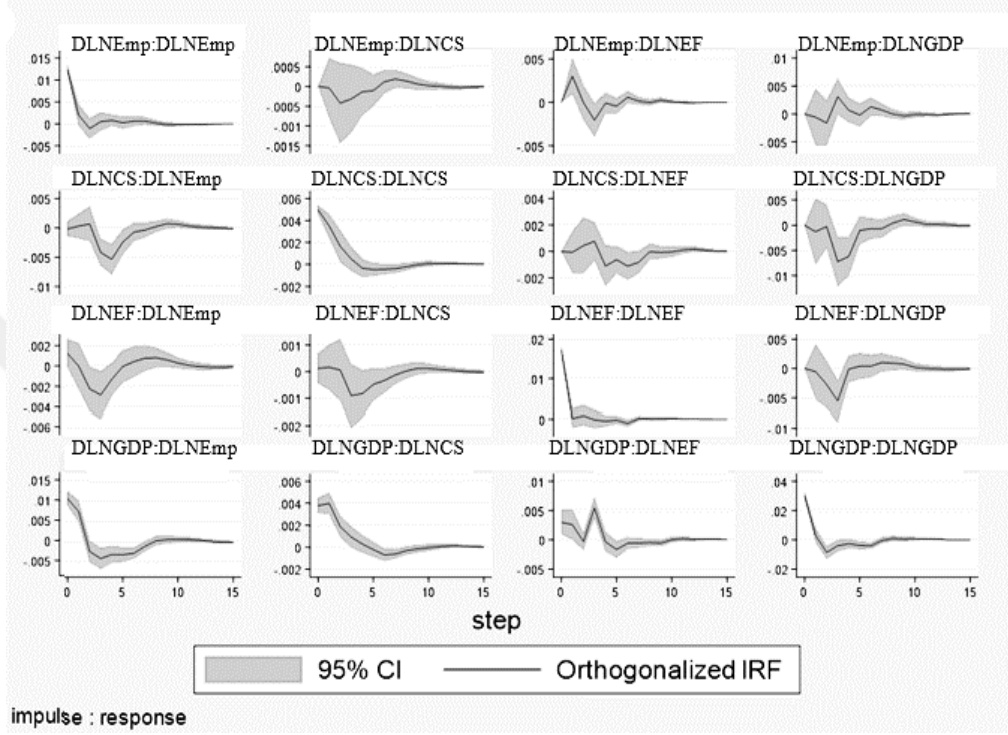
Tablo 4.11. Model 1B Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 1B				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNEF	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9973007	.0001145	.0011766	.0014081
3	.9952447	.0016123	.0017603	.0013828
4	.9407156	.02812	.0290057	.0021587
5	.9183531	.027309	.0518805	.0024572
6	.9149825	.0288129	.0536996	.002505
7	.913395	.0288565	.0542431	.0035053
8	.9111935	.030064	.0548627	.0038798
9	.9101441	.0311708	.0547924	.0038926
10	.9095312	.0316812	.0548974	.0038901
DLNEF Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNEF	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.0347225	.9652775	0	0
2	.0623096	.9261289	.0000768	.0114847
3	.0621081	.9252827	.0003336	.0122757
4	.1320187	.8512269	.0007547	.0159996
5	.1321077	.8498456	.0020897	.0159569
6	.1370708	.8443437	.0027108	.0158747
7	.1368446	.8424066	.0048737	.015875
8	.1377174	.8396208	.0067497	.0159122
9	.1387765	.8383062	.0070176	.0158996
10	.1394188	.8374566	.0071417	.0159828

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

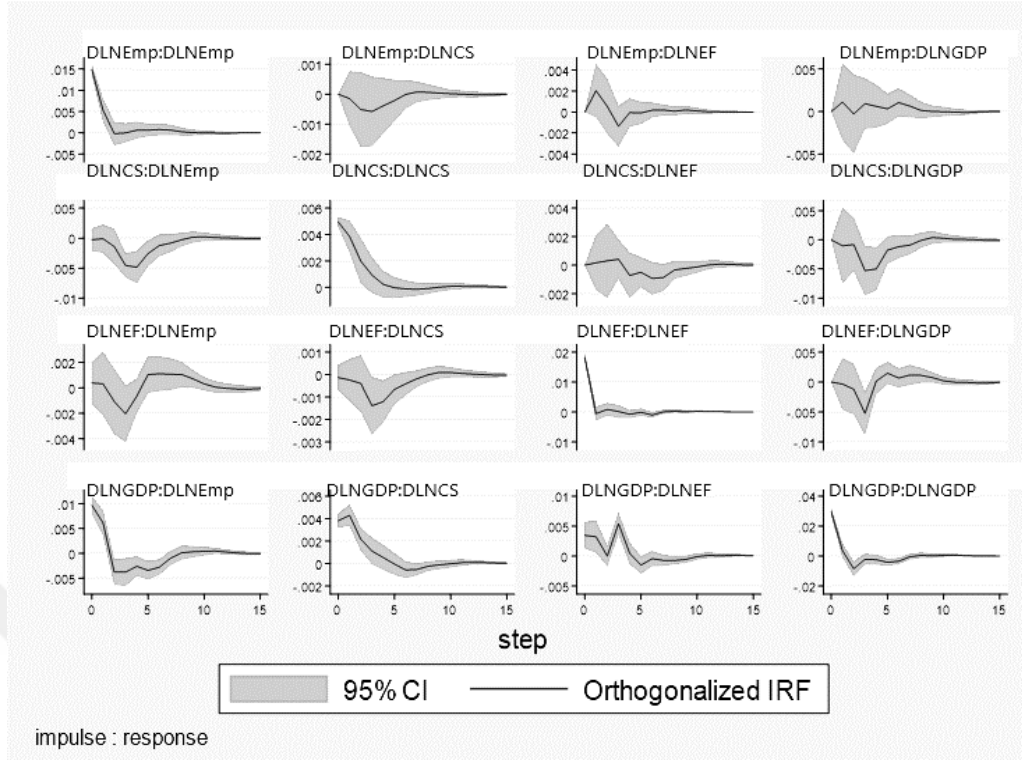
Ekonomik özgürlüklerin varyansının son dönemde %83’ü kendisinde meydana gelen, %13’ü ekonomik büyümede, %07’si sermaye stokunda, yaklaşık %1’i ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından istihdam, son olarak sermaye stoku değişimleri açıklamaktadır.

Şekil 4.2’de model 1A etki tepki grafikleri gösterilmektedir. Buna göre ekonomik özgürlüklerde meydana gelen şoka ekonomik büyüme yaklaşık olarak 3. dönemde negatif tepki göstermektedir. Ekonomik büyümeye verilen şoka, ekonomik özgürlükler yaklaşık olarak 3. dönemde pozitif tepki vermektedir.

Şekil 4.2. Model 1A Etki Tepki Grafikleri

Şekil 4.3’te model 1B etki tepki grafikleri yer almaktadır. Buna göre ekonomik özgürlüklerde meydana gelen şoka ekonomik büyüme yaklaşık olarak 3. dönemde negatif tepki göstermektedir. Ekonomik büyümeye verilen şoka, ekonomik özgürlükler yaklaşık olarak 3. dönemde pozitif tepki vermektedir.

Şekil 4.3. Model 1B Etki Tepki Grafikleri

İki değişken arasındaki nedensellik ilişkilerinin incelenmesi için Dumitrescu & Hurlin (2012) Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Bu test büyük N ve küçük T durumlarında kullanıldığında “Z-bar tilde” değerlerinin daha güvenilir olduğunu belirten bazı çalışmalar bulunmaktadır (Lopez ve Weber, 2017). Bu nedenle test sonuçları değerlendirilirken “Z-bar tilde” olasılık değerleri esas alınmıştır. Buna göre model 1A ve model 1B için elde edilen sonuçlar tablo 4.12’de gösterilmektedir. Neticede ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlükler arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Test sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.12. Model 1A ve Model 1B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları

Model 1A				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	15.8175 (0.0000)	Z-bar tilde	4.5027 (0.0000)	H ₀ :red*
Bağımlı Değişken DLNEF				
Z-bar	8.8918 (0.0000)	Z-bar tilde	2.0347 (0.0419)	H ₀ :red**
Model 1B				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	15.2671 (0.0000)	Z-bar tilde	4.2452 (0.0000)	H ₀ :red*
Bağımlı Değişken DLNEF				
Z-bar	8.6411 (0.0000)	Z-bar tilde	1.8840 (0.0596)	H ₀ :red**

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Tablodaki (*) işareti H₀ hipotezinin (*) %1, (**) %5, (***) %10 önem seviyesinde reddildiğini göstermektedir.

4.8.2. Model 2: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Parasal Özgürlüklerin Temel Alındığı Model

Model 2’de elde edilen bulgulara ilişkin detaylar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.13. Model 2A ve Model 2B Birim Kök Testi Sonuçları

Model 2A						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.303	-2.670	(0.473)	-2.177	-2.150	(0.013)
LNMF	-2.411	-2.670	(0.267)	-2.394	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.405	-2.670	(0.277)	-2.428	-2.150	(0.000)
LNEmp	-2.031	-2.150	(0.069)	-2.439	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy		1.Fark			
	Lambda İstatistiği	Olasılık Değeri	Lambda İstatistiği	Olasılık Değeri		
LNGDP	1.7502	(0.9600)	-8.5541	(0.0000)		
LNMF	1.0118	(0.8442)	-9.2995	(0.0000)		
LNCS	7.5004	(1.0000)	-1.7230	(0.0424)		
LNEmp	1.3301	(0.9083)	-5.7710	(0.0000)		
Model 2B						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.300	-2.670	(0.477)	-2.153	-2.150	(0.013)
LNMF	-2.344	-2.670	(0.386)	-2.432	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.313	-2.670	(0.449)	-2.326	-2.150	(0.001)
LNEmp	-2.029	-2.150	(0.061)	-2.386	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy		1.Fark			
	Lambda İstatistiği	Olasılık Değeri	Lambda İstatistiği	Olasılık Değeri		
LNGDP	1.9763	(0.9759)	-8.8256	(0.0000)		
LNMF	1.6188	(0.9473)	-9.8506	(0.0000)		
LNCS	8.0451	(1.0000)	-1.6560	(0.0489)		
LNEmp	1.6747	(0.9530)	-6.2096	(0.0000)		

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Birinci nesil panel birim kök testi olmasına rağmen yatay kesit bağımlılığını dikkate aldığı için CADF testi yanında Breitung testi sonuçları da raporlanmıştır.

Not 2: A ve B modellerine dahil edilen ülkeler farklı olduğundan iki model için test sonuçları ayrı ayrı raporlanmıştır. A modelinde Avrupa Birliği üyesi 27 ülke, B modelinde Avrupa Birliği’ne üye 27 ülke ve 3 aday ülke yer almaktadır.

Not 3: Modele dahil edilen değişkenlerin tamamının doğal logaritması alınmıştır ve değişkenlerin başındaki LN bu durumu ifade etmektedir. LNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, LNMF parasal özgürlükler, LNCS sermaye stoku ve LNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının alınmış hallerini göstermektedir.

Kurumsal yapı değişkeni olarak parasal özgürlüklerin temel alındığı bu model genel olarak $GDP_{it} = y_0 + y_1 MF_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it}$ şeklinde gösterilebilir. Burada GDP, reel gayrisafi yurtiçi hasılayı; MF, kurumsal yapıyı temsilen kullanılan parasal özgürlükleri; CS, sermaye stokunu; EMP ise istihdamı göstermektedir. Tablo 4.13'te model 2A ve model 2B için yapılan birim kök testi sonuçları yer almaktadır. LNGDP, LNMF, LNCS ve LNEmp serilerinin I(I) olduğu belirlenmiştir. Tüm serilerin birinci farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir ($p < 0.05$). Tablolarda yer alan A, AB ülkelerini; B, AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiğini göstermektedir.

Tablo 4.14'te model 2A ve 2B eşbütünleşme testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre 'eşbütünleşme ilişkisi yoktur' H_0 hipotezi reddedilememektedir. Dirençli p değerleri seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir ($p > 0.05$). Başka bir ifade ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki/nedensellik belirlenmemiştir.

Tablo 4.14. Model 2A ve Model 2B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model 2A			
İstatistik	Değer	Z değeri	p değeri (robust)
Gt	-1.434	1.397	0.220
Ga	-1.090	5.591	0.780
Pt	-3.843	2.289	0.460
Pa	-0.752	2.895	0.630
Model 2B			
İstatistik	Değer	Z değeri	p değeri (robust)
Gt	-1.497	1.135	0.190
Ga	-1.066	5.915	0.810
Pt	-4.152	2.335	0.450
Pa	-0.748	3.055	0.600

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay kesit bağımlılığa dirençli şekilde Westerlund testi yapılması için test "bootstrap" opsiyonu ile kullanılmıştır.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin/nedenselliğin olmadığı sonucuna ulaşıldıktan sonra kısa dönemli nedenselliğin varlığının araştırılması için Granger nedensellik analizi yapılacaktır. Öncelikle kurulacak VAR modelinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 4.15'te model 2A ve model 2B PVAR analizi için hangi gecikmenin uygun olduğunu gösteren kriterler yer almaktadır. Model 2A ve model 2B için Hansen J istatistiği (J) ve olasılık değerine (J p value) göre 'aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir' şeklindeki H_0 hipotezi 1 gecikmede reddedilmektedir. 2 gecikmede ise kullanılan araç değişkenlerinin geçerli olduğu görüldüğünden VAR modeli için uygun gecikme 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.15. Model 2A ve Model 2B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi

Model 2A						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.9880411	82.50616	.0596242	-243.1	-45.49384	-125.7249
2	.9799996	44.26086	.6268233	-199.9438	-51.73914	-111.9125
3	.9497929	26.49485	.7413142	-136.3082	-37.50515	-77.6207
Model 2B						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.990508	79.9739	.085832	-252.3753	-48.0261	-130.8809
2	.9900189	52.87844	.2913236	-196.3835	-43.12156	-105.2627
3	.9623834	37.87037	.2190386	-128.3043	-26.12963	-67.55704

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: MBIC, modifiye edilmiş Bayesyen bilgi kriteri; MAIC, modifiye edilmiş Akaike bilgi kriteri; MQIC, modifiye edilmiş Hannan Quinn bilgi kriterini göstermektedir.

PVAR gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra panel vektör otoregresyon sonuçları tahmin edilerek tablo 4.16’da sunulmuştur.

Tablo 4.16. Model 2A ve Model 2B PVAR Sonuçları

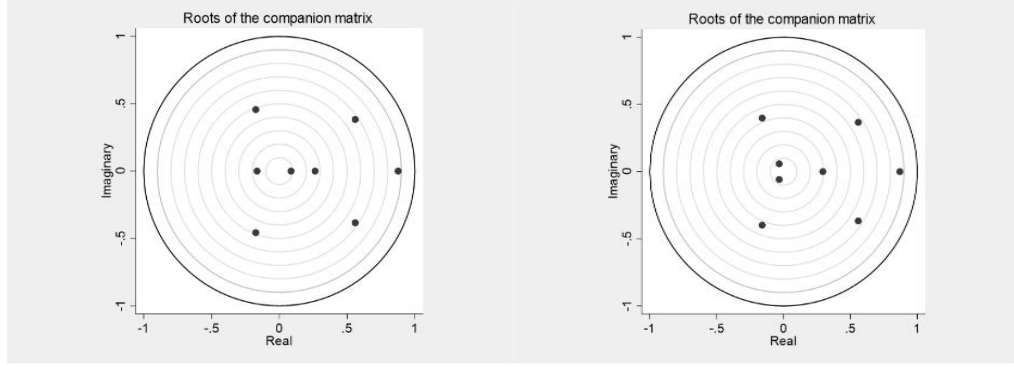
Model 2A	DLNGDP	DLNMF	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP				
L1.	.3951402 (0.009)	.2174899 (0.042)	.0923667 (0.005)	.1981486 (0.003)
L2.	-.2088805 (0.086)	-.2653799 (0.003)	-.0402406 (0.081)	-.1776079 (0.007)
DLNMF				
L1.	.0926851 (0.142)	.0634617 (0.365)	.0307743 (0.082)	.0225839 (0.533)
L2.	.2196435 (0.002)	.0175346 (0.713)	.039959 (0.014)	.0906129 (0.022)
DLNCS				
L1.	-.022669 (0.955)	.0863129 (0.814)	.97677 (0.000)	.26695 (0.184)
L2.	-.3043453 (0.402)	-.3530445 (0.341)	-.0601699 (0.473)	-.481993 (0.008)
DLNEmp				
L1.	.0240937 (0.904)	.2338531 (0.118)	-.013367 (0.769)	.3955944 (0.000)
L2.	.0701285 (0.620)	-.2638758 (0.036)	-.0169107 (0.594)	.0119565 (0.888)
Model 2B	DLNGDP	DLNMF	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP				
L1.	.4185725 (0.001)	.2889039 (0.004)	.0878776 (0.001)	.1883993 (0.003)
L2.	-.1710041 (0.100)	-.2496597 (0.001)	-.0417831 (0.054)	-.158805 (0.006)
DLNMF				
L1.	.0485197 (0.356)	.1270661 (0.106)	.018496 (0.177)	.0165326 (0.586)
L2.	.1676399 (0.008)	.0739074 (0.096)	.0236879 (0.099)	.0999849 (0.003)
DLNCS				
L1.	-.1102347 (0.767)	.3651493 (0.370)	.9624077 (0.000)	.1271706 (0.504)
L2.	-.3320667 (0.357)	-.3433585 (0.327)	-.0733025 (0.417)	-.4615028 (0.016)
DLNEmp				
L1.	-.0360677 (0.784)	.0483871 (0.677)	-.0036431 (0.908)	.3844774 (0.000)
L2.	.0876738 (0.383)	-.3000394 (0.005)	-.0040067 (0.857)	-.0052278 (0.935)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Yatay ekseninde bağımlı değişken yer almaktadır.

Not 2: DLNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, DLNMF parasal özgürlükler, DLNCS sermaye stoku ve DLNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının farkının alınmış hallerini göstermektedir.

Model 2A ve model 2B için PVAR modelinin istikrar koşulunu sağladığını ve tüm özdeğerlerin birim çember içerisinde yer aldığını gösteren şekil 4.4. aşağıda sunulmuştur.

Model 2A

Model 2B

Şekil 4.4. Model 2A ve Model 2B Companion Matrix'inin Kökleri

Tablo 4.17’de Granger nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir. AB ülkelerinin yer aldığı model 2A ile AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiği model 2B sonuçları aşağıda listelenmiştir. Buna göre oluşturulan her iki model için ekonomik büyüme ile parasal özgürlük arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır ($p < 0.05$).

Tablo 4.17. Model 2A ve Model 2B Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Model 2A	DLNGDP	DLNMF	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		14.362 (0.001)	10.361 (0.006)	16.051 (0.000)
DLNMF	9.753 (0.008)		6.013 (0.049)	5.523 (0.063)
DLNCS	1.386 (0.500)	1.430 (0.489)		7.241 (0.027)
DLNEmp	0.308 (0.857)	5.578 (0.061)	0.417 (0.812)	
All	16.679 (0.011)	101.636 (0.000)	19.169 (0.004)	35.486 (0.000)
Model 2B	DLNGDP	DLNMF	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		17.601 (0.000)	12.789 (0.002)	15.982 (0.000)
DLNMF	7.170 (0.028)		2.916 (0.233)	9.200 (0.010)
DLNCS	1.996 (0.369)	1.068 (0.586)		6.265 (0.044)
DLNEmp	0.768 (0.681)	8.008 (0.018)	0.056 (0.972)	
All	14.056 (0.029)	105.956 (0.000)	17.523 (0.008)	36.638 (0.000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay eksen bağımlı değişken yer almaktadır.

Tablo 4.18’de varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Buna göre model 2A sonuçlarına göre, son dönemde ekonomik büyüme varyansının %90’ı kendisinde meydana gelen, %6’sı parasal özgürlükte, %3’ü sermaye stoku, %02’si ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla kurumları temsilen kullanılan parasal özgürlükler değişimi açıklamaktadır. Üretim için sermaye gibi önemli bir faktör kurumların ardında üçüncü sırada, istihdam ise son sırada yer almıştır. Bu durum kurumların önemini gösteren önemli bir ampirik bulgudur.

Tablo 4.18. Model 2A Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 2A				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNMF	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9934711	.0064356	.0000169	.0000763
3	.9392219	.0562669	.0029068	.0016043
4	.9266977	.0624617	.0077259	.0031147
5	.9222956	.0609518	.0137099	.0030428
6	.9170191	.0600547	.0199304	.0029957
7	.9111232	.0613694	.0245558	.0029516
8	.9063073	.0632697	.0274975	.0029256
9	.9034333	.064287	.0293568	.002923
10	.9018013	.0646961	.0305494	.0029532
DLNMF Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNMF	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.0043663	.9956337	0	0
2	.1008656	.8903993	.0001627	.0085723
3	.1335728	.8533752	.0013789	.0116732
4	.1883546	.7935033	.0070028	.0111393
5	.1964853	.7824175	.0100855	.0110117
6	.1986077	.7785112	.0117154	.0111658
7	.198989	.777226	.01263	.0111551
8	.1987891	.7770748	.0129816	.0111546
9	.1988019	.7768981	.0131277	.0111723
10	.1987901	.7767859	.0132274	.0111966

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Parasal özgürlük varyansının son dönemde %77’si kendisinde meydana gelen, %19’u ekonomik büyümede, %1’i sermaye stokunda, yaklaşık %1’i ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından sermaye stoku ve istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Tablo 4.19’da model 2B varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Buna göre son dönemde ekonomik büyüme varyansının %92’si kendisinde meydana gelen, %4’ü parasal özgürlükte, %3’ü sermaye stoku, %01’i ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla kurumları temsilen kullanılan parasal özgürlükler değişimi açıklamaktadır. Üretim için sermaye gibi önemli bir faktör kurumların ardında üçüncü sırada, istihdam ise son sırada yer almıştır.

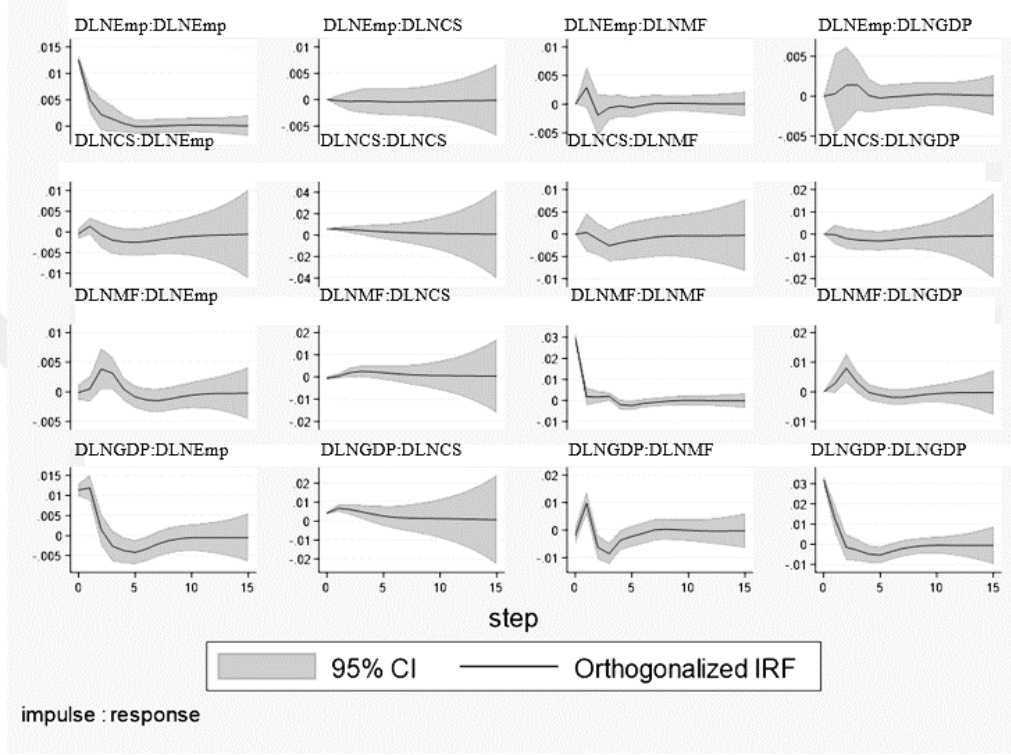
Tablo 4.19. Model 2B Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 2B				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNMF	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9973007	.0021359	.0003218	.0002415
3	.9590564	.0335731	.0064658	.0009046
4	.9461988	.0390748	.0132693	.0014571
5	.9406773	.0383037	.0194802	.0015389
6	.9359348	.0376032	.0247787	.0016833
7	.9317816	.0381785	.0283395	.0017005
8	.9285474	.0392366	.0305261	.0016899
9	.9264446	.0399529	.0319081	.0016943
10	.9251436	.0403084	.0328214	.0017266
DLNMF Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNMF	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.0031206	.9968793	0	0
2	.1076387	.8882356	.0036885	.0004373
3	.1215578	.8597063	.0036104	.0151255
4	.1511319	.8280587	.0039639	.0168455
5	.1543387	.8240823	.0039415	.0176374
6	.1543601	.823323	.004061	.018256
7	.1543326	.8230259	.0043303	.0183113
8	.1552157	.8217592	.0047441	.0182811
9	.1561972	.8204052	.0051406	.0182571
10	.1567737	.8195562	.0054276	.0182424

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

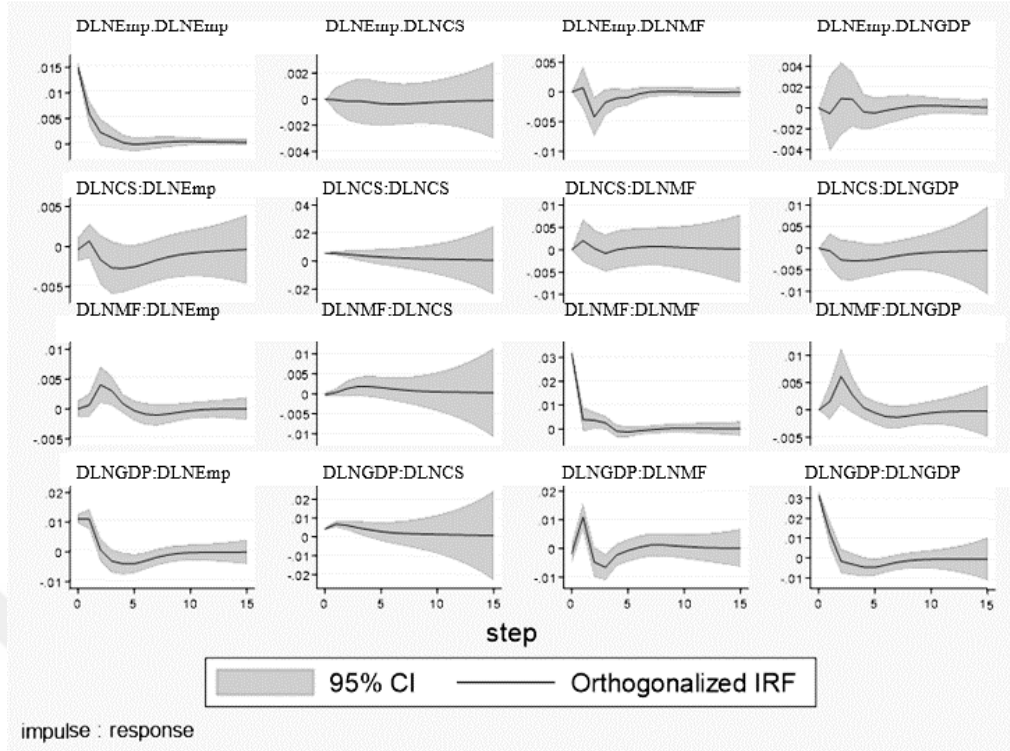
Parasal özgürlük varyansının son dönemde %81’i kendisinde meydana gelen, %15’i ekonomik büyümede, %05’i sermaye stokunda, yaklaşık %2’si ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından istihdam ve son olarak sermaye stoku değişimleri açıklamaktadır.

Şekil 4.5'te model 2A etki tepki grafikleri gösterilmektedir. Buna göre parasal özgürlüklerde meydana gelen şoka ekonomik büyümenin tepkisi yaklaşık olarak 3. dönemde pozitifdir, ekonomik büyümeye verilen şoka parasal özgürlüklerin tepkisi 1. dönemde pozitif, 3. dönemde negatiftir.

Şekil 4.5. Model 2A Etki Tepki Grafikleri

Şekil 4.6'da model 2B etki tepki grafikleri gösterilmektedir. Buna göre parasal özgürlüklerde meydana gelen şoka ekonomik büyümenin tepkisi yaklaşık olarak 3. dönemde pozitifdir, ekonomik büyümeye verilen şoka parasal özgürlüklerin tepkisi 1. dönemde pozitif, 3. dönemde negatiftir.

Şekil 4.6. Model 2B Etki Tepki Grafikleri

Model 2A ve model 2B için Dumitrescu & Hurlin Granger nedensellik testi sonuçları tablo 4.20’de gösterilmektedir. “Z-bar tilde” olasılık değerlerine göre ekonomik büyüme ve parasal özgürlük arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Test sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.20. Model 2A ve Model 2B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları

Model 2A				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	-2.3575 (0.0184)	Z-bar tilde	-2.1977 (0.0280)	H ₀ :red**
Bağımlı Değişken DLNMF				
Z-bar	6.4588 (0.0000)	Z-bar tilde	4.0679 (0.0000)	H ₀ :red*
Model 2B				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	8.1819 (0.0000)	Z-bar tilde	1.7204 (0.0854)	H ₀ :red***
Bağımlı Değişken DLNMF				
Z-bar	17.4362 (0.0000)	Z-bar tilde	9.2009 (0.0000)	H ₀ :red*

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Tablodaki (*) işareti H₀ hipotezinin (*) %1, (**) %5, (***) %10 önem seviyesinde reddildiğini göstermektedir.

4.8.3. Model 3: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Vergi Yükünün Temel Alındığı Model

Model 3'te elde edilen bulgulara ilişkin detaylar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.21. Model 3A ve Model 3B Birim Kök Testi Sonuçları

Model 3A						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzye			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.303	-2.670	(0.473)	-2.177	-2.150	(0.013)
LNTB	-2.424	-2.670	(0.245)	-2.959	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.405	-2.670	(0.277)	-2.428	-2.150	(0.000)
LNEmp	-2.031	-2.150	(0.069)	-2.439	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzye		1.Fark			
	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri
LNGDP	1.7502		(0.9600)	-8.5541		(0.0000)
LNTB	0.4326		(0.6674)	-7.8111		(0.0000)
LNCS	7.5004		(1.0000)	-1.7230		(0.0424)
LNEmp	1.3301		(0.9083)	-5.7710		(0.0000)
Model 3B						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzye			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.300	-2.670	(0.477)	-2.153	-2.150	(0.013)
LNTB	-2.501	-2.670	(0.126)	-3.064	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.313	-2.670	(0.449)	-2.326	-2.150	(0.001)
LNEmp	-2.029	-2.150	(0.061)	-2.386	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzye		1.Fark			
	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri
LNGDP	1.9763		(0.9759)	-8.8256		(0.0000)
LNTB	0.4678		(0.6800)	-8.3156		(0.0000)
LNCS	8.0451		(1.0000)	-1.6560		(0.0489)
LNEmp	1.6747		(0.9530)	-6.2096		(0.0000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Birinci nesil panel birim kök testi olmasına rağmen yatay kesit bağımlılığını dikkate aldığı için CADF testi yanında Breitung testi sonuçları da raporlanmıştır.

Not 2: A ve B modellerine dahil edilen ülkeler farklı olduğundan iki model için test sonuçları ayrı ayrı raporlanmıştır. A modelinde Avrupa Birliği üyesi 27 ülke, B modelinde Avrupa Birliği'ne üye 27 ülke ve 3 aday ülke yer almaktadır.

Not 3: Modele dahil edilen değişkenlerin tamamının doğal logaritması alınmıştır ve değişkenlerin başındaki LN bu durumu ifade etmektedir. LNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, LNTB vergi yükü, LNCS sermaye stoku ve LNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının alınmış hallerini göstermektedir.

Kurumsal yapı değişkeni olarak vergi yükünün temel alındığı bu model genel olarak $GDP_{it} = y_0 + y_1 TB_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it}$ şeklinde gösterilebilir. Burada GDP, reel gayrisafi yurtiçi hasılayı; TB, kurumsal yapıyı temsilen kullanılan vergi yükünü; CS, sermaye stokunu; EMP ise istihdamı göstermektedir. Tablo 4.21’de model 3A ve model 3B için yapılan birim kök testi sonuçları yer almaktadır. LNGDP, LNTB, LNCS ve LNEmp serilerinin I(I) olduğu belirlenmiştir. Tüm serilerin birinci farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir ($p < 0.05$). Sunulan bulgular için oluşturulan tablolarda yer alan A, AB ülkelerini; B, AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiğini göstermektedir.

Model 3A ve 3B eşbütünleşme testi sonuçları tablo 4.22’de gösterilmektedir. Buna göre ‘eşbütünleşme ilişkisi yoktur’ H_0 hipotezi reddedilememektedir. Dirençli p değerlerine göre seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir ($p > 0.05$). Başka bir ifade ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki/nedensellik belirlenememiştir.

Tablo 4.22. Model 3A ve Model 3B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model 3A			
İstatistik	Değer	Z değeri	p değeri (robust)
Gt	-3.227	-7.699	0.290
Ga	-1.813	4.990	0.810
Pt	-8.915	-1.581	1.000
Pa	-1.787	2.043	1.000
Model 3B			
İstatistik	Değer	Z değeri	p değeri (robust)
Gt	-2.955	-6.664	0.410
Ga	-1.679	5.378	0.880
Pt	-8.576	-1.040	0.980
Pa	-1.691	2.237	0.980

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay kesit bağımlılığa dirençli şekilde Westerlund testi yapılması için test “bootstrap” opsiyonu ile kullanılmıştır.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin/nedenselliğin olmadığı sonucuna ulaşıldıktan sonra kısa dönemli nedenselliğin varlığının araştırılması için Granger nedensellik analizi yapılacaktır. Öncelikle kurulacak VAR modelinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 4.23’te model 3A ve model 3B PVAR analizi için hangi gecikmenin uygun olduğunu gösteren kriterler yer almaktadır. Model 3A ve model 3B için Hansen J istatistiği (J) ve olasılık değerine (J p value) göre 3 gecikme için de kullanılan araç değişkenlerinin geçerli olduğu görülmektedir. Bu

yüzden MBIC, MAIC ve MQIC bilgi kriterlerinin hepsinin en negatif olduğu 1 uygun gecikme olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.23. Model 3A ve Model 3B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi

Model 3A						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.9859292	62.98056	.5125814	-262.6256	-65.01944	-145.2505
2	.9844568	43.70402	.6493765	-200.5006	-52.29598	-112.4693
3	.9614312	20.01244	.9510434	-142.7906	-43.98756	-84.10311
Model 3B						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.9882967	73.00612	.2061651	-259.3431	-54.99388	-137.8487
2	.987208	49.02837	.4316381	-200.2336	-46.97163	-109.1127
3	.9791466	23.30259	.8685393	-142.872	-40.69741	-82.12482

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: MBIC, modifiye edilmiş Bayesyen bilgi kriteri; MAIC, modifiye edilmiş Akaike bilgi kriteri; MQIC, modifiye edilmiş Hannan Quinn bilgi kriterini göstermektedir.

PVAR gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra panel vektör otoregresyon sonuçları tahmin edilerek tablo 4.24’te sunulmuştur.

Tablo 4.24. Model 3A ve Model 3B PVAR Sonuçları

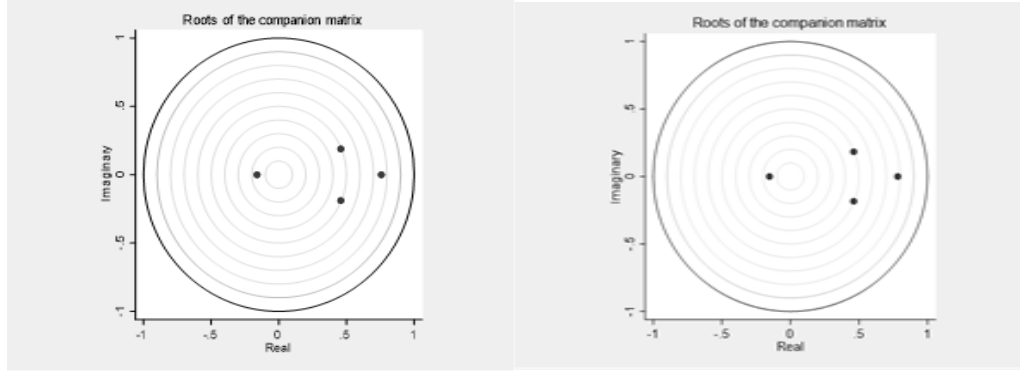
Model 3A	DLNGDP	DLNTB	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP L1	.486338 (0.000)	.2628939 (0.006)	.1090139 (0.000)	.2758175 (0.000)
DLNTB L1.	.0420937 (0.268)	-.1183472 (0.107)	.0110087 (0.368)	-.0208384 (0.210)
DLNCS L1.	-.5540472 (0.049)	.6085968 (0.013)	.8311374 (0.000)	-.3857217 (0.015)
DLNEmp L1.	-.0871102 (0.599)	-.351411 (0.031)	-.0347645 (0.356)	.3128097 (0.000)
Model 3B	DLNGDP	DLNTB	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP L1.	.4945733 (0.000)	.2231486 (0.005)	.1059829 (0.000)	.2483456 (0.000)
DLNTB L1.	.0226519 (0.551)	-.132611 (0.058)	.0040769 (0.742)	-.0229146 (0.196)
DLNCS L1.	-.5074855(0.074)	.7830912 (0.005)	.8481517 (0.000)	-.492361 (0.004)
DLNEmp L1.	-.0980087 (0.391)	-.2504812 (0.035)	-.0246368 (0.377)	.3421465 (0.000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Yatay ekseninde bağımlı değişken yer almaktadır.

Not 2: DLNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, DLNTB vergi yükü, DLNCS sermaye stoku ve DLNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının farkının alınmış hallerini göstermektedir.

Şekli 4.7’de model 3A ve model 3B için PVAR modelinin istikrar koşulunu sağladığı ve tüm özdeğerlerin birim çember içerisinde yer aldığı gösterilmektedir.

Model 3A

Model 3B

Şekil 4.7. Model 3A ve Model 3B Companion Matrix'inin Kökleri

Tablo 4.25'te Granger nedensellik testi sonuçları sunulmuştur. AB ülkelerinin yer aldığı model 3A ile AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiği model 3B sonuçları aşağıda listelenmiştir. Buna göre oluşturulan her iki model için ekonomik büyüme, vergi yükünün Granger nedenidir ($p < 0.01$). Burada değinilmesi gereken nokta Heritage vergi yükü endeksinin vergi oranları düştükçe yüksek değerler almasıdır. Bu kapsamda endeksin yüksek değer alması büyüme için olumlu bir durumu yansıtmaktadır. Dolayısıyla bulgular, GSYH ne kadar yüksek olursa vergi oranlarının o kadar düşeceğini Granger nedensellik anlamında işaret etmektedir.

Tablo 4.25. Model 3A ve Model 3B Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Model 3A	DLNGDP	DLNTB	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		7.492 (0.006)	15.639 (0.000)	19.492 (0.000)
DLNTB	1.226 (0.268)		0.810 (0.368)	1.572 (0.210)
DLNCS	3.884 (0.049)	6.189 (0.013)		5.939 (0.015)
DLNEmp	0.276 (0.599)	4.627 (0.031)	0.850 (0.356)	
All	6.399 (0.094)	10.561 (0.014)	30.046 (0.000)	22.642 (0.000)
Model 3B	DLNGDP	DLNTB	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		7.909 (0.005)	19.217 (0.000)	17.538 (0.000)
DLNTB	0.355 (0.551)		0.109 (0.742)	1.675 (0.196)
DLNCS	3.192 (0.074)	7.909 (0.005)		8.147 (0.004)
DLNEmp	0.736 (0.391)	4.437 (0.035)	0.781 (0.377)	
All	4.665 (0.198)	14.373 (0.002)	29.691 (0.000)	22.344 (0.000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay ekseninde bağımlı değişken yer almaktadır.

Tablo 4.26’da varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Buna göre model 3A sonuçlarına göre, son dönemde ekonomik büyüme varyansının %95’i kendisinde meydana gelen, %02’si vergi yükünde, yaklaşık %4’ü sermaye stoku, %02’si ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla sermaye stoku, akabinde kurumsal yapıyı temsilen kullanılan vergi yükü ve ardından istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Tablo 4.26. Model 3A Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 3A				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNTB	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9890232	.0022246	.0076928	.0010595
3	.9774701	.0022696	.0186318	.0016285
4	.9686788	.0022635	.0274246	.0016331
5	.9632604	.0023731	.0327263	.0016402
6	.9601594	.002514	.0355811	.0017456
7	.9584155	.0026281	.0370803	.001876
8	.9574375	.0027035	.0378777	.0019813
9	.9568884	.0027485	.0383117	.0020514
10	.9565793	.0027742	.0385528	.0020937
DLNTB Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNTB	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.0046911	.9953089	0	0
2	.0278671	.9550017	.0057136	.0114176
3	.031491	.9475576	.0084879	.0124635
4	.0350449	.9413919	.0107439	.0128193
5	.0382465	.9365788	.0122639	.0129108
6	.0409635	.9328562	.0132338	.0129466
7	.0429684	.9302468	.013819	.0129658
8	.044304	.9285558	.0141611	.0129791
9	.0451325	.9275214	.0143575	.0129886
10	.0456238	.9269117	.0144695	.012995

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Vergi yükü varyansının son dönemde %92’si kendisinde meydana gelen, %4’ü ekonomik büyümede, %1’i sermaye stokunda, yaklaşık %1’i ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından sermaye stoku ve istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Model 3B varyans ayrıştırma sonuçları tablo 4.27’de gösterilmektedir. Buna göre, son dönemde ekonomik büyüme varyansının %96’sı kendisinde meydana gelen, %008’i vergi yükünde, %3’ü sermaye stoku, %03’ü ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla sermaye stoku, ardından istihdam ve son olarak kurumsal yapıyı temsilen kullanılan vergi yükü değişimleri açıklamaktadır.

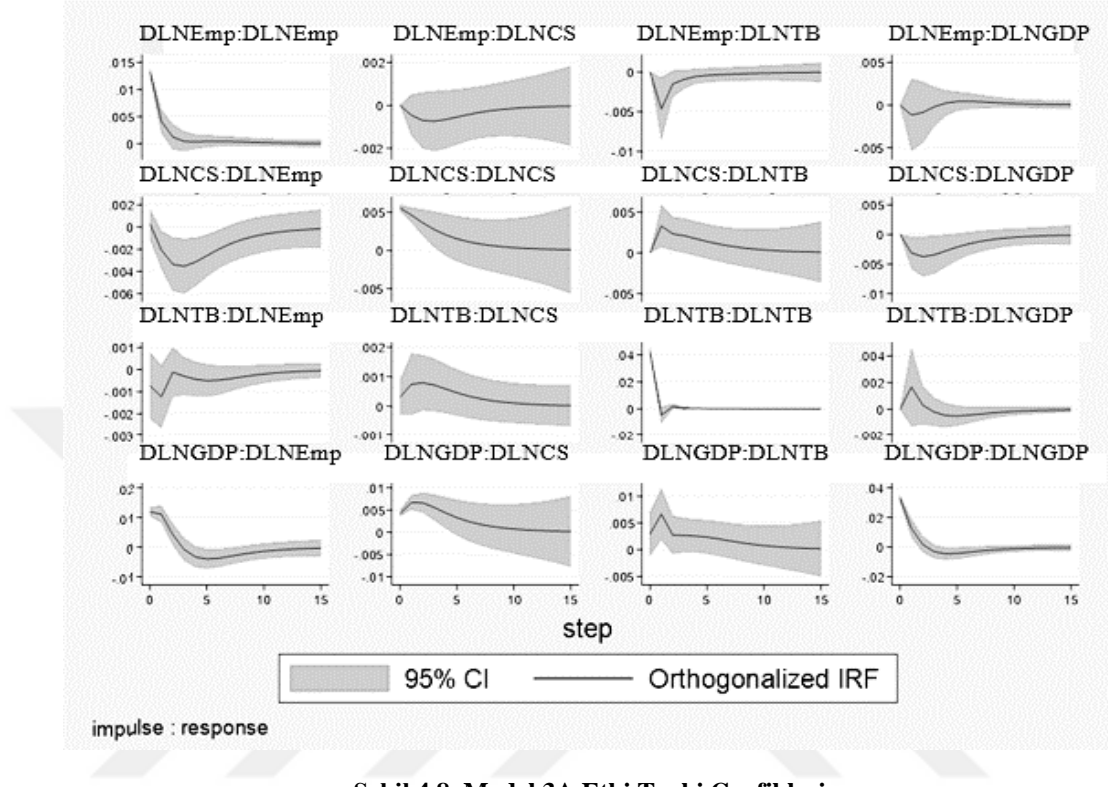
Tablo 4.27. Model 3B Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 3B				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNTB	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9908073	.000603	.0065765	.0020132
3	.9801657	.0006236	.0160582	.0031525
4	.9722559	.0006243	.0238347	.0032852
5	.9673904	.0006676	.0287164	.0032256
6	.9645383	.0007267	.0314864	.0032485
7	.9628608	.000778	.0330321	.0033291
8	.9618632	.0008145	.0339097	.0034127
9	.9612648	.0008381	.0344206	.0034765
10	.9609042	.0008525	.0347244	.0035188
DLNTB Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNTB	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.006467	.993533	0	0
2	.0351636	.9459437	.0104095	.0084833
3	.0466556	.9283072	.015563	.0094743
4	.0565497	.9141637	.0194238	.0098628
5	.064281	.9037977	.0219196	.0100017
6	.0700071	.8964241	.0234935	.0100754
7	.0739513	.8914653	.0244606	.0101229
8	.0765309	.8882641	.025049	.0101561
9	.0781606	.8862545	.0254058	.010179
10	.0791691	.885014	.0256224	.0101944

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

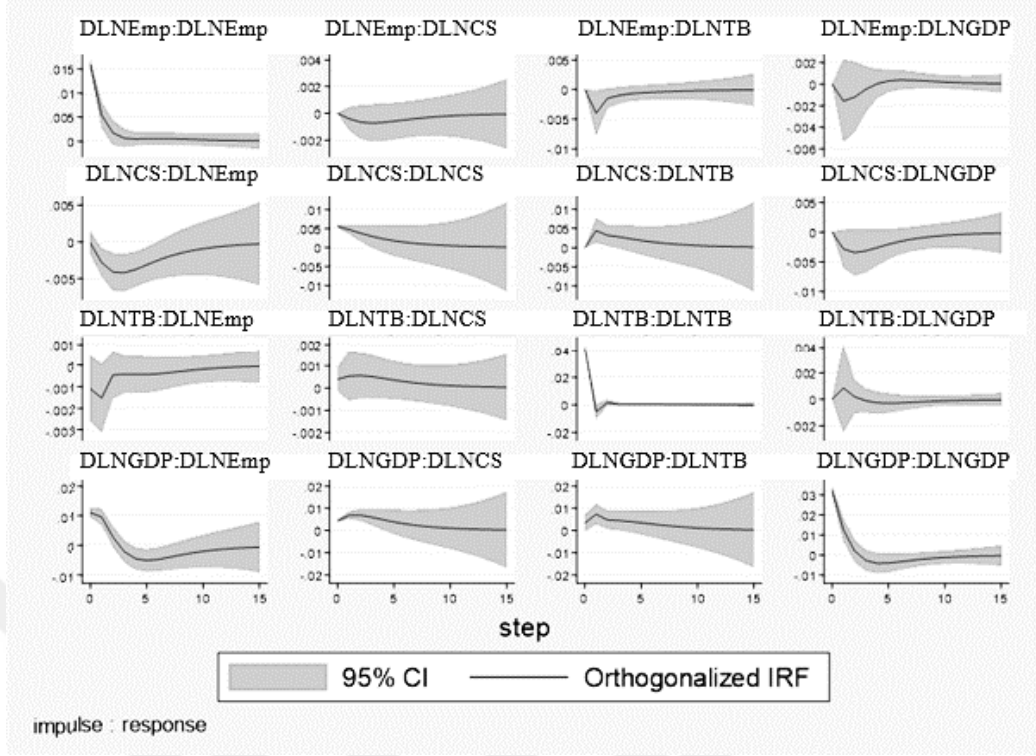
Vergi yükü varyansının son dönemde %88’i kendisinde meydana gelen, yaklaşık %8’i ekonomik büyümede, %2’si sermaye stokunda, %1’i ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından sermaye stoku ve istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Model 3A etki tepki grafikleri şekil 4.8’de yer almaktadır. Buna göre ekonomik büyümeye verilen bir şoka vergi yükü birinci dönemde pozitif tepki göstermektedir.

Şekil 4.8. Model 3A Etki Tepki Grafikleri

Model 3B etki tepki grafikleri şekil 4.9’da yer almaktadır. Buna göre ekonomik büyümeye verilen bir şoka vergi yükü yaklaşık 4 dönem pozitif tepki göstermektedir.

Şekil 4.9. Model 3B Etki Tepki Grafikleri

Model 3A ve model 3B için Dumitrescu & Hurlin Granger nedensellik testi sonuçları tablo 4.28’de gösterilmektedir. Buna göre “Z-bar tilde” olasılık değerlerine göre ekonomik büyüme ve vergi yükü arasında bir Granger nedensellik ilişkisi belirlenememiştir. Test sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.28. Model 3A ve Model 3B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları

Model 3A				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	6.4688 (0.0000)	Z-bar tilde	1.1713 (0.2415)	H ₀ :reddedilemez
Bağımlı Değişken DLNTB				
Z-bar	2.7031 (0.0069)	Z-bar tilde	-0.1706 (0.8645)	H ₀ :reddedilemez
Model 3B				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	6.3403 (0.0000)	Z-bar tilde	1.0641 (0.2873)	H ₀ :reddedilemez
Bağımlı Değişken DLNTB				
Z-bar	2.7201 (0.0065)	Z-bar tilde	-0.2259 (0.8212)	H ₀ :reddedilemez

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

4.8.4. Model 4: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Hükümet Bütünlüğü/Dürüstlüğünün Temel Alındığı Model

Model 4'te elde edilen bulgulara ilişkin detaylar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.29. Model 4A ve Model 4B Birim Kök Testi Sonuçları

Model 4A						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.303	-2.670	(0.473)	-2.177	-2.150	(0.013)
LNGİ	-2.266	-2.670	(0.549)	-2.710	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.405	-2.670	(0.277)	-2.428	-2.150	(0.000)
LNEmp	-2.031	-2.150	(0.069)	-2.439	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy		1.Fark			
	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri
LNGDP	1.7502		(0.9600)	-8.5541		(0.0000)
LNGİ	1.5143		(0.9350)	-7.5066		(0.0000)
LNCS	7.5004		(1.0000)	-1.7230		(0.0424)
LNEmp	1.3301		(0.9083)	-5.7710		(0.0000)
Model 4B						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.300	-2.670	(0.477)	-2.153	-2.150	(0.013)
LNGİ	-2.532	-2.670	(0.095)	-2.802	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.313	-2.670	(0.449)	-2.326	-2.150	(0.001)
LNEmp	-2.029	-2.150	(0.061)	-2.386	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy		1.Fark			
	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri
LNGDP	1.9763		(0.9759)	-8.8256		(0.0000)
LNGİ	0.8307		(0.7969)	-8.2269		(0.0000)
LNCS	8.0451		(1.0000)	-1.6560		(0.0489)
LNEmp	1.6747		(0.9530)	-6.2096		(0.0000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Birinci nesil panel birim kök testi olmasına rağmen yatay kesit bağımlılığını dikkate aldığı için CADF testi yanında Breitung testi sonuçları da raporlanmıştır.

Not 2: A ve B modellerine dahil edilen ülkeler farklı olduğundan iki model için test sonuçları ayrı ayrı raporlanmıştır. A modelinde Avrupa Birliği üyesi 27 ülke, B modelinde Avrupa Birliği'ne üye 27 ülke ve 3 aday ülke yer almaktadır.

Not 3: Modele dahil edilen değişkenlerin tamamının doğal logaritması alınmıştır ve değişkenlerin başındaki LN bu durumu ifade etmektedir. LNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, LNGİ hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü, LNCS sermaye stoku ve LNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının alınmış hallerini göstermektedir.

Kurumsal yapı değişkeni olarak hükümet bütünlüğü/dürüstlüğünün temel alındığı bu model genel olarak $GDP_{it} = y_0 + y_1 G\dot{I}_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it}$ şeklinde gösterilebilir. Burada GDP, reel gayrisafı yurtiçi hasılayı; Gİ, kurumsal yapıyı temsilen kullanılan hükümet bütünlüğü/dürüstlüğünü; CS, sermaye stokunu; EMP ise istihdamı göstermektedir. Tablo 4.29’da model 4A ve model 4B için yapılan birim kök testi sonuçları yer almaktadır. LNGDP, LNGİ, LNCS ve LNEmp serilerinin I(I) olduğu belirlenmiştir. Tüm serilerin birinci farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir ($p < 0.05$). Tablolarda yer alan A, AB ülkelerini; B, AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiğini göstermektedir.

Model 4A ve 4B eşbütünleşme testi sonuçları tablo 4.30’da gösterilmektedir. Buna göre ‘eşbütünleşme ilişkisi yoktur’ H_0 hipotezi reddedilememektedir. Dirençli p değerleri seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir ($p > 0.05$). Başka bir ifade ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki/nedensellik belirlenmemiştir.

Tablo 4.30. Model 4A ve Model 4B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model 4A			
İstatistik	Değer	Z değeri	P değeri (robust)
Gt	-1.300	2.078	0.270
Ga	-1.269	5.442	0.590
Pt	-3.819	2.307	0.420
Pa	-0.900	2.773	0.500
Model 4B			
İstatistik	Değer	Z değeri	P değeri (robust)
Gt	-1.366	1.839	0.250
Ga	-1.171	5.822	0.770
Pt	-4.032	2.427	0.440
Pa	-0.872	2.947	0.480

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay kesit bağımlılığa dirençli şekilde Westerlund testi yapılması için test “bootstrap” opsiyonu ile kullanılmıştır.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin/nedenselliğin olmadığı sonucuna ulaşıldıktan sonra kısa dönemli nedenselliğin varlığının araştırılması için Granger nedensellik analizi yapılacaktır. Öncelikle kurulacak VAR modelinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 4.31’de model 4A ve model 4B PVAR analizi için hangi gecikmenin uygun olduğunu gösteren kriterler yer almaktadır. Model 4A ve model 4B için Hansen J istatistiği (J) ve olasılık değerine (J p value) göre de kullanılan araç değişkenlerinin tüm gecikmelerde geçerli olduğu

görülmektedir. Model 4A için MBIC ve MQIC bilgi kriterlerinin en negatif olduğu, model 4B için de MBIC, MAIC ve MQIC bilgi kriterlerinin hepsinin en negatif olduğu 1 uygun gecikme olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.31. Model 4A ve Model 4B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi

Model 4A						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.9739023	74.3798	.1761109	-251.2264	-53.6202	-133.8513
2	.9503886	37.68688	.8576209	-206.5177	-58.31312	-118.4865
3	.9114452	30.14197	.5608187	-132.6611	-33.85803	-73.97358
Model 4B						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.9700314	69.70847	.2915576	-262.6408	-58.29153	-141.1463
2	.945925	38.00413	.8489021	-211.2578	-57.99587	-120.137
3	.9494914	28.99587	.619373	-137.1788	-35.00413	-76.43154

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: MBIC, modifiye edilmiş Bayesyen bilgi kriteri; MAIC, modifiye edilmiş Akaike bilgi kriteri; MQIC, modifiye edilmiş Hannan Quinn bilgi kriterini göstermektedir.

PVAR gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra panel vektör otoregresyon sonuçları tahmin edilerek Tablo 4.32’de sunulmuştur.

Tablo 4.32. Model 4A ve Model 4B PVAR Sonuçları

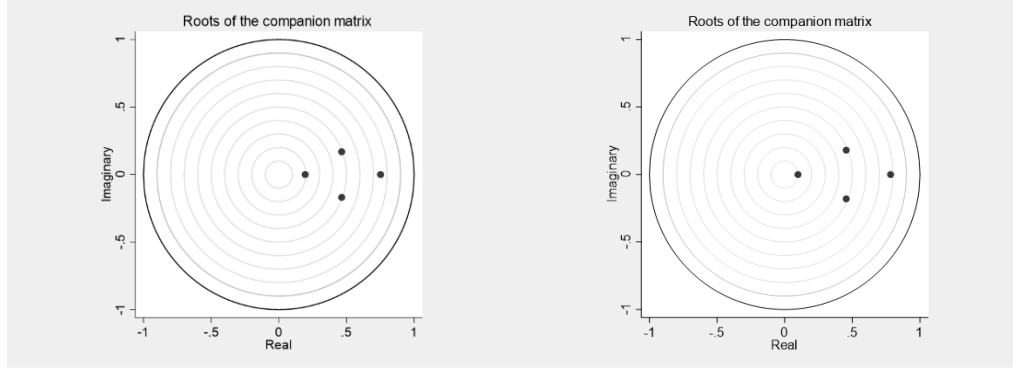
Model 4A	DLNGDP	DLNGİ	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP L1.	.4940707 (0.000)	.415148 (0.002)	.1108884 (0.000)	.2635225 (0.000)
DLNGİ L1.	-.0083438 (0.731)	.203885 (0.003)	-.002683 (0.741)	-.0245467 (0.173)
DLNCS L1.	-.5104242 (0.067)	1.568682 (0.006)	.8429955 (0.000)	-.3815825 (0.015)
DLNEmp L1.	-.0917319 (0.577)	-.3816273(0.146)	-.0356433 (0.352)	.3339839 (0.000)
Model 4B	DLNGDP	DLNGİ	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP L1.	.4987345 (0.000)	.1911171 (0.293)	.1065755 (0.000)	.238861 (0.000)
DLNGİ L1.	-.0031421 (0.838)	.0842104 (0.205)	-.0012248 (0.798)	-.0190567 (0.118)
DLNCS L1.	-.4811136 (0.090)	2.113201 (0.004)	.8538072 (0.000)	-.4883755 (0.004)
DLNEmp L1.	-.1008107 (0.370)	.1662032 (0.613)	-.0248948 (0.367)	.3532894 (0.000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Yatay ekseninde bağımlı değişken yer almaktadır.

Not 2: DLNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, DLNGİ hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü, DLNCS sermaye stoku ve DLNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının farkının alınmış hallerini göstermektedir.

Şekil 4.10’da model 4A ve model 4B için PVAR modelinin istikrar koşulunu sağladığı ve tüm özdeğerlerin birim çember içerisinde yer aldığı gösterilmektedir.

Model 4A

Model 4B

Şekil 4.10. Model 4A ve Model 4B Companion Matrix'inin Kökleri

Tablo 4.33'te Granger nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir. AB ülkelerinin yer aldığı model 4A ile AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiği model 4B sonuçları aşağıda listelenmiştir. Buna göre model 4A için ekonomik büyümenin hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü'nün Granger nedeni olduğu ($p < 0.01$), model 4B için ekonomik büyüme ve hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü'nün arasında ise Granger nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir ($p > 0.05$). Ancak bu model, ekonomik büyüme, sermaye stoku ve istihdamın birlikte dahil edildiği durumda anlamlıdır ($p < 0.01$).

Tablo 4.33. Model 4A ve Model 4B Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Model 4A	DLNGDP	DLNGİ	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		9.303 (0.002)	16.139 (0.000)	18.632 (0.000)
DLNGİ	0.118 (0.731)		0.110 (0.741)	1.858 (0.173)
DLNCS	3.347 (0.067)	7.682 (0.006)		5.908 (0.015)
DLNEmp	0.311 (0.577)	2.118 (0.146)	0.868 (0.352)	
All	4.865 (0.182)	22.264 (0.000)	29.414 (0.000)	22.831 (0.000)
Model 4B	DLNGDP	DLNGİ	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		1.107 (0.293)	19.798 (0.000)	16.567 (0.000)
DLNGİ	0.042 (0.838)		0.065 (0.798)	2.442 (0.118)
DLNCS	2.868 (0.090)	8.316 (0.004)		8.136 (0.004)
DLNEmp	0.804 (0.370)	0.256 (0.613)	0.814 (0.367)	
All	3.986 (0.263)	14.464 (0.002)	29.541 (0.000)	21.554 (0.000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay eksenle bağımlı değişken yer almaktadır.

Tablo 4.34'te model 4A varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Buna göre, son dönemde ekonomik büyüme varyansının %95'i kendisinde meydana gelen, %004'ü hükümet bütünlüğü/dürüstlüğünde, yaklaşık %4'ü sermaye stoku, %02'si ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla sermaye stoku, ardından istihdam, son olarak kurumsal yapıyı temsilen kullanılan hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü değişimleri açıklamaktadır.

Tablo 4.34. Model 4A Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 4A				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNGİ	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9919375	.0003745	.0065082	.0011799
3	.9808348	.000444	.0171455	.0015756
4	.9718281	.000439	.0261735	.0015594
5	.9661484	.0004308	.0318426	.0015781
6	.9629195	.0004253	.0349787	.0016763
7	.9611425	.0004217	.0366468	.001789
8	.9601699	.0004194	.0375327	.001878
9	.9596359	.000418	.038009	.0019372
10	.959341	.0004172	.0382688	.001973
DLNGİ Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNGİ	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.0000285	.9999715	0	0
2	.052216	.9261894	.0161713	.0054233
3	.0936815	.8677347	.0303957	.0081881
4	.120757	.8305582	.0394356	.0092492
5	.1383886	.8071692	.0447604	.0096818
6	.1497027	.7926059	.0478058	.0098857
7	.156748	.783734	.0495225	.0099955
8	.1609981	.7784587	.0504838	.0100595
9	.163495	.7753862	.051021	.0100979
10	.1649339	.7736238	.0513214	.0101208

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü'nün varyansının son dönemde %77'si kendisinde meydana gelen, %16'sı ekonomik büyümede, %5'i sermaye stokunda, yaklaşık %1'i ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından sermaye stoku ve istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Tablo 4.35'te model 4B varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Buna göre, son dönemde ekonomik büyüme varyansının %96'sı kendisinde meydana gelen, %002'si hükümet bütünlüğü/dürüstlüğünde, yaklaşık %3'ü sermaye stoku, %03'ü ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla sermaye stoku, ardından istihdam, son olarak kurumsal yapıyı temsilen kullanılan hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü değişimleri açıklamaktadır.

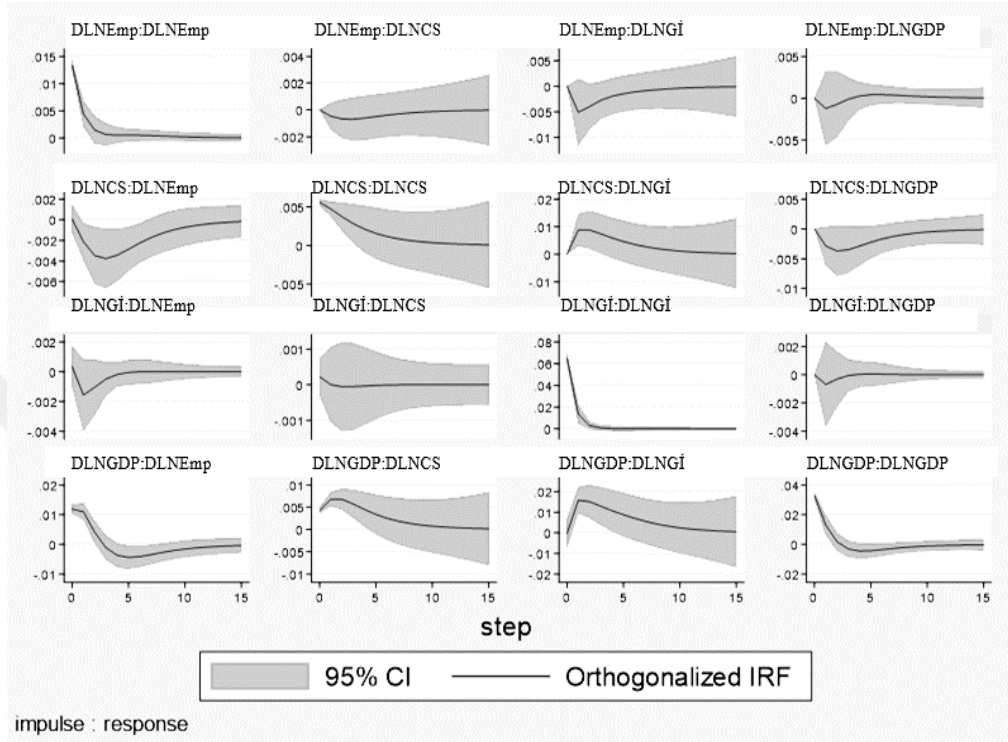
Tablo 4.35. Model 4B Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 4B				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNGİ	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9918502	.0001881	.0058227	.0021389
3	.9815077	.0002312	.0150021	.003259
4	.9736488	.0002447	.0227267	.0033797
5	.9687753	.000253	.0276516	.0033201
6	.9659187	.0002611	.030475	.003345
7	.964244	.0002689	.0320618	.0034253
8	.9632511	.0002753	.0329666	.0035071
9	.9626567	.0002799	.0334945	.0035689
10	.9622985	.0002831	.0338087	.0036097
DLNGİ Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNGİ	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	2.74e-06	.9999973	0	0
2	.041758	.9379438	.0193128	.0009854
3	.0916292	.876083	.0313675	.0009203
4	.1250335	.836625	.0372458	.0010957
5	.1437985	.8146015	.0402103	.0013896
6	.153822	.8027251	.0418175	.0016354
7	.1591917	.7962691	.0427408	.0017984
8	.1621463	.7926667	.0432905	.0018965
9	.163827	.7905952	.0436242	.0019536
10	.1648119	.7893728	.0438286	.0019867

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

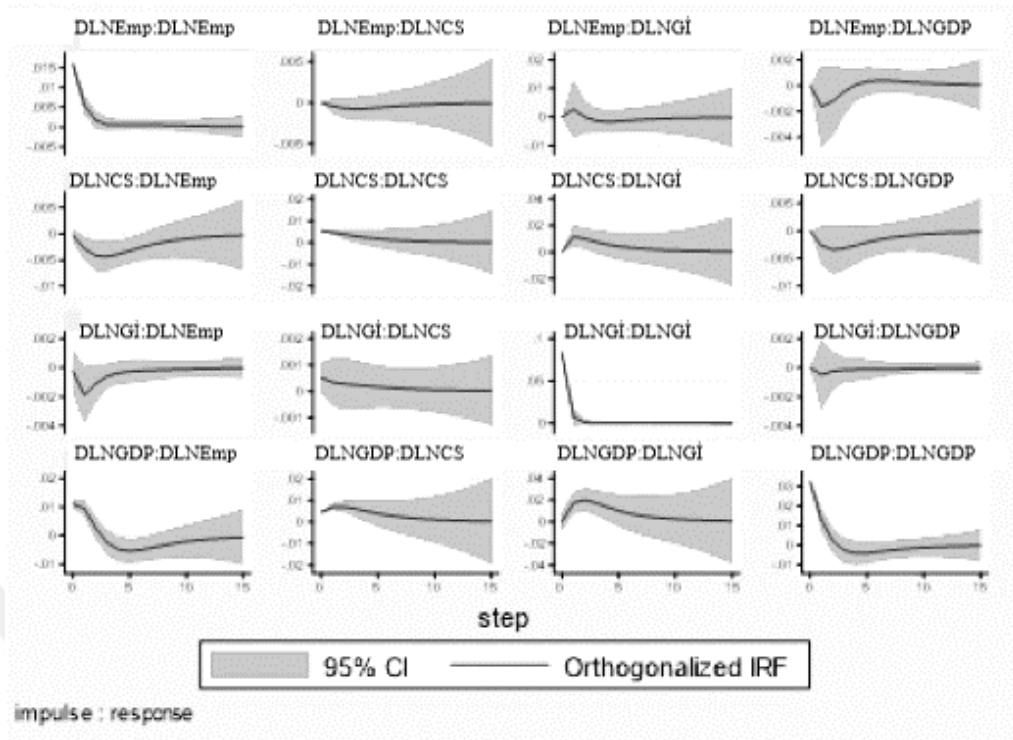
Hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü'nün varyansının son dönemde yaklaşık %79'u kendisinde meydana gelen, %16'sı ekonomik büyümede, %4'ü sermaye stokunda, yaklaşık %02'si ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından sermaye stoku ve istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Şekil 4.11’de model 4A etki tepki grafikleri gösterilmektedir. Buna göre ekonomik büyümeye verilen şoklara hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü yaklaşık 5 dönem pozitif tepki vermektedir.

Şekil 4.11. Model 4A Etki Tepki Grafikleri

Şekil 4.12’de model 4B etki tepki grafikleri gösterilmektedir. Buna göre ekonomik büyümeye verilen şoklara hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü yaklaşık 5 dönem pozitif tepki vermektedir.

Şekil 4.12. Model 4B Etki Tepki Grafikleri

Model 4A ve model 4B için Dumitrescu & Hurlin Granger nedensellik test sonuçları tablo 4.36’da sunulmuştur. “Z-bar tilde” olasılık değerlerine göre model 4A için ekonomik büyümenin hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü’nün Granger nedeni olduğu belirlenmiştir ($p < 0.10$). Model 4B için ekonomik büyüme ve hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü arasında Granger nedensellik ilişkisi belirlenememiştir.

Tablo 4.36. Model 4A ve Model 4B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları

Model 4A				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	0.8968 (0.3698)	Z-bar tilde	0.1151 (0.9084)	H_0 :reddedilemez
Bağımlı Değişken DLNGİ				
Z-bar	-1.5713 (0.1161)	Z-bar tilde	-1.6938 (0.0903)	H_0 :red
Model 4B				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	0.5597 (0.5757)	Z-bar tilde	-0.1527 (0.8786)	H_0 :reddedilemez
Bağımlı Değişken DLNGİ				
Z-bar	-0.9528 (0.3407)	Z-bar tilde	-1.5348 (0.1248)	H_0 :reddedilemez

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

4.8.5. Model 5: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Siyasi İstikrar ve Şiddetin Yokluğunun Temel Alındığı Model

Model 5'te elde edilen bulgulara ilişkin detaylar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.37. Model 5A ve 5B Birim Kök Testi Sonuçları

Model 5A						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.303	-2.670	(0.473)	-2.177	-2.150	(0.013)
LNPS	-1.738	-2.670	(0.998)	-2.611	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.405	-2.670	(0.277)	-2.428	-2.150	(0.000)
LNEmp	-2.031	-2.150	(0.069)	-2.439	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy		Olasılık Değeri	1.Fark		Olasılık Değeri
	Lambda İstatistiği			Lambda İstatistiği		
LNGDP	1.7502		(0.9600)	-8.5541		(0.0000)
LNPS	-1.4668		(0.0712)	-5.6826		(0.0000)
LNCS	7.5004		(1.0000)	-1.7230		(0.0424)
LNEmp	1.3301		(0.9083)	-5.7710		(0.0000)
Model 5B						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.300	-2.670	(0.477)	-2.153	-2.150	(0.013)
LNPS	-2.002	-2.670	(0.941)	-2.748	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.313	-2.670	(0.449)	-2.326	-2.150	(0.001)
LNEmp	-2.029	-2.150	(0.061)	-2.386	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy		Olasılık Değeri	1.Fark		Olasılık Değeri
	Lambda İstatistiği			Lambda İstatistiği		
LNGDP	1.9763		(0.9759)	-8.8256		(0.0000)
LNPS	-0.5103		(0.3049)	-6.3002		(0.0000)
LNCS	8.0451		(1.0000)	-1.6560		(0.0489)
LNEmp	1.6747		(0.9530)	-6.2096		(0.0000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Birinci nesil panel birim kök testi olmasına rağmen yatay kesit bağımlılığını dikkate aldığı için CADF testi yanında Breitung testi sonuçları da raporlanmıştır.

Not 2: A ve B modellerine dahil edilen ülkeler farklı olduğundan iki model için test sonuçları ayrı ayrı raporlanmıştır. A modelinde Avrupa Birliği üyesi 27 ülke, B modelinde Avrupa Birliği'ne üye 27 ülke ve 3 aday ülke yer almaktadır.

Not 3: Modele dahil edilen değişkenlerin tamamının doğal logaritması alınmıştır ve değişkenlerin başındaki LN bu durumu ifade etmektedir. LNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, LNPS siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu, LNCS sermaye stoku ve LNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının alınmış hallerini göstermektedir.

Kurumsal yapı değişkeni olarak siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun temel alındığı bu model genel olarak $GDP_{it} = y_0 + y_1 PS_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it}$ şeklinde gösterilebilir. Burada GDP, reel gayrisafı yurtiçi hasılayı; PS, kurumsal yapıyı temsilen kullanılan siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunu; CS, sermaye stokunu; EMP ise istihdamı göstermektedir. Tablo 4.37’de model 5A ve model 5B için yapılan birim kök testi sonuçları yer almaktadır. LNGDP, LNPS, LNCS ve LNEmp serilerinin I(I) olduğu belirlenmiştir. Tüm serilerin birinci farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir ($p < 0.05$). Tablolarda yer alan A, AB ülkelerini; B, AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiğini göstermektedir.

Tablo 4.38’de model 5A ve 5B eşbütünleşme testi sonuçları gösterilmektedir. Buna göre ‘eşbütünleşme ilişkisi yoktur’ H_0 hipotezi reddedilememektedir. Dirençli p değerlerine göre seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir ($p > 0.05$). Başka bir ifade ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki/nedensellik belirlenememiştir.

Tablo 4.38. Model 5A ve Model 5B Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model 5A			
İstatistik	Değer	Z değeri	p değeri (robust)
Gt	-1.322	1.966	0.370
Ga	-0.946	5.711	0.840
Pt	-1.623	3.983	0.810
Pa	-0.354	3.222	0.790
Model 5B			
İstatistik	Değer	Z değeri	p değeri (robust)
Gt	-1.302	2.180	0.320
Ga	-0.906	6.055	0.850
Pt	-1.794	4.134	0.780
Pa	-0.348	3.401	0.810

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay kesit bağımlılığa dirençli şekilde Westerlund testi yapılması için test “bootstrap” opsiyonu ile kullanılmıştır.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin/nedenselliğin olmadığı sonucuna ulaşıldıktan sonra kısa dönemli nedenselliğin varlığının araştırılması için Granger nedensellik analizi yapılacaktır. Öncelikle kurulacak VAR modelinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 4.39’da model 5A ve model 5B PVAR analizi için hangi gecikmenin uygun olduğunu gösteren kriterler yer almaktadır. Model 5A ve model 5B için Hansen J istatistiği (J) ve olasılık değerine (J p value) göre ‘aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir’ şeklindeki H_0 hipotezi 1

gecikmede reddedilmektedir. 2 gecikmede ise kullanılan araç değişkenlerinin geçerli olduğu görüldüğünden VAR modeli için uygun gecikme 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.39. Model 5A ve Model 5B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi

Model 5A						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.965556	87.45597	.027389	-270.843	-40.54403	-133.0221
2	.9635133	59.80558	.1179963	-208.9187	-36.19442	-105.553
3	.9596363	42.61227	.0995017	-136.5372	-21.38773	-67.62676
Model 5B						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.9503151	84.99228	.0407695	-280.0498	-43.00772	-137.8723
2	.9580105	55.46944	.2137973	-218.3121	-40.53056	-111.679
3	.9657008	28.73519	.6325776	-153.7858	-35.26481	-82.6971

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: MBIC, modifiye edilmiş Bayesyen bilgi kriteri; MAIC, modifiye edilmiş Akaike bilgi kriteri; MQIC, modifiye edilmiş Hannan Quinn bilgi kriterini göstermektedir.

PVAR gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra panel vektör otoregresyon sonuçları tahmin edilerek Tablo 4.40'ta sunulmuştur.

Tablo 4.40. Model 5A ve 5B PVAR Sonuçları

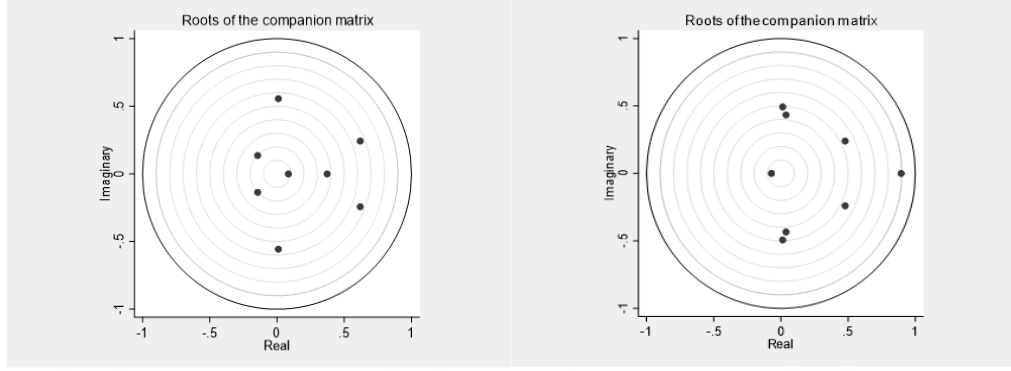
Model 5A	DLNGDP	DLNPS	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP				
L1.	.3079844 (0.034)	-.2217585 (0.045)	.0670698 (0.004)	.1269921 (0.034)
L2.	-.4331404 (0.000)	.0064408 (0.944)	-.0484631 (0.008)	-.2218911 (0.000)
DLNPS				
L1.	-.0216616 (0.616)	.0416073 (0.600)	-.0038015 (0.605)	.0084645 (0.782)
L2.	.105264 (0.051)	.0161101 (0.813)	.0188461 (0.039)	.0380473 (0.237)
DLNCS				
L1.	-.7454032 (0.103)	1.24902 (0.013)	.7695009 (0.000)	.7326596 (0.008)
L2.	-.3690701 (0.369)	-1.134038 (0.016)	-.0759998 (0.248)	-1.152303 (0.000)
DLNEmp				
L1.	.1519697 (0.445)	-.0334954 (0.835)	-.0068304 (0.832)	.3071912 (0.002)
L2.	.5376734 (0.000)	-.0463898 (0.756)	.0511495 (0.014)	.2274169 (0.001)
Model 5B	DLNGDP	DLNPS	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP				
L1.	.1702989 (0.146)	-.2229839 (0.060)	-.0041226 (0.877)	.0524124 (0.437)
L2.	-.3688449 (0.000)	-.0108388 (0.919)	-.074868 (0.000)	-.2241339 (0.000)
DLNPS				
L1.	-.0077643 (0.839)	.0356838 (0.680)	.0005616 (0.934)	-.0296753 (0.123)
L2.	.0630776 (0.083)	-.2425344 (0.008)	.0126836 (0.091)	.0237524 (0.309)
DLNCS				
L1.	.8842806 (0.040)	-.4290444 (0.332)	1.260668 (0.000)	.8003657 (0.037)
L2.	-1.101383 (0.023)	-.3040122 (0.420)	-.3149585 (0.034)	-1.07912 (0.003)
DLNEmp				
L1.	.1255314 (0.436)	.2620816 (0.218)	.0457633 (0.117)	.4138699 (0.000)
L2.	.3410425 (0.001)	-.086901 (0.555)	.0316871 (0.173)	.1407603 (0.056)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Yatay ekseninde bağımlı değişken yer almaktadır.

Not 2: DLNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, DLNPS siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu, DLNCS sermaye stoku ve DLNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının farkının alınmış hallerini göstermektedir.

Şekil 4.13'te model 5A ve model 5B için PVAR modelinin istikrar koşulunu sağladığı ve tüm özdeğerlerin birim çember içerisinde yer aldığı gösterilmektedir.

Model 5A

Model 5B

Şekil 4.13. Model 5A ve Model 5B Companion Matrix'inin Kökleri

Tablo 4.41'de Granger nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir. AB ülkelerinin yer aldığı model 5A ile AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiği model 5B sonuçları aşağıda listelenmiştir. Buna göre oluşturulan her iki model için siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun, ekonomik büyümenin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmaktadır ($p < 0.10$).

Tablo 4.41. Model 5A ve Model 5B Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Model 5A	DLNGDP	DLNPS	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		4.259 (0.119)	27.571 (0.000)	33.566 (0.000)
DLNPS	4.670 (0.097)		4.953 (0.084)	1.406 (0.495)
DLNCS	16.417 (0.000)	6.552 (0.038)		21.000 (0.000)
DLNEmp	21.697 (0.000)	0.167 (0.920)	6.105 (0.047)	
All	26.964 (0.000)	7.565 (0.272)	31.445 (0.000)	60.570 (0.000)
Model 5B	DLNGDP	DLNPS	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		3.657 (0.161)	16.389 (0.000)	19.730 (0.000)
DLNPS	4.736 (0.094)		3.863 (0.145)	8.014 (0.018)
DLNCS	5.373 (0.068)	2.393 (0.302)		9.350 (0.009)
DLNEmp	13.184 (0.001)	1.572 (0.456)	6.514 (0.039)	
All	20.064 (0.003)	8.372 (0.212)	19.921 (0.003)	39.614 (0.000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay eksen bağımlı değişken yer almaktadır.

Tablo 4.42’de model 5A varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Buna göre son dönemde ekonomik büyüme varyansının %86’sı kendisinde meydana gelen, yaklaşık %2’si siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunda, %5’i sermaye stoku, %6’sı ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra değişimler en fazla istihdam, ardından sermaye stoku ve son olarak kurumsal yapıyı temsilen kullanılan siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 4.42. Model 5A Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 5A				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNPS	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9815495	.0002502	.0146887	.0035117
3	.8894762	.0154248	.0398442	.0552548
4	.8783596	.0176294	.0391276	.0648836
5	.876218	.0180194	.0407734	.0649893
6	.8690215	.0180839	.0476444	.0652502
7	.8656015	.0179363	.0516401	.0648222
8	.8646195	.0179795	.0525242	.0648769
9	.8639718	.01811	.0527584	.0651598
10	.8636886	.0181619	.0528577	.0652918
DLNPS Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNPS	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.0070379	.9929621	0	0
2	.0115244	.9565738	.0317682	.0001334
3	.0118067	.9551405	.031725	.0013278
4	.0118439	.9539964	.0317599	.0023999
5	.0119033	.9536869	.0317996	.0026103
6	.011906	.9536327	.0318071	.0026543
7	.0119775	.9535053	.0318482	.002669
8	.0120373	.9534158	.0318776	.0026693
9	.012063	.9533675	.0318982	.0026714
10	.0120752	.9533376	.0319122	.002675

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu varyansının son dönemde %95’i kendisinde meydana gelen, %1’i ekonomik büyümede, %3’ü sermaye stokunda, yaklaşık %02’si ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla sermaye stoku, ardından ekonomik büyüme ve istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Tablo 4.43'te model 5B varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Buna göre, son dönemde ekonomik büyüme varyansının %87'si kendisinde meydana gelen, yaklaşık %1'i siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunda, %6'sı sermaye stoku, %5'i ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra değişimler en fazla sermaye stoku, ardından istihdam ve son olarak kurumsal yapıyı temsilen kullanılan siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu tarafından açıklanmaktadır.

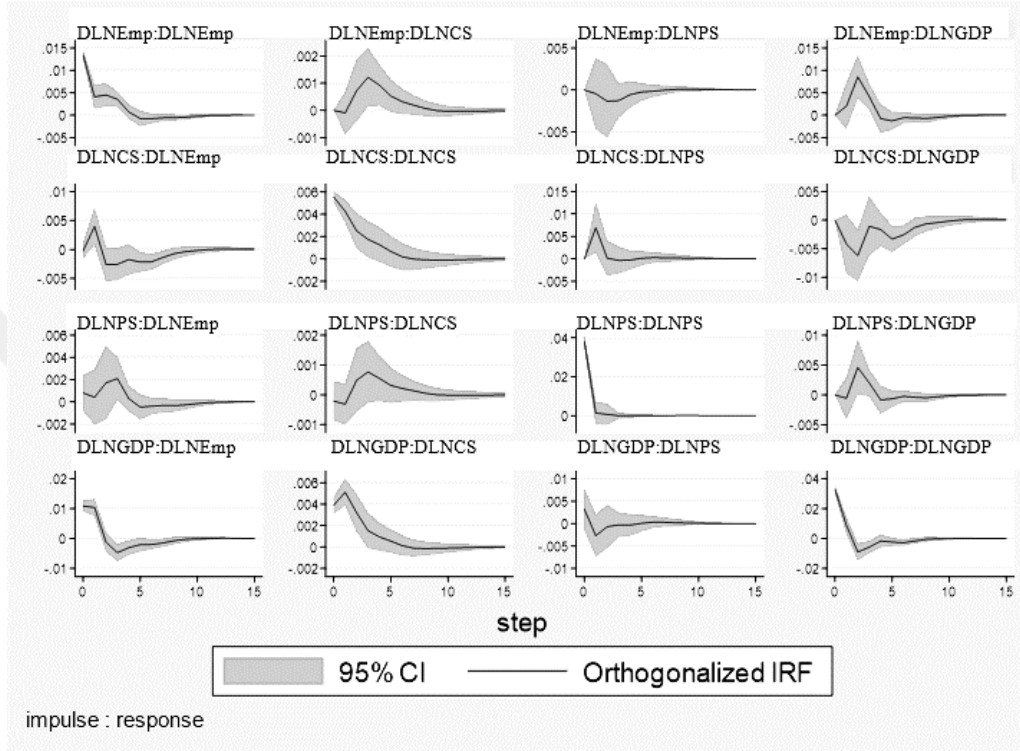
Tablo 4.43. Model 5B Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 5B				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNPS	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9729564	.0003765	.0236425	.0030245
3	.925772	.0098561	.0246212	.0397507
4	.9124986	.0105285	.0249946	.0519783
5	.9057674	.0123014	.0304066	.0515245
6	.8971562	.0126655	.0388352	.0513431
7	.888543	.0125217	.0475768	.0513586
8	.8811594	.0123904	.0550309	.0514193
9	.8752368	.0123252	.0609026	.0515353
10	.8706746	.0122673	.0654283	.0516297
DLNPS Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNPS	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.0136211	.9863789	0	0
2	.022537	.9719132	.0015388	.004011
3	.0332757	.9555229	.0074656	.0037358
4	.034991	.9451022	.0146375	.0052694
5	.0351163	.9390143	.0197532	.0061163
6	.0355332	.9347677	.0232842	.0064149
7	.0359763	.9314929	.0259182	.0066126
8	.036265	.9290308	.0279349	.0067692
9	.0364742	.9271801	.029473	.0068727
10	.036659	.9257281	.0306694	.0069435

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

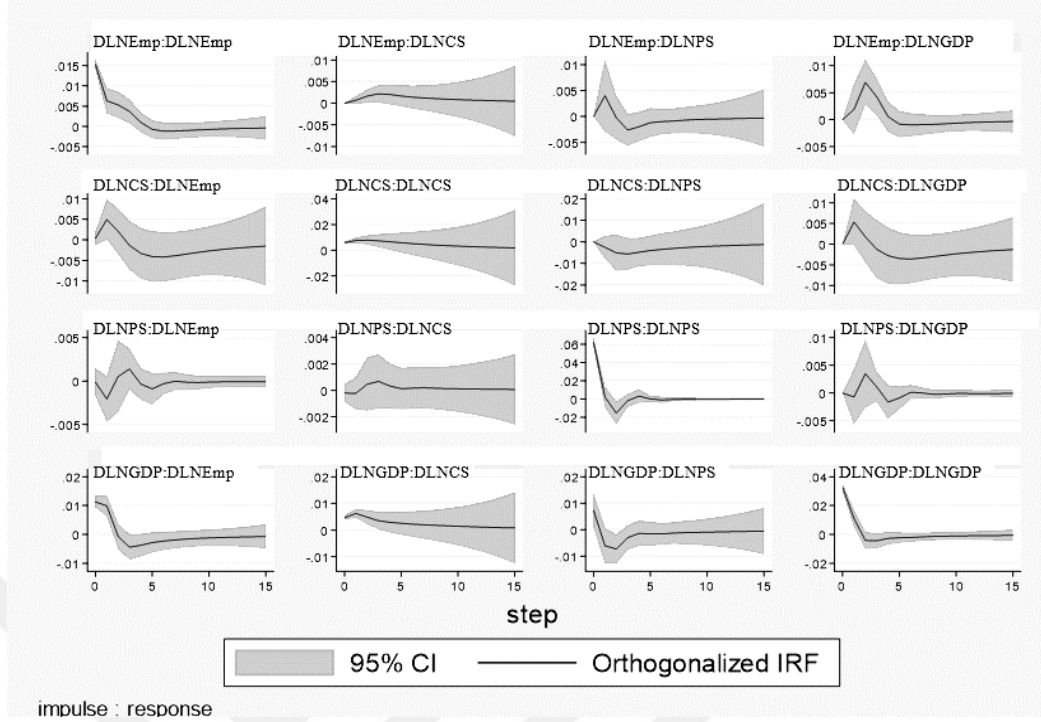
Siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu varyansının son dönemde %92'si kendisinde meydana gelen, %3'ü ekonomik büyümede, %3'ü sermaye stokunda, yaklaşık %07'si ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından sermaye stoku ve son olarak istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Şekil 4.14’te model 5A için etki tepki grafikleri gösterilmektedir. Buna göre ekonomik büyümeye verilen bir şoka siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun tepkisi ve siyasi istikrar ve şiddetin yokluğuna verilen bir şoka ekonomik büyümenin tepkisi sıfır çizgisi güven aralığı içerisinde yer aldığından istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Şekil 4.14. Model 5A Etki Tepki Grafikleri

Şekil 4.15’te model 5B için etki tepki grafikleri gösterilmektedir. Buna göre ekonomik büyümeye verilen bir şoka siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun ikinci dönemde negatif tepki verdiği görülmektedir.

Şekil 4.15. Model 5B Etki Tepki Grafikleri

Model 5A ve model 5B için Dumitrescu & Hurlin Granger nedensellik testi sonuçları tablo 4.44'te gösterilmektedir. “Z-bar tilde” olasılık değerlerine göre ekonomik büyüme ve siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu arasında Granger nedensellik ilişkisi belirlenememiştir. Test sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.44. Model 5A ve Model 5B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları

Model 5A				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	3.5995 (0.0003)	Z-bar tilde	0.1488 (0.8817)	H ₀ :reddedilemez
Bağımlı Değişken DLNPS				
Z-bar	2.1796 (0.0293)	Z-bar tilde	-0.3572 (0.7209)	H ₀ :reddedilemez
Model 5B				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	3.0306 (0.0024)	Z-bar tilde	-0.1153 (0.9082)	H ₀ :reddedilemez
Bağımlı Değişken DLNPS				
Z-bar	1.7095 (0.0874)	Z-bar tilde	-0.5860 (0.5579)	H ₀ :reddedilemez

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

4.8.6. Model 6: Kurumsal Yapı Göstergesi Olarak Hukukun Üstünlüğünün Temel Alındığı Model

Model 6’da elde edilen bulgulara ilişkin detaylar aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 4.45. Model 6A ve 6B Birim Kök Testi Sonuçları

Model 6A						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.303	-2.670	(0.473)	-2.177	-2.150	(0.013)
LNRL	-2.328	-2.670	(0.423)	-2.745	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.405	-2.670	(0.277)	-2.428	-2.150	(0.000)
LNEmp	-2.031	-2.150	(0.069)	-2.439	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy		1.Fark			
	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri
LNGDP	1.7502		(0.9600)	-8.5541		(0.0000)
LNRL	-1.0257		(0.1525)	-8.7028		(0.0000)
LNCS	7.5004		(1.0000)	-1.7230		(0.0424)
LNEmp	1.3301		(0.9083)	-5.7710		(0.0000)
Model 6B						
CADF Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy			1.Fark		
	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri	t Değeri	Kritik Değeri %5	Olasılık Değeri
LNGDP	-2.300	-2.670	(0.477)	-2.153	-2.150	(0.013)
LNRL	-2.353	-2.670	(0.365)	-2.754	-2.150	(0.000)
LNCS	-2.313	-2.670	(0.449)	-2.326	-2.150	(0.001)
LNEmp	-2.029	-2.150	(0.061)	-2.386	-2.150	(0.000)
Breitung Birim Kök Testi						
Değişkenler	Düzy		1.Fark			
	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri	Lambda İstatistiği		Olasılık Değeri
LNGDP	1.9763		(0.9759)	-8.8256		(0.0000)
LNRL	-0.5608		(0.2875)	-8.4834		(0.0000)
LNCS	8.0451		(1.0000)	-1.6560		(0.0489)
LNEmp	1.6747		(0.9530)	-6.2096		(0.0000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Birinci nesil panel birim kök testi olmasına rağmen yatay kesit bağımlılığını dikkate aldığı için CADF testi yanında Breitung testi sonuçları da raporlanmıştır.

Not 2: A ve B modellerine dahil edilen ülkeler farklı olduğundan iki model için test sonuçları ayrı ayrı raporlanmıştır. A modelinde Avrupa Birliği üyesi 27 ülke, B modelinde Avrupa Birliği’ne üye 27 ülke ve 3 aday ülke yer almaktadır.

Not 3: Modele dahil edilen değişkenlerin tamamının doğal logaritması alınmıştır ve değişkenlerin başındaki LN bu durumu ifade etmektedir. LNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, LNRL hukukun üstünlüğü, LNCS sermaye stoku ve LNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının alınmış hallerini göstermektedir.

Kurumsal yapı değişkeni olarak hukukun üstünlüğünün temel alındığı bu model genel olarak $GDP_{it} = y_0 + y_1 RL_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it}$ şeklinde gösterilebilir. Burada GDP, reel gayrisafi yurtiçi hasılayı; RL, kurumsal yapıyı temsilen kullanılan hukukun üstünlüğünü; CS, sermaye stokunu; EMP ise istihdamı göstermektedir. Tablo 4.45’te model 6A ve 6B için yapılan birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre LNGDP, LNRL, LNCS ve LNEmp serilerinin I(I) olduğu belirlenmiştir. Tüm serilerin birinci farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir ($p < 0.05$). Sunulan bulgular için oluşturulan tablolarda yer alan A, AB ülkelerini; B, AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiğini göstermektedir.

Tablo 4.46’da model 6A ve 6B eşbütünlük testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre ‘eşbütünlük ilişkisi yoktur’ H_0 hipotezi reddedilememektedir. Dirençli p değerlerine göre seriler arasında eşbütünlük ilişkisi tespit edilememiştir ($p > 0.05$). Başka bir ifade ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki/nedensellik belirlenememiştir.

Tablo 4.46. Model 6A ve Model 6B Westerlund Eşbütünlük Testi Sonuçları

Model 6A			
İstatistik	Değer	Z değeri	p değeri (robust)
Gt	-1.686	0.119	0.080
Ga	-1.109	5.576	0.700
Pt	-5.946	0.684	0.170
Pa	-1.312	2.434	0.230
Model 6B			
İstatistik	Değer	Z değeri	p değeri (robust)
Gt	-2.654	-5.050	0.460
Ga	-1.972	5.120	0.770
Pt	-7.188	0.019	1.000
Pa	-2.463	1.567	1.000

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay kesit bağımlılığa dirençli şekilde Westerlund testi yapılması için test “bootstrap” opsiyonu ile kullanılmıştır.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin/nedenselliğin olmadığı sonucuna ulaşıldıktan sonra kısa dönemli nedenselliğin varlığının araştırılması için Granger nedensellik analizi yapılacaktır. Öncelikle kurulacak VAR modelinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 4.47’de model 6A ve model 6B PVAR analizi için hangi gecikmenin uygun olduğunu gösteren kriterler yer almaktadır. Model 6A ve model 6B için Hansen J istatistiği (J) ve olasılık değerine (J p value) göre ‘aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir’ şeklindeki H_0 hipotezi 1 gecikmede reddedilmektedir. 2 gecikmede ise kullanılan araç değişkenlerinin geçerli olduğu görüldüğünden VAR modeli için uygun gecikme 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.47. Model 6A ve Model 6B PVAR Gecikme Uzunluğu Seçimi

Model 6A						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.9517023	96.99084	.0048914	-261.3082	-31.00916	-123.4872
2	.9568244	54.09415	.2530669	-214.6301	-41.90585	-111.2644
3	.9674849	40.3762	.1470249	-138.7733	-23.6238	-69.86282
Model 6B						
Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.9545311	87.30976	.0280593	-277.7323	-40.69024	-135.5548
2	.9584386	54.26377	.2479904	-219.5178	-41.73623	-112.8847
3	.9679921	44.14282	.0748301	-138.3782	-19.85718	-67.28947

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: MBIC, modifiye edilmiş Bayesyen bilgi kriteri; MAIC, modifiye edilmiş Akaike bilgi kriteri; MQIC, modifiye edilmiş Hannan Quinn bilgi kriterini göstermektedir.

PVAR gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra panel vektör otoregresyon sonuçları tahmin edilerek tablo 4.48’de sunulmuştur.

Tablo 4.48. Model 6A ve 6B PVAR Sonuçları

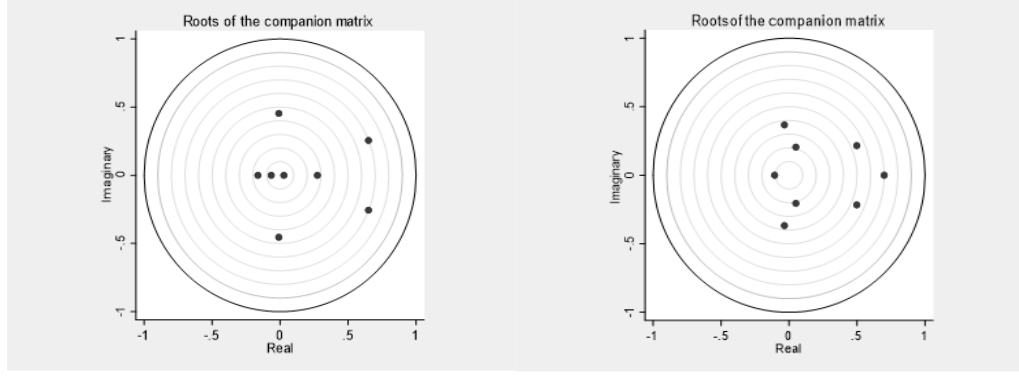
Model 6A	DLNGDP	DLNRL	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP				
L1.	.2889575 (0.049)	.087313 (0.104)	.0594036 (0.015)	.1464296 (0.010)
L2.	-.3801223 (0.000)	-.1092937 (0.007)	-.0353153 (0.060)	-.1919315 (0.000)
DLNRL				
L1.	-.026869 (0.786)	-.0609076 (0.425)	-.016199 (0.378)	-.0130695 (0.821)
L2.	-.0578074 (0.601)	.0335218 (0.645)	-.023785 (0.177)	-.1260369 (0.053)
DLNCS				
L1.	-.506418 (0.321)	.5165248 (0.007)	.7540779 (0.000)	.223308 (0.205)
L2.	-.4111957 (0.363)	.0208726 (0.913)	-.0218473 (0.787)	-.6963481 (0.000)
DLNEmp				
L1.	.1939674 (0.299)	-.0697264 (0.446)	.0153719 (0.638)	.3716757 (0.000)
L2.	.4627113 (0.000)	.1574527(0.016)	.0328697 (0.097)	.1839362 (0.003)
Model 6B	DLNGDP	DLNRL	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP				
L1.	.3932602 (0.002)	.1131106 (0.038)	.0445381 (0.036)	.1113731 (0.049)
L2.	-.2592394 (0.002)	-.1319987 (0.009)	-.0344905 (0.057)	-.1732775 (0.000)
DLNRL				
L1.	-.0410515 (0.584)	-.0484155 (0.487)	-.017816 (0.227)	.0217739 (0.677)
L2.	-.0090676 (0.909)	-.0303163 (0.660)	-.0146531 (0.293)	-.0535435 (0.330)
DLNCS				
L1.	-.2406394 (0.651)	.5868076 (0.009)	.837612 (0.000)	.1039115 (0.560)
L2.	-.2495445 (0.577)	.2783032 (0.221)	-.0103828 (0.907)	-.5254247 (0.002)
DLNEmp				
L1.	.0275177 (0.845)	-.0668176 (0.540)	.0317239 (0.212)	.4379551 (0.000)
L2.	.2700395 (0.005)	.1722132 (0.012)	.0068312 (0.707)	.0736177 (0.206)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not 1: Yatay ekseninde bağımlı değişken yer almaktadır.

Not 2: DLNGDP reel gayrisafi yurtiçi hasıla, DLNRL hukukun üstünlüğü, DLNCS sermaye stoku ve DLNEmp istihdam değişkeninin doğal logaritmasının farkının alınmış hallerini göstermektedir

Şekil 4.16’da model 6A ve model 6B için PVAR modelinin istikrar koşulunu sağladığı ve tüm özdeğerlerin birim çember içerisinde yer aldığı gösterilmektedir.

Model 6A

Model 6B

Şekil 4.16. Model 6A ve Model 6B Companion Matrix'inin Kökleri

Tablo 4.49’da Granger nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir. AB ülkelerinin yer aldığı model 6A ile AB ve AB aday ülkelerinin birlikte dahil edildiği model 6B sonuçları aşağıda listelenmiştir. Buna göre oluşturulan her iki model için ekonomik büyümenin hukukun üstünlüğünün Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmaktadır ($p < 0.01$).

Tablo 4.49. Model 6A ve Model 6B Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Model 6A	DLNGDP	DLNRL	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		13.557 (0.001)	17.404 (0.000)	30.577 (0.000)
DLNRL	0.274 (0.872)		1.909 (0.385)	5.464 (0.065)
DLNCS	9.255 (0.010)	16.463 (0.000)		20.933 (0.000)
DLNEmp	16.587 (0.000)	5.933 (0.051)	2.975 (0.226)	
All	22.366 (0.001)	26.829 (0.000)	27.312 (0.000)	90.204 (0.000)
Model 6B	DLNGDP	DLNRL	DLNCS	DLNEmp
DLNGDP		16.558 (0.000)	11.190 (0.004)	24.339 (0.000)
DLNRL	0.320 (0.852)		1.828 (0.401)	2.301 (0.317)
DLNCS	2.205 (0.332)	19.775 (0.000)		10.841 (0.004)
DLNEmp	7.907 (0.019)	6.317 (0.042)	1.962 (0.375)	
All	10.612 (0.101)	31.515 (0.000)	17.823 (0.007)	61.482 (0.000)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Not: Yatay eksenle bağımlı değişken yer almaktadır.

Tablo 4.50’de model 6A varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Buna göre son dönemde ekonomik büyüme varyansının %88’i kendisinde meydana gelen, %01’i hukukun üstünlüğü, yaklaşık %6’sı sermaye stoku, %5’i ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla değişimler kendisinden sonra en fazla sermaye stoku, ardından istihdam ve son olarak kurumsal yapıyı temsilen kullanılan hukukun üstünlüğü tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 4.50. Model 6A Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 6A				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNRL	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9874875	.0000723	.0073339	.0051063
3	.9244729	.000406	.0287423	.046379
4	.9060047	.0003969	.0388718	.0547265
5	.8985923	.0004305	.0470729	.0539044
6	.8919066	.0004616	.0540668	.053565
7	.8881761	.0007691	.057615	.0534398
8	.8864091	.0010828	.0587847	.0537235
9	.8856155	.0012629	.0590531	.0540685
10	.8853239	.0013504	.0590732	.0542525
DLNRL Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNRL	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.004501	.995499	0	0
2	.0428838	.9348747	.0204089	.0018325
3	.0439766	.9177385	.0269414	.0113435
4	.0525517	.9000057	.033748	.0136946
5	.0571934	.8929821	.0353939	.0144307
6	.0576853	.8916693	.0355174	.0151281
7	.0576632	.8913426	.0354999	.0154943
8	.0576719	.8912187	.0355355	.0155738
9	.0577295	.8910785	.0356133	.0155787
10	.057808	.8909308	.0356849	.0155762

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Hukukun üstünlüğü varyansının son dönemde %89’u kendisinde meydana gelen, yaklaşık %6’sı ekonomik büyümede, %3’ü sermaye stokunda, yaklaşık %1’i ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından sermaye stoku ve istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Tablo 4.51’de model 6B varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Buna göre son dönemde ekonomik büyüme varyansının %94’ü kendisinde meydana gelen, %01’i hukukun üstünlüğü, %3’ü sermaye stoku, %2’si ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla değişimler kendisinden sonra en fazla sermaye stoku, ardından istihdam ve son olarak kurumsal yapıyı temsilen kullanılan hukukun üstünlüğü tarafından açıklanmaktadır.

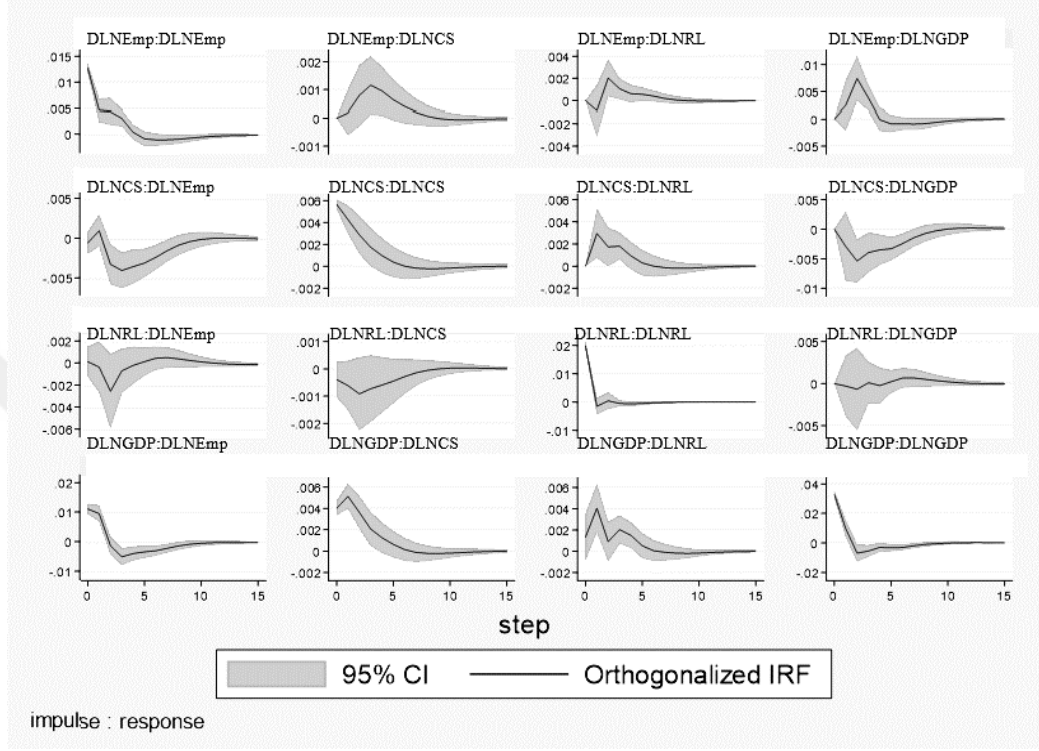
Tablo 4.51. Model 6B Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Model 6B				
DLNGDP Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNRL	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	.9977045	.0005897	.0015621	.0001437
3	.9741412	.0006156	.0098606	.0153826
4	.9594687	.000921	.0171645	.0224459
5	.9528826	.0010534	.0235176	.0225463
6	.9478511	.001125	.0286844	.0223396
7	.9442221	.0012355	.0321752	.0223672
8	.9419597	.0013395	.0341995	.0225013
9	.9406996	.0014053	.0352693	.0226258
10	.9400569	.0014421	.0358016	.0226993
DLNRL Varyans Ayrıştırması	DLNGDP	DLNRL	DLNCS	DLNEmp
0	0	0	0	0
1	.0145884	.9854116	0	0
2	.0657527	.9116769	.0206841	.0018864
3	.0715282	.8671158	.0482676	.0130883
4	.0862471	.8306177	.0652384	.0178967
5	.094486	.8135669	.0730788	.0188683
6	.0962863	.8076728	.0764513	.0195896
7	.0968458	.8052357	.0779387	.0199799
8	.0971378	.8041587	.0785989	.0201046
9	.0972705	.8036966	.0788894	.0201435
10	.0973284	.8034934	.0790199	.0201581

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

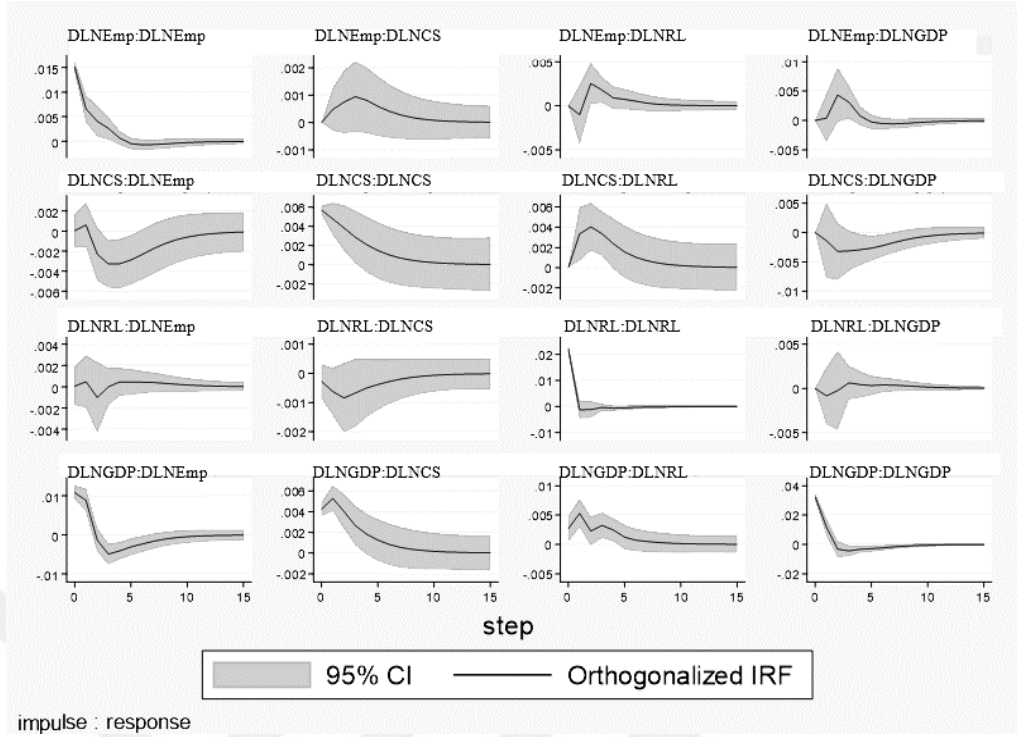
Hukukun üstünlüğü varyansının son dönemde %80’i kendisinde meydana gelen, yaklaşık %10’u ekonomik büyümede, %8’i sermaye stokunda, %2’si ise istihdamda meydana gelen şoklar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla kendisinden sonra en fazla ekonomik büyüme, ardından sermaye stoku ve istihdam değişimleri açıklamaktadır.

Şekil 4.17’de model 6A etki tepki grafikleri gösterilmektedir. Buna göre ekonomik büyümeye verilen şoka hukukun üstünlüğünün tepkisi yaklaşık olarak 1. ve 3. dönemde pozitiftir.

Şekil 4.17. Model 6A Etki Tepki Grafikleri

Şekil 4.18’de model 6B etki tepki grafikleri yer almaktadır. Buna göre ekonomik büyümeye verilen şoka hukukun üstünlüğünün tepkisi yaklaşık olarak 5 dönem boyunca pozitiftir.

Şekil 4.18. Model 6B Etki Tepki Grafikleri

Model 6A ve model 6B için Dumitrescu & Hurlin Granger nedensellik testi sonuçları tablo 4.52’de gösterilmektedir. “Z-bar tilde” olasılık değerlerine göre ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğü arasında Granger nedensellik ilişkisi olmadığı belirlenmiştir. Test sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.52. Model 6A ve Model 6B Dumitrescu & Hurlin Test Sonuçları

Model 6A				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	2.5128 (0.0120)	Z-bar tilde	-0.2385 (0.8115)	H ₀ :reddedilemez
Bağımlı Değişken DLNRL				
Z-bar	2.1533 (0.0313)	Z-bar tilde	-0.3666 (0.7140)	H ₀ :reddedilemez
Model 6B				
Bağımlı Değişken DLNGDP				
Z-bar	2.1603 (0.0307)	Z-bar tilde	-0.4254 (0.6705)	H ₀ :reddedilemez
Bağımlı Değişken DLNRL				
Z-bar	1.8189 (0.0689)	Z-bar tilde	-0.5471 (0.5843)	H ₀ :reddedilemez

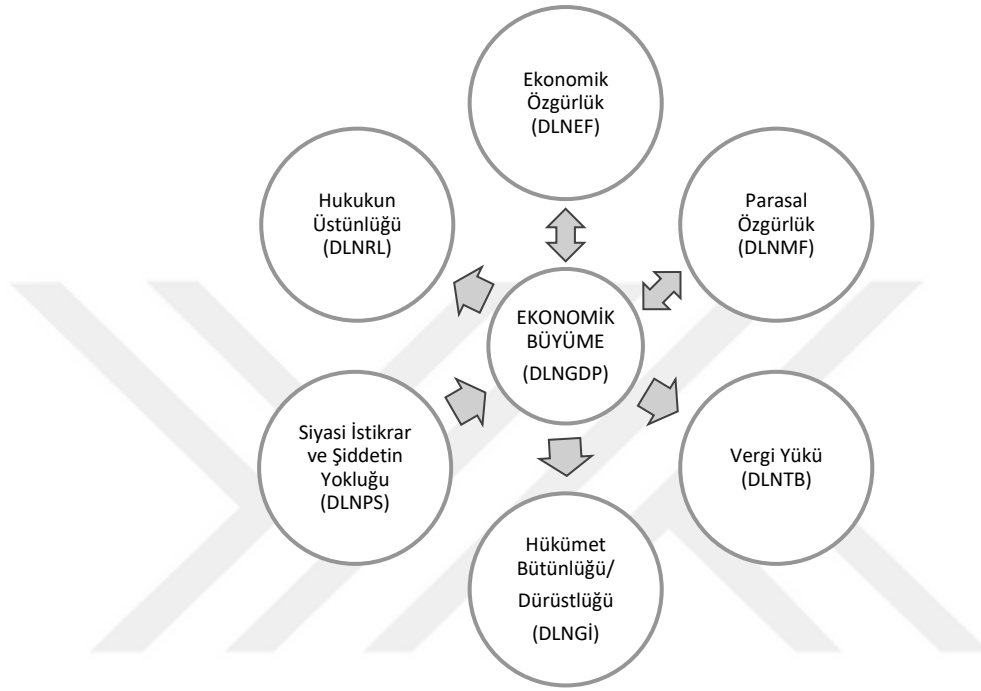
Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

4.8.7. Model Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisini incelemek için çalışmada 6 farklı model oluşturulmuştur. Oluşturulan modeller, A ve B olmak üzere ikiye ayrılmıştır. A modellerinde AB ülkelerine yer verilirken B modellerinde AB ülkeleri ve AB aday ülkeler modele toplu olarak dahil edilmiştir. Bu kapsamda kurulan ana model; $GDP_{it} = y_0 + y_1 KY_{it} + y_2 CS_{it} + y_3 EMP_{it} + u_{it}$ şeklinde gösterilebilir. Burada GDP, reel gayrisafi yurtiçi hasılayı; KY, kurumsal yapıyı; CS, sermaye stoğunu; EMP ise istihdamı göstermektedir. Oluşturulan modellerde kurumsal yapıyı temsilen sırasıyla; ekonomik özgürlükler, parasal özgürlükler, vergi yükü, hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü, siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu ve hukukun üstünlüğü değişkenleri kullanılmıştır. Buna göre analize AB ülkelerinin dahil edildiği (A) modellerden elde edilen PVAR Granger nedensellik testi sonuçlarının bulguları aşağıda sunulmaktadır.

- Kurumsal yapıyı temsilen ekonomik özgürlüklerin kullanıldığı model 1A'da ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlükler arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Kurumsal yapıyı temsilen parasal özgürlüğün kullanıldığı model 2A'da ekonomik büyüme ile parasal özgürlük arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Kurumsal yapıyı temsilen vergi yükünün kullanıldığı model 3A'da ekonomik büyümenin, vergi yükünün Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmış, tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
- Kurumsal yapıyı temsilen hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü'nün kullanıldığı model 4A için ekonomik büyümenin hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü'nün Granger nedeni olduğu belirlenmiş, tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
- Kurumsal yapıyı temsilen siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun kullanıldığı model 5A için siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun, ekonomik büyümenin Granger nedeni olduğu belirlenmiş, tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

- Kurumsal yapıyı temsilen hukukun üstünlüğünün kullanıldığı model 6A’da ekonomik büyümenin hukukun üstünlüğünün Granger nedeni olduğu belirlenmiş tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular şema halinde şekil 4.19’da gösterilmektedir.

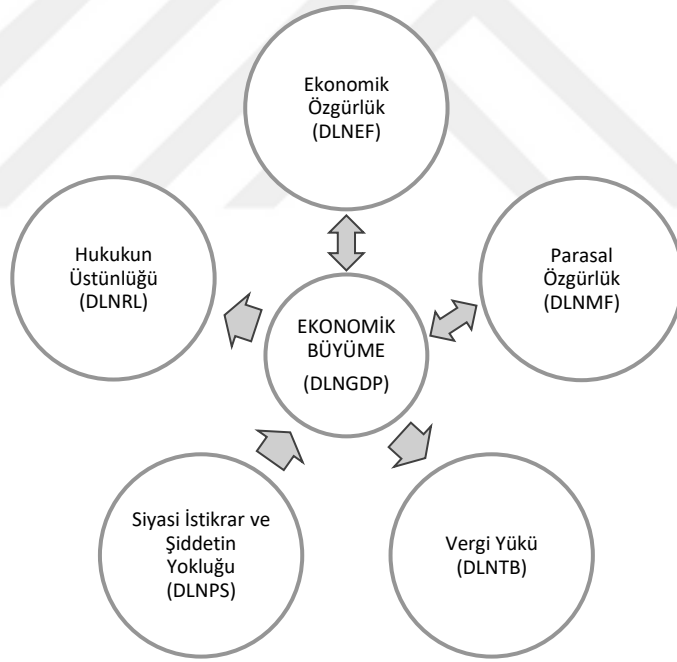
Şekil 4.19. AB Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki Granger Nedensellik İlişkileri

Analize AB ülkeleri ve aday ülkelerin birlikte dahil edildiği (B) modellerden elde edilen PVAR Granger nedensellik testi sonuçlarının bulguları aşağıda sunulmaktadır.

- Kurumsal yapıyı temsilen ekonomik özgürlüklerin kullanıldığı model 1B’de ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlükler arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Kurumsal yapıyı temsilen parasal özgürlüğün kullanıldığı model 2B’de ekonomik büyüme ile parasal özgürlük arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Kurumsal yapıyı temsilen vergi yükünün kullanıldığı model 3B’de ekonomik büyümenin, vergi yükünün Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmış, tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
- Kurumsal yapıyı temsilen hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü’nün kullanıldığı model 4B için bir Granger nedensellik ilişkisi belirlenememiştir.
- Kurumsal yapıyı temsilen siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun kullanıldığı model 5B’de siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun, ekonomik büyümenin Granger nedeni olduğu belirlenmiş, tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
- Kurumsal yapıyı temsilen hukukun üstünlüğü’nün kullanıldığı model 6B’de ekonomik büyümenin hukukun üstünlüğü’nün Granger nedeni olduğu belirlenmiş tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular şema halinde şekil 4.20’de sunulmaktadır.

Şekil 4.20. AB Ülkeleri ve Birliğe Aday Ülkelerde Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Yapı Arasındaki Granger Nedensellik İlişkileri

Bu çalışmanın sonuçları literatürdeki bazı çalışmaların bulguları ile benzerlik göstermektedir. Bu kapsamda kurumsal yapıyı temsilen ekonomik özgürlüklerin kullanıldığı modellerden elde edilen sonuçlar Dawson (2003)’ün bulgularıyla uyumludur. Kurumsal yapıyı temsilen parasal özgürlüklerden elde edilen bulgular Ivanović ve Stanišić (2017) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Kurumsal yapıyı

temsilen siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun kullanıldığı modellerden elde edilen bulgular ise Gökalp ve Baldemir'in (2006), Fayissa ve Nsiah (2010), Bayar'ın (2016), Tharanga S (2018) ve Biçen (2020) çalışmalarıyla örtüşmektedir.

Ayrıca çalışmada Dumitrescu & Hurlin (2012) Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Bu test iki değişken arasındaki Granger nedensellik ilişkilerinin belirlenmesini sağlamaktadır. Dumitrescu & Hurlin (2012) Granger nedensellik testi sonucunda elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

- Model 1 sonuçlarına göre oluşturulan her iki model için ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlükler arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.
- Model 2 sonuçlarına göre oluşturulan her iki model için ekonomik büyüme ve parasal özgürlük arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.
- Model 4 sonuçlarında, model 4A için ekonomik büyümenin hükümet bütünlüğü/dürüstlüğünün Granger nedeni olduğu belirlenmiştir. Model 4B için bir Granger nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
- Model 3,5 ve 6'da oluşturulan modeller için Dumitrescu & Hurlin testine göre bir Granger nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

SONUÇ

Kurumlar çeşitli ihtiyaçları karşılamakta, toplumun temelini oluşturmakta, toplumsal ilişkilerin düzenini ve işleyişini sağlamaktadır. Ekonomi, siyaset, aile, din, mülkiyet hakları, yasalar kurumlara örnek olarak gösterilebilir. Piyasa ekonomilerinin düzenlenmesine yönelik kurumlar, piyasaların sağlıklı ve güvenli işlemesini sağlamakta; istikrarı sağlamaya yönelik kurumlar, yürütülen politikaları istikrarlı kılmakta; hukuk kurumlarının etkinliği ve yargının kalitesi, çatışmaların çözümünü sağlamaktadır. Mülkiyet haklarının sağlandığı ve korunduğu, hukukun üstünlüğünün tahsis edildiği toplumlarda yatırımlar daha güvenli bir ortamda yapılabilmektedir. Bu noktada kurumların belirsizliği azalttığı, yapılanmanın kalitesini artırdığı ve güvenli bir ortamın oluşmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Tüm bunlar kurumların toplumlar için önemini göstermektedir.

Kurumlar başka bir kurumda meydana gelen değişimden etkilenebilmektedir. Örnek olarak siyaset kurumunda yaşanan bir gelişmenin mülkiyet haklarına ve hukuk kurallarına yansması verilebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kaliteli bir kurumsal yapı için kurumların tek olarak etkin yapılanmalarının yanı sıra tüm kurumların iyi, kaliteli ve etkin yapılanması bir başka önemli husustur. Ülkelerde piyasa ekonomisinin başarısı, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve siyasi istikrar gibi kurumlara yönelik düzenlemeler; ekonominin istikrarını, siyasi sistemi, yargıyı ve dolayısıyla toplumu etkilemektedir. Diğer kurumların ekonomi kurumuna etkileri ve ekonomi kurumunun etkin yapılanmasının ülkelerin refah düzeylerine yansıyan önemli faktörler olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda kurumlar ülkelerin ekonomik performanslarını da etkileyebilmektedir. Ancak hangi ülkede hangi kurumun etkisinin olduğu, kurumların ne türlü bir etkisinin olduğu ve hangi kurumlarda düzenlemelerin yapılması gerektiği cevaplanması gereken bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkedeki kurumsal

yapılanma, kurumların kalitesi ve diğer kurumları etkileme mekanizması ile başka bir ülkedeki mekanizma aynı dinamiklere sahip olmayabilecektir. Bu noktada gelişmiş bir ülkenin başarı ile işleyen bir kurumunun başka bir ülkeye birebir uygulanmasından ziyade her ülkenin kendi toplum yapısı, siyasi yapısı, hukuki yapısı, ekonomik yapısı yani kurumsal yapısına uygunluğunun öncelikli olarak göz önüne alınması gerekmektedir.

Kurumsal İktisat ekonomiyi kurumsallaşmış bir süreç olarak ele almaktadır. Bu kapsamda kurumsalcıların inceleme konusunu kurumlar oluşturmaktadır. Kurumsal İktisat'ın metodolojisinde ise pragmacı bir yaklaşımın ve hermeneutik düşünme biçiminin etkileri görülmektedir. Veblen, Commons, Mitchell gibi önemli temsilcileriyle Eski Kurumsal İktisat, ekonominin odak noktası olarak kurumları görmekte ve evrimci bir anlayış benimsemektedir. Eski kurumsalcılar ekonomide değişimin esas olduğunu ve bir statik dengenin söz konusu olmadığını savunmuşlardır. Veblen'e göre kurumlar düşünce alışkanlıkları, Commons'a göre bireysel eylemi denetleyen ortaklaşa eylem, Mitchell'e göre ise iyi düzenlenmiş sosyal alışkanlıklardır. Çalışmada Kurumsal İktisat, Eski ve Yeni Kurumsal İktisat olarak iki ayrımda incelenmiştir. Ancak genel hatları özetlenecek olursa, iktisadi olayların dinamik bir süreç olarak el alınması, evrimci anlayışı benimsemeleri, kurumların önemine dikkati çekmeleri iki yaklaşımın ortak paydaları olarak sayılabilir. Yeni Kurumsal İktisat, kurumların önemini incelemektedir. İşlem maliyetleri, mülkiyet hakları gibi alanlarda çalışmaları bulunmaktadır. Yeni Kurumsal İktisat'ın Hayek, Coase, North gibi önemli temsilcileri bulunmaktadır. Hayek'e göre kurumlar, kurallar ve düzenlerdir. Coase'a göre kurumlar ekonominin performansını etkilemektedir. North ise kurumları oyunun kuralları olarak tanımlamaktadır. Genel olarak kurumsalcılar ve yerleşik iktisatın farklı bazı yönleri şu şekilde sıralanabilir. Kurumsalcılar somut bir yaklaşım benimserken yerleşik iktisadın soyut varsayımlarının olması, kurumsalcıların Darvinci bir yaklaşımı benimserken yerleşik iktisadın Newtoncu yaklaşımı benimsemesi, kurumsalcılarda seçimlerini alışkanlıkları ile sınırlı bir akılcılıkla yapan homo institutalis, yerleşik iktisatta ise akılcı homo economicusun bulunması.

Ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasındaki ilişkiyi araştıran literatür incelendiğinde bu ilişkinin ampirik olarak desteklendiği çok sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Kurumları iyi, kaliteli ve etkin olan ülkelerin ekonomik büyümelerinin bu durumdan olumlu etkilenmesi ve kötü kurumların da olumsuz etkilerinin olması mümkündür. Kurumların belirsizliği azaltması, hukukun üstünlüğü ve mülkiyet haklarının korunması, siyasi istikrarın sağlanması ve yatırımlar için uygun/güvenilir ortam sağlaması ile oluşan zeminin ekonomilerin performansını ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumlu etkilemesi muhtemeldir. Nitekim Dünya Bankası da kurumsal gelişimin kalitesiyle zaman ve mekân açısından ekonomik büyüme ve verimlilikle ilişki kurmak için daha fazla kanıt bulunduğunu belirtmektedir.

Bu tezde Avrupa Birliği ve birliğe aday ülkelerin kurumsal yapısı incelenmiştir. Avrupa Birliği, ülkelerden Kopenhagen Kriterleri olarak bilinen ekonomik, siyasi ve hukuki boyutları bulunan birtakım kriterleri yerine getirmesini beklemektedir. Dolayısıyla bu kriterler, kurumlara yönelik düzenlemeleri ve iyileştirmeleri içermektedir. Birlikle ilgili her konuda, özellikle hukukun üstünlüğü ve demokrasi konularının altı çizilmekte ve iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin arandığına dair vurgular yapılmaktadır. Birlik ülkelerinin kurumsal yapısı Heritage Foundation tarafından yayınlanan göstergeler kapsamında incelendiğinde birliğin özellikle kurucu altı ülkesinin hukukun üstünlüğü açısından azami performansları dikkat çekmektedir. Birlik üyelerinin neredeyse tamamının yatırım özgürlükleri, parasal özgürlükler ve ticaret özgürlüklerinde iyi bir özgürlük seviyesinde olduğu görülmüştür. Aday ülkeler açısından değerlendirildiğinde en genel hali ile avantajlı alanları olmakla birlikte bazı ülkelerin kurumlarında düzenlenmesi gereken kısımların bulunduğu söylenebilir. Örneğin mülkiyet haklarının korunuyor olması iyi ancak yargının yavaş işlemesi ise düzenlenmesi ve iyileştirmelerin yapılması gereken bir duruma dikkati çekmektedir. Değinildiği üzere ülkelerin Kopenhagen Kriterlerini yerine getirmesi beklenmektedir. Dolayısıyla kurumlarda yapılacak iyileştirmelerle birliğe üye olmak isteyen ülkelerin hem kurumsal kalitelerinin artacağı hem de birliğe girmeleri için gerekli koşulları sağlayabilecekleri düşünülmektedir.

Tezin uygulama kısmında 2002-2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin dahil edildiği 6 farklı model

oluşturulmuştur. Model 1’de ekonomik özgürlükler; Model 2’de parasal özgürlükler; model 3’te vergi yükü; model 4’te hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü; model 5’te siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu; model 6’da hukukun üstünlüğü kurumsal yapı göstergesi olarak kullanılmıştır. Oluşturulan her bir ana model A ve B olmak üzere iki alt modele bölünmüştür. Bu kapsamda A modeli AB ülkelerini kapsayan verileri içermekte B modeli ise AB ve AB aday ülkelerinin verilerinin analize birlikte dahil edildiği verileri ihtiva etmektedir. Kurumsal yapıyı temsilen literatürde sıklıkla tercih edilen göstergelerden veri mevcudiyeti ve çalışmanın yöntemine uygun olan göstergeler ile panel Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Bu kapsamda ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisini incelemek için çalışmada oluşturulan modellerden önemli birtakım bulgular elde edilmiştir. Kurumsal yapıyı temsilen ekonomik özgürlüklerin kullanıldığı model 1’de sadece AB ülkelerinin dahil edildiği (model 1A) ve AB ülkeleri ve aday ülkelerin birlikte yer aldığı (model 1B) her iki model için ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlükler arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde kurumsal yapıyı temsilen parasal özgürlüğün kullanıldığı model 2’de oluşturulan her iki model için ekonomik büyüme ile parasal özgürlük arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda, en genel hali ile ekonomik özgürlükler ve parasal özgürlükler, kurumsal yapıyı temsilen kullanıldığında kurumsal yapının ekonomik büyümeyi etkilediği ve ekonomik büyümenin de kurumsal yapı üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir. Kurumsal yapıyı temsilen vergi yükünün kullanıldığı model 3’te oluşturulan her iki model için ekonomik büyümenin, vergi yükünün Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmış, tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu kapsamda ekonomik büyümenin vergi yükü üzerinde bir etkisi bulunmaktadır. Kurumsal yapıyı temsilen hükümet bütünlüğü/dürüstlüğünün kullanıldığı model 4’te AB ülkelerinin dahil edildiği model 4A için ekonomik büyümenin hükümet bütünlüğü/dürüstlüğünün Granger nedeni olduğu belirlenmiş, tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. AB ve AB aday ülkelerinin birlikte incelendiği model 4B için ise bir Granger nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir. Bu doğrultuda AB ülkeleri için ekonomik büyümede yaşanan bir gelişmenin hükümet bütünlüğü/dürüstlüğü üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Kurumsal yapıyı temsilen siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun kullanıldığı model 5’te oluşturulan her iki model için siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun, ekonomik büyümenin Granger nedeni

olduğu belirlenmiş, tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda siyasi istikrar ve şiddetin yokluğunun ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi bulunmaktadır. Kurumsal yapıyı temsilen hukukun üstünlüğünün kullanıldığı model 6’da oluşturulan her iki model için ekonomik büyümenin hukukun üstünlüğünün Granger nedeni olduğu belirlenmiş tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre ekonomik büyümedeki bir gelişme ya da değişim hukukun üstünlüğünü etkilemektedir.

Bu tezde Avrupa Birliği ve birliğe aday ülkelerde kurumsal yapının önemine dikkat çeken sonuçların kendinden sonra yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir. Zira kurumların önemine en belirgin hali ile sosyologlar ve kurumsal iktisatçılar tarafından vurgu yapıldığı söylenebilir. Kurumsalcıların da belirttiği üzere önemli olan bir diğer husus ülkelerin ekonomik yapısı ve büyümesi üzerinde hangi kurumların etkisinin olduğunun tespit edilmesidir. Elde edilen bulgular en genel hali ile değerlendirildiğinde kurumların güçlendirilmesinin ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu bağlamda sonuçlar ülkelerin ekonomik performanslarını artırmaya yönelik politikalarda kurumsal yapının önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Ayrıca siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu açısından incelendiğinde siyasi sistemlerin istikrarlı olmasının ekonomik büyümeye katkı sağlaması muhtemeldir. Bunun yanı sıra ekonomik büyüme çerçevesinde ülkelerin gelişmişliğinin vergi yükü, hükümet bütünlüğü/ dürüstlüğü ve hukukun üstünlüğü bağlamında kurumsal yapı üzerinde etkisinin olduğu görülmektedir.

Bu tezin araştırma sorusunun cevaplanması birtakım yeni soruları da beraberinde getirmiştir. Çalışmanın bulguları Avrupa Birliği ülkeleri ve birliğe aday ülkeler için kurumsal yapının önemine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte söz konusu ülkelerin kurumsal yapı ve kalitelerinde etkili olan dinamiklerin ne olduğu cevaplanması gereken ve detaylı inceleme gerektiren önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra değinildiği üzere Avrupa Birliği’nin demokrasi ve hukukun üstünlüğüne yaptığı vurgu ve bu kapsamda siyasi, ekonomik ve hukuki boyutları bulunan kriterler, birlik içerisindeki ülkelerde özellikle belirli alanlarda bir standardizasyon sağlanmaya çalışıldığının göstergesi olarak görülebilir. Ancak bu ülkelerin adaylıktan üyelik statüsüne geçiş süreçlerinde kurumlarda yapılan

düzenlemelerin hayata geçirilmesi noktasında formel/enformel yapının etkisinin hangi ülkede ne yönde olduğu önemli bir başka sorudur ve bu sorunun cevaplanmasının çok daha kapsamlı bir inceleme gerektirdiği düşünülmektedir. Burada altı çizilmek istenen nokta kurumların birbirleri ile ilişkide olan yapıları ve yaşanan değişimlerin bir diğerine olan etkisinin belirlenmesi gerekliliğidir. Bu ülkelerin kurumsal yapılarında hukukun üstünlüğünün sağlanmasında, mülkiyet haklarının tahsisinde ve yabancı yatırımlar için daha cazip bir yatırım ya da finans merkezi haline gelmiş olmaları vb. gelişmelerde etkili olan faktörlerin neler olduğunun belirlenmesi bir diğer soru olarak karşımıza çıkmıştır. Son olarak ülkenin profili aksi bir durum sergiliyorsa, yani ülkenin büyümesinin önünde engel teşkil eden kurumlar varsa bu yapıların hangi unsurlardan etkilendiği ve bu ülkelerde yapılması gereken düzenlemelerde hangi kurumların etkisinin olabileceği bir diğer önemli husustur.

Kurumcuların son dönemlerde özellikle dikkat çektiği kurumsal yapıların büyüme sağlayıcı ya da büyümeyi engelleyici etkisinin belirlenmesi için çalışmaların yapılması gerekliliği konusuna bu tez ile bir katkı sunulmaya çalışılmıştır. Bu durumların tespiti için yapılan ampirik çalışmaların artırılmasının ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanması ve tabii ki ülkelerin kalkınması ve refahı için de gerekli kurumsal yapıların belirlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah H, Habibullah, MS, Baharumshah, AZ (2008) Fiscal policy, institutions, and economic growth in Asian countries: Evidence from pedroni's cointegration approach. *Malaysian Management Journal* 12(1-2): 117-135.
- Abrigo MRM, Love I (2016) Estimation of panel vector autoregression in stata. *The Stata Journal* 16(3): 778-804.
- Acar M (2016) *Ekonomik Perspektiften Küresel Kriz Sonrası Avrupa Birliği* (Savaş Yayınevi, Ankara).
- Acemoğlu D (2012) Bazı milletler neden başarısız olur? https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1340285379-5.Daron_Acemoglu___Bazi_Milletler_Neden_Basarisiz_Olur.pdf (18.08.2021).
- Acemoğlu D, Robinson JA (2013) *Ulusların Düşüşü* (Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul).
- Acemoğlu D, Robinson JA (2019) *Diktatörlük ve Demokrasinin Ekonomik Kökenleri* (Bağlam Yayıncılık, İstanbul).
- Acemoğlu D, Robinson JA (2020) *Dar Koridor* (Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul).
- Akan S (2016) Polanyi'nin modern iktisatın insan anlayışına eleştirileri. *İnsan ve Toplum* 5(10): 93-111.
- Akçay S (2000) Yolsuzluk, ekonomik özgürlükler ve demokrasi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi* 1(1): 1-15.
- Akdemir E (2019) *Avrupa Birliği Ülkelerinde Siyasal Katılım Platformları: Roller ve Amaçları* (Siyasal Kitabevi, Ankara).
- Akdoğan A (2005) *Kamu Maliyesi* (Gazi Kitabevi, Ankara).
- Akerlof GA, Kranton RE (2016) *Kimlik İktisadı* (Efil Yayınları, Ankara).
- Aktan CC (1992) *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi* (Afa Yayıncılık, İstanbul).
- Aktan CC (1994) *Gerçek Liberalizm Nedir?* (T Yayınları, İzmir).
- Aktan CC, Yay S (2019) *Kurallar ve Kurumlar* (Seçkin Yayıncılık, Ankara).
- Aktan CC (2018a) *Yeni İktisat Okulları ve İktisadi Düşünce* (Seçkin Yayıncılık, Ankara).
- Aktan CC (2018b) Mülkiyet hakları iktisadı: Mülkiyet yapısı ve iktisadi performans arasındaki ilişki. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 7(19): 423-445.

- Aktan CC (2020) *Mülkiyet Hakları İktisadı* (Divan Kitap, İstanbul).
- Albertini JM, Pecherand M, Poujet M (1983) *Ekonomik Sistemler Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm* (Beta Basım Yayın, İstanbul).
- Alesina A, Özler Ş, Roubini N, Swagel P (1996) Political instability and economic growth. *Journal of Economic Growth* 1(2): 189-211.
- Alganer Y, Çetin MÖ (2007) Avrupa’da birlik ve bütünleşme hareketleri (I). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi* 23(2): 285-309.
- Almeida F (2015) The psychology of early institutional economics: The instinctive approach of Thorstein Veblen’s conspicuous consumer theory. *Economia* 16(2): 226-234.
- Alptekin MY (2015) Kapitalizmin ortaya çıkışı: Jeo-kültürel yaklaşım. *KTÜ Sbe Sos. Bil. Derg.* 10: 231-241.
- Altwater E (2008) Neoliberalizmin kökenleri (Ed. Leo Panitch ve Colin Leys) *Küresel Parlama Noktaları* (Yordam Kitap, İstanbul).
- American Economic Association (2021) JEL classification system / econlit subject descriptors. <https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php?view=jel#B> (20.03.2021).
- Argitis G (2016) Thorstein Veblen’s financial macroeconomics. *Journal of Economic Issues* 50(3): 834-850.
- Artan S, Hayaloğlu P (2013) Ülkelerarası büyüme farklılıklarının açıklanmasında kurumsal yapının rolü: Panel veri analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 8(3): 31-54.
- Artan S, Hayaloğlu P, Demirel SK (2018) Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerde kurumsal yapının turizme etkilerinin analizi. *MAKÜ İİBF Dergisi* 5(3): 632-644.
- Aron J (2000) Growth and institutions: A review of the evidence. *The World Bank Research Observer* 15(1): 99-135.
- Aron R (2006) *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (Kırmızı Yayınları, İstanbul).
- Arslantürk Z, Amman T (2012) *Sosyoloji* (Çamlıca Yayınları, İstanbul).
- Ata AY, Şahbaz A (2013) Mülkiyet hakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: AB Ülkeleri üzerine ampirik bir inceleme. *Sosyoekonomi* 20(20): 161-180.
- Avrupa Birliği Başkanlığı (2020a) AB yapısı ve işleyişi. <https://www.ab.gov.tr/3.html> (18.02.2022).

- Avrupa Birliği Başkanlığı (2020b) Avrupa Birliği'nin kurumları.
<https://www.ab.gov.tr/45641.html> (18.02.2022).
- Avrupa Birliği Başkanlığı (2020c) Avrupa Birliği'nin genişlemesi.
<https://www.ab.gov.tr/109.html> (16.06.2022).
- Avrupa Birliği Başkanlığı (2021) Avrupa Birliği'nin tarihçesi.
[https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105#:~:text=Alt%C4%B1%20%C3%BCye%20devlet%2C%201957'de,Ekonomik%20Toplulu%C4%9Fu%20\(AET\)%20kuru%20ldu.](https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105#:~:text=Alt%C4%B1%20%C3%BCye%20devlet%2C%201957'de,Ekonomik%20Toplulu%C4%9Fu%20(AET)%20kuru%20ldu.) (16.06.2022).
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (2022) AB'nin tarihçesi.
<https://www.avrupa.info.tr/tr/abnin-tarihcesi-82> (16.06.2022).
- Aydın M (2014) *Kurumlar Sosyolojisi* (Açılım Kitap, İstanbul).
- Aysan AF (2014) Yönetişim ve kurumlar kavramlarının yükselişi. (Ed. Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ) *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (İmge Kitabevi, Ankara).
- Aytun C, Akın CS (2014) Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme: Panel nedensellik analizi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi* 18(1): 89-100.
- Bahar Hİ (2015) *Sosyoloji* (Hayat Yayınları, İstanbul).
- Bal H, Çuahadar P (2021) Gelişme iktisadı üzerine kuramsal tartışmalar ve yeni kuramsal iktisadın katkıları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14(2): 578-597.
- Baloğlu B (2004) İktisadın sosyal boyutu. *Sosyoloji Konferansları* 29: 99-119.
- Baltacı N, Kargı B, Beken GH, Akyol H (2017) Ekonomik zgrlk, gelir eşitsizliği ve yolsuzluk ile büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi. IV. IBANESS Kongreler Serisi – Russe / Bulgaristan, 298-304.
- Bardhan P (1989) The new institutional economics and development theory: A Brief critical assessment. *World Development* 17(9): 1389-1395.
- Barley SR, Tolbert PS (1997) Institutionalization and structuration: Studying the links between action and institution. *Organization studies* 18(1): 93-117.
- Basılđan M (2010) Alman tarihçi okulu'nun Joseph Alois Schumpeter zerine etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 65(3): 23-50.
- Baştürk MF (2014) Mülkiyet problemi, dışşallıklar ve Coasean çözüm. *Yönetim ve Ekonomi* 21(1): 143-154.

- Bayar Y (2016) Public governance and economic growth in the transitional economies of the European Union, *Transylvanian Review of Administrative Sciences* 48: 5-18.
- Benson BL (1994) Mülkiyet hakları açısından rant kollama. (Ed. Aytaç Eker ve Coşkun Aktan) *Politik Yozlaşma ve Rant Kollama* (Takav Yayıncılık, Ankara).
- Berkman, AT (1989) *Demokratik Süreç Sorunları* (Selar Ofset).
- Biber AE (2010) İktisadi büyümede kurumsal faktörler ve kurumsal değişim. *Akademik Bakış Dergisi* 19: 1-24.
- Biçen ÖF (2020) Politik istikrar ekonomik büyümeyi sağlamada yeterli bir faktör müdür? BRICST ülkeleri üzerine bir inceleme. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute* 23(43): 119-139.
- Bilici N (2013) *Avrupa Birliği ve Türkiye* (Seçkin Yayıncılık, Ankara).
- Bilir H (2018) Commons ve Mitchell'in "iktisat" ve "birey" anlayışları. *Sosyoekonomi* 26(37): 11-32.
- Bilir H (2019) Neoklasik iktisat: Anaakım mı, ortodoks mu?. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19(2): 65-80.
- Birol YE, Demirgil B (2020) Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisi: Brics ülkeleri üzerine ampirik bir çalışma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13(3): 546-558.
- Blyth M (2017) *Kemer Sıkmak* (Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul).
- Boyes W, Melvin M (2013) *Ekonominin Temelleri* (Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara).
- Bozkurt V (2013) *Sosyoloji* (Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa).
- Branch B (2014) Institutional economics and behavioral finance. *Journal of Behavioral and Experimental Finance* 1: 13-16.
- Britannica (2016) Institutional economics, <https://www.britannica.com/topic/institutional-economics> (10.06.2022).
- Brousseau É (2010) Contracts: From bilateral sets of incentives to the multi-level governance of relations. (Ed. Éric Brousseau, Jean-Michel Glachant) *New Institutional Economics* (Cambridge University Press).
- Buğra A (1995) *İktisatçılar ve İnsanlar* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Burg T (2000) Neo-classical economics, institutional economics and improved fisheries management. *Marine Policy* 24: 45-51.

- Button K (2013) The 2011 Martin Kunz memorial lecture: Air transport, the environment and institutional economics. *Journal of Air Transport Management* 26: 1-7.
- Caballero G, Soto-Oñate D (2015) The diversity and rapprochement of theories of institutional change: Original institutionalism and new institutional economics. *Journal of Economic Issues* 49(4): 947-977.
- Canatan K, Yıldırım E (2013) *Aile Sosyolojisi* (Açılım Kitap, İstanbul).
- Carruthers BG, Ariovich L (2004) The sociology of property rights. *Annual Review of Sociology* 30: 23-46.
- Case KE, Fair RC, Oster SM (2012) *Ekonominin İlkeleri* (Palme Yayıncılık, Ankara).
- Cavalieri MAR, Vigo de Lima I (2013) A foucauldian view of Veblen's institutionalism: Non-teleology and the interdiscursivity between economics and biology. *Economia* 14: 199-213.
- CEPS (2008) Democracy in the European Union. <http://aei.pitt.edu/7586/1/Wd286.pdf> (21.01.2022).
- Chavance B (2019) *Kurumsal İktisat* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Chen SCY, Webster C (2012) Institutional economics: New. *International Encyclopedia of Housing and Home* 78-85.
- Chung KH (2020) Towards rule-based institutions and economic growth in Asia? Evidence from the Asian financial crisis 1997–1998. *Asian Journal of Comparative Politics* 20(10): 1-19.
- Civitas (2016) Democracy in the EU. <https://www.civitas.org.uk/content/files/CIT5.-Dem.pdf> (21.02.2022).
- Clague C, Keefer P, Knack S, Olson M (1996) Property and contract rights in autocracies and democracies. *Journal of Economic Growth* 1(2): 243-276.
- Coase R (1998) The new institutional economics. *The American Economic Review, Papers and Proceedings of the Hundred and Tenth Annual Meeting of the American Economic Association* 88(2): 72-74.
- Coase R (2016) Yeni kurumsal iktisat. *İktisat ve Toplum Dergisi* (64): 7-9.
- Coase R, Wang N (2015) *Çin Nasıl Kapitalist Oldu?* (Big Bang Yayınları, Ankara).
- Commons JR (1931) Institutional economics. *The American Economic Review* 21(4): 648-657.

- Commons JR (1932) Institutional economics: Comment by professor Commons. *The American Economic Review* 22(2): 264-268.
- Corradini C (2020) Local institutional quality and economic growth: A panel-VAR analysis of Italian NUTS-3 regions. *Economics Letters* 109659.
- Crawford SES, Ostrom E (1995) A grammar of institution. *The American Political Science Review* 89(3): 582-600.
- Çetin T, Benk S (2009) Dışsallığın etkin kontrolünde hukuk ve ekonomi. (Ed. Dilek Dileyici, Özlem Özkıvrak, Serpil Ağcakaya, Tarık Vural) *Küreselleşme Piyasa ve Devlet* (Sobiad, İzmir).
- Çetin T (2016) Kurumsal ve organizasyonel iktisat üzerine. *İktisat ve Toplum* 64: 10-19
- Davis LE, North DC (1971) *Institutional Change and American Economic Growth* (Cambridge University Press).
- Dawson JW (1998) Institutions, investment, and growth: New cross-country and panel data evidence. *Economic Inquiry Western Economic Association International* 36(4): 603-619.
- Dawson JW (2003) Causality in the freedom-growth relationship. *European Journal of Political Economy* 19(3): 479-495.
- Dedeoğlu B (2015) *Bölgesel Bütünleşme* (Yeniyüzyıl Yayınları, İstanbul).
- Demir Ö (1996) *Kurumcu İktisat* (Vadi Yayınları, Ankara).
- Dequech D (2006) The new institutional economics and the theory of behaviour under uncertainty. *Journal of Economic Behavior & Organization* 59: 109-131.
- Derya H (2015) *Alman Tarihçi Okulu-Klasik Okula Tepkileri* (Gazi Kitabevi, Ankara).
- Derya H (2016) Freiburg okulu çerçevesinde Eucken ve Hayek. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21(2): 493-512.
- Dinan D (2005) *Avrupa Birliği Ansiklopedisi* (Kitap Yayınevi, İstanbul).
- Dinar GB (2013) Kurum, içgüdü ve alışkanlık kavramları temelinde Veblen'in kurumsal evrim teorisi. *Amme İdaresi Dergisi* 46(4): 45-65.
- Docquier F (2014) Identifying the effect of institutions on economic growth. *Institutional Competition Between Common Law and Civil Law* 25-40.
- Doğan A (2005) Demokrasi ve ekonomik gelişme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 25: 1-19.

- Doğan Z, Kurt Ü (2016) Yeni kurumsal iktisadın dalları. *Journal of Life Economics* 3(7): 115-130.
- DPI (2016) The role of European Union accession in democratisation processes. <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2016/06/The-role-of-European-Union-accession-in-democratisation-processes-PROOF1.pdf> (22.01.2022).
- DPT (2002) Maastricht kriterleri, Avrupa Birliği ile ilişkiler genel m¼d¼rl¼đ¼. https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Maastricht_Kriterleri.pdf (27.02.2022).
- Dumludağ D (2014) Kurumlar kurumsal değişim ve ekonomik kalkınma. (Ed. Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ) *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (İmge Kitabevi, Ankara).
- Dura YC, Yenilmez F, Meçik O (2018) Kurumsal iktisadın tarihsel, kavramsal ve metodolojik bir değerlendirmesi. *T¼rk İdare Dergisi* 487: 585-628.
- Eggertsson T (2013) Quick guide to new institutional economics. *Journal of Comparative Economics* 41: 1-5.
- Ehrlich E, Isaacs N (1922) The sociology of law. *Harvard Law Review* 36(2): 130-145.
- Eroğlu MY (2018) Kurumsal İktisatta açılan yeni bir pencere: Douglass C. North perspektifinden kurumların değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 5(2): 163-178.
- Ersel H (2013) Ronald Coase ve iktisatta dışışallık sorunu. *İktisat ve Toplum* 36: 43-48.
- European Commission (t.y.(a)) Upholding the rule of law. https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law_en (22.01.2022).
- European Commission (t.y.(b)) Rule of law. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/policy-highlights/rule-law_en#:~:text=The%20EU%20is%20based%20on,European%20Convention%20on%20Human%20Rights (22.01.2022).
- European Commission (t.y.(c)) Right to property. <https://ec.europa.eu/info/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/know-your-rights/freedoms/right->

- Gökalp MF, Baldemir E (2006) Kurumsal yapı ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8(1): 212-226.
- Gözler K (1999) *Anayasa Hukukunun Metodolojisi* (Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa).
- Granovetter M (1992) Economic institutions as social constructions: A framework for analysis. *Acta Sociologica* 35: 3-11.
- Gronow A (2008) Not by rules or choice alone: A pragmatist critique of institution theories in economics and sociology. *Journal of Institutional Economics* 4(3): 351-373.
- Güler E (2012) Geçiş ekonomileri ve yeni kurumsal iktisat'ın yeniden yükselişi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 13(1): 52-68.
- Gündoğdu A (2016) Uluslararası para piyasaları. (Ed. Nadir Eroğlu, Hasan Dinçer ve Ümit Hacıoğlu) *Uluslararası Finans Teori ve Politika* (Orion Kitabevi, Ankara).
- Güngör K (2004) İktisadın tarihine kısa bir bakış ve merkantilizmden günümüze iktisadi düşünceler. https://kisi.deu.edu.tr/asuman.altay/kamil_gungor.pdf (08.03.2021).
- Güngör K (2011) *Küresel Kriz, Mali Kural ve Türkiye* (Nobel Yayıncılık, Ankara).
- Güriş İ (2018) *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi* (Der Yayınları, İstanbul).
- Gürkan C (2020) Veblen, Braudel ve Foucault ile neoliberal iktidara karşı yeni bir teknoloji ve maddi kültür perspektifine doğru. *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters* 12: 167-192.
- Güzel AE, Arslan Ü (2019) Piyasa ekonomisi kurumları, ekonomik küreselleşme ve insani gelişme: Oecd ülkeleri için ampirik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 53: 39-58.
- Hamilton WH (1919) The institutional approach to economic theory. *The American Economic Review* 9(1): 309-318.
- Hamlin A (1994) Institutional economics: Theory, method, policy: M. Tool, ed., (Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1993). *European Journal of Political Economy* 10(4): 803-804.
- Hayrulloğlu B (2016) Anayasal iktisat teorisi perspektifinden yerel mali özerklik. *Yönetim ve Ekonomi* 23(2): 337-351.
- Heritage Foundation (2018) 2018 Index of economic freedom. <https://www.heritage.org/international-economies/commentary/2018-index-economic->

- Ivanović V, Stanišić N (2017) Monetary freedom and economic growth in new European Union member states. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja* 30(1): 453-463.
- İKV (2007) Avrupa Birliğini kuran antlaşma. <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf>(27.02.2022).
- İnsel A (2006) İktisat ve hukuk arasındaki karmaşık ilişki. <https://birikimdergisi.com/guncel/902/iktisat-ve-hukuk-arasindaki-karmasik-iliski> (17.08.2021).
- Jenson J, Me'rand F (2010) Sociology, institutionalism and the European Union. *Comparative European Politics* 8(1): 74-92.
- Kabaş T (2020) Amerikan iktisat düşüncesinin ortaya çıkışı ve yükselmesi (1820-1950). *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities* 5(8): 100-108.
- Kacprzyk A (2015) Economic freedom–growth nexus in European Union countries. *Applied Economics Letters*, November.
- Kaçanoğlu M (2020) *Amartya Sen'in Kalkınma Anlayışı: Post Kalkınma Yaklaşımları Özelinde Bir İrdeleme* (Gazi Kitabevi, Ankara).
- Kama Ö (2011) Yeni kurumsal iktisat okulunun temelleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13(2): 183-204.
- Kara M (2018) Avusturya iktisat okulu, bazı sorunlar ve bir çözüm önerisi. (Ed. A. Arif Eren, Eren Kırmızıaltın) *İktisat Sosyolojisi* (Heretik Yayıncılık, Ankara).
- Karluk R (2014) *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar* (Beta Yayıncılık, İstanbul).
- Kasper W (2007) *Ekonomik Özgürlük ve Gelişme* (Liberte Yayınları, Ankara).
- Kaufman BE (2017) The origins and theoretical foundation of original institutional economics reconsidered. *Journal of the History of Economic Thought* 39(03): 293-322.
- Kaynak M (2014) *Kalkınma İktisadı* (Gazi Kitabevi, Ankara).
- Kazgan G (2010) *İktisadi Düşünce* (Remzi Kitabevi, İstanbul).
- Kazgan G (2016) *Liberalizmden Neoliberalizme* (Remzi Kitabevi, İstanbul).
- Kırlı Ö (2015) *Liberteryenizm* (Orient Yayınları, Ankara).
- Kızılkaya E (2007) Weber, Veblen ve 'Kapitalizmin Ruhü' (Ed. Eyüp Özveren) *Kurumsal İktisat* (İmge Kitabevi Yayınları, Ankara).
- Kishtainy N (2022) *Ekonomi* (Optimum Basım, İstanbul).

- Kitapçı İ (2019) Joseph Schumpeter'in girişimcilik ve inovasyon anlayışı: Yaratıcı yıkım kavramı ve geçmişten günümüze yansımaları. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences* 1(2): 54-74.
- Klein PG (1998) New institutional economics. Available at SSRN 115811.
- Knack S, Keefer P (1995) Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics and Politics* 7(3): 207-227.
- Koelble TA (1995) The new institutionalism in political science and sociology. *Comparative Politics* 27(2): 231-243.
- Korkmaz E (2018) *Demokrasi ve Kalkınmanın Şifreleri* (Himalaya Yayınları, İstanbul).
- Krugman P (2016) *Bir Liberalin Vicdanı* (Literatür Yayıncılık, İstanbul).
- Krugman P, Wells R (2010) *Mikro İktisat* (Palme Yayıncılık, Ankara).
- Kurmuş O (2009) *Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu* (Yordam Kitap, İstanbul).
- Lauth HJ (2000) Informal institutions and democracy. *Democratization* 7(4): 21-50.
- Leblang DA (1996) Property rights, democracy and economic growth. *Political Research Quarterly* 49 (1): 5-26.
- Lenger A (2007) Kurumsal iktisat ve eleştirel gerçekçilik. (Ed. Eyüp Özveren) *Kurumsal İktisat* (İmge Kitabevi Yayınları, Ankara).
- Levent A (2019a) Kurumsal iktisatçı olarak Hayek: Kültürel evrim, kurallar ve kurumlar. *Liberal Düşünce Dergisi* 24 (96): 91-110.
- Levent A (2019b) Sosyal bilimlerin kıyısında entelektüel bir alan: İktisadi düşünce. *Liberal Düşünce Dergisi* 94: 33-52.
- Levent A (2019c) Teknoloji, yenilik ve güç: Kurumsal iktisat özel bir inceleme. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi* 3(1): 70-78.
- Lopez L, Weber S (2017) Testing for Granger causality in panel data. *IRENE Working Paper* 17-03.
- Love I, Zicchino L (2006) Financial development and dynamic investment behavior: Evidence from panel VAR. *Quarterly Review of Economics and Finance* 46: 190-210.
- Luz MRS, Fernandez RG (2018) Are we forgetting something? Remarks on the connections between Douglass North's contributions and original institutional economics. *Journal of Economic Issues* 52(2): 589-599.
- Macionis JJ (2015) *Sosyoloji* (Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara).

- Mahçupyan E (1978) Piyasa modeli toplumsal yapılar ve K. Polanyi. *Demokrasi için Toplumcu Düşün Dergisi* (4): 272-278.
- Margolis B (2018) Veblen curve & conspicuous consumption. https://www.academia.edu/37805671/VEBLEN_CURVE_and_Conspicuous_Consumption (16.08.2021).
- Mauro P (1995) Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics* 110(3): 681-712.
- McMaster R (2012) Institutional economics: Traditional. *International Encyclopedia of Housing and Home* 86-92.
- Meador JE, Skerratt S (2017) On a unified theory of development: New institutional economics & the charismatic leader. *Journal of Rural Studies* 53: 144-155.
- Ménard C (2011) A new institutional economics perspective on environmental issues. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 1: 115-120.
- Ménard C (2018) Research frontiers of new institutional economics. *RAUSP Management Journal* 53: 3-10.
- Menard C, Shirley MM (2005) *Handbook of New Institutional Economics* (Springer Books).
- Menger C (2009) *İktisadın Prensipleri* (Liberte Yayınları, Ankara).
- Meyer JW (1977) The effects of education as an institution. *American journal of Sociology* 83(1): 55-77.
- Michaelides PG, Milios JG (2005) The influence of the German historical school on Schumpeter. 17th Int. Conference of the European Association for Evolutionary Political Economy, Bremen/Germany.
- Miller T, Kim AB, Roberts JM (2018) Index of economic freedom. https://www.heritage.org/index/pdf/2018/book/index_2018.pdf (17.06.2022).
- Muja A, Gunar S (2019) Institutions and economic performance: Evidence from Western Balkans 1996-2016. *IFAC-PapersOnLine* 52(25): 287-292.
- Nair M, Arvin MB, Pradhan RP, Bahmani S (2020) Is higher economic growth possible through better institutional quality and a lower carbon footprint? Evidence from developing countries. *Renewable Energy* 167: 132-145.
- Narveson J (2013) Liberteryenizm (Ed. Cennet Uslu) *Liberalizm El Kitabı* (Kadim Yayınları, Ankara).

- Nelson MA, Singh RD (1998) Democracy, economic freedom, fiscal policy, and growth in ldc's: a freshlook. *Economic Development and Cultural Change* 46(4): 677-696.
- Newman DM (2013) *Sosyoloji* (Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara).
- Nguyen CP, Su TD, Nguyen TVH (2018) Institutional quality and economic growth: The case of emerging economies. *Theoretical Economics Letters* 8: 1943-1956.
- North DC (2002) *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans* (Sabancı Üniversitesi, İstanbul).
- O'Driscoll G, Hoskins L (2004) Ekonomik kalkınmanın anahtarı: Mülkiyet hakları. *Piyasa* 9: 49-72.
- Olaoye O, Aderajo O (2020) Institutions and economic growth in ecowas: An investigation into the hierarchy of institution hypothesis (HIH). *International Journal of Social Economics* 47(9): 1081-1108.
- Olsson O (1999) A Microeconomic analysis of institutions. *Department of Economics Göteborg University Working Papers in Economics* 25: 1-25.
- Ölmezoğulları N (2016) *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm* (Ezgi Kitabevi, Bursa).
- Öniş Z (2014) Küreselleşme, gelir adaletsizliği ve demokrasinin geleceği: Kriz sonrası eğilimler. *İktisat ve Toplum* 47: 13-25.
- Önsoy M, Koç ZE (2019) Soğuk savaş dönemi federal Almanya cumhuriyeti dış politikası. (Ed. Hüseyin Bağcı, İsmail Ermağan, Burak Gümüş) *Dünya Siyasetinde Almanya* (Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara).
- Özçelik E (2007) Kurumlar, kurumsal iktisat ve avusturya okulu. (Ed. Eyüp Özveren) *Kurumsal İktisat* (İmge Kitabevi Yayınları, Ankara).
- Özkalp E, Arıcı H, Bayraktar R, Aydın O, Erkal B, Uzunöz A (2005) *Davranış Bilimlerine Giriş* (Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir).
- Özveren E (2007) Kurumsal iktisat: Aralanan karakutu (Ed. Eyüp Özveren) *Kurumsal İktisat* (İmge Kitabevi Yayınları, Ankara).
- Paakkönen J (2010) Economic freedom as driver of growth in transition. *Economic System* 34(4): 469-479.
- Pamuk Ş (2021) *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul).

- Parada JJ (2001) *Oeconomicus*, volume v, original institutional economics: a theory for the 21st century? <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.200.2057&rep=rep1&type=pdf> (17.04.2022).
- Parasız İ (2014) *İktisat Tarihi* (Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa).
- Parkin M (2011) *İktisat* (Akademi Yayıncılık, Ankara).
- Pasinetti LL (2020) Economic theory and institutions. *Structural Change and Economic Dynamics* 1-5.
- Pessali HF, Fernández RG (1999) Institutional economics at the micro level? What transaction costs theory could learn from original institutionalism. *Journal of Economic Issues* 33(2): 265-275.
- Pınar A (2006) *Maliye Politikası* (Naturel Yayıncılık, Ankara).
- Polanyi K (1978) Kurumlaştırılmış süreç olarak ekonomi. *Demokrasi için Toplumcu Düşün Dergisi* (4): 279-300.
- Polanyi K (1986) *Büyük Dönüşüm-Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Prévost B, Rivaud A (2018) The World Bank's environmental strategies: Assessing the influence of a biased use of new institutional economics on legal issues. *Ecosystem Services* 29:1-11, 370-380.
- Qiang Q, Jian C (2020) Natural resource endowment, institutional quality and China's regional economic growth. *Resources Policy* 66.
- Quliyev O (2012) Gösteriş tüketimi ve tüketim tarzlarının incelenmesi: Azerbaycan örneği. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Rhoads T, Shogren JF (2001) Coasean bargaining in collaborative environmental policy. *The Law and Economics of the Environment* 18-43.
- Rickards J (2018) *Çöküşe Giden Yol* (Destek Yayınları, İstanbul).
- Rodrik D (2014) Kaliteli büyümeye yönelik kurumlar: Nelerdir ve nasıl kazanılır? (Ed. Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ) *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (İmge Kitabevi, Ankara).
- Rodrik D (2016) *İktisadi Anlamak* (Efil Yayınevi, Ankara).
- Rosen G (1994) Institutional economics revisited. *Journal of Economic Issues* 28(3): 953-957.

- Rutherford M (2001) Institutional economics: Then and now. *Journal of Economic Perspectiv* 15(3): 173-194.
- Rutherford M (2013) J.M. Clark and institutional economics: Remarks on the receipt of the Veblen-Commons award. *Journal of Economic Issues* 47(2): 295-310.
- Sakal M, Şahin EA (2009) Anayasal iktisatın temel felsefesi ve Türkiye’de uygulanabilirlik koşulları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10(1): 75-114.
- Samuels WJ (t.y.) Kurumsal iktisat. http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/vural-kurumsaliktisat.pdf (19.01.2020).
- Samuels WJ (2002) The Founding of Institutional Economics. Taylor & Francis e-Library.
- Sauerland D (2015) Ideologies, institutions, and the new institutionalism. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* 561-572.
- Savaş V (2000) *İktisatın Tarihi* (Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara).
- Scully GW (1988) The institutional framework and economic development. *The Journal of Political Economy* 96(3): 652- 662.
- Searle JR (2005) What is an institution? *Journal of Institutional Economics* 1(1): 1-22.
- Searle JR (2016a) Kurum Nedir?, *İktisat ve Toplum Dergisi* (64): 42-58.
- Searle JR (2016b) Dil ve toplum ontolojisi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (37): 225-243.
- Seyidoğlu H (2002) *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük* (Güzem Can Yayınları, İstanbul).
- Seyidoğlu H (2008) *İngilizce-Türkçe Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri Açıklamalı Sözlük* (Güzem Can Yayınları, İstanbul).
- Shîgemîtsu M (2004) Modern Japonya’da Konfüçyen felsefî değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi* 2(6): 97-113.
- Siddiqui DA, Ahmed QM (2010) Institutions and economic growth: A cross country evidence. *Mpra Paper* 19747.
- Sims CA (1980) Macroeconomics and reality. *Econometrica* 48: 1-48.
- Snowdon B, Vane HR (2017) *Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü* (Efil Yayınevi, Ankara).

- Spiro M (1966) Religion (ed. M. Banton) Anthropological Approaches to the Study of Religion (London: Tavistock).
- Spithoven A (2019) Similarities and dissimilarities between original institutional economics and new institutional economics. *Journal of Economic Issues* 53(2): 440-447.
- Stiglitz JE (1994) *Kamu Kesimi Ekonomisi* (Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul).
- Stock JH, Watson MW (2011) *Ekonometriye Giriş* (Efil Yayınevi, Ankara).
- Sucu MB (2017) Yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik özgürlük, büyüme ve kalkınma ilişkisi: bir panel veri analizi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis* 2(2): 135-167.
- Süslü B, Elmirezeyev Y (2019) Azerbaycan ekonomisinin toplumsal refahındaki gelişimine yeni kurumcu bir bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7(4): 1-13.
- Swedberg R (2018) İktisat sosyolojisi. (Ed. A. Arif Eren, Eren Kırmızıaltın) *İktisat Sosyolojisi* (Heretik Yayıncılık, Ankara).
- Swingewood A (1998) *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara).
- Şahin D (2018) MENA ülkelerinde kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizi. *İktisadi Yenilik Dergisi* 5(1): 1-9.
- Şeker M, Bulduklu Y (2018) Kurum kültürü ve değerler. (Ed. Muzaffer Şeker, Yasin Bulduklu, Bülent Dilmaç) *Kurumlarda Değerler* (Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, Konya).
- Şen H, Sağbaş İ (2016) *Vergi Teorisi ve Politikası* (Kalkan Matbaacılık, Ankara).
- Şenalp MG (2007) Dünden bugüne kurumsal iktisat (Ed. Eyüp Özveren) *Kurumsal İktisat* (İmge Kitabevi Yayınları, Ankara).
- Şenses F (2018) *İktisada Farklı Bir Giriş* (İletişim Yayıncılık, İstanbul).
- Tatoğlu FY (2020a) *Panel Veri Ekonometrisi* (Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul).
- Tatoğlu FY (2020b) *Panel Zaman Serileri Analizi* (Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul).
- Tavares J, Wacziarg R (2001) How democracy affects growth. *European Economic Review* 45: 1341-1378.

- Tayyar AE (2020) Hukuk ve iktisat yaklaşımında bir iktisatçı: Ronald H. Coase. *Yönetim ve Ekonomi* 27(2): 199-217.
- T.C. Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü (t.y.) Kanun. <https://sozluk.adalet.gov.tr/kanun> (30.06.2021).
- Tezcan M (1985) *Eğitim Sosyolojisi* (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara).
- Tharanga S (2018) Impact of governance on economic growth. *MPRA Paper No.* 89834, 1-50.
- The Ronald Coase Institute (2000) About new institutional economics. <https://www.coase.org/newinstitutionaleconomics.htm> (11.06.2022).
- The Worldwide Governance Indicators (2020) Worldwide Governance Indicators. [https://info.worldbank.org/governance/wgi/#:~:text=The%20Worldwide%20Governance%20Indicators%20\(WGI\)%20are%20a%20research%20dataset%20summarizing,in%20industrial%20and%20developing%20countries.&text=The%20WGI%20are%20not%20used,Bank%20Group%20to%20allocate%20resources](https://info.worldbank.org/governance/wgi/#:~:text=The%20Worldwide%20Governance%20Indicators%20(WGI)%20are%20a%20research%20dataset%20summarizing,in%20industrial%20and%20developing%20countries.&text=The%20WGI%20are%20not%20used,Bank%20Group%20to%20allocate%20resources) (13.04.2021).
- Tool MR (2005) The evolution of institutional economics: Agency, structure and Darwinism in American institutionalism Geoffrey M. Hodgson (Routledge, 2004). *New Political Economy* 10(1): 133-137.
- Topses MD (2016) *Kurumlar Sosyolojisi* (Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara).
- Tsuru S (1997) *Institutional Economics Revisited* (Cambridge University Press, New York).
- Tunçsiper B, Biçen ÖF (2014) Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel regresyon yöntemiyle incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 9(2): 25-45.
- Turgut E, Sarıöz Gökten Y, Uçan O (2021) Eski ve yeni kurumsal ekole heterodoks bir bakış. *Fiscaoeconomia* 5(2): 404-417.
- Türkay O (1999) *Mikroiktisat Teorisi* (İmaj Yayıncılık, Ankara).
- UK Parliament (t.y.) Invasion and desertion. <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/revolution/overview/invasionanddesertion/> (01.07.2021).

- Upham F (2001) Ideology, experience and the rule of law in developing societies. <https://carnegieendowment.org/2001/09/05/ideology-experience-and-rule-of-law-in-developing-societies-event-380> (16.02.2022).
- Uzun T (2009) Kamu tercihi ve anayasal iktisat kuramı üzerine bir değerlendirme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (23): 223-246.
- Ülgener SF (1981) *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası* (Der Yayınları, İstanbul).
- Ülken HZ (1969) *Sosyoloji Sözlüğü* (Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, İstanbul).
- Ünlü H, Nizigiyimana E, Kemeç A (2017) A comparative analysis of foreign direct investment, institutional quality and economic development in developed and underdeveloped countries: From 1996 to 2015. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 7(3): 561-586.
- Ünlüönen K (1992) Kapitalizmin başlıca müesseseleri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5: 273-281.
- Ünlüsoy A (2017) Sosyal ontoloji açısından dil ve yönelimsellik. *Route Educational and Social Science Journal* 4(4): 72-83.
- Ünsal EM (2007) *İktisadi Büyüme* (İmaj Yayıncılık, Ankara).
- Ünsal EM (2001) *Mikro iktisat* (İmaj Yayıncılık, Ankara).
- Veblen T (1898) Why is Economics not an evolutionary science? *The Quarterly Journal of Economics* 12(4): 373-397.
- Veblen T (1901) Industrial and pecuniary employments. *Publications of the American Economic Association 3rd Series* 2(1): 190-235.
- Veblen T (1909) The limitations of marginal utility. *Journal of Political Economy* 17(9): 620-636.
- Veblen TB (2017a) *Seçilmiş Makaleler 'Marjinal Faydanın Sınırlılıkları'* (Heretik Yayınları, Ankara).
- Veblen TB (2017b) *Aylak Sınıfın Teorisi* (Heretik Yayınları, Ankara).
- Veljanovski C (2016) *Hukuk ve Ekonomi* (Liberte Yayınları, Ankara).
- Vural BM (2007) Kurumsal koordinasyonun ekonomik büyümeye etkileri. *İşletme Fakültesi Dergisi* 8(1): 1-29.
- Williamson OE (2016) Yeni kurumsal ekonomi: Değerlendirme yapmak ve geleceğe bakmak. *İktisat ve Toplum Dergisi* (65): 7-24.

- World Bank (t.y.) World bank country and lending groups. <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (20.10.2021).
- World Bank (2021) New world bank country classifications by income level: 2021-2022. <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2021-2022> (20.10.2021).
- Yalçinkaya Ö, Yazgan Ş (2016) Kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: G-20 ülkeleri üzerinde bir uygulama (1996-2014). *Business and Economics Research Journal* 7(4): 31-49.
- Yamak T (2017) Kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Körfez ülkeleri örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5(4): 65-79.
- Yamak T, Yıldız T, Saygın E (2020) Lübnan'da siyasal kurumların yeniden inşası: Çoğunluk sisteminden nispi temsile. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 7(2): 373-394.
- Yapraklı S (2008) Kurumsal yapının ekonomik büyümeye etkisi: Üst orta gelir düzeyindeki ülkeler üzerine bir uygulama. *Ege Akademik Bakış* 8(1): 301-317.
- Yasa BD (2017) İktisat düşüncesinde devlet müdahaleciliği kuramının evrimi. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5(2): 281-298.
- Yavuz HB (2020) *Kurumsal Değişim ve İstihdam* (İksad Yayınevi, Ankara).
- Yay S (2020) Hukuk ve iktisat yaklaşımından kurumsal iktisat ve anayasal iktisat: Farklılıklar ve benzerlikler üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 19(74): 963-973.
- Yayla A (2017) Sosyalizm ve sosyalistler üzerine düşünceler. *Liberal Düşünce Dergisi* 22(88): 69-85.
- Yendi İ (2011) Avrasya ülkelerinde kurumsal faktörlerin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri. *International Conference on Eurasian Economies* 357-362.
- Yıldırım S (2010) Kurumların dinamik yapısının ekonomik büyüme üzerine etkisinin analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10(3): 111-126.
- Yıldırım A, Gökçalp MF (2016) Gelişmiş ülkelerde kurumsal yapı ve uluslararası rekabet gücü ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 31(1): 1-34.

- Yılmaz F (2012) İktisat, kurumsal iktisat ve iktisat sosyolojisi. *Sosyoloji Konferansları* 45: 1-17.
- Yılmaz F (2018) Kurumsal iktisat: İktisat ile sosyolojinin sınırında bir tarih (Ed. A. Arif Eren, Eren Kırmızıaltın) *İktisat Sosyolojisi* (Heretik Yayıncılık, Ankara).
- Yolal M (2018) Nobel ödülü sahibi James M. Buchanan'ın konseptinden kurallar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 17(65): 160-179.
- Yolal M, Anavatan A (2017) Ülkelerarası büyüme farklılıklarını açıklanmasında kurumların önemi: Panel veri analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 54(632): 39-53.
- Zabun B (2009) Temel toplumsal bir kurum olarak ailenin sosyoloji öğretim programlarında yer alış durumu. *Aile ve Toplum* 5(17): 97-103.
- Zenger TR, Lazzarini SG, Poppo L (2002) Informal and formal organization in new institutional economics. *The New Institutionalism in Strategic Management* 19: 277-305.
- Zouhaier H (2012) Institutions, investment and economic growth. *International Journal of Economics and Finance* 4(2): 152-162.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: İlgi BAYSAN

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Eskişehir Anadolu Üniversitesi/İktisat	(2010)
Lisans	Eskişehir Anadolu Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler	(2016)
Yüksek Lisans	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi - Erzurum Atatürk Üniversitesi Ortak Program/İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı	(2017)

YABANCI DİL

İngilizce: 58,750 (YÖKDİL,2018)

YAYINLAR

Ulusal ve Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

Özen, A. ve **Baysan, İ.** (2022). Structural Analysis of Women's Labor Force and Unemployment in Turkey. *Ekonomik Yaklaşım*, 33(123), 113-145.

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler

Baysan, İ. ve Özen, A. (2022). "Çocukların Tüketici Olarak Sosyalleşmesi ve Covid-19 Pandemisinin Çocuk Tüketicilere Etkisi Üzerine Bir İnceleme" World Children Conference-III, April 22-24, 2022, Antalya, Turkey.

Özen, A., **Baysan, İ.** (2022). "Yaşlılık Döneminin Ekonomik Etkileri: Gümüş Ekonomi Bağlamında Bir İnceleme" 6.Uluslararası Katılımlı Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi (ERFM), 12-14 May 2022, Konya, Turkey.

Özen, A., **Baysan, İ.** ve Öztürk, T. (2022). "Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Ekonomik Etkileri" 2. International Symposium on War Studies, 20-21 May 2022, Ankara, Turkey.

Kitap Bölümü

Öztürk, S., Suluk, S. ve **Baysan, İ.** (2020). Ekonomik Büyüme ve İnsani Gelişme İlişkisi: İsviçre için Ampirik Bir Analiz, içinde Erdem Sarıkaya (Ed.), Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Teori ve Araştırmalar, Gece Kitaplığı, Ankara.

Öztürk, S., Suluk, S. ve **Baysan, İ.** (2021). Çocuk İşçiliğinin Nedenleri ve COVID-19 Salgınının Çocuk İşçiliğine Etkileri Üzerine Bir İnceleme, içinde İlker Karabıyık ve Mehmet Fatih Sansar (Ed.), Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırma ve İncelemeler. Akademisyen Kitabevi, Ankara.

Baysan, İ., Suluk, S. ve Eruygur, H.O. (2022). COVID-19 Pandemisi ve Göç İlişkisi: Dünya ve Türkiye için Bir İnceleme, içinde Harun Yakışık ve Hülya Ünlü (Ed.), Pandemi ve Türkiye Ekonomisi. Adres Yayınları, Ankara.